

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNE
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Tari István

Útravaló	13
„Sorsodzik a hátam”	13
Falban sír	16

ARTériák

Serfőző Simon

Ide tartozom	18
Utolsó hitünk	18

Iancu Laura

A naplemente története	19
64	19
Vasárnap	19
Hiányod diófa	19

Koncsek József

Meséld el, Juhász Ferenc...	20
Tétova angyalok	21
Arany János fürdik a Dunában...	22

Finta Éva

Varázslat, átváltozás (<i>Horgas Eszter kvartettjének örömére</i>)	24
Ülnék melletted...	25
Marie szégyene (<i>Részlet a Marie Curie-ciklusból</i>)	25

Fecske Csaba

Túl a hegygerincen	28
Samu bátyám	29
Lélekig meztelen	30
A távozó	30

Anga Mária

Hittel vártam	31
Megérkezel	31

Antal Attila

Szakítás	32
Udvari légkör	32
Utolsó este Szomorrában	33

<i>Varga Krisztina</i>	
Az árva dala	34
Mercy Seat	34
Ima	34
Tajga	35
Férfi	35
<i>Tarbay Ede</i>	
Infúzió (<i>L. T. J.-nek</i>)	36
Camera Obscura	37
Átmenet	38
<i>Szepesi Dóra</i>	
Mesés	39
Gyermekláncfű	39
Salsa	39
Amikor	39
Nyílt tengerek	40
Dzsingiszkán	40
Fatima	40
Utazás	41
Napforduló	41
Telihold	41
Útvesztő	41
Játék	41
<i>Bozók Ferenc</i>	
Norman Bates	42
Jézus a Blahán	42
Mama blues	42
Balaton	42
Szvidrigajlov	42
Dialógus	
Szellemi végvárat építeni	
<i>Szakolczay Lajos beszélgetése Hegedűs Imre Jánossal</i>	43
ARTériák	
<i>Oláh András</i>	
menedék	51
nem megy tovább	51

Szenti Ernő	
Az első kockadobás	52
Vaktérkép	52
Szem elől tévesztés	53
Ide ez való	53

Demeter József	
SZENTI ERNŐ	54

Radnai István	
Nem hiszem	56
Társtalan kor	56

Szabadkéz

Lőrincz György	
Az öregségről	57
„A boldogság ára” ...	58

ARTériák

Zsidó Ferenc	
Laska Lajos eseteiből (<i>Rövidprózák</i>)	
<i>Lánykérés</i>	60
<i>Alvásszabadság</i>	60
<i>Szerelemnyelv</i>	60
<i>Üdül</i>	61
<i>Becéző kedv</i>	61

Zirig Árpád	
Négy évszak	62

Műhely

G. Komoróczy Emőke	
„A versírás egy földöntúli nászvilág meghódítása...”	
(<i>Papp Tibor költészetéről</i>)	64

Szekszárdi palackposta

Kis Pál István	
Szekszárd, a kedves	95
Töredékek az egykori poliszok maradékán	
(<i>Bálványos Huba emlékének</i>)	98

Devecseri Zoltán	
Virrasztás alkalmi strázsán	101
Kései töredék (<i>Baka Istvánért</i>)	101
Anyám tudta (<i>I–II–III.</i>)	102
Vigasz	102
Csengey Balázs	
Szekszárdi nyomokon	103
Erdélyi Z. János	
A „PÁTRIÁM – SZEKSZÁRD” ciklusból	
<i>Szekszárd 2009</i>	106
<i>A régi Német utcán (Németh Jutkának tisztelgő barátsággal)</i>	106
<i>A Vár</i>	107
<i>Remete regéje</i>	107
<i>Platánok</i>	108
<i>Présházak (Cseh Károlynak)</i>	108
Dicső Zsolt	
szekszárdi borpincében lenni	109
Szekszárd	109
ART-e a szekszárdi vörösbor (<i>I–II–III–IV.</i>)	110
Lovas Csilla	
A „nagyszederfa”, jegenyeakác, diófa, feketefenyő...	
<i>Irodalmi emlékhelyek Tolnában</i>	111
Gyöngyösi Ferenc	
Húsvét előtt	114
Mintha ünnep volna	114
Így lássalak	115
Lassan hát...	116
Jankovics Zoltán	
(fehér bot, poros svájcisapka)	117
(párkányra ül...)	117
(egy asztalon feküdt)	118
esemes(ez sem ez)	118
Müller Klaudia	
Üss!	119
Kosztolányi Péter	
szomorú boldog dal	121

Say István	
Szekszárdi haikuk (<i>Szőlőhegyek tavasztól őszig</i>)	122
Wessely Gábor	
Lázadozások könyve (1–33.)	124
Sós Dóra	
„Feljegyzések készülnek”	129
Magyar, diák, nő	130
deszkatest	130
Chandrasekhar-állandó	131
Móser Zoltán	
Fusz János, Beethoven és az Örömóda	132
Gacsályi József	
Szekszárdi tanyarom télen	136
Ballada a söntésnél	137

Műhely

Németh István Péter	
Főhajtás minden Menottiknak	
<i>Avagy a magyar labdarúgás 14 bajnok klubjának történetéről</i>	138

Tanári notesz

Sz. Tóth Gyula	
Labda/játék képpel, szóval (<i>Tanári notesz 7. részlet – kézirat</i>)	151

ARTériák

Gittai István	
Borkóstoló	156
Zsindelyezők	156
Rajtaütés	156
Gumicsont	156
Vadkemping	157
Galériában	157
Amiről szó nem esik	157
Titoktalan garniszálló	157
Jövendölés és látomás	158
Utazási láz	158
A mese vége	159
A séta előzményeiről	159
Prémier	159

<i>Pataki István</i>	
hová menekültél	160
választások	160
láttam	160
szomjoltó	160
testamentum	160
<i>Barabás Zoltán</i>	
Istenem, hova deportálad?	161
Most eldagad a szó	162
Szabadságunk mint a hínár	162
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
<i>Mészáros Róbert</i>	
Ifjúsági találkozó (<i>Füzesabonyi pillanatkép 1962 nyarán</i>)	163
ARTériák	
<hr/>	
<i>Szűk Balázs</i>	
Lyukas Október	165
Szabadkéz	
<hr/>	
<i>Bertha Zoltán</i>	
Népek Krisztusa, Magyarország	166
<i>Benő Attila</i>	
Tizenegy aforizma a háláról	169
<i>Bertha Zoltán</i>	
Ember és betű	170
Agria exkluzív	
<hr/>	
<i>Pósa Zoltán</i>	
„Egyik szélsőség szüli a másikat”	
<i>Bitskey István professzor vall Pázmány Péterről, a nikomakhoszi etikáról és az újkori funkcionális analfabetizmusról</i>	172
ARTériák	
<hr/>	
<i>Fazekas József</i>	
Harmónia	178
Így vagy...	178
Megrögzött konok	179
Az apátság	179

<i>Szabó Bogár Imre</i>	
Mostanában	180
Álmomban	181
Műhely	
<hr/>	
<i>Bálint Péter</i>	
A meseértés – és értelmezés csapdái	183
ARTériák	
<hr/>	
<i>Papp Für János</i>	
párhuzamok	192
határérték	193
apokrif a Golgotánál	194
Műhely	
<hr/>	
<i>Szűk Balázs</i>	
Cigány motívumok a Gárdonyi-filmekben	195
ARTériák	
<hr/>	
<i>Csontos Márta</i>	
Imádkozó kezek	205
Küszöb	205
David Hume felméri a lehetőségeket	206
Égre nyíló ablak	206
Benned van valóságom	207
Elrendelés	207
<i>Szekeres Mária</i>	
Éhség	208
Ünnepem	208
Otthonom	208
a szépség teste	208
<i>Csatáné Bartha Irénke</i>	
Akácillatú nyarak várnak	209
Ének apámról és a harangvirágokról	210
Szilvafák alatt	211
Naplemente	211
Az idő keréknyomai	211

Vita és vallomás

Bertha Zoltán

Vallomás a költészetről 212

ARTériák

Farkas Gábor

Ébredés 215

Eszmélet(lenül) (*in memoriam J. A.*) 215

Klujber Márta

Megismerés 216

Se madár, se ablak 217

Tornyai Gergő

A sziget 218

Aperitif 218

Műhely

Ködöböcz Gábor

„Bizony nemcsak a nagy múzsák, de a kis csukák is...”
Újabb ecsetvonások Gittai István portréjához 219

ARTériák

Bárdos József

Strófák a „Szubjektív világirodalom”-ból
Vatszjájana; Puskin; Anna Ahmatova;
Mihail Afanaszjevics Bulgakov 223

Bíró József

THAT'S IT 224

OTTHONABB 224

Könyvjelző

Kelemen Erzsébet

Örök jelen
Pósa Zoltán A fehér bohóc feltámadása című kötetéről 225

Gyimesi László

Több mint szigorlat
Koncsek József: Vogul szigorlat 233

Farkas Gábor	
A út bizonyossága	
<i>Iancu Laura: Kinek a semmi a mindene című kötetéről</i>	236
Madarász Imre	
Az „irodalmi újságírás” dilemmái: a Kapuściński-ügy	238
Bertha Zoltán	
Önelemző lírai gondolatiság	
<i>Benő Attila: A kórus és a kutyák</i>	240
Kusper Judit	
„magához láncol a metafora”	
<i>Csontos Márta: A meggyújtott olajág</i>	243
Sz. Tóth Gyula	
Boldogságkeresés tiszta szívűeknek	
<i>Tusnády László: A boldog Dante</i>	247
Kaló Béla	
A vándorút magányos értelme	
<i>Kaiser László Galambok és véredek című verseskönyvéről</i>	249
Tüzes Bálint	
Hangos láttelel	
<i>Oláh József: Fekete-kék virág</i>	252
Oláh András	
Láthatatlanszerelem	
<i>Bakacsi Ernő: Lángoló tavasz</i>	255
Verók Attila	
Egri dilemma: főiskola vagy egyetem?	
<i>Loboczky János (szerk.): Az egyetem eszméje az európai eszmetörténeti tradícióban</i>	257

Csáky Károly

Újkori parancs	263
Talány	263
Posztmodern	264
Harcmezőn	264
Hamvazószerdán	265
József Attilának	265
Évek kapujában	266
Óhaj	266
K á d e r l a p	267
Képek és látomások	267
Kor- és kórkép	268
Halhatatlanság	268

Erdei-Szabó István

Múltelőhívás	269
Ég könnye, Magyarország!	270
Mélyvíz	270

Pósa Zoltán

A kiválasztott	271
----------------	-----

Tari István

Útravaló

„Sorsodzik a hátam”

(Tamás Menyhért köszöntése
Budán, Bálint napján)

régóta nézegetem tapogatom
tanulmányozom Bükkország térképét
rajzoló hasogatóm dédelgetem
csomóit elágazásait sűrű
repedéseit színezem görcseit
Bukovina – Tamás Menyhért jött ott a
világra Hadikfalván – fáját a bükköt
fűtök vele

és elérzékenyülten
simogatom hamuszürke kérgét a
rovásírás tán első hordozóját
ó ahol

ekkorára nőnek a fák
ott a bánat sem lehet kismövésű
és a reménység is

néha az eget
verdesi ahogyan a madéfalvi
menekültek honkereső reményét
is égis növeszthette az új haza
meglelése a meghonosodás oly
lélekemelően fiatalító
ereje kirobbanó formája
ahogyan bő másfél évszázaddal
később – a bükkfák simán megérik ezt
a kort – a világ legjobb földjére a
Bácskába való áttelepedés
az anyaországhoz tartozás az új
gyökeret eresztés szívdobogató
izgalma is szintén órásira
növeszthette a reményt

a menekvés

újabb

huszadik században kóborló
 iszonyata előtt a
    földönfutás
 hosszasan kígyózó hazátlanságba
 honosuló keréknyikorgása
 előtt
    az ezredvégi Rigómezőn
 megszületett legújabb mértékegység:

menekült/óra előtt

   mekkora
 szerencséje volt Tamás Menyhértnek hogy
 egy bukovinai magyar családba
 született melyben fecsegni szavakat
 fecsérelni   feleslegesen szólni
 méltatlanságnak számított melyben még
 figyeltek egymásra   egymás csöndjére
 a föld szavára   érteni akarták
 a föld suttogását   melyben még tudták
 jól   érezték: ha nem értjük a földet
 akkor már semmit sem értünk

   mekkora
 szerencséje volt Tamás Menyhértnek hogy
 átélhette megismerhette az
 igazi közösséghez tartozás
 fölszabadító érzését, amikor
sok száj rakja össze a történetet
amikor tükre a dal a léleknek
 melyben ha *csillagos kedvvel dallammá*
áradok mintha ajándékot adnék
 melyben az anyanyelv a valódi
 kapaszkodó

   az ínségeledelel
 a papsajt a tölgymakkliszt a bükkmakk a
 gondolkodást formáló   bizonyosság

ahogy Tamás Menyhért szól magyarul úgy

már nem tudnak nem beszélnek nem írnak
 magyarul a költők a bukovinai
 magyarság *gondolkodása szerint*
formálódó mondatokkal nyelvújítás
 előttről megőrzött átmenekített
 tartást méltóságot adó jó ízű
 nyelven nyilatkozik meg ő régebbi
 magyar szókkal észjárással melyben az
 érzelmi gazdagság az érzéketes
 megjelenítés a legfontosabb
 Tamás Menyhért jól tudja: az lehet a
 legértékesebb legizgalmasabb
 leg**korszerűbb** ami régebbi **korból**
 való ami túlélte túlélheti
 a *cseréléses, vakulásos üdőt*
 aminek a kimondását már nem
 lehet tovább halogatni nem lehet
 tovább visszafogni
 sokszorosan
 lesajnált szavaink is így kaphatják
 vissza igazi jelentésüket a
 semmitmondás a parttalan fecsegés
 mellébeszélés korában
 mekkora
 szerencséje van a bukovinai
 magyarságnak a bácsországi porban
 sárban televényben járni látni
 beszélni tanuló Tamás Menyhérttel
 hogy általa hitelesen adhat hírt
 magáról szenvedéstörténetéről
 melyben a „*vigy magadval a szüvedben*
néhány erős fát, meglátod hasznát
veszed még” az éltető útravaló

Falban sír

a székelly apostol emlékére

kivetkőzött papként
 kiapadó tartalékok
 liszteszsákjainál
 a szív malmát hajtó vér vad
 áramában ahol
 papnak vagy költőnek lenni
 ugyanazt jelenti
 szép misét mondani értünk
 malomkő-oltáron
 áram nélkül számítógép
 nélkül és képernyő
 nélkül föltöltődni korunk
 újabb szavainak
 jegyzékéből is merített
 papíron az érdes
 halinakötésből házat
 óh! magának hazát
 kirágó moly ködös képe
 hiába védtük és
 csomagoltuk ütésálló
 ölelő burkolatba a
hont sorskérdéseink
 forró zsugoralagútját
 is hiába járta
 meg légpárnás fóliákkal
 bélelt rekeszekben
 hiába menekítettük
 a reményt gyilkolók
 elől már nem is létező
 megdöntött királyság
 képviselőjére fura
 követségére csak
 a képzeletbeli színes
 buborékok fényét
 lövöldözi eszelősen

falban sír   nem akar
fülkesírba   temetkezni
aki   lezúduló
rögök zajához szokott rég
rögök robajához
vakolókanál és habarcs
cuppogása helyett
a rögfogók hódítása
előtt virtuális
dísztáviratok és online
emlékhelyek előtt
a megszállók táncát
is önként kezdeményező
halottkozmetika
a buzgó önfelszámolás
kiteljesedése előtt

kivetkőzött papként
kiapadó tartalékok
liszteszsákjainál
a szív malmát hajtó vér vad
áramában ahol
papnak vagy költőnek lenni
ugyanazt jelenti
szép misét mondani értünk
nárdus olajával
megkenni a kihantolt ügy
újrátemetését

székelyek székelye
öröm és ifjúság kékje
Mária gyászának
földerengő kékségében
holdként világít a
nap paténájából fölénk
emelt ostyád mostan

Serfőző Simon

Ide tartozom

Tele voltak szikfoltokkal:
égési sebekkel a földek:
fájtak, vergődtek éjjelente.

Hallottam messziről
a világűrt süvölteni,
amerre ellobogtak az évek,
akárcsak ifjúságom
zászlói az időben.

S amerre a hosszú szélzúgások
ösvényei végén,
a levegő tocsogói felett
gondoktól ködölt mindig
a láthatár-perem.

Itt a nappalok távoli,
fáradt alvégeit is ismerem,
a bajok, háborúk járta égtájakat,
ahol itthon vagyok
népének megszenvedett múltjával
minden nemzettel
egyen-rangú országban.

Javára dolgozzam,
lássá hasznom,
aki ide tartozom,
mint mások máshová,
s idevalósi vagyok hazám,
s szülőföldem jogán.

Utolsó hitünk

Szánkat csend lakja be.
Romlás bennünk.
Tétova bávaságtól szaglunk.
Neszünk sincsen.
Pedig hangos kiabálások
kérnének az elcsatolt
távolságokból segítséget.
A magasból belátásra,
nyugalomra figyelmeztetnek
az ágak. Hiába
zokognak arra kapuk,
töpörödött házvégek,
sírdogálnak szavaink,
mert földönfutóvá lesznek.
Maradásuk nincsen,
még ha közel s távol
az útszéli madarak is
a mi nyelvünkön értenek.
A pironogató szégyentől
dugjuk magunk elől is
tekintetünket, hisz
a gúny kinevet bennünket.
De más választásunk van-e,
mint felszisszenni
a fákat égis sajdító
sérelmeinkre.
S a nyelvhatárokig elkanyarodó
védekezés fedezékében
bízni könyörületesebb
időben, a kövekkel szorongó
maradék reményben.
Ez az utolsó hitünk,
más immár nincsen.

1987–2012

Iancu Laura

A naplemente története

Este van,
fogytán a szó
a Házban,
mosolyog a naplemente.
Már nem emlékszem a szemedre,
olyan voltál, mint október 23-án
az a vidéki, ki félelmét feledve
ordítva követelte:
Adjatok helyet! Magyarország az
enyém is!
Az a tér volt akkor a haza.
S valóban, azt hittük,
jussunkat ünnepelni gyűltünk.
De te akkor, ott, megvakultál.
Már csak azt látod,
amit mi nem.
Olyan voltál, mint másnap reggel
a jegenyék között a holdsugár,
ki fényét mástól nyeri,
oly szép voltál, hogy szinte fáj,
emlékezni.

64

Mit énekeltél akkor, hogy elaludtam?

Tegnap 64 lettél,
s én elfeledtem,
tán nem is tudtam,
ezer kilométer a léleknek is sok.
Szent Antalt kérem minden kedden,
mutassa fel az arcodat.

Vasárnap

Tartós ételmet:
tartósított hitet
csomagoltál aznap,
hogy ne legyek hűtlen fiad,
csakhogy fáj is, vigasztal is,
hogy örökségem adott szavad.
Azt beszélük, én más vagyok,
hogy járomcsontom Káin-homlok,
de én neked hiszek. Te tudod, percem
egy sincs nyugodt,
azt is szerettem, ki megtagadott, azok
közt éltem, kik útban vannak.
Emlékszel, azt mesélted, vasárnap még
a fák is a paradicsomkertre gondolnak.

Hiányod diófa

Kertemben tavalyi tavasz.
Illatos hiányod sínylem,
árnyékok hossza nincs egy arasz,
két esztendőre vagy a mai naptól,
két tél hidege fogyott a földbe.
Egyszer már elengedtelek.
A vonuló madarak! – és abba'
az évben a karácsony is elmaradt,
és nem termett a diófa.

Koncsek József

Meséld el, Juhász Ferenc...

Meséld el megint, Juhász Ferenc, a sárkányt,
lehelje le rólunk az átlátszó jeget,
mely alatt – bár emelt fejjel – mint bálvány,
mítoszunk múlttá dermedett.

Hazudj te a szádból
eltörő lángot, tűznyelő,
a nyelv ellenkezőre forduló használatából
fakadó igazi
tűzköpő.

Tudom, az emberfaj ma is sárkányvetemény,
s a lelke ott bolyong-borong a messi
ködök között, ahonnan a remény
a lelkünk ké melegsik.

Néz rám itt ellágyuló komoly tekintetéből
kicsike szeretet: vajon emlékezném
töredelmes életemben a régóta fel- és felderengő
eseményt?

A szarvasnak szállnia kell. Kisgyerekként
a mesét akartam, az igaz-hazudást,
hogy ő varázsolja megtartó életemmé
a kopár tudást.

Nézd, mennyien vannak itt, akik révedeznek
képzeik kristályhidegében,
s fénné foszlanak vagy görccsé gémerednek.
Nekem Te tanítottad meg: nem olyan az Éden.

Ősi bűnöm az első örömből kiűzött
embersoron felemelt jövője:
a foganni képesség, a tudás, a hó fehér, a fű zöld
gyönyöre és a földre

hullt vércsepp az inni szomjazó
                   szarvas szilánkok szabdalta pofájáról,
 mert így mondja ki zászlónk színeit a szó.
                   S ha fáj és fáj, hát fájjon.
 Nemrég az önmagát jelentő pincepáholyban, emlékező
                   szavak között voltam, hol pezsgő nem perzsel
 ám kívül az utcán, mintha valami behavazatlan ropogó jégmező
                   alakjai, forró teára szomjazó emberek –
 és köd mutatja, a lélek az elhagyottak, jaj, a gyermek
                   fölé borul, amint József Attilának
 kérő szavára Thomas Mann felelhet,
                   Ferenc, te is nyisd szóra a szádat.

Hiszen jól tudod, hogy nem hazudás a mese,
                   mert mindent magához csábít hatalma,
 s itt van e korszak hány meg hány türelmese,
                   de nem Huidini kockájába halva.
 S majd él a szarvas beszélő meleggel
                   tavasszá lehelt falvaink mezőin,
 mert az élet Juhász Ferenc szemekkel
                   az életünket őrzi.

Tétova angyalok

/A Széchenyi-filmben a kis gróf
 kézcsókkal tiszteli az öreg parasztot./

Azok az angyalok nem éltek? Ceruza
 rajzolta őket a jó öreg bőrére?
 Nem, nem Tintával beverve tatua
 -és nem tetova, tétova- rajzolat,
 két angyal, az ország címerével.

Makrai Mihály az izommozdulat
 tréfájával rebegtette szárnyukat,
 mert ott volt a két angyal a verőér alatt,
 a karizmon... karizma-tatua...

... né, már ez se magyarul szól,
hát mi csak ilyen jelek
alatt szólunk magunkról?
Akkor is, ha őrangyalok bőrbe-husba mélyedett
stigmáját mondom? De nem!
Nem a mesés India sötét kincse,
mert az csak eszköz volt, a két angyal nekem
azért bólogatott, hogy megjelenitse
a hazát, a jelet az öreg karján,
hogy a két angyal ott van kétoldalt,
amint az angyalok óvják, eltakarják –

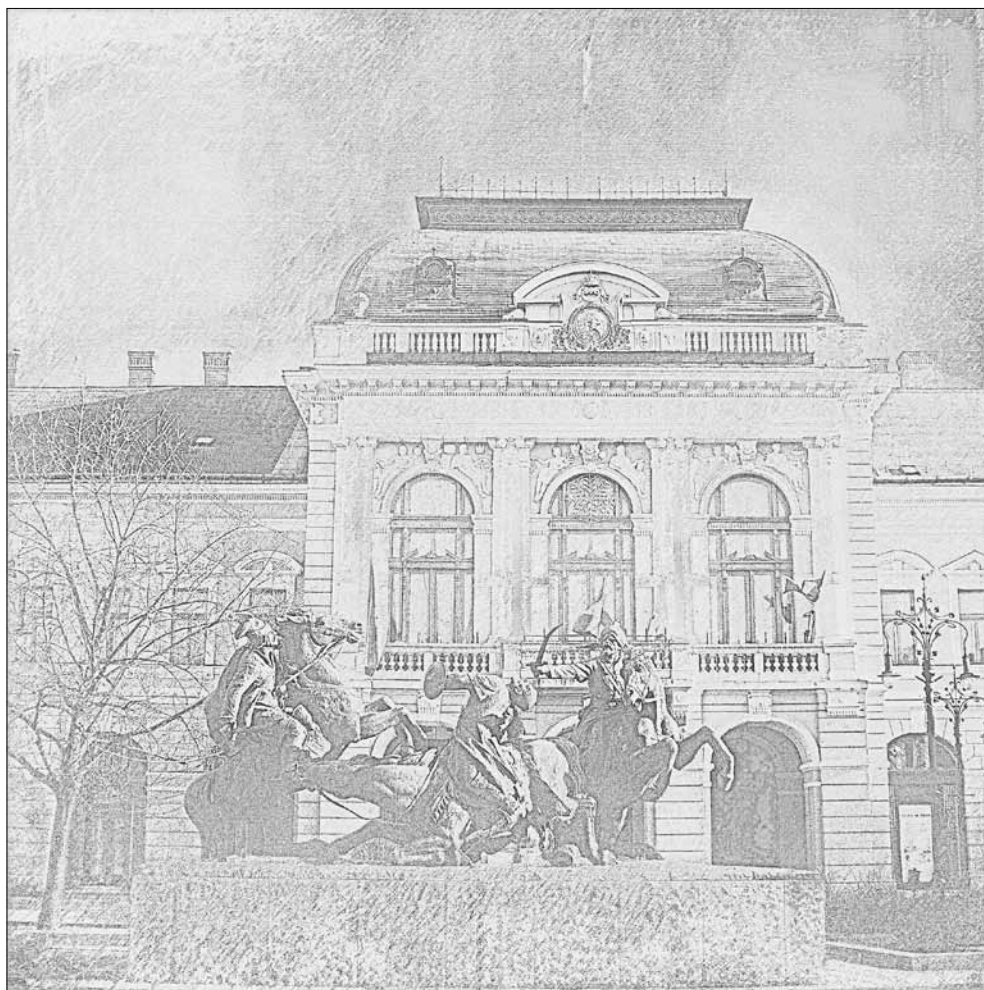
Ugy bámultam én, a három esztendőös gyerek,
miként a kis Széchenyi hajtott térdet-fejet
apja unszolására a vén cseléd előtt,
mert ő cselekedte, hogy éljenek
izomrángásaival az angyalok.

Arany János fürdik a Dunában...

Arany János fürdik a Dunában,
nem messze a hídtól,
Arany János szép, jó verseket ír általában,
ritkán van füle mögött a lúdtoll,
elnézi az iparosodott
város balladáin
elsodort
sors játékbabáit.

Arany János, hajde mégis tuggya,
akármennyi lika van egy hídnak,
alatta a vízből ki-kibuggyan,
új meséje ó balladáinak,
hogy aki a vízbe néz,
valamit belátott,
a fele cukor fele méz
keserű világot.

Arany János, merednek itt panelek,
elragadoz rajtuk s fény máza,
s ha a vízben két part közt görbedezek,
lábszáraim, könyökeim fáznak.
Nem érdekel se ponty, se csuka,
s szigony-e vagy háló,
hej de, haj de, csak az a
gróf, a hídcsináló.

Eger, Városháza

Finta Éva

Varázslat, átváltozás

(Horgas Eszter kvartettjének örömére)

Szunnyad az este paplanja alatt
A város vég nélküli türelemmel
Közönybe fulladt minden eszmélkedő moccanása
Magára nem talál így mások sem érintik.

Huss - éjszakai baglyok között illan a dal
Fuvolán angyali lánggal játszik
Egy táncoló karcsú alak
Teste örök hinta
Lába dobbantó ritmus topogás
Combja feszülő nyerítés
Meglovagolja a hangok érzékeit
Érzéken csókolja hangszerét
Aranycsók aranyfuvolán
S mind ki öreg
Mind ki fiatal
Csügg az elszabadult angyal üdve előtt.
Négy muzsikus tágítja a horizont kapuját
Nyitogatja bennünk az öröm elrekeszelt rekeszeit
Nem tilos a boldog felrepülés
Nem tilos lebegni a széksorok között
A lámpák magasában
Nem tilos befogadni látni gondolni érzékelni
Szabad a zene.

Hazáig így szabad az ember
Ki-beszabadul benne a suhanó este
A suhanó hangokat kísérgeti
Száll az éjszaka néma madara
Ráforr madárcsőrére a trilla.

Ülnék melletted...

Ülnék melletted én, a jámbor
örök anyagból, tán titánból
nemes fémek ötvözetéből
legapróbb részecskéből: fényből...
Múlandóságból, hervadásból
illatok elkevert dalából
zsongásból, zszibongó erekekkel
virágzó, rózsálló tüzekkel...
Ülnék melletted én, a bátor
szoborba öntve hallgatásból
vagy szökőkutak csobogása
módján szavakkal dudorászva...
Csak itt ne kéne várnom estig
és holnapig, s minden napestig
magamba visszazselidülve
a múltó múltással vegyülve
míg átveri az üvegablak
áttetsző anyagát a tegnap
a lebukó, az alkony napja
s számat nem kulcsolja lakatra.

Marie szégyene

(Részlet a Marie Curie-ciklusból)

Paul Langevin úgy szikráztatta fel
Marie szürkülő haját, bőrét, napjait
mint a váratlan fénynyaláb borulatban.
Az elsimult időben semmi ringás
semmi nesz a lélek labirintjaiban
mint ahogy a véráramlás rezzenetlen
víztükre sem vetett gyűrűs fodrokat.
S valami édeni átok, átkos éden
mégis becserkészte magát a sejtfalak
áttetsző hártái mögé zizzetésnek

dübörgésnek, száguldó vérzuhatagnak
az elszürkülő bőr hamuja alá
s felpirosította, aranyba vonta
akárcsak hajkoronáját.
A szerelemről oly kevesen mondanak igazat
s olyan kevesen értik önnön testük
kémiai folyamatain túl a lélek angyali
játszadozását, s oly kevesen bátorcodnak
e játék felmagasztalására
hogy Marie kihívást érzett
megszólaló teste titkaiban.
Úgy fénylett ez a titok is szemhéja mögött
mint az a halványkék derengés a fiolában
s olyan ismeretlenül veszélyes volt
nem lehetett lemondani róla.
Hát akarta ezt az ismeretlen szerelmet
akarta teste laboratóriumát
talán első ízben tudatosan, elszántan
harcos amazonként.
S a titok is akarta áldozatait
mint ahogy a felfedést is megkomponálta
egy ördögi tervben.
A tudós asszony szerelmi vegykonyhája
egyszerre kapott lángot
s a tudós módszeresen látott neki
asszonyi lénye kiteljesítésének
mint bárminemű tudományos feladatnak.
Az ésszerű legyőzte a kicsinyest
le a polgárit, a hétköznapit
Jeanne d'Arc-arccal vetette magát
a győzelem diadalába
nem érzékelte a közbülső dolgokat
a világ nesztelen lopakodását ágya körül
ő agyával hozta szintbe lelke forradalmát
s ott, miként a laboratórium polcain
rend és következetesség uralkodott.

Megkövezése után bizonynal ámult
e csoda különös természetén

s ámulhatott a kisszerű nem-vállaláson is
számára érthetetlen maradt, miként a szerelem
melynek megfejtését mégis lezárta a társadalom
az akadémikus álláspontok
és a polgári erkölcs katekizmusa.
Marie soha többé nem szólíthatta nevén
testének rejtett kincseit
lelkének villódzó energia-kitöréseit
az Asszonyt, aki testében élt
száműznie kellett örökre
nyomban az elcsapott tudós után
kinek kedvéért még annyi reménytelen kísérletet tett
hogy üdvét e kettős létben átmentse
valami hermetikus tárolóedénybe
honnan csak a dzsinnek lelke repül ki
ezerévente egyszer.

Nő

Fecske Csaba

Túl a hegygerincen

az éjszakába falazva vakon
csillagok csobbanását hallgatom
amint fényt fröccsentve kiszakadnak
hullámából az égi folyamnak

mint rovarokra vadászó halak
a felszín fölé vetik magukat
mintha örvénybe néznék szédülők
magába ránt a mély aztán kilők

tán angyal surran el szárnyverdesés
hallatszik mindent elnyel egy szemnyi rés
eltűnik bennem talán nyomtalan
már a semmihez szoktatom magam

létem tanulság nélküli mese
nem voltam csupán Isten szennyese
mint tyúk a szemétdombon kapirgál
szívemen a halál mindent kibírtál

ahogy kellett innen visszanézve
mit mondanál kár volt vagy megérte
Úristen elmúltam hatvan éves
a test romokban a lélek kormoz

hírt odaátról a fájdalom hoz
az ember ha nem is tud megérez
a világ úgy koccan a szívéhez
mint kavics az ablaküveghez

nem kín váratlan öröm sebez meg
mindent megtaláltam hiszen itt van
az a kis mézcsepp mely máshol nincsen –
túljutottam ím a hegygerincen

tudom az út hová vezet innen

Samu bátyám

homéroszi mesélőkedvvel áldotta meg a teremtő
jókora hordócskával a gatyakorc alatt
édesanyám kisebbik bátyja volt
Számélynak is mondták különös nevét nagyapánktól
örökölte aki harcolt Isonzónál megjárta a pokol
bugyrait nem mondanám hogy vígan
de élt amikor fejfára írták nevét a
szögligeti temetőben ahol most már valóban
halottként remélhetőleg békében nyugszik
a végítélet napjáig amikor csonttá soványodva
hazatért családjá nem akarta befogadni kalandornak vélték hiszen ők
már eltemették hivatalos papírok igazolták hogy hősi halált halt ettől
a különös sorsú embertől örökölte nevét Samu bátyám akit apjához
hasonlóan Számélynak is mondtak a második világháború
vége felé sorozták be tartalékosként mire a frontra vitték volna véget
ért a háború szerencséje volt bár drága Doxája odalett
amit fájlalt egész életében éveken keresztül mesélte
két hónap alatt összegyűlt katona élményeit régóta már
az angyalokat szórakoztatja jóízű meséivel
ő aztán sose fogy ki a szóból van miről beszélni bátyja két
gyermeket feleséget tudva otthon megjárta Szibériát
ahol a sok marharépatól felfúvódott hassal faragta éveken át mintha
az időt forgácsolná szét türelmesen legalábbis nagy műgonddal
a gyönyörű sakk-készletet amelynek figurái ott sorakoztak
bevetésre készen a tiszta szobában a komódon
a keresztre feszített Jézus oltalma alatt
több bábunak nyoma veszett nálam is volt egy
nem tudom hogy került hozzám a szép arcú szomorú királynő
Szibériából szíve ugyan nem szakadt meg ám teste
csípőtájt megrepedt szegénynek

Lélekig meztelen

kit csaltál meg ha csaltál
mást vagy magadat
ki kapott kevesebbet ki veszített többet
a tudás vagy a nemtudás édesebb
markáns szigorú szomorúság
inkább mint kedvetlen öröm
benne lenni vagy kellő távolságból
szemlélni mint egy hűvös idegen
várni hogy mi lesz belőle megúszeni szárazon
vagy alámerülni nyakig
kérdések kampójára akasztva csüng
életed mint hentesnél a hús csakhogy
itt te vagy a vásárló és az áru is
egyszemélyben minden pillanat nagy
kisértés kemény kihívás vásárra viszed a bőrödöt
amit minduntalan le akarnak nyúzni rólad
nem is a fájdalom - a kiszolgáltatottság
állni lélekig meztelen számonkérő
tekintetek jeges záporában

A távozó

érzékeimmel gátat
hiába emelnék neked
csordogálsz tovább csöndesen
nemléted partjai között

Anga Mária

Hittel vártam

Gyötrelmem ágyát megvetette az idő,
de én hittel vártam a reggelt, mert tudtam,
hogy ablakom szaruhártyája lassan rétegződik,
és összegyűjti bíborát a fénynek,
az lesz az én menyasszonyi ruhám,
mert amióta veled háltam, minden
éjszaka a nászéjszakám.

Végre a vér és verejtek nem a gyötrelmem,
hanem a boldogság, nem jár már fejem fölött az éjszaka,
vagy ha mégis eljön, akkor csillagosan ragyog,
koronát ad nekem, a gyönyörűséget szétsugarazva.
Szívemig ér az ének, csudák és tündérek
lakják a szobámat, minden évszak ölemben lángol,
ha az kell, hogy életben maradjak,
akkor újra szülöm a halált!

Megérkezel

Kiállok a tavaszt lélegző hegy tetejére,
ott várlak, ahol a fakadó források
elégetik a havat, a telet, a hideget.
A fák évgyűrűikkel magukhoz bilincselnek,
de hová is mehetnék, amíg Téged várlak.

Összeborulnak időtlen fényei a délutánnak,
hajnallá hasadnak. A felhőpagodákból
madarak röppennek a földre, hírt hozó éneket
énekelnek: már szívemhez közel vagy,
nemsokára megérkezel!

Antal Attila
Szakítás

Nézek párába fúródott vonatod után
s arcomra hideg verejtékkel
ül ki a riadalom
mint negyven éve
mikor apám térképet nyomott a kezembe
s magamra hagyott egy sötét völgyben
a sárszagban
a páfrányok zöld halcsontvázai
s a hályogos szemű sziklák között
s kiáltoznék elfúló hangon mint akkor
ha nem szégyellném
és persze hogy kezdeném újra
lennék ötvenesből huszonhárom
bumliznék vidékre
süllyednék külvárosi bugyorba veled
pályát kezdeni vergődni zöld ágra
nyerni szemedből napra nap
család- és pénzgondok árnyékában reményt
csak hát őszre tavaszt ki kérhet
sivatag tél előttem
és se mágusok se csillag

Udvari légkör

(2006. október 23. margójára)

Tiborc meggebedhet,
Bánk tisztességéért
egy lélek se reszket.

Nincs nagymonológ se,
de még göggel vállalt
gertrudisi póz se.

Az ájert belengi
a jellemhullaszag.
Biberach a trendi.

Utolsó este Szomorrában

Hull a szó
pereg zuhog
a megapoliszban
show kvíz karaoke
tévékék
hahoták verdesnek
firhangot ablakot
műfényben mű-hírt
plakát selypít
zümmögnek a hálózatok
„nézhető minden
innen is
meg onnan is”
hamis-álarcban az igaz
igaz-álarcban a hamis
fönn tarka szmog
villog-lobog
benzingőz kannabisz-füst kátrány:
bohócsapka
az épp lecsapó
rakéta optikáján

Varga Krisztina

Az árva dala

Apám epém, Anyám belem,
mindig bennem, sosem velem.
Napot, Holdat, ha lenyelem
fényes, meleg lesz tenyerem.

Felragyognak, én-rám sűtnek,
nemlétükkel átalűtnek.
Eltűvednek, belémvesznek,
velem együtt földdű lesznek.

Mercy Seat

Szemedben fekszem Uram,
keresztben.
Nem tudsz kipiszkálni onnan.
Szálkaként vergűdűm benne,
gerendának erezve magam.
Nem tudsz kipiszkálni onnan.

Csak kikűnyyezni.
Majd, ha kűnyyezel miattam.

Ima

Napbűl, Holdbűl, fűbűl, fábűl, Fűldbűl van az Ember.
De a leány Hajnalpűrbűl.
Hajnal hasad a leányban, megnyűlik a Világ Ege, felszakad a Világ sebe,
űmlik a vűrvűrűs Kikelet.
Megfest ajkat, rűzsabimbűt, vűrpirosat, elhervadűt.
Árad a vűr tágas űgre, hegytetűre, erdűszűlre, hűztetűkre,
kerítésre, űgbenyűlű fakoronák űgaskodű tetejűbe.
Hasadt lányszűv tárt ajtaján: belűp a Reggel a Világ kapuján.
Megfest ajkat s űgű vűgyat, vűgyban űgű szűp orcákat, kintűl felforr,
bűntűl bűgyad, szűrmokkal hint be űres űgyat.

Reggel lesz a fűdűn-űgen, Kerek- ez-emberi Világűn.
De Istenem, csak Te tudod, s csak űn tudom, hűgy milyen űron.

Tajga

(Friss szagot facsar mély-nehéz teste a földnek,
hívja a szelet,
hogy nyikorgó Nyírfi karcsú természetét törje
derékba s fanyar vérének savanyú szaga
a tájat tavaszba takarja.)

Fehérkérű arcán a Létnek
smaragdszín gyantából gyöngyöcskék görögnek.
Idejár sírni az Idő. Itt tenyészik buján a titok.
Idejár elveszni a fény.

Nemlétebe hull, újraleli magát,
ragyogva diadalát
fennakad ágon, fatörzsön, mohán.
Pompás rettenet jár erre puhán.

Itt keresem Őt, mert itt hagytam valaha.

Időtlen múltamban várok Rád Uzala.

Férfi

Lakik bennem egy férfi. Hórihorgas, bátor, Istenkereső
Ő távozik belőlem külön útjaira s visszatér ha itt az idő.
Ő hozza-viszi a híreket köztem s Isten közt, ő jár utána hasadt, pirkadó
egyek alatt, ködös hajnali járdákon kakasrikoltásban, kutyaugatásban. Ő jár
utána villamoszörgésben, templomkongatásban. Szívárványok alatt tűnik
fel, kabátja széle lobog, ha megjön, leül az asztalhoz. Rám néz, nem
beszél, mindent tudok.

Tarbay Ede

Infúzió

L. T. J.-nek

Infúzióm, akár ha testem része lenne,
belőlem nő cseppenként a csúcsig,
míg fönt a tömlő lappad, mint az este,
mikor a napfény káváás kútig nyúlik.

Elém terül, mint cédrus-ágú bölcső,
mélyéből lányok készülődnek tánchoz,
míg közelednek, szép alakjuk föl nő
az égbe nyúló, szétterülő fához.

Fordulattal mutatnak félig hátat,
hajlásuk mintha tükörképem lenne,
mit gőg görbített, és nem az alázat,
mit követelt a kórház fejedelme.

A desztillált víz kemikáliákkal
betölti testem merev részegségig,
Merkúr-szobor vagyok, ki lifttel szárnyal,
ereszkedik a poklok köldökéig.

Mellettem angyal, nyomja a *fel!* gombot,
bajusza rebben: „Vesd el minden gondod!”

Camera Obscura

Te ismeretlen barát, nem barát,
kitől lakóhelyünk, a föld és ég elválaszt,
akár az évek (nem tudhatni meddig,
jó lenne tudni mennél biztosabban,
mikor és hol a fel nem foghatóban),
Fiatal szemmel néz rám Kálnoky László
az összesvers-borító hátfelén,
bizonytalanná lettem, olvasom
emlékedet, *képek a plafonon-t*,
mikor gyerekként a *camera obscura*
lenyűgözött az egri Líceumban,
ahogy a titka kinyílt előtted
(a napsütéstől vetített városképek),
mit megpróbáltál otthon megidézni,
utánajártál, makacsul, mi miért,
és *elemezted* ezt a jelenséget,
tetted te ott, míg nem láttad megint
a szűk nyíláson plafonra szálló utcát
míg olyan nem lett, mint a Líceumban,
láttad a város halvány képeit
a mindentudás megszerzett eszközével,
de honnan velem a gyerekkori emlék
– ahogy most Veled idézem magamban –,
az enyém más volt, tudománytalan,
csupán jelenség, majdnem szent csoda,
csak glóriás Szűz hiányzott a bakról
(a Kispiacra tehének vonultak,
elől szekér és mögöttük kutyák),
mert asszony is volt, ölében gyerek,
ha Ők, a helyszín zarándokhely lenne,
felfoghatatlan vonulás-féle volt
(hallom a lovakat, trappolásukat,
télen és nyáron, piacra az utcán,
bár más a hóban, más a kopasz nyárban,
mintha még most is hallanám és látnám),
holott nekem már régen nem vonulnak,
ahogy régen a szemközti falon,

melyet a bombák porrá törtek össze
(mint kristálycukrot anyám a mozsárban),
most míves versed olvastán ott voltam,
láthattam újra, amit akkor láttam,
vagy csak csalódás, érzéki csalódás,
amit a versed idézett élém,
mintha ezzel az apám lettél volna,
mert apám engem társtalan hagyott,
rám bízta azt, így semmi magyarázat,
hogyan fog élni, elveszni majd bennem,
a véletlenek szükségszerűsége
mikor vezet el hozzád, mint apához,
bátyámhoz inkább, idősebb baráthoz
az azonosságok, különbségek mellett.

Átmenet

Csalódni kell, mindenben, mindhalálig,
a megtapasztalt, régi bőrre bőr,
hiába nő, mint vízben körbe kör,
csatornacsőtől dézsa oldaláig,

száraz levél a hullámtól remeg,
míg látleletté válnak perceink,
a láthatatlan Kharón tiszteleg,

a túlsó parton Hadész, félreint,
az elveszettek között, ha nem leszek,
tétovázva szemem még rátekint,

mert súlyom van és tükörképem látszik,
ha mozdulok, a csónak félredől,
mi pillanat volt, mindent összetör,
már testem oszlik, és lélekké válik.

Szepesi Dóra

Mesés

Hátrahajított fésűmből nőttek az erdők. Tükrömből a tengerszemek. Végső segítőtöm a síp, szavára királyom terem itt. Hazafelé. Lábnyomod illatos szamóca festi meg – akár ajkam teli bokra –, szedd szét darabokra! Hús horhosok, mélyutak, cserjék nyirkosa. Holdas bodza, virágos emlők városa. Hársfafüstben elszabadulnak a felhők, és inged alá aludni tér a szél.

Gyermekláncfű

Mintha már mindig csak emberi formát formázna testem. A szám mintha már mindig csak inna. Mintha már. Mintha mindig velem lennél újra. Mintha lelkem mindig csak lelkedbe fújna. Gyermekláncfű. Gyermek, az vagyok, mindig, újra.

Salsa

Fent fuvola, lent dobok, középen ének.
Nem én. A vér. És Te.
Ahogy lelkem leplei közt hétfátyoltáncot jársz.

Amikor

(Faludy Györgynek, Omar Khajjammak)

Amikor a kimondhatatlant súrolod, szavaiddal gyöngyház alabástromát horzsolod. Apának, anyának gyöngye-bogara! Mert aki már, vagy még nincsen itt, annak nem csókolhatod tincseit.
Szétfúj a szél – áthidalhatatlanul. Így jár, aki magától se, mástól se tanul.

Nyílt tengerek

Kilátás a tengerre. Tengerre néző szoba.
Napos erkély. Sós tajték rajtam az ékszer.
Nem lehet más, csak még. Sokszor. Elégszer.
Nézd, nézd! Nagy kékség, zöld!
Föld nem kell, csak víz, mély vizek.
Áramok bennem, benned,
örvény, hullámok, vitorlások és a szél.

Dzsingiszkán

Ölembe venni már csak nem lehet
Noha megvan tested, mint a sátor,
Rúdja tartja az eget –
Épp ezért, ölembe, csillag!
Füröszt a szél, körömnői csónak
Tenger hajadban bomlik fellegem
Amikor esők locsolnak,
Vágtázó vadló vagy, szívem.

Fatima

Azt hitted, beléd fér a fény.
Szűkölő húsodba isteni erény-
Neveden szólított a Szultán – Allah Akbar! –
Fatima! Repülj fel a magasba!
Rezes kürtök, csörgők, fekete fürtök.
Rengő csípő, csipke hull magodra.
Ki járt itt? Langyos a sötét égi kárpit.
Lovad patkója poros.
Boszporusz? Soha többé!

Utazás

Megettük uzsonnákat már.
A vonatablakon párafolyások.
Mögöttük csillámló, finom ragyogás.
Forgó színek, forró szívem, elaludtam.
És az édes verítékben veled, egyszer csak
véget értek a történetek.

Napforduló

Körtemenyasszony nyújtózik az égifúhoz, hogy összeérjen a csókjuk.
Almakiráylány lábujjhegyre áll. Citromfűben fordul a csillag, cseresznye vére
festi a füstlepedőket már.

Telihold

A templom fölött a ragyogás nem ereszt. / Az ég zöldes sötét, átdöfi a kereszt. /
Telihold tartója, Mária öle, hókehely! / A szobor marad, a hold jön velem el.

Útvesztő

Minden madárcsőr iránytű, / Minden sarokvas vesztőhely, / Minden virágnyílás
kijárat. /
– Ha nem tévedek.

Játék

Vagyok. Vagyok kő, növény, állat, híresember, szám. Nem nagy szám. Fekvő
nyolcas, végtelen.

Bozók Ferenc

Norman Bates

Szűri az elme a sárpuha éjjelt.
Síkos az aljuk a gondolatoknak.
Mint a Psychóban az Anthony Perkins,
múltam az éj mocsarába merítem,
melynek hűs, távolodó, laza alján
érezem a felszínt.

Jézus a Blahán

Hívlak a metró
megbetegítő
léghuzatából.

Hívlak a tegnap
múltfelidéző
kábulatából.

Várlak a Corvin
fülsiketítő
forgatagában.

Várlak a járdán,
s lenn, a peronnál,
várlak a mában.

Várlak a holnap
matt, tejüveg-szín
virradatában.

Mama blues

Szorítsd a gézt, szorítsd a gézt
a vérhabos napokra,
pakold a tiszta sebtapaszt
a durva köznapokra.

Ne szállj ki még, ne szállj ki még,
szoríts a napra vattát.
A szánkig érne bánatunk
ha végleg abba hagynád.

Balaton

ördögi kánikulában
kőbe ne üssem a lábam
angyalaid tenyerében
illan az árnyam a stégen
talpnyomaim alig állnak
angyalaid navigálnak

Szvidrigajlov

Szobám falának izzadása.
A dél nyakamba villanása.
Dobál a nyár kövér hasamra
parányi szikra-pókokat.
Aludni kéne jó sokat.

Szellemi végvárat építeni

Szakolczay Lajos beszélgetése Hegedűs Imre Jánossal

Hegedűs Imre János író, irodalomtörténész az erdélyi Háromszékről emigrált családjával együtt – valójában a Securitate nagy kínzások után elűzte – Ausztriába. A nyolcvanas évek közepétől több mint másfél évtizedet töltött Bécsben, utána felnőtt gyerekeivel együtt hazatelepült Magyarországra. Számtalan munkahelyen dolgozott (culágerként, gyári munkásként, sofőrként, előadóként, magyartanárként, szerkesztőként) – a családnak valahogy talpon kellett maradnia –, de mindig is a szellem embere volt. Írástudását Romániában nem kamatoztathatta – megszállott tanárként, majd tanfelügyelőként az ifjúság nevelése töltötte ki idejét –, viszont az emigráns lét szorításában megeredt a tolla. Tanulmányai, kritikái, különböző irodalmi és művelődéstörténeti tárgyú cikkei jobbára a *Bécsi Napló*ban jelentek meg (évekig a szerkesztőbizottság tagja volt), ám a római *Katolikus Szemlé*től az *Őrség naptárjáig* vagy a győri *Kisalföldig* számtalan orgánumban letette a névjegyet. A *Körfolyosó – Bécsi glosszák 1985–2003* című könyve (Accordia, 2003) egy nyughatlan, széles látókörű, az értékeket pontosan számba vevő esszéista gondolkozás-arszenáljának hű tükre. Az irodalomtörténész pedig az Erdély apostoláról szóló Benedek Elek-monográfiában (Pallas-Akadémia, 2006) mutatta meg az oroszláncörmeit. Ám a meglepetést szépírói – föltehetőleg folytatódó – kalandja jelentette, hiszen a novellisztikus részekre tagolt emlékezés-regénye (*A néma esküje*, Széphalom, 2004) nyelvezetével, a valóság és látomás közötti sávban játszódó – valódi! – történeteivel olyan alkotás, amelyben az egyéniségét a legnagyobb szenvedés között is vállaló, a kisebbségi lét és az emigráns lét poklát egyként megélt író helytállása – minden körülmények között embernek maradni – nem akármilyen módon tükröződik. Mielőtt leültünk volna beszélgetni, két napra kiruccantunk élete egyik fontos állomására, Bécsbe, hogy ott – akár a helyi színeket ízelve – közösen eltöprenghesünk életről, sorsról, a paraszti lét és a városi polgárság közötti különbségről, a nyakunkba boruló történelemről, a császárváros sokakat megtevesztő, mert sok értéket, azon felül a jólétet kínáló varázslatáról.

– *A metropolis kőhegyeiből visszatekintve először hadd faggassalak gyermekrodról, a falu szokásvilágáról, munkaerőkölcseről, látomással fölérő – végül is mindig a munkában gyökerező – titkairól. Mikor azt írod, hogy „mintha a világ köldökzsinórja lett volna Hidegkút”, előttem csaknem megnyílt a mennybolt.*

– A múlt időt jelen időre változtatnám: Székelyhidegkút ma is „a világ köldökzsi-

nórja” számomra, ez a parányi zsákfalú a két Küküllő vízválasztóján, többet adott nekem, mint a későbbi iskolák, akadémiák, világvárosok; a „mindentudás egyeteme” volt számomra, megtanultam a létezés, az életben maradás, a megkapaszkodás minden tisztességes módját és formáját; úgy éltünk, ahogy ősünk, az ősfoglaló, őstermelő lófőszékely ősünk ezer éven át éltek, létrehoztuk okos ésszel, dolgos kézzel és hangyaszorgalommal a megélhetéshez szükséges javakat, boltból csak ekevasat, lámpaolajat és sót vásároltunk; fényesre csiszolódott markunkban kedves szerszámaink nyele (Hogy szerettem a háromágú favillát!), az erdőből fejsze sem volt nehezebb, mint a süldő lányoknak faragott gereblye; házat építettünk kalákában, kutat ástunk, legényes tánccal döngöltük simmára bármelyik gazda csűrjének földjét, csóvafát állítottunk húsvétkor a legszebb lányok kapujában, elloptuk lakodalomban a menyasszonyt, majáliskor, szüretkor cigánybanda muzsikájára úgy énekelünk, hogy zenget belé a határ, a szüreti bálon éberem örködtek a csőszlegények, nehogy letépjük a felkötözött szőlőt, de éppen olyan erkölcsös volt erdőnek-mezőnek, a kamaszlegények éjszakai gyümölcslopásán kívül senki kóstjában, gabonájában, szénafüvében nem eshetett kár: „rendtartó székely falu” voltunk.

– *A gyerek tehát korán megismerkedett a munkával. Milyen volt a család rendje? Gyerekkori csínytevések, játékok?*

– Család, szülő, közösség, ünnepek, játék... Milyen meghatározó minden ember életében! Gyér írásos dokumentumok és szójhagyomány alapján tudtam meg, hogy a hidegkúti Hegedűsök Magyarzsákokról származnak, ebből a családfából kanyargott fel aztán egy ág Budapestre is, jeles újságírók és politikusok termettek azon az ágon a jó öreg monarchia fénykorában, a tizenkilencedik század végén. Anyám Veress volt, szép, szórvány ö-ző nyelvjárásunkban: Vöröss, és én úgymond „anyám fia” voltam, túlérzékeny, gyakran síró, fehér embertől, fehér asszonytól, lúdlábú kísértettől féltő kisgyerek. De az erdő, a mező kigyógyított, a falu nem tűrte a nyavalygást, hatéves koromban kiarattam sarlóval a kalangyát, tizenhat évesen már beálltam a sorba a kaszás legények közé. De azt is hozzámondok, hogy a Veressek voltak a messze földön híres legjobb székely ezermesterek, nagybátyám, anyám öccse cipőt talpalt, bútort, szekeket, szánt faragott, disznót vágott, székely harisnyát szabott, tehenet, disznót, kehes lovat gyógyított, malacot herélt, gyümölcsfát oltott..., sorolhatnám tovább a tudományait. Amit csak lehetett, elloptam tőle, ez volt életem első nagy „csínytevése”.

Játékról is kérdezel? Bizony, ismertük mi gyermekpajtásaimmal a játékot is, bürökből fostatót, bodzafából csepűgolyós puskát, fűzfából dorombot, tilinkót faragtunk, meglovagoltuk nemcsak a lovakat, hanem a bivalyokat is, és leskelődtünk, hallgatóztunk este a sötétben, különösen olyan házak ablaka alatt, ahol együgyű személyek laktak, akiknek egy kicsit félrevert a tengely, s fulladtunk bele a saját kacagásunkba attól, amit hallottunk. Itt nem mondhatom el, mert nem bírná a nyomdafestéket.

– *Mikor találkoztál először a betűvel?*

A szót és a betűt sokáig, nagyon sokáig nem tudtam megkülönböztetni, nálunk szóban, legtöbbször dallammal született meg az, amit aztán szorgalmas, tudós folkloristák, néprajztudósok összegyűjtöttek. A költészet bennünk volt, akárcsak a próza, most is háromszáznál több népdalt tudok, s legalább félezer népmesét, mondát, babonás történetet, szinte bántó és kínos volt később, felnőtt fejjel ezeket papírról olvasni. Hogy csinálhattak ilyesmit? De volt életemnek egy nagy véletlen szerencséje. Azért, hogy otthon ne rosszalkodjam, két idősebb leányka testvéremmel két évet jártam „lógóban” iskolába. Ez a „lógóban” azt jelentette, hogy még nem voltam iskolaköteles, de jelen voltam az osztatlan iskola első négy osztályának a tanóráin, így, mielőtt hivatalosan is beíratkoltak volna az első osztályba, tudtam az elemi iskola teljes tananyagát, Mikszáth Kálmán, *A két koldus diák* regényét akkor olvastam, amikor még egy „normális” gyerek analfabéta.

– *Megszállott gyerek voltál, akit az iskola, a könyv, a tudás örülete tartott fogva? Az iskolát a lomhább fajta szűkséges rossznak tudja, nálad miért lett templom?*

– Az iskoláról mint intézményről úgy szeretnék beszélni, ahogy még soha senki. Hátha sikerül. Odakerült hozzánk egy garabonciás református pap, Kolumbán Bendegúznak hívták, aki minden második vasárnap átgyalogolt hozzánk Kissolymosból ígét hirdetni, vallásórát tartani. Már konfirmációra készített elő, és én annyira megszerettem, hogy nem tudtam kivárni a faluban, ha Nagysolymos felől ereszkedett le az első vagy a második Vápán keresztül, elébe mentem, s együtt jöttünk be a templomajtóig. Egyszer azt mondja nekem ez a pap: „Jankó! Föl kellene jönnöd velem a Konoshegyre, mutatnék neked valamit.” Ez a Konoshegy pontosan Hidegkút és Nagysolymos határán volt, a legmagasabb erdős domb az egész vidéken.

Egyik vasárnap, amikor már hazafelé ballagott, elkísértem, beletelt másfél órába, amíg felértünk a megfigyelőhöz, mert gömbfákból azt is ácsoltak reája.

„No, Jankó – mondta a pap –, látod ott azt a kanyargós völgyet? Jól jegyezd meg, azon jött át 1849. július 30-án Marosvásárhelyről Erdőszentgyögyre, onnan a Gagyi-tetőn keresztül Székelykeresztúrra a legnagyobb magyar költő, Petőfi Sándor. És most fordulj meg! Ha átnézel a falu fölött, láthatod még a szászkézdi erdőket is. Arra van Héjjasfalva, mellette Fehéregyháza, oda ment le Petőfi Sándor július 31-én meghalni a szabadságért.”

Engedd meg, Lajos, hogy ezt a Bibliába illő jelenetet iskoláim, tanulmányaim csúcának nevezzem. Túl hangzatos lenne genius locit emlegetni, ezért azt mondom, szülővidékem szellemét erről a földrajzilag nem is olyan magas kilátóról, Konoshegyről ismertem meg. Persze, okítottak minden szépre-jóra tanárain, a székelykeresztúri líceumban, ragadt is rám valami, de ami megmaradt, az a gimnázium névadó ünnepe volt. Megkaptuk a Petőfi Sándor nevezetét, Illyés Kinga és Nemes Levente még színi növendékek voltak, lejötték szavalni (*Itt a nyílám, mibe*

lőjem?), s mi, a diákok négy szólamra énekeltük az *Egy gondolat bánt engemet* című rapszodiát. Tehát az első, legérzékenyebb életszakaszban majdhogynem testközelben éreztem Petőfi Sándort, szép túlzással azt mondhatnám: földiek voltunk. Ott pihen ő, ahol én születtem.

És aztán Kolozsvár!

– *Itt találkoztál – boldog diákkor – a Forrás-nemzedék nem egy tagjával.*

– Akkor, a hatvanas években (1961–1966) még élhető város volt a kincses város, ha elindultál az utcán, csupa fiatal arcokat láttál, s a magyar szó sem volt idegen. Román diáktársainkkal úgy-ahogy megfértünk az otthonokban, igaz, mi beszélünk az ő nyelvüket, ismertük történelmüket, kultúrájukat, ők nem a mienket. Mivel már annyira „fertőzött” voltam irodalommal, nem láttam, nem hallottam versen, novellán, regényen, esszén kívül egyebet. A *Forrás* első nemzedéke már debütált, minden lány Lászlóffy Aladárba volt szerelmes, mi, fiúk az ő kockás kabátjáról álmodtunk éjszaka is, csoporttársaim, padtársaim – belőlük formálódott a második nemzedék – úgy jártak a Gaál Gábor Irodalmi Körbe, mint Mekkába a vakbuzgó mohamedánok, s naponta megírtak legalább két-három verset. Sorolom a tagjait: Farkas Árpád, Molnos Lajos, Király László, Magyar Lajos, Tömöry Péter, Vári Attila, Apáthy Géza. Minden moccanásukat a zsigereimben érzem, ők szereztek be azt, amit az egyetem nem adhatott meg, pedig kiváló tanáraink voltak, a vécében, padlásszobákban adtuk kézről kézre a tiltott, indexre helyezett köteteket, Dsidát, Tamásit, Nyirőt, Szabó Dezsőt, Kós Károly *Országépítőjét*. Ha nem ragaszkodtam volna mániákusan a tanári hivatáshoz, fölzárkózhattam volna hozzájuk.

Ezek voltak a hatvanas évek, ma már majdhogynem „boldog békeidőnek” nevezi az évtizedet a legtöbb történész, szociológus, politológus; a film, a könnyűzene s slágerfesztiválok, a diákmozgalmak éveinek. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt állítom most, ennyi évtized után, hogy megrészegülten, boldog mámorral indultam a tanári pályára. Irodalmat tanítani gimnáziumi katedrán – mondtam – a legnagyobb jutalom földi halandó számára

– *Csak nem második Németh Lászlónak képzeled magadat? Ő beszélt úgy a tanításról, a tanári munkáról, mintha az élet legfontosabb – áldott – tevékenysége volna. Később nyilván a toll helyettesítette a katedráról való szólást. Ha az „Isten a kisujjunk begyében is benne lévő világszellem” – emlékezzünk csak egyik valódi hőszödre, „Cigány” Árpádra –, akkor te ezt világszellemet a diákot fölemelő megannyi cselekvéssel szolgáltad.*

– De igen, képzeltem. Minden jó magyartanár joggal képzelheti magáról, hogy Németh László. Ő írta (apja kiváló pedagógus volt!), hogy egy kiváló tanár fontosabb lehet a nemzetnevelésben, mint tíz költő. Feleségem szülőföldjére, Csikországba kerültünk az egyetem után, a dánfalvai liceumban tanítottunk minden humán tantárgyat: magyart, románt, zenét, történelmet, grammatikát, literatúrát, még kicsiknek

szépirást is. A színjátszó csoporttal (*Légy jó mindhalálig, A Pál utcai fiúk*) bejártuk a Gyergyói-medencét, a Gyimeseket, Alcsíkot, Menaságot, megtörtént, hogy a „tanulatlan” közönség az előadás végén nem ment haza, zenészeket fogadtak, éjjel utánig énekeltünk. Így a katedra nem a fáradt olajjal lekent deszkadobogót jelentette, hanem egy körül sem határolható imaginárius teret, amelynek körvonalai a tudatban és a lélekben lehettek. Tanítványaink vendiák találkozáján megkérdeztük, mi volt feledhetetlenül szép a deákéletben. Kórusban válaszolták: A kiszállások, a turnézások, a taps. A havasi élethez, kemény munkához szokott gyergyói és csíki székelyek tapsvihara. Elvégeztem Marosvásárhelyen a karvezetői tanfolyamot, a feleségem, Ilona a tánctanfolyamot, madrigálkórusunkkal rangos díjat nyertünk, s a „*Van három jó barátom*” kezdetűvel diákjaink évente szerenádöt adtak nekünk az ablakunk alatt. Amikor versenyvizsgával átkerültünk Háromszék fővárosába, Sepsiszentgyörgyre, Csíkdánfalva polgármestere, elnöke azt mondta: „Be kellene falazni a faluvégét, hogy a Hegedűs-házaspár ne tudjon elmenni.” Ez a kéttagú összetett mondat több, mint a kétszer is megszerzett doktorátus, mint minden diploma és kitüntetés. Ez egész életünk értelmének aranyfoglalata.

– *A körülmények miatt a tanár hamar szakfelügyelővé változott.*

– A szakfelügyelőség – egy hónap után kineveztek magyar szakos tanfelügyelőnek – már sokkal több gonddal és kevesebb örömmel járt. Egy székely megye, Kovászna magyar szakos tanárainak minden gondja (tankönyvhiány, szakirodalom hiánya, a belső cenzúra, a besúgóktól való félelem) súlyos tehertételként nehezedett rám, de a másokért vállalt felelősséget is kialakította, megerősítette. Különösen a magyar irodalmi olimpiák előkészítése és levezetése hozta meg az örömet, az elégtételt. A kolozsvári *Utunk* minden évben közölte a díjnyertes diákok dolgozatait; nem egy közülük ma már otthon vagy Magyarországon jó nevű író, költő. Olyan nagyszerű tanárkollégákkal dolgozhattam együtt, mint Gazda József, Fábíán Ernő, Berde Zoltán, Albert Ernő.

– *És a hatalom? A sovén román bolsevizmus hiénái túrték ezt?*

– Persze, hogy éberem örködött felettünk a borzalmas Securitate. Romániában akkor összesen hat magyar szakos tanfelügyelő dolgozott, s több tucat szekus vigyázott ránk. Különösen akkor lett durva és kegyetlen a politikai rendőrség, amikor a román tagozatok ellen szóltam, agitáltam. Szép és kemény szöveggel beszéltem szülőkkkel, ne adják gyermeküket román tagozatra, hamis az a hivatalosan terjesztett elmélet (Szlovákiában most dühöng!), hogy az állam nyelvén jobban lehet érvényesülni.

Később, már az emigrációban tudtam meg: szomorú sorsunkhoz Ceaușescu és Kádár János debreceni és nagyváradi találkozója is hozzájárult. Balkán géniusza szekus brigádokat küldött le a Székelyföldre, hogy azok párt- és államellenes összeesküvéseket „fedezzenek föl”, ezek már bátrabbak voltak, mint a helyiek, össze-

vissza vertek, lefasisztáztak, irredentának, Horthy-bérencnek neveztek, s kijelentették, miattam még érettségi diplomát sem fog szerezni egyetlen gyermekem se. Nem volt válaszút, disszidálnunk kellett. Orwell-i évben, 1984-ben vágtunk neki az útnak, külföldön eladhatatlan szakmával, három gyerekkel. Megdöbbenésünkre a traiskircheni nemzetközi menekülttáborban (Bécs mellett van!), mindent tudtak rólam, egy hónap elteltével megkaptuk az osztrák menekültjogot, az „asylt”. Így lett második hazánk Ausztria.

– *A tanár egyszer csak tollat fogott...*

– A váltásról kérdezel? Arról, hogyan lettem tanárból író? Arra vagy kíváncsi, át lehet-e bújni a szivárvány alatt? Arany János a *Rózsa és Ibolya* munkáját szerette a legjobban. Az arról szól – közhelyet mondok –, hogy minden emberben él a vágy, valami nagyot, rendkívülit tenni, cselekedni. Ez a gyermekkorban természetes, felnőttteknél elhalványul, a mélybe süllyed. Az emigrációban gyámoltalan gyermekek lettünk, talán ez a gyámoltalanság vitt rá arra, hogy írni kezdjek. Az egyház latinul szent együgyűségnek nevezi ezt az állapotot: *sancta simplicitas*.

Írni kezdtem hát, kezdetben kockás füzetben csak magamnak, a zsigerek szintjén valósultam meg, aztán jött a gyógyító kín, megéreztem a határ-szindrómát, amit később önéletrajzi regényemben, *A néma esküjében* kibontottam. Egyik korai esszém (ez meg a *Körfolyosó* című kötetemben jelent meg), a *Nyelv és történelem, avagy miért fordult vissza Lótné Sodoma határában?* Dürer döbbenetes festményének a nyelvi leképzése: *Lót és a lányai*.

Erre az egyetlen megvilágosodásra volt szükségem, s beindult a folyamat, amit én lelki reinkarnációnak nevezek. Szellemi végvárat kellett építeni szavakból (számunkra a *Haza a magasban* konkrétum volt!), ott kellett építkezni, ahol még a földrengés sújtotta Déva vára sem létezett. Iskola helyett várat építettünk a határra, pedig tudtuk, mögöttünk a tűzözőn, előttünk a nihil, az idegenség, árvaság. A Törvényre viszont az első perctől vigyáztam. Rossz íróra éppen annyira nincs szükség, mint rossz tanárra. Tíz helyett egyetlen parancsolatot követtem: Az írás nem pótcselekvés, a szó nem gyurma.

– *Valóság? Látomás? Álom? A „pusztító kisgyermekkor” borzalmasabb volt, mint a felnőtt író irodalmilag kifejezett – visszaemlékező, egészségpótléknak ható – fizikai szenvedésekkel is teli megannyi vesszőfutása? Az osztrák pszichiáterrel való disputád – ő gyógyítani akart, te meggyógyulni –, akárhogy is van, keretes szerkezetet ad az életműregénynek. A szükségszerűségből technikai fogás lett, de valójában esztétikum.*

– Túl sok mindent zsúfoltál ebbe a kérdésedbe, szinte lehetetlen minden szegmentumára válaszolni. Rossz alvó, neuraszténiás kisgyermek voltam, az vagyok most is, emiatt a valóság és az álom, a valóság és a látomás között soha nem volt túlságosan vastag válaszfal. Azt viszont magam sem tudom megítélni, segített-e a

gyógyulásban az írás. Talán igen. *A néma esküje* önéletrajzom – mondod – valóban keretes mű, bécsi pszichiáteremmel beszélgetek, azokból a beszélgetésekből kerekedik ki az esszéregény. A pszichoanalízist meghaladta az idő, de a bizalmas emberi kapcsolatok, a barátságok, a „lélektől lélelig” megtett út bizonyára gyógyít, erőt ad, segít legyőzni legnagyobb ellenségünket, a magányt. Ezt tesszük mi most ezzel az interjúval is. De ha azt mondod, esztétikum lett a vallomásokból, örülök nagyon. Hozzáteszem, az intuíció nagyobb szerepet játszott, mint a tudatos alkotó munka.

– *És a honvágy? Az elhagyott szülőföld nem szólított meg?*

– Szinte elpusztított! A szülőföld minden emberi akarásnál erősebb. Éppen csak megszáradt a tinta az osztrák útlevelemlőnkön, négy év után kaptunk állampolgárságot, indultunk haza. Erről nem beszélek. Nem is írtam soha. A határ, Szent László városa, a Királyhágó, a Körösök, a Szamos, Kolozsvár végül Hidegkút, a szülők, testvérek viszontlátott arca, szeme fénye – pokoljárás után – maradjon örökre bent, belül.

– *„Van tehát egy pálya, emberi sors, amelybe titkon beleérezhetem, elrejthetem a magam sorsát: kisémberei gondjaimat, rejtjelezett, de merevgörcsösen őrzött parasztvoltageomat” – írod. A Benedek Elekről írott diplomamunka, illetve későbbi monográfia egy kissé maszkos én-megvallás is?*

– Megszólított viszont az egyetem, korholtak egykori tanárain, Jancsó Elemér, Antal Árpád, Balogh Edgár, miért nem dolgozom át a Benedek Elekről írott doktori értekezésemet (1978-ban védtem meg azt Kolozsvárott), miért nem írom meg a monográfiát. Az Akadémia dolga lett volna, tudom, de elhoztam magammal a dolgozatot, és Bécsben, ahová költöztünk, s ahol közel húsz évig éltünk, bele-belenézgettem, s elvékonyodott bennem a lélek, milyen alacsony szinten valósultam meg egykoron, bizonyára azért, mert akkor még nem egyesült bennem a szülőfalum és az emigráció szigora, fegyelme, germán-székely munkamorálja.

Másfél évet búvárokodtam a Széchényi Könyvtárban, akkor már hazatérőben voltunk, és elkészült az a változat, amelyet a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadó utánnymásásban is kiadott. Könyvsiker lett egy semmiképpen sem divatos műfajú munkából.

– *Ha világmodell nem is, de emberiségmodell bőven lehet a kisbaconi apostol utolsó leírt mondata: „Fő, hogy dolgozzanak...”*

– Modell? Követendő példa? Eszménykép? Munkamorál? Három interjúba se férne bele, ha mindenikre válaszolnék. Benedek Elektől, Erdély apostolatól nemcsak nagy intelmét, utolsó mondatát tanultam meg, hanem híres krédóját is: *„A szép ifjúságnál csak egy van szebb, a szép öregség.”* Ez adott bátorságot legkínzóbb kérdéseimre, gyehegnás dilemmámra: Kiteljesedhet egy „életmű”, amit hatvanéves koromban kezdtem el?

Ha ne égetett volna ki belőlem az emigráció minden idealizmust, azt mondanám Berzsenyivel:

*„Van kies szőlőm, van arany kalással
Biztató földem: szeretett Szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?”*

De ez lett volna a vég. A megelégedettség. A puha ernyedtség. Berzsenyi is lázadó volt, saját maga ellen lázadt, magára kényszerítette a verslábak, a trópusok fegyelmét. Úgy tudom, a germán szorgalom, a germán fegyelem és munkabírás menti meg ma is Európát a megfulladástól. Ezt tanultam meg az emigrációban, ez segít, ha hetvenévesen néha elfáradok.

– *„János, mi a lelkünkre faragjuk az ábrákat”... (Kolumbán Bendegúz)*

– Köszönöm, hogy szóba hozod kedves papomat, gyermekkorom és egész életem meghatározó alakját. Ha ő nem jelenik meg gondviselészerűen az életemben, kiestem volna az Isten markából. Ő valóban arra a belső építkezésre tanított meg, amelyet egyetlen pszichológus se tudna nevével nevezni. Talán az írók, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Reymond, Faulkner, Steinbeck, Hrabal, Borges... Ők és a jégkorszakbeli barlangrajzok készítői tudhatták, hogy semmisnek látszó ákombákomokkal elűzhetjük a félelmet és a szorongást. De erről nekem csak sejtelmeim vannak, s nem is akarom megölni ezeket a sejtelmeket korunk nagy betegségével, a rációval.

– *Mire vagy mégis igazán büszke?*

– A hét(!) unokámra. Akik úgy lovagolnak, taposnak rajtam, mintha országút volnék. Látod, sikerült megtalálni a metaforát. Országút vagyok, poros, gödrös országút, amelyik úgy kanyarog végig Európán, mint a Duna. Világpolgárnak nevezted. A szóösszetétel Csokonai leleménye. Pedig én csupán egyszerű közlegény vagyok, itt, Pesten, a Teréz körúton, akárcsak Nemecek a grundon.

– *Az írói lét, a keresztút stációinak megjárása után, jelent-e valaminő magabiztosságot?*

– Nem.

– *Milyen új művön dolgozol?*

– Új esszékötetemmel (*Az író fénye*) pályázatot nyertem, most a könyvhétre jelenik meg. Két regényem félig kész állapotban...

– *Vigadni ugyan nem nagyon tudtam az interjú alatt, de ha az életműved kikerekedik, a szenvedés „boldogsága” mellett az öröm boldogságát is nyilván élvezni fogod. Ehhez az etaphoz kívánok jó egészséget!*

Oláh András

menedék

nem ölelhet az anyaföld
mert elrejtőztél hogy ne kényszerítsd
hazugságra a maradékat
s hogy megkíméld őket a hamis
gyász iszonytató próbatételétől
tested szemérmetlen egykedvűséggel
ázik a formalinban valahol
egy kutatólaboratóriumban
elgémberedett arcok között lebegsz
félrebiccent fejjel bámulod a végtelent
kiváló alany vagy: keresztről
leemelt modernkori Krisztus
aki szemébe nevet a kisemmizett halálnak

nem megy tovább

meztelen talppal toporogsz a hideg konyhakövön
kényszeresen így szabotálod
a kedélybeteg délutánt

de az eltemetett mélység beléd épül
mint a villamosvezető baritonja
a zakatoló utcazajba:
„végállomás – nem megy tovább”

visszanézel a saját szabályait sem respektáló
vadonra ahol az árnyak bomló maradéka
idézi a tovaszaladó sínek szimmetriáját
és szorít egyre jobban szorít az üres tér

kint csípős szél kerget zörgősre száradt falevelet
hízik a barnuló horizont
és mesebeli kigömböcként elnyeli
a lépre csalt emlékeket...

Szenti Ernő

Az első kockadobás

Korban hozzáillő árnyéket
választott a déli napfény.
Most sem az, aki döbrent
hallgatásával sarokba szorította a csöndet.
Munkaközben félszemmél kövesd
az élet és a halál haladási irányát!
Írjad! A nyári zápor az égbolt
szakavatott megszólaltatója.
Mondd, lehet álmot a külső és a belső
lélek közti különbséggel esztétikusabbá tenni?
A szó jól szerepelt,
kitett magáért a mondat,
a vers remekelt.
Mondd, minek neked ennyi bedarált semmi?

Vaktérkép

Mondd, honnan kerültek ide
ezek az elterpeszkedett árnyak?
Neked mi a véleményed a huszonnégy
óráig érvényes önismeretről?
Most is az, akinek a gyarmatosított
igazságok között felszökik a vérnyomása.
A hétvégéről, mondta sajnálkozva,
lemosta az eső a pecsétet.
Ha teszel ezt-azt, érzékeid
a saját tengelyük körül forognak?
Nem lehet elég korán kezdeni a múlt
kistafírozását, mondta lányának a mama.
Mondd, készült már az idén kimutatás
a hiányérzetben keletkezett károkról?
Ahol kivételes jogok illetik meg a szót,
ott emeldíjas a csönd életben betöltött szerepe.

Szem elől tévesztés

Most sem az, aki a titokról
a föld alatt rántotta le a leplet.
Most sem az, aki
a kudarcok élesztőjével
kelesztette meg a siker kalácstésztaját.
Mondataid, tetteid elegánsabb
lakosztályát a hiányérzet lakja.
Igyekezet, vért izzadás légüres térben.
Most sem az, aki a gondolat többletével
gyarapította az igazság vagyonát.
A szót nem adta,
a felajánlott mondatot visszautasította.
Az érték és az érdekkülönbség
a pattanásig feszült idegek próbatétele.

Ide ez való

Bikacsök helyett
jól tejelő tehenek.
Bizonyítsd rá a rosszra a jót –
társuknak fogadnak a beavatottak.
Ott voltam, de csak
annyit láttam,
mintha ott se lettem volna.
Juss fel a csúcsra,
meglátod az észérvek
siralomvölgyét.
Szöszmötölés,
kierőszakolt punctum.
Újítások a szívben.
Ki sokat emlegeti mások érdemeit –
előbbre juttatja érdekeit.

Demeter József

SZENTI ERNŐ

*Tavaly, Tokaj – Író tábor, aszú-
fényes reggel, mosoly, „a’la” Ernő.
Azt álmodtam, DeJó barátom,
mondta szobatárs-Szenti nekem, hogy
színes lepkék a versek és ők röptetik
trillásan a nyirettyűdet.....*

A vers szavai nagy, szép,
Színes lepkék, Ernő, és!
Te nem látod már őket. Hogy lesz
Tokajban Nélküled. Idén – tavaly...

Az életre nincsen recept, jövő-jelen, miért
Csak a halál kiváltságos ebben.
Ki ugratott szebben, mint Te, Szent
Ernő, lepkék hada vers-fényt zengő.

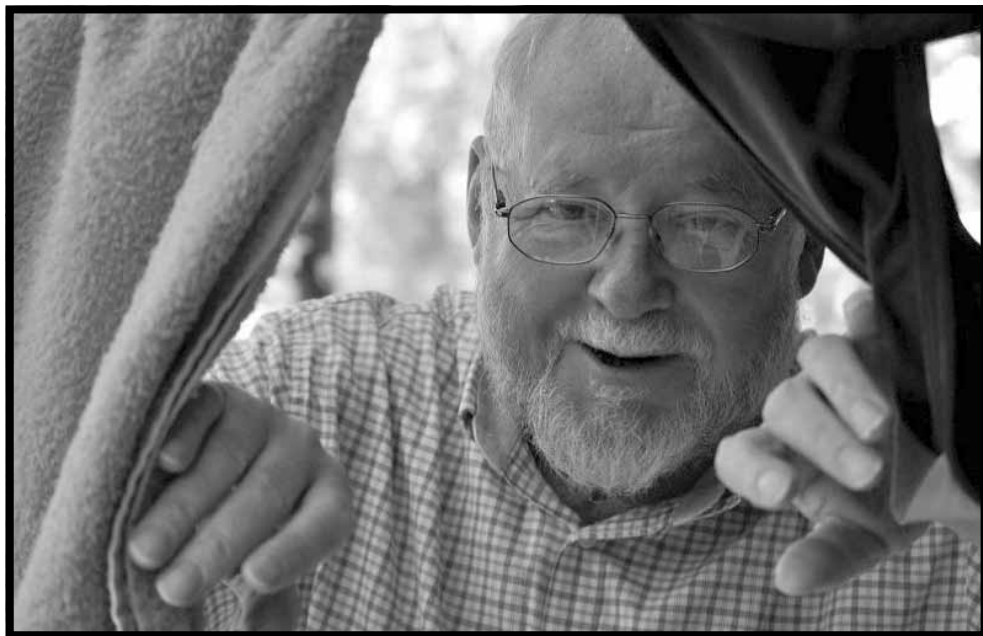
Pillangók hada szívünkben.
Kéklík a nap – versképtelen. Fényt
Írsz, Ernő. Égi kaptatón
Nézz vissza. Mosolyodat a menny issza.

Szenti Ernő, ó, Te szerény Szent,
Szent, könyveidben nyarak szállnak.
Nefelejcs-pillangók,
Ernő. Velük száll a rét, az erdő.

Ballagsz – vers-tisztás közepén, száraz-
Fámban jaj-dal kísér.
Nyirettyűmön lepkék hada, ó, Te
Szent Ernő, Szent. Költőt, hogy lehet temetni.

Csöndes szavú, fénybő ember,
Egek költője él Benned. Grafikákat
Szövő szárnyak, színes pillangókkal
Szállnak – körülöttünk, s! Fájnak. Fájnak.

Trillás szavak – megannyi szép sajtó lepkék,
Te röpteted őket bennünk. Mi lesz Tokajban
Nélküled – velünk. Mélyen zengő, csöndet
Fénylő örök Barát, Szentí Költő Ernő,
ERNŐ!

Szentí Ernő (1939–2012)

fotó: www.spanyolnatha.hu

Radnai István

Nem hiszem

*„Tán ha egyszer
– nemsokára? –
én következem,
elmúlásom ára majd a
folytatás leszen.”*

Buda Ferenc: Isten szalmaszálán
nem hiszem hogy csak a magvetés
és nem a virág s annak illata
költő s ez nem kevés
a gyönyörbe zárt szavak
szépség nélkül éhen
is halhat a lélek
nem csak lepedőben kísért
a szellem nem pusztá váz
marad az ember ha nem vigyáz
nem tudja hogy miért
született a halál előtti szűk résen
s egy világot betölt
megismételhetetlen élet
a világra néha nyelvet ölt

Társtalan kor

*„Az ember veszett, harapós
gépeket nevel gyilkolásra.
A halál földünkre tapos
akárha páncélos bogárra.”
Ratkó József: Fegyvertelenül*

az asszonyölből kivette
napfényben parádézó fegyverekre
ébredünk hiába kapálózunk sírunk
az utca bedől megásva a sírunk

lám szelídek a virágok
szelindek fogja a bokád tátog
a tátika lyukas a kerítés
jó üzlet stricinek a kerítés

akarnál magadnak békességes asszonyt
bélyeget borítékra ne homlokodra ragasszon
a sors a kehes görnyedt és sánta
megbotolhat aki az üzenetet szánta

s övében felrobban a szemtex
égbe szállunk idő előtt szentek

Lőrincz György

Az öregségről

Amióta az öregség kapujában állok, egyre többször és többször teszem fel a kérdést: valóban olyan szörnyűséges dolog az öregség? Vajon az elhasználódott, megfáradt test fogságba zárja a szellemet is? Az öregedés a szomorúság feneketlen kútja, nincs benne semmi öröm és szépség, csak a lelki és fizikai fájdalom? *Magány? Egyedüllét?* Az ember saját fontosságának és hasznosságának a fokozatos elvesztésével valóban a társadalom peremére szorul? Testünk már nem az öröök hordozója, s csak a fájdalom s az elmúlás szomorúsága lehet a sajátja?

Vagy a szélsőségeket leszámítva – tehát beteg, megkeseredett, nyáladzó, szenilis, fősvény, gyűlölködő – a többség a maga természetességében éli meg az öregséget? Az öregséget? S az öregség maga nem szegényíti, szűkíti le őket, sem lelki szépségeikben, sem fizikai valóságukban? Hisz, láttam szép, szelíd, kedves, kecses, gondozott, elegáns öregeket is, akiknek jósága, szépsége szinte kihívás a környezet számára, ahogy csúnya és elviselhetetlen fiatalokat is.

Hiszem és vallom, lehetnek olyanok is köztünk, akik gyűlölik a fiatalságot, mert rajtuk keresztül tapasztalják meg a saját öregségüket. Hisz, hányan és hányan vagyunk, akik először az unokáink láttán tesszük fel a kérdést, valóban öregedek én is? A rég nem látott barátaink láttán: valóban ilyen öreg lennék én is? Ráncos, gyűrött, kialvatlan? Én? És reggel rettegve nézünk a tükörbe, keressük az első ráncot, az első fehér hajszálat, hogy aztán megnyugodva nyugtázzuk: az ősz hajszál nálunk nem az öregség jele, ellenkezőleg, sárm, a hiúságunk fokozója!

Nem, ez nem lehet igaz, gondoljuk magunkban, én még nem vagyok ilyen öreg. Ő igen. De én? Mert nap mint nap látjuk magunkat a tükörben, hozzászokunk a saját arcunkhoz, a saját öregségünkhöz, nem látjuk meg, fedezzük fel magunkon az öregség jegyeit?! S ha mégis? Nincs helyünk az utcán, a vendéglőkben, társaságban? Nem kacaghatunk, nem táncolhatunk – a társadalom kiközösít az öregségünk okán? Vagy ha nem is, csak elvisel?

Tagadhatatlan tény, mindenkit foglalkoztat az öregség. A korban előrehaladva egyre többször és többször azon kapjuk magunkat, hogy bárhol is járunk, figyelmünk egyre inkább az öregekre irányul, s azok közül is az elesettekre, nyomorékokra, a sánta, fogatlan, rosszul öltözöttekre – a szép, egészséges, vidám, elegáns, jól öltözött öregeket szinte észre sem vesszük – s valahányszor csak ilyen látunk belénk is nyílal rögtön a rettegés! Vajon ilyen leszek én is? Nekem is ilyen sors jut? Nekem?!

Tény, hogy a különböző korok és különböző társadalmak más és másképp viszonyultak az öregekhez. Általában minden társadalmon belül az öregek a társa-

dalom teljes értékű tagjai akarnak maradni, viszont ez egyéneként változó. *Azt is mondhatnám: mindenki a saját megérdemelt öregségét éli meg.* Ahogy ő viszonyult az elődeihez. Ezzel együtt is, vannak, akik nem tudják elfogadni az öregedés tényét. Egyesek számára szinte nincs is más öröm, mint a *túlélés* öröme. Ha gyászjelentést lát. Ilyenkor megnyugszik és megvigasztalódik – *nem én haltam meg.*

Tudomásul kell vennünk: az öregséggel nem lezárul az élet. Sőt a teljes emberi élet kezdete lehet. Kitolhatjuk a megismerés határait. Gazdagodhatunk. Mert időmilliomosokká lettünk – érdeklődésünket arra fordíthatjuk, amelyre nem jutott idő korábban. Hobbijainkra. A megálmodott, de soha el nem ért kedvteléseinkre. A megismerés újabb és újabb örömeire! Mert az öregség *az érdeklődés elvesztésével kezdődik.* Ha már nincs kívánságunk, nem vagyunk kíváncsiak, nincsenek kérdéseink. Nem vágyunk semmire. Nem véletlenül a kérdezős igazi művészei a gyermekek. Az öregség nem a fehér hajszállal, az első ránccal, hanem azzal kezdődik, ha úgy hisszük, *hogy mi már a létezés minden kérdésére választ kaptunk.* Amíg vannak kérdéseink, és újra és újra rá tudunk csodálkozni a világra, – nem vagyunk öregek. Az öregség *csak* készülődés a kilépésre a végtelenbe, a végső cél előkészítése, a megtisztulás katarzisa. Viszont, egyetlen kérdést, „mi a halál”? – nem szabad feltennünk soha. A halál kérdésére az életből nem lehet választ adni, és ezért felesleges is feltennünk.

Az öregség a létezés öröme. Legfőbb értelme – önmaga léte. *És legfőbb öröme,* hogy csak fiatalok vesznek körül.

Az elégedetleneknek:

„Ne nyugtalanodj, hogy megöregedtél, másoknak ez sem sikerült”.

„A boldogság ára”...

A cím nem pontos. A pontos cím valójában és szabad fordításban az lehetne: „Az a fizetés, amely biztosítaná mindenki számára a boldogságot”... És persze Amerikában. És meg is mondják. Pontosan.

Megmondom őszintén, ahogy megláttam a cikket, el is fogott rögtön az izgalom, mert egész életemben többnyire csak ez izgatott. A boldogság ára! Hogy mennyi pénztől lennék, lehetnék én boldog. Mennyi pénzzel a zsebemben nyújtózkodhatnék el a boldogságban, süttethetném a hasamat a nappal?

Nos, az a fizetés, amely biztosíthatja a boldogságot Amerikában, a princetomi egyetem kutatói szerint – mert persze az egyik leghíresebb egyetem foglalkozott a témával – havi 6250 dollár. S hogy a tévedés kizárható legyen, a román National újság szerkesztői megadják az összeg értékét euróban is: tehát 4770 „ejró”. Havon-

ta. Igen, csak ennyi kell a boldogsághoz, s ha ez megvan, röpködhetne köröttünk a boldogság kék madara. Úgy, hogy talán le sem szállna! Soha!

A cikk, amelyet az újság idéz, hogy ne kelljen számolnunk, törjük a fejünket, megadja az éves pontos összeget is, ami évi 75 000 dollár.

Arról persze, nem szól a fáma, hogy ez az összeg, az egy keresőre jutó összeg-e, vagy a családtagonként számolt? Amerikáról lévén szó, elhithető az előbbi is! Van-
nak még hiányosságai a princetoni egyetem által vezetett kutatásoknak is. Szerin-
tünk.

Nos, ami minket illet, s ami a leglényegesebb, most már megtudhattuk mi is örökre és végérvényesen, hogy miért él annyi szomorú és üres tekintetű ember ebben az országban. És persze azt is, hogyha ez az összeg számunkra is igaz lenne, lehetne, akkor mi soha nem lehetnénk boldogok. Nem és nem. Bár feltételezem, hogy nálunk – szegény ember vízzel főz alapon – ez az összeg, ha valahol az amerikaiak a tíz százaléka lenne, már akkor is repdeshetnénk a boldogságtól. A földtől elválna a lábunk! Lebegnénk a föld és ég között. Mert ez olyan összeg, amelyről legfeljebb pár száz ember álmodhat magának városunkban, legfeljebb tehát annyian élnének boldogan. És mi, a többiek? Nos, mi, a többiek, esetleg csak szomorkodhatnánk, irigykedhetnénk. Nézhetnénk át a kerítés fölött, hogy a másoknak honnan, miből futja! Persze, kérdés lehetne az is, hogy mennyi a boldogság ára itt, szép hazánkban? És itt az alkalom, javasolni is fogom már most, és itt, a Babes-Bolyai Egyetem kutatóinak, hogy nem ártana egy tanulmányt elkészíteni itt is erről a témáról! De addig is, amíg elkészül az a tanulmány, elmondom én is a szerény véleményemet erről. Gondolom, Önök is megtapasztalhatták, kedves olvasóim, akinek, akinek mindene megvan, az olyan embernek még apró örömei sincsenek. Gondolják csak el, milyen lehet egy ilyen embernek az élete. Ül otthon, kávézik a teraszon, bámul bele a napba, s arra gondol, hogy mitől is lenne boldog. És sorra veszi! Az utazástól? Hisz járt már Kínában is. Brazíliában. Palma de Mallorcán! A Fülöp-szigeteken! Hogy Rómáról, Barcelonáról ne is beszéljek. Ez tehát ki van pipálva! Egy szép nő, férfi? Megkapta azt is, most érkezett haza külföldről, egy üzleti tanácskozásról, ahová persze a titkárnőjét is vitte, s olyan, mint, egy kicsavart citrom. Trappás, fárasztó volt az út. Egy újabb autótól? Az is van! Vagy egy háztól Miami-ban? De hisz ott is van! Sőt! A Riviérán is! Az Azori-szigeteken! A hegyekben s a tengerparton. És sorolhatnám! Akinek mindene megvan – higgyék el nekem, és ezt nagyon komolyan mondom –, annak még, apró, kisdud örömei, sincsenek! Olyan mindennaposak, hogy lám, ma is jutott kenyérre, húsrá, tejre, vajra! A bort már nem is említem! És ráadásul, akinek mindene megvan, az már nem is vágyik semmire! Vágyai sincsenek! Kiürült a lelke! Igen! Akinek mindene megvan, az olyan, kedves olvasóim, megöli az unalom!

Zsidó Ferenc

Laska Lajos eseteiből

(Rövidprózák)

Lánykérés

Laska Lajos a kedvese jelenlétében zavartan, félszegen viselkedett, máskor olyan kitűnően pörgő mondókája cserbenhagyta, ha megszólalt, az csak habogás, motyogás volt. Aztán mentő ötlete támadt: a szép, negédes mondatokat, melyeket odahaza olyan gondosan megfogalmazott, de élőben még véletlenül sem tudott előadni, kezdte elküldözgetni sms-ben.

Szerelmes vagyok beléd. Kihívlak párbajra. Jogod van védelmezni magad, remélem, nem fogod akarni.

Szeretlek. Ezt nem tudom másként mondani. De így unom már.

Egyre vonzóbbnak találalak – már nemcsak lányként, hanem lényként is. Lénykérest forgatok a fejemben...

Eme harmadik aztán végzetesen eredményesnek bizonyult.

Alvásszabadság

Az alvó ember a legszeretetre méltóbb! – mondogatta gyakorta Laska Lajos. Elég, ha csak egy politikus jut eszünkbe. Mennyivel szimpatikusabb egy olyan honatya, aki elalszik a parlamentben, mint aki fennhangon izgat, agitál, vagy aki magánpanamáit intézi! Az alvás a béke, a nyugalom, az elfogadás jele. Az alvás kiszolgáltatottságot is jelent. Aki tehát mer, tud aludni, az bízik az emberekben. Az előremozdítja a világ kerekét.

Laska elhatározta, harcolni fog az alvásszabadságért. Kiáltványokat fogalmaz meg. Pártot, érdekvédelmi szervezetet alakít. Vagy, ha minderre nincs mód, ha ez képtelen ötlet, akkor legalább megszervezi az alvás világnapját. Hisz jószerével mindennek és mindenkinek van világnapja, miért ne lehetne az alvásnak is. Hatalmas ünnepséget szervez, lovalta bele egyre jobban magát. Hatalmas ünnepséget. Ha bele nem alszik a dologba.

Szerelemnyelv

Az én szerelemnyelvem a gyengéd simogatás, magyarázta Laska Lajos párjának. Ezt valami könyvben olvasta, s nem is volt egészen biztos benne, de olyan jól hang-

zott. Azzal tudod a leginkább kifejezni, hogy szeretsz – folytatta egyre nagyobb beleéléssel –, ha simogatsz, ha megcirógatod a hajam, ha meggyúrod a hátam. Aztán, mivel a párja tekintetéből nem olvasott ki túl sok lelkesedést, s mivel neki is indulni kellett munkába, így fejezte be: tudom, úgy fel van gyorsulva az életünk, hogy, erre nem nagyon van idő, de az is segít, ha olykor azt mondod, miau!

Üdül

Márpedig csak el kell menned valahová kirándulni a szabadságod ideje alatt! – korholta magát Laska Lajos. A világ is elvárja tőled!

Mindenki megy, összeszorított fogakkal. Sokan fényképezőgépet is visznek, hogy bizonyítékra tegyenek szert, valaha szükség lehet alibire, az ártatlanság igazolására.

Laska is megadta magát a sorsnak, és csomagolni kezdett. A tengerre készült, mert tudta, hogy ott rengetegen vannak. Legalább láthatják sokan, ő nem sumákol, üdül tisztességesen. A szállodaszobát jó előre lefoglaltatta, nehogy ilyen kicsiségben múljanak a nagy dolgok. Frissen, vidáman érkezett meg, mint mindenki, ki üdülni indult. Hű, milyen gyönyörű a tengerpart! De hol van? Mindenütt csak heverésző, piruló embereket látott, sűrű egymásmellettségben. Árgus szemekkel figyelt, s mikor végre valaki föltápáskodott, széles mosollyal elfoglalta helyét. Közvetlen szomszédjainak biccentett, hadd vegyék észre, ő megjött, kérem! A tengervíz valóban jó volt. Kellemesen langyos, simogató. Csak egyvalami tette frusztrálttá Laskát: körötte az emberek visítotak, neki pedig ez nem ment. Most már jól üdül, vagy sem? – tételődött magában.

Laska tehát üdült, ahogy kitelt tőle. Tíz nap lejárt után pedig teljesítményével elégedetten, büszkén indult haza, hogy átadja magát a megérdemelt pihenésnek.

Becéző kedv

Mindent összevetve Laska Lajos felesége jóságos, kedves asszony volt. Laska a maga módján szerette is. Hogy ezt kifejezze, becézni kezdte. Angyalkám, suttogetta neki, és talán annak is vélte.

Telni kezdett az idő, Laska szép lassan hozzászokott párja jóságához, kedvességéhez. Persze, azért néha még ekkor is becézte, valahogy így: angyalka. Az „*angyalka*” és az „*angyalkám*” közti különbséget tán észre se vette, mint ahogy sok más egyebet sem.

Aztán egy napon így szólította meg: angyal! Aki nem hallotta a korábbi *angyalkám*, *angyalka* változatokat, arra gondolhatott, kedvesen becézi. Angy! – csattant később a hűvös, közömbös szó.

A megszólított nagyot nézett, majd megvonta vállát, s fölszárnyalt, föl, az égbe.

Zirig Árpád
Négy évszak

Tavaszi:

Naponta új fények,
naponta új hírek,
új mesék, csintalan
hazugságok:
valami újdonság születik.
A gondolat rejtekén
remények, álmok.
Színekbe bújik a táj,
a fecske lakója lesz a háznak.
Friss élet robbanása,
megismerés örülete,
titkok, titkok és újabb
titkok várnak.
Születő fények,
illatok, távlatok,
ráérzések ereje,
jelen időből érkező
hangok, csiklandós ízek –
kövek alá rohanó patak,
gondolataim rejtekében
fölsimertelek, megtaláltalak.
Most így könnyű az
egyensúlyt tartani,
az elszabadult hangok
a jövőről beszélnek –
a reményt vélem hallani.

Nyári:

Kőbe zárt sóhajok kitörnek,
tenyeredben lakik az éden.
Rövid éjszakák forrósága a
titkok fuvallatát hozza.
Pirkadat, arcod tüze
lobog az égen,
öröm gyümölcsei érnek a fákon,
fények, mosolyok.
Amit a képzelet átölel,
mind a tulajdonodnak
tudhatod.
Tükör előtt mondj mesét,
légy bűbájjal teli,
mint szerelmes kuruzslók.
Árulkodó pillantások,
hírt szülő hajnalok,
érintések, vidám repülés,
örömeidet a nap fénynyalábja
könnyen fölfedi.
A fantázia újra szül,
mint folyó a völgyet,
bőség bőséget terem.
Erős a karom,
gazdag az öled.

Ősz:

Balgán azt hiszed
még nincs késő,
érdekes a világ.
Hátranézni nem érdemes,
lépteid alatt a rét
csupa vadvirág.
Előlopkodni a régi szavakat,
javítani még fájdalom nélkül
mindent lehet.
Nem hiszed el, hogy
megcsappant az erőd,
de könnyebb már elkezdni,
mint reményt veszelve
befejezni azt a régi éneket.
A köd köpönyege rád borul.
Jó volna csak néhány szót
kilopni alóla,
hisz emlékekben rejtőzik a
túlélés, titkokat takar
a falióra mutatója.
Bízni kell, bízni lehet újra.
Bár deresek már a hajnalok,
síró szél hátadat verdesi,
csapkodja, kipirul
az arcod s hittel hiszed,
hogy szemedben őrzöd még
a tavaszi harmatot.

Tél:

Üres, szomorú a határ,
lekaszált, fölszántott,
veszteségek termése begyűjtve.
A megkésített hajnal köddel,
dérrel érkezik,
énekes kedvét vesztett
cinke száll ereszünkre.
Hideg nyikorgással fények,
titkok bújnak elő,
megfeneklik a színek tobzódása,
a kiüresedett helyeket a hó
jóhiszeműen befedi,
mozdulatlan fátylakat
aggat a fákra.
csupasz ágakra ül a nap
temetkezik elhagyott magányba
Már fölháborodni is késő,
ideje van a tisztulásnak,
megérkezett az emlékek uralma.
Az ég nem izzik feletted,
apró fények őrzik az estét.
A jövőből ki vagy zárva,
kopott, roskatag lett a világ,
Megvakult, didergő az utca,
rád nehezült a tél jégkabátja.
Arcod ráncaiba könny szivárog,
bizonytalan kezek után kapkodsz,
szemlesütve várod, hogy
átvezessenek egy új világba.

G. Komoróczy Emőke

„A versírás egy földöntúli nászvilág meghódítása...”

(Papp Tibor költészetéről)

Papp Tibor kora ifjúsága óta a lét magasabb dimenziójaként éli meg a költészetet, s nem az egyszerű, „vaskos” valóság és a mindennapiság „másolása”-ként. A klasszikus versmértéken nevelődött diák, aki Debrecenben a különböző verselési módokat (időmértékes, nyugat-európai, szimultán) szigorú Mesterek (köztük *Kiss Tamás* költő) keze alatt sajátította el, s a Fazekas-gimnázium és a Református Kollégium híres tanára – dr. *Nagy János* – által vezetett szavalókórusban ismerkedett a „hangzó” költéssel, lázadó alkata ellenére mindvégig megőrzött valamit költészetében a tradicionális poézis harmóniaigényéből. Jóllehet folyamatosan rombolta és megújította, teljesen mégsem szakadt el a régi formáktól. Ugyanakkor már egészen fiatalon megtalálhatók nála a gondolatritmusra épített szabadabb struktúrák, majd egyre inkább dominánssá válnak a vizuális és akusztikai hatásokat kiaknázó formateremtési eljárások.

Korai poétikai „ujjgyakorlatai” után már első kötetében (*Sánta vasárnap*, 1964) számtalan újító mozzanatot találunk, amelyek leginkább az *Újhold* körének verseszményével rokoníthatók. Kelemen Erzsébet *Papp Tibor vizuális költészete* című doktori disszertációjában részletesen kimutatja a motívumegyezéseket, az archetipikus szimbólumok és biblikus emblémák felbukkanását, elsősorban *Pilinszky* és *Nemes Nagy Ágnes* ihlető hatására. „A gyerekkor emlékei, a szerelem- és halál-élmény, valamint a transzcendens világkép elemei, a vallásos élmény-szilánkok, liturgikus elemek” (mint pl. „a ministráns gyerek”, „nagypénteki kereplők”, „a templomok kapujában tulipánok vezekelnek”, a kehely és a bor stb.), az otthon, az apa- és anya-képek, a rejtett erotika, az érzékszervek anatómiai képei stb. stb. - mind-mind a sok tekintetben hasonló háttér-élményekről árulkodnak (Debreceni Egyetem, BTK. 2010; 57. p.). Az életműnyitány Papp Tibor egész további életművének alapmotívumait előlegezi, szövegépítési módja is már ekkor a prózavers felé hajlik. Hatással van rá *Zolnai Béla* 1926-os tanulmánya *A látható nyelvről*, amelyben a híres tudós már akkor felhívta a figyelmet a verspróza poétikai hatásosságára: „Ha prózai tipográfiával közöljük a verset, könnyen lefoszlik róla a vers-jelleg, a rímek háttérbe halkulnak, mert nem figyelmeztet rájuk a sorvég, és az egész költemény a numerikus prózához hasonul”.

A Papp Tibor első kötetét bevezető rövid, tömör versszöveg – mint „mesei” kezdet – szinte a költő egész „sorstörténetét” megörökíti: ahogy egykor Jónás a cethal

gyomrában, úgy menekült ő is '56 lángjai közül egy bálna hátán új hazájába. Ő sem akart próféta lenni - aztán Párizsban bizonyos értelemben mégis azzá vált: költőként betöltötte sorsát, amit az „égiek” rendeltek számára. „Vizeket jártam álltam éltem se érdem se szégyen” (*Se szírmom se házám*). Nem, valóban nem érdem, se szégyen, hogy ennyire fiatalon, alig 20 évesen, „földönfutóvá” vált. „Partot érve”, nem volt könnyű a helyzete (mint ahogy a hozzá hasonló többi menekülté sem). Bizonytalan közérzetét, útkereső nyugtalanságát versek sorában örökíti meg (*A pusztulás horgot vetett, Nincs előttem út sem, Kapuk, hová nyíltok?* stb.). Mint „összehurkolt futónövények”, biztos támpontok nélkül keresik helyüket odakint a fiatalok („drótra fűző álom: egymás mellett száradunk mint a dohánylevél”). A *Forgó égtájak* tökéletes – itt-ott mégis tudatosan megbontott – hexameteireiben szinte „Iliász”-i erővel örökíti meg a Trójából (értsd: Magyarországról) való kiűzetés és a „Rómában” való megtelepedés (azaz menekülésük és „szabad földre” érkezésük) történetét. Az elhagyott otthon lángok martaléka lett: nincs hová visszatérni. Akik túléltek a szörnyű pusztulást, azoknak végig kell menniök a megkezdett úton, amely „oly messziről indul akár az / Isten-öröklét, ott ahol ébredtünk van a nyitja / ott hol a megtagadás örömét éreztük először”. Az eposzi terjedelmű, 41 egységből álló műben (amelyet Kelemen Erzsébet idézett disszertációjában verstanilag s a formaújitások szempontjából egyaránt részletesen elemez) a költő méltó emléket állít '56-nak. Fellélegezve, a félelemtől megszabadulva, „élet-hű fegyelemmel” őrizvén a múltat, immár új tavaszra várnak az idegen földön: „senki se ismer, itt, szabadon, rabként, szabadon már”.

Mint egykor az Úr Péterre, a kösziklára alapozta egyházát, úgy Papp Tibor is szilárd alapra épít: önmagára, elszántságára s tehetségére. Építi a VERSet, mert semmi másban nem bízhat, csupán saját költői elhivatottságában (*Sánta vasárnap*). Már ekkor nagy figyelmet szentel a poétikai kísérletezésnek. Nyilván a Kassák költészetével való elmélyültebb foglalkozás is ez irányban hat rá; a „romboljatok, hogy építhessetek” kassáki program vonzónak tűnik szemében (a Magyar Műhely 1965-ben Kassák-különszámot ad ki; a szerkesztők érdeklődése egyre inkább az avantgárd „pápája” felé fordul). A *Barangoló* ciklusban itt-ott a linearitás óvatos megtörésével, kihagyásos szerkezetekkel, a vizualitásra törekvés szolidabb formáival, a mondóka-szerű játékos ritmikával találkozunk (*Játék, Kökényes, Mondóka, Ötsoros*). A kötet poétikai csúcsteljesítménye, legérettebb kompozíciója (s bizonyos értelemben Papp Tibor akusztikus költészetének egyik legemlékezetesebb darabja) mégis a Weöres Sándor 50. születésnapját ünneplő *Pogány ritmusok*. Minden verbális „köszöntő”-nél hitelesebb, erőteljesebb ez az elementáris hanghatásokra, doboló-pattogó ritmikára, hangutánzó-hangulatfestő szavak koncertszerű összhangzatára épülő, a weöresi költészet sámánisztikus erejét, zenei varázslatát megidéző hangörvény - Kelet mélységeit, pogány lelkeségét előcsaló misztikus aurájával.

Második kötetében (*Elégia két személyhez vagy többhöz*, 1968) a költő már új

formanyelv kialakításán dolgozik. Kilép a vonalból a síkba, végleg elhagyja a központosítást (nyitott szóközökkel helyettesítve azt); kihagyásokkal, olykor féloldalmi üres helyekkel fellazítja a versstruktúrát. Egy-egy „vendégszöveget” is beépít ekkor már a verstestbe (*Tinódi Lantos* Sebestyén, *Vajda* Péter műveiből), ezzel teremtve intertextuális kapcsolatot az „örökség”-ként vállalt korábbi költészettel (*Hunnington dombjai*, *Orpheusz zaklatása*). A nyelvi sémák megbontása, a sajátosan egyéni szóalkotások jelzik: a költő rátalált *egyéni* hangjára. Maga a „vendégszöveg” szó – átvéve a nyelvészetből, irodalmi kifejezésformaként való használata – ugyancsak tőle származik; azóta már általánosan elfogadott poétikai-retorikai fogalomává vált. A posztmodern szerkesztési módot voltaképpen épp Papp Tibor munkái előlegezték meg.

Ezt a kötetét a költő korán meghalt szerelme, Mary Radcliffe emlékének ajánlja. A versvilágot a szerelem- és halálélmény szoros szimbiozisa alakítja, illetve a fájdalom hiány: a magárahagyottság érzete (*Tárgyak türelme*, *Szobánk*, *Félhangra*, *Lassú a híred hozó*, *Halmaz*, *Derékgig az ismeretlenségben* stb.). A tovatűnő lányalak lassan felszívódik a Kozmoszban: „Számolom a csillagos fényvéveket úgy távolodsz már egyetlen perc alatt megnő a cédrus /.../ már nem tudom hová és honnan a repülő szárny-csapkodása – harántcsíkos ág – drótkerítés-csigolyák és üvegek palástja...” (*Átfutó vendég a számon*). Ez a halál minden stabil vonatkozási pontot megkérdőjelezett a költő szemében (*Gravitáció*, *Post scriptum* I–II.); magát a költészetet, a költészet és a valóság viszonyát is másként értelmezi ezután. A természeti körforgás sem ígér számára immár újjászületést; mintha végérvényesen megállt volna az Idő, s őt örök jelen venné körül: „Várakozás a végtelen tükör-éjben a lélek fennakad pókfonalán / ó sivatag mint cérnán lógó csillagok /.../ sebesen forog az évek korongja” (*A sivataghoz*). Ironikusan megkérdőjelezi az egész hermetikus-metafizikai hagyományt, tudván: ő se hozhatja vissza Eurydikéjét az Alvilágból (*Kettősértelem*, *Orpheusz zaklatása* című ciklusok). Voltaképpen ekkor lép ki a tradicionális formai keretek közül; s a költészet további lehetőségeit a technikai-poétikai újításban, a nyelv merev struktúrájának lerombolásában, az anyaggal (formával, nyelvvel) való birkózásban látja. Meghódítandó szép leánynak tekinti a Múzsát, akit birtokba akar venni, s nem ő akarja annak igájába hajtani a fejét. A forma *uraként* kísérletezik tovább.

A *Vendégszövegek 1* (1971) erőteljes nyitás a *vizuális költészet* felé. A költő R. Char verseiből tesz közzé egy csokornyt szeriális fordításban, a szövegben rejlő gondolati-formai lehetőségeket a legkülönbözőbb irányokban bontva ki. Részint azért, hogy a francia nyelv titkaiba mélyebben behatolhasson, másrészt pedig poétikai „ujjgyakorlat”-képpen. A többféle variációban transzponált szövegegységeket különféle alakzatokban, tipográfiaiilag is teljesen szabadon helyezi el („szórt szavaim összeállnak íme szöveggé / ó fordított építkezés”). A kötetet egészében a látható nyelvi eszközök uralják: a „szöveg-bokrok” a félig (olykor szinte egészen) üres oldalakon úgy hatnak, mint „szabadon széthintett rózsák”. A mozaikosan elszórt betűsorok között a

különbéle tipográfiai jelek mint „útjelzők” könnyítik meg az eligazodást, megjelölve az olvasás lehetséges irányait. A fonetikai, fonológiai effektusokkal, olykor illogikus szófacsarásokkal és grammatikai inkongruenciákkal dúsitott szöveg játékos lebegtetéssel szabadítja fel az olvasóban a nyelvi konvenciók szétrobbantásának örömét. Kelemen Erzsébet fentebb idézett disszertációjában hívja fel a figyelmet arra, hogy „az elfűrészelt betűszilánkokra hullott szavak már a nyelvi elemek rendjének megtörése pillanatában magukban hordják az új fogalmi rendet, a lebontás gesztusában a felépítést. A dekonstrukció során nem az egyik fogalomról a másikra mozdulunk el, hanem megfordítunk és áthelyezünk egy fogalmi rendet. A 'fordított építkezés' magában rejtje az oppozíciót, a szétszórás és összerakás, a rombolás és építés mozzanatát”: az ambivalencia, a mozgás, a játék révén tulajdonképpen „mindegyik elem visszakapcsolódik a másikhoz, megfordul és a másikba megy át. /.../ A robbantás végső soron *rendezést* jelent, a tényleges rend felfedezését, megértését, megalkotását segíti elő” (i. m. 76. p.).

A szövegformálási mód így eleve polifon és többsíkú lesz, hiszen a szétszórt sorok akár szabályos versszakokba is rendezhetők (ha valaki veszi a fáradságot és megteszi, meglepődve látja: még skandalizáló is! De az új szerkesztési metódus feldúsítja a szöveg szemantikai sugallatait: az olvasó mindazt hozzágondolhatja, hozzáképzeli, amit a látványelemek közvetítenek számára (ahogy azt Kassák megfogalmazta: „a szavak nem azért vannak, hogy tartalmat hurcoljanak mint a zsákhordók”, hanem hogy bizonyos konstellációkba állítva, a forma által /is/ hassanak). Kassák szellemiségének inspiráló ereje egyre inkább érzékelhető Papp Tibor költői gyakorlatán. Ő is megfogalmazza az új ars poétikáját: „a mondanivaló kimenőt kapott”; a szöveg vizuális elhelyezése önmagában is szemantikai sugallatokat hordoz.

Az *Ég a könyvtár* című ciklus egy szimbolikus „világéget” vetít elénk (talán a hagyományos könyvforma, a Gutenberg-galaxis felperzselődését?). Egyetlen szó: *mag* mégis megmarad; s ebből felépíthető egy új világ: „A szótár egyetlen szavától lendülő sorok /.../ itt a tavasz ujjunk hegyén - csírából duzzadó föld /.../ 'szomorú a föld mely a magot befogadja s a mag bár nagy veszélynek néz elébe - boldog' /.../ kísérletezzünk tovább”. Papp Tibor most már biztonsággal rátalált *saját* útjára, s megint gátlóan érzi: „a költészet fogja ellopni halálomat”. A csend poétikájával egyre sűrűbben él: felismeri, hogy „a hosszabb üres szóközöknek sajátos értelem-képző súlya van”; az izoláló effektusok, a szövegszeletek erőteljes elkülönítése egy-egy vastagabb vonallal, közbeékelte grafikai alakzatokkal többféle olvasatot tesz lehetővé, s így egészen más értelmezési aspektusokat kínál, mint a folyamatos szöveg. Költői hangváltásához nagyban hozzájárult – amint azt a Prágai Tamással készített interjúkötetében elmondja – hogy a nyomdában (ahol nyomdászként dolgoztak, s a Magyar Műhelyt is előállították) megtanultak „tipográfus szinten” írni. Eközben ébredtek rá, hogy „más a jelentése, más az agresszivitása egy felszólító módban méteres betűkkel

kiírt szlogennek, mint ugyanannak hatpontos betűkkel kiírt változatáé”. A *Chomsky* nyomán induló „nyelvészeti keresés-irány” adott ösztönzést nekik, hogy felismerjék „a többszörös (vagy nyújtott) szóköz szerepét egy szó / szócsoport / szöveg-egység hangsúlyos kiemelésében” – ami a látható nyelv fontos törvényszerűsége. „Ösztönös felismeréseinket immár tudatosan alkalmaztuk, a poétikai erők minél nagyobb hatásfokát keresve. Természetesen, magától a tipográfiai eszközök felhasználásától még senki nem lesz költő” – hangsúlyozza – hiszen „a látható nyelv effektusait a pillanatnyi ihlet, a költői találékonyság hozza felszínre. Ez az, amit nem lehet megtanulni” (Papp Tibor – Prágai Tamás: *A pálya mentén*; Napkút Könyvek, 2007; 123–124. p.).

A *Char*-szövegek „átültetésével” mintegy le is zárult Papp Tibor első költői korszaka; ezután a vizualitás mind tágabb lehetőségeinek „kutatása”, az intenzív *experimentalizmus* következik.

A „sorsdöntő” fordulatot a *Műszerek, órák, jelzőkészülékek, lékek* című kompozíció-sorozat jelzi (1981), amelyben szinte tetten érhetjük a lineáris szövegírásról a síkbeli szerkesztési módra való áttérést. Tekintetünk szabadon jár-kei a különféle ábrák között, hol egyikre, hol másakra vetődik pillantásunk; a tárgyi elemek egyszerre ébresztenek bennünk konkrét és asszociatív képzeteket. Az órák, a fogaskerek az *objektív idő* múlását jelzik (a számlapokon a mutatók valóságos időbeli előrehaladást jeleznek: d. e. 12.15-től 12.46-ig; majd 15.11-től 16.55-ig, illetve 19.20-tól 20.11-ig; a szöveg egy szerelmi légyottra utal: „Margó elveszti szüzességét”). A *szubjektív idő* – a belső élmény-idő – viszont „mérhetetlen”: csak a szöveg kurta utalásai és a szétszórt vizuális tárgyak (sínen haladó pöfögő vonat, fűtőház, szemaforok, lángoló csipkebokor, Jancsi és Juliska neve s a szeretkezésre utaló elszórt szavak stb.) érzékeltetik telését-múlását. A történeket a „szöveg-sokadalom”-ból fel-felbukkanó képzetek alapján rekonstruálhatjuk. Egy menetrend (fiktív állomásokkal: *Beszélgéünk – Bokrosodó – Léked – Partján – Hálóteregetni – Kettes-rét* stb., stb.) könnyíti meg a befogadói képzet működését. A kettős idő (a kötött külső keret és a szabadon csapongó belső fantázia) az üres térben (nagy fehér felületeken elszórt tárgyi és szövegelemek) egy egészen újfajta látás- és értelmezési módot indukál: az idő mintegy térbeliesítve jelenik meg, s ez képzetünk számára nyitottá teszi a struktúrát (vagyis azt látunk bele, amit akarunk, s amit az üresen hagyott oldalszélek /margó!/ is sugallnak: „margózzunk lassan kapatosan”, „alszik margó”, „a margón műszerek, órák, jelzőkészülékek” stb.). Végül az Idő szétesik, s csak két egymásba kapcsolódó fogaskerek emlékeztet a belső térbe zárt élményre. „A Kraszna-part fővenyén szeptemberi szél ugat”; a pásztorórából csupán egy „tükörsimára csiszolt kődarab” maradt.

Papp Tibort most már elméletileg is egyre inkább foglalkoztatják a vizuális költészet formateremtő törvényszerűségei. 1984-ben megjelenő *Vendégszövegek 2,3* című költői albuma (amely már, hosszas engedélyeztetési viták után, a magyarországi könyvesboltokba is bekerülhetett!) fordulatot hoz a magyar nyelvű vizuális költészet

vonatkozásában: a formák olyan bőségét-gazdagságát teremti meg, amelynek nyomán – hazai mezőnyben is – a látható nyelvre épülő költői virágkor kezdődik. A tipográfiaileg rendkívül igényesen megmunkált művészkönyvben a hangsúly a kinyitott *teljes* könyvoldalra esik (az olvasó tekintete mindkét könyvoldalt egyszerre fogja át, így a látvány maga lenyűgöző). A bevezető szövegben a költő derűs biztonsággal szólítja meg a Költészetet (a Múzsát): „Te emberközpontú szókártolás /.../ nyersen térítem eléd a gyapjút /.../ már nem félek attól, hogy nyelvem elfakul”. Otthonosan érzi magát immár a világban: „Szófonatomban hársfa zamatja / hüvelykemen harmatos kehely...” A szavakat-szintagmákat felbontja-fellazítja, következetesen vállalva most már a kassági programot: rombol, szétszed, hogy építhessen, konstruálhasson; megbontja a hagyományos struktúrákat, hogy újakat teremthessen. A szöveg-szigeteket síkban (és nem vonalban) helyezi el; a hangsúlyt a verbális közlésről átteszi a látványra. Maga az *anyagmegmunkálás* folyamata is izgatja (kassági örökség!): szinte játszik a különböző formákkal, konstruktivista tárgyi szimbólumokkal (lendkerék – tárcsák – gépek stb.). A kompozíciókban mind fontosabb szerephez jutnak a különféle jelek, geometriai alakzatok (négyzetek – körök – rácsszerkezetek – betűpiramisok stb.), amelyek köztudottan az absztrakt művészet egyezményes jelei (már az egyiptomi művészet is ezekkel élt!). Darabokra hulló, különböző struktúrába rendeződő írógépelt szöveghalmazok gyúrt papírlapokon; a tenger hullámzását leképező sorszedés (a sorok „töredezve fekszenek, mint jégtorlaszok”), különféle mandala-formák (tojás – kereszt – kör – négyszög – csillag – napkerék stb.); s bár a látványelemek vannak túlsúlyban a verbális rétegekkel szemben, a szöveg mégis megőrzi autonómiáját. A látvány a „jelentésséget” mintegy kitágítja, új konnotációkkal gyarapítja. A rács- és térképszerű felületek, amelyek a labirintus ősi formáira vezethetők vissza, a keretbe /börtönbe/ zárt létezését jelképezik (*Ismételek, mint egy fénymásológép*). A *Salétrom* ciklus hullámzó, egymásra torlódó-burjánzó sorai mint „hullámsír” nyelik el s mossák szét a logikusan felépített mondatokat – a szöveg szinte „szétkenődik”. Papp Tibor felfogásában a költészet: teremtés (*kreáció*), amely a szuggesztív látványelemek segítségével *leképezi* (költőileg *újjáteremti*) a Világ-egészt, amelyben minden mindennel összefügg. A részelemek disszonanciáját a költő / a befogadó tudatilag oldja fel. Azaz: a mű „nyitott” – gondolatilag kiegészíthető, átformálható, képlékeny, mozgó valóság –, ahogyan azt U. Eco „nyitott mű”-koncepciójában megfogalmazta.

A nagyra becsült kortárs-elődöktől (*Kassák – József Attila – Weöres – Szentkuthy – Határ Győző – Pilinszky* stb.) átemelt vendégszövegek világosan érzékeltetik: Papp Tibor nagyon is mélyen kötődik a magyar irodalom egy bizonyos vonulatához, „hagyomány”-ként vállalva azt. Csakhogy ő épp azokat az alkotókat tartja a legjelentősebbeknek, akiket a magyar irodalomtörténeti köztudat sokáig „perifériára” szorított, s mindmáig nem sorolt be a „kánon”-ba. Papp Tibor alkotói habitusára, világlátására, formakultúrájára viszont ők hatottak legmélyebben; ők jelölték ki számára azt a

gondolkodásbeli s poétikai „tartományt”, amelyből építkezni kezdett. József Attila sors-drámáját tipikus magyar költősorsnak s egyúttal figyelmeztető szimbólumnak érzi. Az, aki a Lét-egészt ostromolta s a Teljesség csúcsain járt, aki nem „megélni” akart a költészetből, hanem egész életét arra tette fel, átgötrődve-megszenvedve a legmélyebb egzisztenciális élményeket (Istenkeresés, magány, belső szabadság, külső ellehetetlenülés stb.), s aki a legrettenetesebb nyomorúságban álmodott a Szabadság-szülte Rendről – annak nem jutott hazájában se levegő, se kenyér. Még holtában is meghamisították emlékezetét (*Ide nem kell József Attila-idézet*). Épp emiatt vitatható a hazai értékrend hitelessége: annak életművét, aki a legmélyebben fejezte ki a XX. század ellentmondásait – minden korszak irodalomtörténete így vagy úgy megcsontította (bizonyos rétegeit kisajátította, a többit elhallgatta). Az *Érintetlen emlékezet* kevés-szövegű képsora felidéz a lepusztult külvárost, ahol a költő sívár gyermekévei teltek. A nyomor, az éhezés, a szeretethiány és az elismerések, a díjak elmaradása ölte meg őt. Bárhogy mentegetjük is magunkat, hártjuk el magunkról a felelősséget: „száz szó nak a zár szó é le / szó zár nak meg szár szó vé re / szer ző nek a sza va zár szó / szer ző nek a vé ge szár szó” oldja a költő-utód szójátékba a tragédiát (*lehetővé teszem érted a várost* - József Attila emlékének).

Papp Tibor épp e visszasságok miatt parodizálja szójátékaival, bizarr-furcsa szin-tagmaival, ironikus – olykor blaszfémikus – szóalkotásaival, ismétlődő-alakváltó betűkonfigurációival ítéseink bölcsességét s az általuk „szép”-nek és „harmonikus”-nak tartott poéziseszményt. „Szó-eső költészet” – „szó-leső bölcsészet” - „jól-eső töltészet” stb. kifejezésekkel „becézi” azt, mintegy jelezvén, hogy a „poetisszima költisszimók” által kilövellt „cukros szökökutakat” nem tartja költészetnek (*Poetisszima* ciklus). Még a Múzsához írt „szerelmes dalai” is groteszk képzettársításokkal, erőteljesen vad kifejezésekkel telítődnek (mint pl. az *Ad altare* – az ABC betűire kreált 30-darabos ciklusban). *Szóbálvány* című ciklusában a „szabályos ritmus, cezúrák, strófaféleletek, rímcsodák” falanszterét „a rímekkel félszeg verselők” *szóbálványának* nevezi. „A lélekben vének” hadd járjanak ezen az úton - hangoztatja; de az igazi költőnek a *saját* útján kell haladnia. Az *ezra pound* és *kassák* emlékét megidéző *feketéző emlék* keret nélküli ábráján „a lecsorgó vizek visszafolynak”: „ez a szint legyen a tenger szintje”, azaz mérték és mérce minden költő számára.

A *Közlekedő edények* című ciklus valósággal „leképezi”, ábráival mintegy megjeleníti ezt az alkotói koncepciót. Vastag fekete négyzetalakú edények, amelyeknek egyik vagy másik irányban nyitott oldalán szabadon áramlanak a grammatikai-logikai megkötések nélküli szövegrészek. A *Fedőlapok* ciklus pedig a *Magyar Műhely*-számok címlapjait montázsolja egybe, az összkép szövegszerű, holott az egész olvashatatlan szókompozíciók halmaza, a legkülönfélébb mandalaalakzatokba írva; s a tipográfiai-lag kiemelt számok és betűk mintha „ösi üzenetet” hoznának régmúlt időkből. A különböző betűkompozíciókból, rácsokba zárt, bicikliküllök közé írt szövegelemekből,

térképrészletekből összeállított konstrukció (*Örök jégszekrény partján medencecsont hallgat*) „a félreköszörülő költők” készítményei és a „látható nyelv” városszerű építményei közötti „karambolozást” idézi meg szuggesztíven, érzékeltetve, hogy a kettő között a szakadék áthidalhatatlan.

S valóban. Papp Tibornál a játékoság – az ironia – sőt a blaszfémia „leple” szinte eltakarja a nagyon mély gondolatiságot; azt nekünk, befogadóknak kell felfedeznünk. Ahelyett, hogy panaszkodna-keseregne, inkább nevet, sőt olykor káromkodik. Mindazt, ami fáj neki, a verbálisan kifejezhetetlent akarja játékos nyelvi formáival elfedni; ugyanakkor – áttételesen bár – mégis kifejezésre juttatni. Vizuális kompozíciói egyikében-másikában ő sem kerüli meg a történelmi közelmúlttal való szembenézést - '56 tragikus leverettetésének emlékét. Az *Ósi hatos* vonatszerűen egymásba kapcsolódó vastag sorai, nyílforma jelekkel összekapcsolt, az „ósi hatos” versmértéke szerint felépített szóláncai, különböző nagyságú, helyzetű betűhalmazai megkönnyítik az utalásos-áttételes jelrendszer értelmezését. „Ósi hatos / őszi hatos / ötvenhatos”, „ilyenkor fűzőldet habzik a temető /.../ konzervdobozból mécesest készítünk”. Az „Élet saktábláján” 32 kereszt - „fejfigurák a sorok közt”; meg néhány mozaikos emlék („a saktáblán: pesti villamos / bátya ellen / lerohanás-szerű támadás következik / a középén rekedt / kissé köhécselő / világos akárki ellen”); s közben jelzések, ferde betű-sorok, vonathoz hasonlító ábrák: a menekülés képei („öblöget a szél”, „káromkodik a legszebbik szavunk” stb.).

Áltörténelmi tablóképe (*Libérec*), rajta a címerimitáció, történelmi asszociációkat ébreszt. A verbális-vizuális narráció kitágítja az Időt: a végvárat „lerombolták – újjáépítették” a római kor óta mindig. A költő a távolabbi múlt nagy vereségeivel kapcsolja össze az '56-os leverettetést: az elhagyott haza jelenkori (a szovjet megszállás alatti) vácogó-lidérces kiszolgáltatottsága a török idők keserves végvári harcait idézi. Az álföldrajzi „beszélő nevek” (*Csibérec, Tőszombérec, Babkábérec, Máltakábérec, Félbérec, Lázgörbérec* stb.) a maguk legendáival arra utalnak, hogy e végvárak annak idején is „ingatag” bátyák voltak, elvéreztek a harcokban, ha visszafoglaltuk is őket, mindig idegenek kezére kerültek újra és újra. Azért mégis túlélünk minden leverettetést, megőriztük nemzeti azonosságunkat – s még mindig élünk, immár 100 éve, a Kárpát-medencében.

A kötetzáró *Bélyegek* sorozat is „üzenet”-értékű (mail-art). Az újvidéki „újsymposionisták”, valamint az itthon hallgatásra ítélt, underground-ba szorított rokon költők (*Erdély Miklós, Fenyvesi Tóth Árpád, Joseph Kádár, Tót Endre, Tóth Gábor* stb.) áramkörébe kapcsolódik be küldemény-művészetével. Papp Tibor bélyegei a képi-nyelvi kettősségre épülnek: pornográf szövegrészletei gyakran éles politikai gesztussal provokálnak (mint Esterházy Péter *Kis magyar pornográfijája*). Ugyanakkor egy szeretkezés megjelenítéseként is olvashatók: a szabályos négyzetekbe rajzolt képek emberi testrészeket, női arcot imitálnak. A bélyegeket maga a költő rajzolja

(tehát nem kész bélyegekre írja a szöveget, mint pl. Tóth Gábor): egyedi műtárgyakként szánja őket („a látványból plakátot készíték” – írja). Egy-egy sorozat darabjai szervesen egymásba épülnek, meghatározva az olvasás sorrendjét (a szövegnek csak a jelzett egymásutánban van értelme). Egy-egy összegyűrt papírlapon – némi változtatással – szójátékszerű szövegrészek („történelem olvasásba menekül /.../ virág száll / törvénytelen olvadásba / tökéletlen alvadásból / száll / valahogy elmenekültünk” stb.). Vagy másutt: „van itt minden / van kenyér / van színtelen lakk // és van aki disszidál”. Mert a 80-as években is menekültek innen a szabad szellemiségre vágyók. Aki távozott, kintről üzent: „itt vagyunk / jól vagyunk” – „de nehogy azt hidd hogy csótánynak szegődtem”.

A 80-as évek második felében a nyomda, ahol a *Magyar Műhelyt* szerkesztették, már áttért a számítógépes fényszedésre, ami új lehetőséget nyitott a kreatív szedés-tördelés – azaz a képversek alkotása – előtt is (betűnagyság alakítása, betűtípusok változtatása, művészi megfontolások szerint egymásra csúsztatása, tág szóközök hagyása a központozás helyett stb.). Mindez intenzíven kitágította a teret a francia költészet „környezeti” hatásaival együtt a *Magyar Műhely* körének alkotói előtt (vö. *Papp–Prágai* i. m. 133–135. p.).

Papp Tibor első számítógépen generált francia nyelvű képversét (*Les tres riches heures de l'ordinateur* N. 1.) 1985 tavaszán mutatta be a párizsi *Pompidou Központ*-ban, majd ugyanez év őszén Kalocsán a *Schöffner-szemináriumon*, a Magyar Műhely első hazai találkozóján az első magyar nyelvű *dinamikus képversét* (*Vendégszövegek számítógépen* N. 1.). 1989-ben pedig francia költő- és képzőművész-barátaival (Ph. Bootz, Cl. Maillard, J. M. Dutey, Fr. Develay) számítógépen generált hangköltészeti és vizuális munkákat közlő irodalmi folyóiratot alapítanak (*alire*), amelynek első számát szintén a Pompidou Központban mutatják be, nagy számú (mintegy 400 főnyi) közönség előtt. Az *aliret* mint az első nemzetközi programozott irodalmi folyóiratot a 90-es évek végén már világszerte ismerték, ma is él (évente, másfél évente jelenik meg egy-egy száma); CD-n, DVD-n is kapható, s szerzőinek száma folyamatosan gyarapszik (v. ö. *Papp–Prágai*: i. m. 192–195. p.).

Az első számítógépes versgeneráló programot *Theo Lutz* alkotta meg 1959-ben; majd ezt több más kísérlet követte (az első verseskötet: *Baudot: La machine à écrire*, 1964, Montreal; az első versantológia: *Computer poems*, 1973, USA; 1975-ben pedig a francia *Oulipo* csoport vitte számítógépre *Queneau Százézer milliárd költeményét*). Ez utóbbit a 90-es évek elején Papp Tibor újraprogramozta; majd e munka tapasztalatait felhasználva 1994-ben elkészítette *Disztichon alfa* címen az első magyar versgenerátort. A 2400 szóból virtuálisan megalkotott disztichonok mágneses lemeze mintegy 6 milliárd verseskönyv anyagát rejtje – kb. 16 billió disztichont! A szerző a *virtuálisan* létező versek közül egy kötetnyit ki is nyomtat, s hagyományos könyv-alakban megjelenteti. De természetesen azt is hangsúlyozza, hogy magát a művet

nem a kinyomtatott könyv hordozza, hanem a parányi mágneses lemez, amelyről a költemények bármelyike – véletlenszerűen! – előhívható. S bár a kis alkotások tünékenyek, többségük soha meg sem fog születni – mégis a magyar költészet szerves részeinek tekinthetők. A miniköltemények nemcsak élnek, hanem egymáshoz is kapcsolódnak; s szinte összefüggő versfolyamként olvashatjuk őket, amint egymás után megjelennek a monitoron. Valódi értelmük a variációk végtelen áramában bontakozik ki – szinte az olvasatok, az értelmezési lehetőségek is generálva vannak a programban. A szerző meghatározása szerint „enyhén abszurd pornográf alkotások”; bennük az erotikus képzetek ugyancsak politikai-társadalmi színezetet kapnak (mint a *Vendégszövegek* 1.-ben): a valóság maga vált abszurdá, így a nyelv csakis két- és többértelműséget takarhat. Minden egyes befogadó a hozzá közelálló síkot emelheti ki a disztichonokból, ízlése szerint „újraalkothatja”, s akár le is jegyezheti azokat. A miniversek között akad nyíltan társadalmi mondandójú („Recski mesék mélyén vért izzad a néma apostol. / Elmenekülni öcsém! Éjjel, vizsga után” – 7331.); s ehhez mint-ha szervesen kapcsolódna a metafizikai félelmet sugárzó apró „ima” („Jó Uram! Ó! ima-tenger volt lelkünk elejétől / fogva. A fény megfúlt. Félünk védtelenül” – 7339.). Ezt viszi-variálja tovább a 7315. vers: „Angyali báj epekedve beszél a faházba: vihar lesz. / Dobd ki a bűneidet, vedd fel a tiszta ruhád!” stb. A tökéletesen gördülő hexa- és pentameterek akár egy /neo/klasszikus költő tollából is származhatnak, ha a szóhasználat s a némileg ironikus felhang nem árulkodna a költői szemlélet modernségéről. Egyik-másik darab már-már ars poétikaként is értelmezhető: „Durva szöveg nehezíti a versek játszi igéjét. / Szétzúzott cserepek – fájók, súlytalanok” (7320).

Papp Tibor természetesen nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a számítógépen generált költemények esetében sem kérdéses, ki a szerző. Hiszen a programot az alkotó határozza meg, ő alakítja ki a nyelvi szerkezeteket, hozzájuk rendelve a megfelelő szavakat („szózsákok”-ban, amelyekből a gép véletlenszerűen válogat), s ő maga választja ki a megfelelő betűtípusokat, a tipográfiai és stíluskeretet, megszabja a margó nagyságát, a bekezdések távolságát, a jegyzetek elhelyezési módját stb. Az alkotó *konstruál* tehát, s a gép csak végrehajtja a programot, *variál*. Ha a program elindul, „a generált versek száma a csillagok születéséhez hasonlóan nő”; a sorozat „egyetlen véget-nem-érő költemény” kimeríthetetlen folyama a képernyőn, amint azt Kelemen Erzsébet idézett értekezésében megállapítja. A betáplált elemek közötti összeférhetlenséget a szerző egy feltételes paranccsal eleve kiküszöböli (egyszerűen „letiltja” az oda nem illő elemet). A parancsok egymásutánját, az algoritmust is az alkotó határozza meg, aki lépésről lépésre megtervezi versíró programját, az esztétikai minőségre is figyelve. A computer csupán technikai eszköz a költő elképzeléseinek megvalósításához (v. ö. :Kelemen E.: *Az első magyar automatikus versgenerátor* című fejezet; i. m. 214–218. p.).

A *Vendégszövegek* 4 (1995) már jórészt számítógépen kreált vizuális munkákat

tartalmaz. A költő egészen különleges képversformákat alakít ki, amelyek részint a mindennapi tárgyi szimbolikához kapcsolódnak, másrészt viszont egészen eredeti, elasztikus, dinamikus alakzatokat hoz létre. Az ábrák, formák sokfélesége kinyomatva, könyvalakban úgy hat, mintha képes albumot lapozgatnánk; az alkotó szinte játszik a különféle grafikai jelekkel, térképzetekkel, amelyek szinte kitágítják a kétdimenziójú síklapot. A költői fantázia kimeríthetetlen: az emlékképek és a jelen valósága között oscilláló tudat mintegy „lebegteti” és egymásra vetíti a két idősíkot, így egyfajta szurreális képvilágot teremt.

A kötetet a *Barcikai oratórium* nyitja – Papp Tibor egyik leglíraibb alkotása. Ez a hat oldalt betöltő, monumentális, érzelmileg mégis egységes kompozíció arról a Kazincbarcikáról szól, amelyet a sztálini időkben rabok építettek (köztük Hamvas Béla!), s ahol a költő hűgát autószerencsétlenség érte. A halottsiratás általános létsiratással tágul („telet érkezik a gyászban hideg hópolyheket fekete havazásban”). A sorok tördelése örvénylő-hullámzó vízre emlékeztet, amelyen – mint az Élet tengerén – vitorlásszerű alakzat lebeg, magasba nyúló árboccal (amit akár fejfának is tekinthetünk, csúcán nappá fényesedő szemafor); fölötte gomolygó sugáralakzatban *Cérnavirág* neve rajzolódik ki. Az ábra mint napkerék-mandala, másutt mint a gyilkos autókerek-forma, többször is visszatér. Rajta-körötte színéről-visszajáról olvasható szöveg: „Ó Cérnavirág kétajtós ingecskédben kezded mintája tavalyi kötényen – beszélgetek veled”. A lánynévből szerteágazó virágok, koszorúk, egymásba fonódó, hol erősebb, hol halványuló betűszalagok sugároznak szét. A veszteség miatti fájdalom („bekulcsolt ingecskéddel földdé keményszél”), amely egyszerre szól a családi és a nemzeti tragédiának, elsiratva a fiatalasszony s az itt elpusztított sokszáz rab sorsát – megüli az egész városkát: „ázik barcika az örök hideiglenes / az örök / örök örök / örökölt tüskésdrót mögött”. Az utolsó képen nyilakkal jelölt útvonal rajzolja ki az ifjú asszony rövid életének megállóhelyeit egy szétlapított virágra emlékeztető kerék sugaras hátterében; a „végállomás”-t egy kereszt jelöli (Mezőkövesd lett végső nyughelye). A Természet magához ölelte; „homokkötő akác” sarjadt ki belőle. Az *Utószó az oratóriumhoz* szabályos ütemhangsúlyos vers, itt-ott jambikus-choriambikus lejtéssel, a végén groteszk fintor: „Minden tűzfal bőre alatt / internáltak vére csorog / a jelzőlámpák véradó rabok”, „rabok rabokból rakták az utca- / szöveget / idézettek az idézetek /.../ ezért van / híd a kiszáradt meder felett / és poloska a csillagok között”. Ez a múlt fonja be s bénítja meg jelenünket, s talán még jövőnket is, amely – mint Cérnavirág – „árokban alszik”, véresen, bemocskolva, soha fel nem támaszthatón.

A *Hínárzók* ciklusban vizuálisan is leképeződik az a szennyes, indázó-fojtogató „al-talaj”, amelyben minden emberi érték, tisztaság fulladozik, halálra van ítélve. Az egymásba hurkolódó sorok (sorsok) változatos formációkban keresztezik-metszik egymást. Körkörös, spirális alakzatok, „részegen” dülöngélő betűk, zászlószerűen ívelő, hullámvasút-mozgású, illetve hajóhintához hasonlítható sugárnyalábok érzékeltetik

az élet dinamikáját, amelyben jó-rossz, ízléses-ízléstelen egymással vegyül. E tenger-mélyi birodalomban a hinár mindent körülölel, megfullaszt – ezért nem tudunk „fel-támadni” („Itt se vasárnap, se alleluja nem lesz”). Ne felejtjük el: ez a képverssorozat már 1989 után keletkezett! A költő mint *látnok* vetíti elének azt a /rém/képet, amely a következő 15-20 évben valóra is vált: „mindenki csak nyereszkedni akar, áldozni senki sem”; a tömeg „bor-vitákba” fojtja indulatait, „felekezeti vívóversenyekre” pazarolja jobbra érdemes energiáit. Miben reménykedhetnénk tehát? „Rég lebontották a berlini falat / az utolsó falat / kovásztalan lesz és idegen / mint a szentjánoskennyer”. A *Betlehemi vasutasok* a „megváltás” irányában tapogatóznak –, ezért indulnak Betlehem felé. De úgy tűnik: egyelőre csak esztétikai síkon lehetséges a keresés. E ciklusban a vizualitás egészen különleges útjait próbálgatja a költő. A *Szemafor I–III.* sorozatban kanyargó vasúti sínek („csontsziklák közt az emlékezés szerpentinjé kanyarog”), felülről lefelé tartó, oda-vissza olvasható vagy körkörös ívbe kódolt szótagokból-szavakból különböző módon összerakható szövegek, az Y-alakzat s a *bűvös négyzet* különféle variánsai; a 77 és a 8 (amelynek vízszintesre fordított párja a végtelen jele) mint formakeret, s a kukacszerűen *sorjázó versek* (A-C) - mind-mind az Élet vegetációs szintjének szavakkal kifejezhetetlen negativitását, visszataszító változékonyságát vetítik elének. A szavak, szófonatok közötti folyamatos kölcsönhatás – helyettesíthetőség – felcserélhetőség a különböző rétegek szövevényes struktúráját teremti meg, amelynek alapján az olvasó egymással ellentétes jelentésrétegeket is kibonthat belőlük.

A 23 egységből álló *Gyűrűk* ciklus egymásba fonódó, olykor nyújtott, torzított karrikái egyszerre zárt s mégis nyitott (különféle olvasatokat kínáló) struktúrákat hoznak létre. Ezek voltaképpen létgyűrűk, az Élet örök körforgását („farkába harapó kígyó”) szimbolizálják: a szenvedés és a háború, ugyanakkor az öröm és a boldogság egymást váltó, örök körforgását, amelyben a fény / árny szoros szimbiózisa (halványabb és sötétebb tónusú betűk, gyűrűívek) eltéphetetlen kötelékbe fonja az embereket egymással. A formák pörgetése – szalagszerű átalakulása – egymásra csúsztatása az Élet tűnékeny, változó, egymást ellenpontoszó formációit képezi le; a körkörös – ovális – szögletes vagy rózsaszerű alakzatban elhelyezett betűsugarak, a térbe nyújtózó kinetikus szövegtöredékek szemantikai többletet hordoznak. A „malenkij robot”-ra hurcoltak, a hajdan kivégzettek, az örökös harc áldozatai is az Élet-gyűrű részei, éppúgy, mint a ma élők, a múlttól mit sem sejtők. Ebből a történelmi „egyvelegből” kell, hogy megszülessen a Jövő. „Ma ki áll a vár fokára? Kinek van fehér ruhája?” – Talán senkinek. A társadalom állapotára utaló szavakkal erotikus, már-már blaszfémikus szövegrészek vegyülnek; a megromlott (elk..vult) közerkölcs, az erőszak uralta el immár az élet minden területét. Ugyanerre utal a *De aki győz...* című rövidebb ciklus is, amelynek szövegghátterében egy hiszteroidnak látszó „csinibaba” árnyképe sejlik föl: a Múzsza is hatalmi szóval manipulált („nagy úr a cenz úr a cenz úr a /.../ de még mek-

kora!"). „A mélyen tisztelt akadémia / skorpióinak / hatalma van arra hogy bezárja a költészetet / hatalma arra hogy kinyissa a költészetet”. Itt találjuk a sokakat megbotránkoztató híres-hírheft gúnyos sorokat is: „a hagyományos költemény / mint fonnyadt textilnövény / kelleti magát / az országos irodalom / fényes ülepén”. De az igazi költő túléli a hatalom packázásait: „aki győz – annak nem árt a második halál”.

Az irodalmi értékrend disszonáns mivoltát *A jambusoknak megint...* ciklusban egymást tükröző-variáló sorokkal, fekete alapon vakító fehér betűkkel, szövegszaggatokkal, hullámváz, oszlopszerű alakzatokkal érzékelteti Papp Tibor. A jambusok a kozmikus űrben keringenek-szállnak, felhő- s csillagködben; avagy a földre ereszkedve, hirdetőoszlopokra tapadnak. Nem találják helyüket se égen, se földön: itt minden költészetellenes; csak a praktikum, a használati érték szempontjából méretek meg, s „gyanús” mindaz, ami a „közmegegyezés”, az átlag mércéjén felül áll. „Szavak után szimatolnak a rendőrakutyák”, „a szavakból papírsárkányt szeletelnek”; „az igével hajtott űrhajók” nem a Kozmoszt kutatják, csak a földet kémlelik. „A versnek álarc az arca / hamisított barázdák / koszorúzzák a homlokát”. A valódi érték azonban kivárja a maga idejét; túléli a hamis értékek látszatragyogását.

Mint *Kassák*, akinek tiszteletére Papp Tibor egy hajlíthatatlanul magasba törő, irányjelző zászlót állít egy masszív térképalapzaton, körötte apró fekete-fehér pingvinek, akik soha nem fognak a Mester magasságába felérni. Az utókor – mint egész életében – igyekszik elfeledni-eltemetni Kassákot, hiszen „tisztviselőké most az irodalom. Nyálás atyaistenek dilettáns férgeket emelnek magasba”. De ő legyőzhetetlen, s ma is harcol az igazáért (az Igazságért): „Halott szemedből szilánkok / acélszilánkok / szikrázó vers-elemek” pattannak ki de bárhogy parázslanak is, nem képesek felperzselni, megsemmisíteni a hazugságra épülő értékrendet (*Hommage á Kassák* című kompozíció). E tisztelgő főhajtás mellett még két másik hommage-verstérkép is van a kötetben (*Korniss Dezső*, illetve *Határ Győző* emlékére). Ők is Betlehem, azaz a „megváltás” felé irányították lépteiket. A *Korniss Dezső utca* végén „álmot hüvelyez az emberiség”; a *Határ-montázs* pedig mint agytakaró / ágytakaró borul az üres utcák fölé. Van mit tanulnunk műveiből, hiszen „az égtől három araszra” jegyezte le őket.

Az évezred vége című ciklusban a költő ironikusan leszámol mindenféle haladás-illúzióval s a hazai hamis, mesterségesen eltorzított értékhierarchiával. A Jövő felé robogó vonat, amely a „megváltás” hitével indult történelmi útjára a XX. század hajnalán (gondoljunk csak Cendrars híres *Transzsibériai expresszére!*), letarolt pusztákon halad át; köröskörül romhalmaz, kiégett házak, megnyomorított életek. A forradalmak kora nemhogy a *földi üdvöt* nem hozta el, hanem „pokol”-ba taszította a világot: lerombolt minden morális parancsot, az embert brutális pribékké vagy engedelmesen meghunyászkodó féreggé változtatta. A Szó, a szent Logosz is elvesztette teremtő erejét: „Hová zarándokolnak a csótányok a nincstelenségből? Hová a szavak,

amelyeket nem akarnak meghallgatni az emberek?” Van-e értelme egyáltalán a Költészetnek ott, „ahol szótagoló hangyák viszik a világot?” Az utolsó heroikus lázadás – a valódi értékrendet helyreállítani próbáló '56-os forradalom – emléke egészen elhomályosult az újabb nemzedékek tudatában leverése óta; „a tetvek mint a tankok /.../ megmászta szép rózsafánkat, Budapestet”. Nemcsak a költészetben, hanem magában az Életben is minden valódi értékrend véglegesen felborult.

A kötetet a *Hétköznapi séták* ciklus zárja - séták Papp Tibor képzeletbeli városában, ahol a *Poétikai Univerzum* minden kiváló alkotója helyet kap, akik a szerző világképére, költői látásmódjára hatottak. A kanyargó utcák – terek – parkok – szobrok egy-egy zseniális művész nevét viselik. Az olvasó a legkülönbözőbb irányokban, szabadon kószálhat ezeken a kies sétányokon és a tágas szellemi tereken: bármerre indul, valódi Nagyságokkal találkozik, akiknek érdeme a művészet megújításában elévülhetetlen. Többségük az avantgárd zászlaját hordozta; de *Arany* János is kap itt egy városrészt (*Neu-Montgomery*), a *Walesi bárdok* utcáival. Hiszen ő mondta ki a hatalom ellenében azt a dacos *nemet*, amit aztán az avantgárd alkotók is vállaltak, vállalnak. A Poétikai Univerzum lakói: Kassák, Bartók, Határ Győző, Weöres, Szentkuthy, Korniss, Bálint Endre, Erdély Miklós, Bakucz, Kormos, Nemes Nagy, Pilinszky, Hajas Tibor, Pátkai Ervin, Zend Róbert stb., de J. Joyce-nak is van itt tere, hiszen Bloom úr Szombathelyről indult világhódító útjára. A tragikus sorsú Ujvári Erzsébet és Reiter Róbert is emléktáblát kapnak e különös városban, ahol az utcákat szavak – szintagmák – mondattöredékek szelik keresztül-kasul: a fenti alkotóktól kölcsönzött vendégszövegek, különféle piktogramok. A költő a térképhez mellékelte kiegészítő szövegben szeretett kis országunk alaptörvényére utal: az igazi újító zseniket nálunk nem szívesen viselik el. Mégis ők a halhatatlanok a Költészet Birodalmában. Ők, akik a Költészet „meleg kenyéréről” álmodtak, holtuk után is szellemi táplálékot kínálnak az utánuk jövőknek.

Papp Tibor térképversein maga a látvány is szuggesztív erejű. A komputer segítségével térbeli távlatot ad a különféle mandalaalakzatoknak (a kör – négyzet - rombusz stb. formájú tereknek), s a szövegtestekkel kiegészítve őket, saját értékrendjét jeleníti meg, amely alighanem a magyar irodalom- és művészettörténet egyik hiteles értékrendje (természetesen, lehetséges *másfajta* hiteles értékrend is).

A *térképversek* Papp Tibor egyik legérdekesebb formaújítása. Ilyen jellegű munkáit TÉR / VERS / KÉPEK című kötetében gyűjti egybe (1998). *Bohár András* azt tartja e kompozíciók jellegzetes közös ismérvének, hogy ezek a térképszerű alakzatok mindig a poétikai univerzum „feltérképezésével” állnak kapcsolatban, és egyfajta játékoságot sugallnak („do-re-mi-fá-zunk”). Ricoeur-re hivatkozik, aki szerint „a szövegvilág a szöveg megnyitását” jelzi abba az irányba, ami 'rajta kívül' van. „A szöveg fikatív világa és az olvasó valós világa közötti szembesítés megkerülhetetlen”, méghozzá annak a komplex műformának a figyelembevételével, amely a térképverseket

jellemzi. A kötetbe bekerülnek a francia–olasz–angol nyelvű térképversek is, itt-ott magyar szövegbevéágásokkal. Ezek révén a költő különböző tér- és időbeli kulturális tradíciókat köt össze; az intertextuális kapcsolódások voltaképpen a nemzetek közötti szellemi „rokonság” felismerését tudatosítják (Bohár: Papp Tibor, 2002, *Térvers / képek* című fejezet).

A *Vendégszövegek* 5. kötetében (1997) Papp Tibor a számítógépen készített *logomandaláit* teszi közzé. Meditációs objektumnak szánja őket (aminthogy az ősi mandalaformák mindig is azok voltak). Maga a *logomandala* kifejezés F. *Edeline*-től származik, aki a görög *logosz* és a szanszkrit *mandala* szavak összevonásával alkotta meg ezt a fogalmat a konkrét térbeli költészet e mágikus hatású csoportjára vonatkozóan (*De logo mandala*, 1984). A *konkrét* és a *spacialista* költők terjesztik el ezt a térhatású szemiotikai struktúrát, amelynek gondolati/képzleti magját a szemiotizált térbe (napkerék - kör - ovális - négyzet vagy egyéb négyszög - esetleg csillagalakzatba) helyezve az egyes szóelemeket különféle viszonyrendszerbe állítva, többféle/sokféle olvasati lehetőséget kínálnak, meditációra, különböző kapcsolási formák kialakítására készítve bennünket. Papp Tibor mindig az antropológiai dimenzióból kiindulva teremti meg sokértelmű struktúráit. „Önmegmutató formái, közvetlen és közvetett szimbolikái révén bontja szét, opponálja az ember középponti helyéről alkotott elképzeléseinket”, szelíd iróniával „megkérdőjelezi a poétikai univerzum középpontjába állított, annak rendjén, szépségén örökődő, munkálkodó költő szerepét”. Akinek immár nem feladata, hogy „próféta” legyen; szerényebb szereptudattal bár, mégis fontosnak érzi „játékterét” – írja Bohár András a *logomandalák* kapcsán (i. m. 84–86. p.).

A mandalák *magja* Papp Tibornál többnyire egy szó vagy szintagma, de olykor csupán üres fekete kör (*Lyukas mandala*) vagy akár egyetlen betű (Ő, R stb.). A maghoz rendelt szavak a centrumon áthaladva a vízszintes–függőleges vagy átlós tengely két pólusán helyezkednek el (esetleg sugárszerűen, minden lehetséges térirányban, kiegyensúlyozva s harmonikusan kiegészítve egymást). A bal és a jobb térfél mindig szimmetrikus; a középpont körül az egész ábra megfordítható, a szavak átrendezhetők. Gyakori nála a 6-8-12 cikkelyre osztott köralaprajz, amely voltaképpen a meditációt elősegítő vallásos mandalák mintázata /is/. A geometrikus alakzatok a Makrokozmosz tökéletes Rendjét érzékeltetik; a szavak (térelemek) egymáshoz viszonyított helyzete a látható világ, a téridőbe zárt ember mikrokozmoszát szimbolizálja (összeköttetést teremtve a kozmogramma és a pszichogramma között). Vagyis a költőben magában, belül megteremtett létegyensúlyt sugározzák szét, amely mágikus erővel vonzza a szemlélőt, hiszen a psziché mélyrétegeinek tartalmai univerzálisak. Az elemzésnek – akár a középpontból, akár az átlósan összetartozó szavak asszociatív kapcsolataiból indul ki – az intuitív, érzelmi vagy logikai összefüggések felfejtésére kell irányulnia. Az elemek egészen másfajta konstellációkba is átrendez-

hetők, érzéki vagy spirituális tartalmakat társítva hozzájuk; sőt akár ontológiai síkra is emelhetjük az egész struktúrát. A logomandalák tehát egyértelműen a „nyitott mű” körébe tartoznak: szemlélésük lehetőséget kínál a befogadónak a továbbgondolásra, saját benső harmóniája megteremtésére. A psziché mélyebb rétegeiben rendeződik az önmagához és a világhoz való viszonya – azaz a logomandaláknak éppoly gyógyító erejük van, mint az ősi, szakrális mandalaformáknak.

E gyógyító erő – Jung szerint – abból fakad, hogy a művészet (mind az archaikus, mind a modern) felfokozza bennünk az ősválók mélyén rejlő egymáshoz tartozás tudatát; így képes feloldani az individuális elkülönültségünkből fakadó szorongást. A mandala – pusztán azzal, hogy felmutatja a személyiség belső struktúrájának modelljét – mintát ad a szemlélőnek a *külvilág* (társadalmi kötelékek, kollektívum) és a *mély-én* közötti *egyensúly* megteremtéséhez. Az archetipusokat aktivizálja bennünk: ez kreativitásunk forrása mind alkotói, mind befogadói szinten. Mágikus ereje irracionális jellegéből fakad: szimbolikus tartalma visszahat a tudattalanra. Míg az ősi kultúrákban *egónk* és *ősválók* (mélytudatunk) összhangba hozása inkább a mágikus / ösztönös arche-képek felszínre juttatásával történt, a modern korban nagyobb hangsúlyt kap az értelem feldolgozó szerepe ösztönünk realitásának tudatosításában, emberi mivoltunk összetevőinek megismerésében (minderről bővebben lásd: C. G. Jung: *Az ember és szimbólumai*, 1993; *A lelki hasadás gyógyítása*, valamint *A szimbólumok szerepe* című fejezetek).

W. James szerint a tudattalan: mágneses mező, amelyben a különféle részecskék meghatározott elrendeződésben jelennek meg, így a pszichikus tartalmak is meghatározott mintákba rendeződnek. A tudattalan aktivitása a tudat számára az intuícióban tárul fel, hatást gyakorolva a természettudományos gondolkodásmódra is. Az alapvető *fizikai* fogalmak többsége eredetileg *archetipikus* idea volt (pl. *Démokritosz* atomfogalma, a tér, az idő, az energia stb.). A kibernetika, amely az agy, az idegrendszer és a számítógépek kontrollrendszerének vizsgálatával foglalkozik, felismerte minden jelenség, a valóság minden régiója és minden ember térben és időben megvalósuló pszichofizikai egységét (*unus mundus!*). Ezt *Heisenberg* így fejezte ki: „az ember az Univerzum tanulmányozásakor is önmagával találkozik.” Ugyanezt ismerte fel Breton, a szürrealizmus pápája (*Mágneses mezők*, 1920). De voltaképpen már Goethe megfogalmazta a *Vonzások és választások* című regényében: az Élet teljes szövevénye ezekből a magnetikus kapcsolatokból szövődik össze - az azonosságok és az ellentétek furcsa, egymásra ható dinamikájából. *Alap*-struktúrájában minden ember azonos, hiszen öröklött ösztönös, mentális, érzelmi mintákkal születik. Ha a „mágneses mező” titka feltárul előttünk a művészetben - könnyebben tudjuk rendezni saját életünk.

Papp Tibor logomandaláinak világos és tiszta szerkezete a „vonzások és választások” sokféleségét, sokirányúságát, ugyanakkor harmóniába rendezettségét mutatja.

Vizuális jeleinek többnyire erős erotikus töltése van, a képzettársítások zöme az ösztönrétegek „felébresztésére” irányul. A körnek önmagában véve is erotikus karaktere van (mágikus gyűrű: védgyűrű, a *jin-jang* szintézis szimbóluma!): az ellentétek közti feszültség dinamizmusát, a tudatos/tudattalan, a világos/sötét egységét, a férfi-női princípium egymást átható sajátos vonzerejét, egymástól elválaszthatatlan összetartozását jelképezi. Ugyanakkor a spirituális értékek felé (is) mutat (*Isten-szimbólum!*), s a „megvilágosodás” jele (városok, templomok szakrális alaprajza, katedrálisok rózsza-ablaka, szentek glóriája, a Zodiákus „égi köre” stb.). A centrummal és egymással dinamikus kapcsolatban álló, esztétikai érzékenységgel válogatott szavak mintegy kozmikus háttérrel vannak a központi szó-*mag* köré. A befogadó többnyire a logikai összefüggések mentén teremt kapcsolatot a különféle helyzetű szavak, szintagmák között; s fokozatosan felismeri-megéri ember volta rejtett, talán önmaga előtt is titkolt „mozgatóit”. Az asszociációs „holdudvar” a szavak rejtettebb jelentésrétegeivel azt a képzetet ébreszti benne, hogy az ösztönerőket nem tanácsos (nem szabad) túlságosan elfojtani, mert ha váratlanul „felrobbannak”, könnyen szétroncsolhatják a személyiséget. Azonban még kevésbé szabad animálisan kiélni őket, inkább a tudat kontrollja alá vonva, a Teremtés „szolgálatába” kell(ene) állítani. Hiszen a kreativitás, az életöröm egyik legfontosabb forrása az ösztönerő! A művésznek az alkotásban összhangba kell hoznia saját tudatos és tudattalan léttartalmait – segítséget kínálva így a befogadónak az önmegismerés-önalakítás teremtő aktusához. A kis térbeli képkonstrukciók ettől a belső tapasztalástól lesznek bizonyos értelemben rejtvény-szerűek: a szín – a szó – a hang, azaz a vizuális, verbális, vokális elemek együttese, az egymást vonzó elemi részecskékből összeálló erotikus univerzum mintegy „beavatja” a Teremtés mágikus titkába a szemlélőt, a test és a lélek tökéletes harmóniáját ébresztve fel benne, ami több az erotikánál: spirituális élmény! Élet – szerelem – megújulás: „feltámadás”! A kabbalisták mágikus nyelvében minden szónak – tárgynak – jelenségnek titkos értelme van; az anyag csak „köntös”, háttérben maga az Abszolút Létezés sejlik fel. Papp Tibor logomandalái ebből a nem (teljesen) anyagi világból merítik harmóniájukat: bennük az *ego* személyes, individuális világa a *nem-ego* személytelen és időtlen világával egyesül (amiből az „örökkévalóság” illúziója fakad).

Így tehát a logomandalák bizonyos értelemben az *archaikus* és a *konceptuális* költészet szintézisét teremtik meg. A művész által verbálisan meg nem fogalmazott gondolatok képi formában való megjelenítése, az ellentétek feszültsége és az elemek kapcsolatrendszerének dialektikus sokfélesége a többértelműség irányában hat. Ezért a logomandalát dinamikus *komplex* jelnek – *szuperjel*nek – tekinthetjük, amely a befogadó aktivitását felébresztve, intellektuális töltetével (is) intenzíven „megdolgoztatja” asszociatív képzeletét. Egyszerre hat irodalmi-képzőművészeti fantáziájára, s az önmaga benső léttartalmaival való szembenézésre készíti.

A *Vendégszövegek n* című vastag könyv (2003) hosszmetsetben ad képet Papp

Tibor teljes költői pályájáról a korai kötetektől a számítógépen generált versekkel bezáróan. Az életmű egészét átfogó monumentális opus – amelybe az első három kötet anyaga is változtatás nélkül került be – bizonyítja, hogy Papp Tibor nem azért lépett túl a tradicionális formákon, mert mesterségbeli tudása nem volt kellően megalapozott (mint azt az avantgárd költőkkel kapcsolatban emlegetni szokták). Mondandójához adekvát kifejezésformákat keresve bontotta meg a gondolkodásbeli sémákat s a hagyományos formastruktúrákat, tagolta szét a szövegfolyamatot. Dekonstruktív szerkesztési metódusa kiemeli a dolgok (tárgyak, elemi tények) egyenrangúságát, egymásmellettiségét. A szöveg értelme a különböző elemek kölcsönhatásában, a tudat folyamatos oszcillációja révén bontakozik ki. A tudatban így megteremtett szintézis jóval többrétű és gazdagabb szemantikai tartalmakat hordoz, mintha szimplán verbálisan közölné őket. A számítógépkínálta lehetőségekkel élve a költő dinamikus-kinetikus alakzatokat teremt, amelyek változatos tarkaságban vibrálnak, kanyarognak, tekeregnek a képernyőn; s még kinyomtatva, a síkba vetítve is megőrzik térhatásukat. A kötetbe bekerül a dinamikus generált költemények egy ciklusa (*Hódolatok – A Hinta-palinta szöveghordalékából*, 2000–2001); valamint két, ugyancsak számítógépen kreált – legsikeresebb és legismertebb – hangköltészeti alkotása (*Vadhúsvok*, 1995–2002). Záróakkordként pedig a *Pátkai, Pilinszky és a pincér* című – eredetileg 1985-ben készült, majd 2002-ben átdolgozott – drámai költeménnyel (amelynek műfaját Kelemen Erzsébet *metaoratórium*ként határozza meg) bizonyítja a költő a vizuális költészet komplexitását, s azt, hogy nagyon mély metafizikai léttartalmak is kifejezhetők a látható nyelvi eszközök és a verbális közlés szintetizálásával.

A három hangra komponált mű egy virtuális találkozást örökít meg a gázlángtól felrobbant műtermében halálosan összeégett fiatal szobrász s az immár végtelen magasságban lebegő fénytestű költő között. Eközben mindkettejük életének szimbolikus szemtanúja, a hétköznapi életű kávéházi *pincér*, saját belső értékítéletét mormolva – bizonyos értelemben távolságot tartva mindkettejüktől – részvétellel kíséri őket a halál-úton. A kompozíciót különféle ábrák, tipográfiai jelek, vigyorgó koponya s riasztóan profán szövegrészek tarkítják; a szereplők – az abszurd drámákra jellemző monológjaikban – „elbeszélnek” egymás mellett, ki-ki saját életigazságát védve-magyarázva. *Pilinszky* a Menny felé tart – *Pátkai* viszont káromkodva pusztul el a lángok martalékaként. A kávéház mindkettejük életének fontos színtere volt; mégse ugyanazt jelentette nekik, s más-más élmények tapadtak az ottlétiükhöz rövid életükben. A drámai jelleget erősíti, hogy egy *narrátor* (a szerző) előzetesen bemutatja a szereplőket, *instrukciókat ad*, fontos szerepet szánva a kórusnak: „A kórus szürke, monoton ritmusú szövegét mintha számítógép mondaná. A közelállók fehéren, álarcosan; ápolókra emlékeztetnek meg orvosokra. Eleinte egyetlen kupacot alkotnak, majd szétoszlanak, s később újra összegyűlnek; nagyon halkán, szinte zümmögve színezik a számítógép hexameterait”. A zenei betétek (sláger-és népdal-szövegfosz-

lányok) mintegy oldják a feszültséget az ellentétes nézőpontok között, amelyek sarkítottan úgy fogalmazhatók meg: kinek van igaza? A mélyen istenhívő Pilinszkynek avagy az Istentől gőgösen elrugaszkodott, bűnbánatot nem ismerő szobrásznak?

A szerző mintha a Semmi partján töprengene, saját belső, gyötrő kérdéseire is választ keresve, s az ő kettős Énje folytatna vitát önmagával. „Onnan senki se jött még vissza” – bizonyosat hát nem tudhatunk. Úgy tűnik, az oratóriumon belül nem talál megoldást, a nagyobb igazság mégis mintha Pilinszky mellett szólna, aki megrendülten próbálja alázatra inteni káromkodó-dühöngő művésztársát: „Mindenholnan eléd jön az Isten. / Belső fénye világít át. / Monstrancia minden. / Arcod is. / Éld át őt! Leborulni előtte csekélység /.../ Még visszahajolhatsz! Ő a Magasság – Mélység termő füstje, / gomolygó friss párája az Űrnek. / Minden tőle fogamzik. /.../ Hódolj neki!...” De a szétegett testű, a magány sötétségébe bezáruló Pátkai konokul visszautasítja: „Ágyazok már a halálnak / nincsen bennem alázat.” Ő úgy érzi: „Isten legyőzött”; ő csak játszik alattvalóival. Pedig akaratát tette: „Adta a fényt - hát láttam; a szót - hát szóltam. / iratlan tömböt adott, hát véstem vágtam kőbe faragtam”. S mégse könyörült... A pincér – bizonyos értelemben a szerző „szócsöve” – hol egyikük, hol másikuk véleményét osztja; lelke mélyén mégis mintha a szobrász pártján állna. Őt tartja valós, hús-vér, indulatai által vezérelt embernek, aki még az „erőszakos” Istennel szemben is védeni meri, tudja önmagát. Igaz, hogy ezért megkapta „büntetését”: iszonyatos halála volt. Mégis: emberméltóságán, önértetén nem esett csorba. A szelíd és alázatban megtisztult költőt viszont „hunyaszkodónak” érzi („a hangjában rőfökben kibomló félelem volt”; „a bűnbeesésben első lenne, ha merné vágyait elkiabálni”). Ebben nyilvánvalóan nincs igaza: Pilinszky alázata már-már „szentségi” tisztaságú, amely eltörli bűneit, és égi szférába emeli személyiségét.

Két – valóban gyökereiben ellentétes, alapmagatartásról van itt szó: a magát teremő ereje révén Istennel egyenrangúnak érző művész, Pátkai nem ismeri el, hogy Istennel „függő viszonyban” lenne; így képtelen őszintén fejet hajtani előtte. Pilinszky viszont meggyőződéssel hiszi s mondja: kegyelemre Istennél csak az találhat, aki Isten irgalmát alázattal képes fogadni. „Alázat nélkül nincs megtisztulás.” Ő valóban szíve mélyéig át van itatva áhítattal: „Isten lelke a fényre fogékony őszereget, vizeken kivirágzó szép liliomszál. /.../ Magányodtól ő megszabadíthat”. A gőg: az ősbűn; az önerőbe, az ÉN mindenhatóságába vetett hit. A lázadó Lucifer vétke: szembeszegeülés Isten akaratával. Mindenki elköveti, de aztán előbb-utóbb a többség visszatér a megbocsátó Istenhez. „Engem is a bűn hamujával szórt meg a sors. Kutya évek voltak. /.../ Ó, Ervinem, ülj fel / félelmed peremére, a márvány homlok, a márvány orca csak álarc: bűn fedezéke, magány palotája. /.../ Hajtsd meg végre a térded!” – kérleli s inti a szenvedőt. De Pátkai hajthatatlan: „Nincsen térdem, a lábom eltűnt. Omlok. Combom is eltűnt. Nincsen erőm már...” Teste szétfoszlik a lángokban, s ki tudja, lelkével mi lesz?

A metaoratórium tehát nagyon mély és a művészi magatartás alapjait érintő kérdéseket vet fel. A művész természetesen alámerül az életforgatagban, és vétkezik, hiszen az Élet megismerése (ami nélkül nincs, nem lehetséges művészet) mindenképpen „bűnök” sokaságával jár. De ezek nélkül a „bűnös” tapasztalatok nélkül képtelen lenne feltárni a lét differenciált, sokrétű gazdagságát s a „léttitkokat”; és még csak a valódi, őszinte bűnbánathoz sem juthatna el (hiszen nem érezné „bűnös”-nek magát!). „Lélek a költő, kétlaki” – mondja Pilinszky: egyszerre honos az Égben és a Földön (s ott is leginkább az alsó régiókban - a „világon kívüli” körökben, életformákban, a jól szervezett társadalom peremén). De épp ezért tud többet az Élet természetéről, az emberben lakozó „sötét” és „világos” erők párharcáról, a szenvedésről és az örömről, a lélek boldogságáról, a Sors elleni lázadásról és a Sorsban való megnyugvásról. Ebből fakad gőgje, a luciferi bűn. És „kiátkozottsága” is, mert a társadalom nem tűri el „különb”-voltát és a „szabványtól” való eltérését (ezért lett a modern költő, ahogy Juhász Gyula írta: „átkozott, áldott”). És Isten eltűri? Megbocsátja? Akkor is, ha nem hajt előtte fejet a művész? – Szüneteseivel „kiérdemelheti” (ő is) a *kegyelmet!*? Erről semmit nem tudhatunk – ez „Isten titka” – „üzeni” Papp Tibor drámai trialógusa. Pátkai, Pilinszky egyaránt rendkívülit alkotott; itt e földön csak hátrahagyott életművük számít. S hogy a túlvilágon mi számít? Talán az a sok-sok szenvedés, amelyből életművük született.

A *Claude Maillard*-ral közösen készült magyar–francia nyelvű *Icones / Ikonok* (1991) ugyancsak a számítógépen generált vizuális alkotások körébe tartoznak. E miniművek megőrizték az *ikon* tradicionális jellegzetességeit (éppúgy, mint a logomandalák a mandalákét); ugyanakkor sajátosan modern poétikai szemléletet képviselnek. A *Párkák* határozzák meg sorsunkat – tudjuk a görögség óta. Csakhogy ők hárman voltak – itt négygé „szaporodnak”: egy új dimenzióval gyarapszik az emberi élet. A közös ikonsorozat a létezés ívét „körforgásában” vázolja fel a *születéstől* a *halál* metamorfózisán át egészen az *újjászületésig* – tehát az Élet hullámmozgás-szerű ritmusát (le - fel - le - fel). Az első ikon *négyes* tagolású: a lekerekített sarkú négyzetet két egymást metsző hullámvonal négy térfélre osztja: a sötét – világos – sötét – világos ritmusa a *halál – élet – halál – új élet* ritmusát jeleníti meg örök körforgásban. Egy másik ikon négyzetében (ami önmagában véve a földi élet látható rendjét megtestesítő mandala-forma) különféle jelekkel, ábrákkal, grafémákkal befedett földgömb helyezkedik el – az ábra mintha „a kör négyszögesítése” lenne – azaz a földi és az isteni szféra találkozása. A négy sarkon kívüli kis körszeletben jelzésértékű szavak: „tűvel / várnak / nem / zenével” - amelyek természetesen más sorrendben is olvashatók („nem / várnak / tűvel / zenével” stb.). A glóbuszon látható grafémák nyilván a Gutenberg-galaxist szimbolizálják; s a következő oldalakon erre a motívumra íródott francia és magyar nyelvű hullámszövegek – mint további ikonok – egyértelműen arra utalnak: a sok-évszázados betű-kultúrának vége. A Gutenberg-galaxisnak leáldozott.

Claude Maillard *Moirák* című ikonja viszont még ennél is döbbenetesebb: a halálra, az apokalipszisre utal. A három Moira nevetése mögött fekete lyuk ásít: „a háború titka a halál titka” - „ilyen lehet a világvége”.

Mégis a pusztulás az Élet továbbadásával legyőzhető. Bohár András kiváló elemzésében felfigyel rá, hogy a metafizika emlékképei itt-ott nyomokban felbukkannak a szövegfoszlányokban („fogyó hold hegyén pörög a rokka”, a Moirák – Párkák - szövik-fonják, majd elvágják életfonalunkat; „kihúzza-bogozza fonalát a jósnő”; „születéskor hárman vannak” stb.). Az ikonok zöme talányos nyelvi játéokra épül; különösen érdekes e tekintetben a *páros ikon* az én-te-ő relációjában. A kettő párharcából születő hármasság „szentségét”, szakrális voltát szimbolizálja a három személyes névmás – „az élet rendje”: az *én-te* közötti aktív viszony, amelyből az Ő születik – ez mindenfajta továbblépés eleven feltétele. A nemek „háborúja”: a Jövő záloga. Az egymással antagonisztikus ellentétek összecsapása, majd egymásban való feloldódása a valódi, tisztító öröm forrása lehetne az élet minden síkján (személyes, közösségi, társadalmi-politikai stb.).

Papp Tibor számítógépes ikonjainak három újkori Moirája: *Alma Mahler, Mata Hari, Marilyn Monroe*. Ezek az erősen erotikus nők bizonyos értelemben megtestesítik az XY koordinátát (tehát erős masculin töltetük van), amit a szerző így érzékeltet: „Nix? Nem, myx – Igen? *Igenix!*” E moirák – „Istenek menyasszonyai” – sorsmeghatározó szerepet tölthettek be (a Végzet asszonyai voltak). Az ikonok melletti szöveg: „az ÉN ugyanaz – aki egykor voltam”. A 3 moira: ugyanazon modern *nőtípus* három változata. Egykor és Most: az emlékvilág jelenében élnek. Fej- és arc-részleteik az ikonokon erősen erotikus asszociációkat ébresztenek. A Monroe-kép mellett a szöveg („vigyázzatok lányok / meztelenül a *tankok* előtt”) kettős értelmű: a védtelen naiv lányokat fenyegető agresszió akár politikai kontextusba is helyezhető (az erőszak nemcsak a lányokat pusztíthatja el, hanem az önvédelemre képtelen országot is!). A költő mintha '56-ra („tankok”) asszociálna: „elindulnak az emlékezet rákjai / meghágnak ami meghágható”: A művészetben oldja fel a feledhetetlen borzalmas emlékeket, az erőszak képeit.

Bohár András Nietzsche-re hivatkozva (*A tragédia születése*, 1872) azt tartja az *Ikonok / Icones* sorozat legfontosabb intellektuális hozadéknak, hogy Papp Tibornak a művészet segítségével sikerült legyőznie, eltávolítania önmagától a rettenetet (mint tették a hajdani görögök). „Mert a moirák titkainak, cselekedeteinek kifürkészése és bemutatása a titkok feloldásának esélyét is magában hordja”. Már amennyiben képesek vagyunk az ikonok metafizikai-ontológiai avagy virtuális-ontológiai értelmezésére. Hiszen a költő takarékoskodik a szavakkal („erényövet a mondatokra” – hangoztatta másutt); tehát a vizuális formák megfejtésére és a képzeletünkre kell hagyatkoznunk az értelmezésben (i. m. *Az ikon és a forma* című fejezet; 46–61. p.).

Az ikonformával éppúgy, mint a logomandalákkal szerves összefüggésben Papp

Tibor egy másik ősi formát is „feltámaszt” hamvaiból: a *mágikus betűnégyzetet* (25 X 25 – *Bűvös négyzetek*, 2007).

Ismert és gyakorta használt játékos vizuális műfaj ez; többnyire annyi irányban olvasható, ahány betű van a versben, s az eredmény: mindig azonos szöveg. A *kubus*nak fontos szerepe volt a magyar szakrális költészetben (elsősorban Jézus és Szűz Mária nevével); többségük a kéziratos egyházi gyűjteményekben maradt fenn (v. ö. Kilián István: *A régi magyar képvers*, Magyar Műhely, 1998). Zolnai Béla fentebb már említett tanulmánya (*A látható nyelv*) a vizuális költészet részeként foglalkozik a betűnégyzettel is. Az oda-vissza olvasható *palindrómát* játékos költői formának tartja, amely bizonyos értelemben a mesterségbeli tudás próbája. A négyzet ugyanolyan fontos arche-kép, mint a kör, melynek mintegy kiegészítő ellentétpárja, „a kör négyezősesítése”: az isteni szféra rávetítése a földi világra. A *quadrat* az anyagi, a teremtett világ, az állandóság és a szilárdság jelképe; a mindennapi élet szakrális helyei (a ház, a tűzhely, a koporsó, a sír, az oltár stb.) négyszög-négyzet-téglalap alapozásúak. De a mitológiában is fontos szerepe van: az egyiptomiak Napistene kozmikus *bárkán* (napszekér) járta be mindennap mitikus körpályáját; a görögöknél pedig Charon ladikja a holtak lelkét szállította a másvilágra. Az élet / halál / újjászületés titkai mind a quadráthoz kötődnek.

Papp Tibor bűvös négyzetei természetesen nem szakrális jellegűek, sokkal inkább a játékoság és a költői „próba” gyümölcsei. Régen „mesterkedő költészet”-nek nevezték ezt a műformát, s az iskolákban (a bencéseknel, a piaristáknál, a sárospataki és a debreceni református kollégiumban) tanították is a szabályait – a diák- és alkalmi költészet, a köszöntőversek egyik gyakori, kedvelt formája volt. Szinte minden jelentős költőnk kipróbálta (ha nem is gyakorta használta), nyelvi leleményeit fitogtatva vele. Nem véletlen, hogy Papp Tibor kötete mottójául *Arany* János ötbetűs palindrómáját választja (TAKAR / ADOMA / KONOK / AMODA / RAKAT), ezzel is jelezve, hogy ezt a szigorú szabályok szerint komponált verssűrítményt értékes műfajnak tartja. Az öt sorból, 5×5 betűből álló alakzatot különösen kedveli; mindegyikük több irányból is olvasható (oda-vissza, letről fölfelé és fordítva). Betűnégyzeteit fregoli (megfordítható) szavakból állítja össze, minden betűt külön-külön apró négyzetekbe írva, amelyek együttese akár ikonikus jelként is értelmezhető: rendezettség és harmónia sugárzik belőlük (meditációs objektumok). Ugyanakkor rejtvénytyszerű „kirakósdí”-ra, kreatív játékoságra is ösztönöznek (cseréljük ki a szavakat, változtassuk meg sorrendjüket, alakítsunk ki magunk is új struktúrákat). A 25 betűs kis négyzetek bármely irányból olvasva ugyanazt az 5 szót adják ki, s egyfajta szövegszerűség is kibontható belőlük. Pl. a N. 8: „TAKAR / A DADA / KAPUK / A DUDA / RAKAT”, vagy a N. 12: „SZAKASZ / A VÁGYA / KÁBÁK / A GYÁVA / SZAKASZ” stb., stb.

A betűnégyzetek szavaiból aztán a költő hosszabb szabadverseket is épít, amelyekbe a konkrét betűszavak mint vendégszövegek *akro-*, *tele-*, illetve *mezosztichon*ként

épülnek be, tipográfiaailag is kiemelten (vastag betűvel szedve). A tartalomjegyzékben a szerző a betűnégyzetek kicsinyített mását tünteti fel, ugyanakkor a hozzájuk rendelt költemények első sorát is közli, s azokból – összeolvasva – egy újabb vers bontakozik ki. Ez is különleges mesterségbeli bravúrnak számít. A költő a szabadvers keményebb struktúráját a metrummal színezi-oldja, olykor rímekkel „díszíti”, ezzel is hangzóssá téve a sorokat. Mintegy demonstratív jelzi: mindazt megtartja a poétikai tradícióból, amit arra érdemesnek tart. Hiszen az ő szemében hagyomány és újítás szervesen összetartozik: az újítások idővel beépülnek a tradícióba, s a továbbiakban mint „hagyomány” élnek tovább.

L. Simon László a kötetet ajánló fülszövegben hangsúlyozza: „Papp Tibor ezen könyvével három pilléren nyugvó erős hidat hozott létre. Az első pillér a régi *képvess*-költők világát idézi meg, a második a kortárs *avantgárd* kísérletező alkotókét, a harmadik pedig összeköttetést biztosít a *hagyományos, lineáris* olvasatot nyújtó verseket kedvelő olvasó felé. /.../ Papp Tibor igazi homo ludensként ezzel a könyvével is játszani hív, alkotásra ösztönözve próbálja a vers születésének, a művészi teremtésnek a folyamatába beemelni az olvasót. Hiszem, hogy egyre több játszótársra talál”.

Ugyancsak a játékos formák kedvelése, az örök kísérletező kedv munkál a költőben, amikor *Óraköltemények* címen egy különleges logomandala sorozatot kreál; ezekből egy kötetnyit ki is nyomtat. (MaMű K. 2010). A számlapok valódi mandala-alakzatok (kör – trapéz – négyzet stb.), amelyeken rövidebb-hosszabb szövegelemeket is elhelyez; ugyanakkor megtartja az óra jellegzetes karakterét. Ezeket aztán mint műtárgyakat – nyilván szakértő órásmester segítségével – megmunkálja: óraszerkezettel, az időt pontosan jelző mutatókkal ellátva őket, 50 darab igazi órát készít(tet) belőlük, amelyek falra akaszthatók, szabályosan mutatják az időt, s mint szobadíszek, festmények, elegáns használati tárgyak a hétköznapiok esztétikumát emelik. De többek is egyszerű műtárgynál: a periodikus időt jelezve egyúttal az Örökkévalóságra, a kétféle idő szellemi hátterére utaló szimbólumok is. Mint a saját farkába harapó kígyó: az Idő végtelen és megszakíthatatlan körforgását, a kozmikus téridőt jelképezik.

Hogy az Idő megragadásának problémája Papp Tibort már korábban is foglalkoztatta, azt *Műszerek, órák...* című vizuális kompozíciója is jelezte (1981). A tárgyak, jelek, ábrák ott – mint az objektív valóság részei – a szubjektív idő (élményidő) kitágulását, az Idő darabokra hullását jelképezték. De az Idő kettősségének szellemi háttere (az Örökkévalóság dimenziója) ott még nem rajzolódott ki. Az évtizedekkel később készült *Óraköltemények* viszont az idő nélküli Abszolútumba engednek bepillantást: a számlapok mandalaformájukkal a kozmikus téridőre utalnak; a különböző alakzatokban elhelyezett szövegdarabkák viszont a konkrét időhöz, az „itt és most”-hoz kötődnek témájukkal (sport, köznapi élet, költészet, olykor társadalmi mondandó stb.). Vannak itt bűvös négyzetek, térképversek (a számlapokon különböző sávokkal, utcákkal), betűversek, szójátékok stb. A céllövölde korongjára emlékeztető „sportos”

számlapok (N. 4 – 5 – 6 – 16 – 17) koncentrikus körei színekkel is elkülönülnek egymástól; a sávokban a *gát – toló – fa* stb. szógyökökre épülő tréfás, olykor viszont keményebb konnotációjú szóösszetételek olvashatók (pl. *védőgát – nyúlógát – tere-lőgát – gátló – széltoló – kitoló – letoló – tolószék fejfa – bitőfa – csalfa – fafej* stb.). Részint a nyelvvel való játék, másrészt az expresszív hatásra törekvés igénye formálja itt a különféle alakzatokat. A N. 18. rákszavakból összerakott bűvös négyzet, szürke alapon téglaszín betűkkel; az időt szépen metszett római számok jelzik. A N. 21. koncentrikus körei mint mozgó korongok imitálják a céllövölde céltábláját; a körbe-futó betűk (arra – erre – dara) hol normál, hol fordított helyzetben oda- s visszafele olvashatók, mintha a korongok jobbra és balra forognának. A N. 22. számlapja pedig olyan, mint egy pattogó-mozgó labda, kígyószerűen kanyargó szövegfollyammal. Sorolhatnánk tovább a változatos, színes formamegoldásokat, de ennyi is elég talán ahhoz, hogy a szövegformálási mód leleményességéről és az esztétikai sokféleségről meggyőződhesünk.

A számlapok esztétikai hatása a különleges színharmónián alapszik. E tekintetben egészen egyedi a N. 7. darab, amely egy napkerékhez hasonlóan a szivárvány minden színében ragyog. A szöveg a pragmatikus szinttől eltávolodva az időtlenség szférájába emelkedik: „Az időedényben ég, föld és ember / találkozik egy esernyő alatt / viharban fürdő fénymalacok a gótikus templom / kerítése mögött” Ez a szöveg némileg *Lautreamont* szürrealista „szép”-fogalmára emlékeztet, de „magasabb” síkon: a *fény* és a *templom* szavak az *ég – föld* és *ember* szakrális hármasára utalnak. Talán azt is megkockáztathatjuk: a két kijelentés között eltelt bő évszázad a profán és a szakrális valóság szint állandó oszcillációja jegyében telt el; s mára a költészet mindinkább bevonja fényterébe a kozmikus régiókat is. Az egyik legszebb-legérdekesebb óráköltemény, a N. 11. épp ez irányban tágitja a poézis határait. Harmonikus, finom, egymásba tűnő pasztellszíneivel, háromszög alakú számlapjával az örök szintézis-teremtő „hármasságot” jelképezi (Szellem – Lélek – Természet, Férfi – Nő – Gyerek stb.) Itt az időjelzés is hármas tagolású (csak a 3 – 6 – 9 – 12-es szám van feltüntetve a számlapon); a poétikus szöveg pedig a Kozmosszal való kapcsolatunk megújításának elkerülhetetlenségére int („A szorongás fája levelet hajt / Lámpagyújtásra vár a világ / a Föld körül kering a Nap”). Bár racionálisan tudjuk: a Föld kering a Nap körül, poétikailag mégis releváns a kép: az általános szorongást – korunk jellegzetes életérzését – csakis a Fény győzheti le, amely az ősi Napszekérből árad (tehát kozmikus Fény! – a Szellem fénye), amint a horizonton végighaladva, világosságot gyűjt köröttünk.

Az *Óráköltemények* kötetét az *Őszi sárgák* ciklus zárja (*Főhajtás* 17–18. századi magyar képversköltők előtt). A cím „rárímel” *Arany Őszikéire*, valamint *Határ Gyöző Télikekjeire*. A szövegekben mezostichonszerűen kiemelt betűk értelmes szavakká, mondatokká fűzhetőek össze; többségük egy-egy nevet rejt. Papp Tibor itt (és így) búcsúzik mindazoktól, akiket elődként, költőként, barátként tisztelt, nagyra becsült,

s akik immár eltávoztak az élők sorából (*Bartók, Babits, Kaffka Margit, Nemes Nagy Ágnes, Kiss Tamás, Mátyás Livia, Bohár András* stb.): „az öröklét csak bennünk feketé”; „mors ultima ratio”; „egyre inkább egyedül vagyunk”. A *Bohár-sirató* (*Ó szalmás*) az életöröm fájdalmas elgyászolása, hiszen az esztéta-költő barátot virágkorában, 45 évesen ragadta el a halál, egy magasba ívelő, etikus és alkotóerőben gazdag pályát derékba törve. A harangok húsvéti éneke az ő feltámadását is hirdeti. Lehetetlen, hogy ne *örökélete* legyen annak, aki egész életét másoknak, családjának, barátainak, a költészetnek, a tudománynak szentelte. Szelleme, emléke alkotásaiban s gyermekeiben él itt e Földön, lelke pedig az Örökkévalóság része lett.

Néhány sárguló őszi levél a Költészet jövőjéért való aggodalmat sugallja (*gondola, tányérodban a szél, mózes, szél fúj az inge alá* stb.); néhányban pedig a lassan tovatűnő életet, a szerelmet, a múltékony erotikus lázat siratja a költő (*csillagban mozgó, delejes, fűszálnyi fény, megveted az ágyat* stb.). Az *őszi sárgák* mint falevelek peregnék alá a lombhullató őszen; de egy új tavaszban majd kivirulnak *örökzöldként*.

Papp Tibor számítógépen generált alkotásai között kivételes hely illeti meg az ezredfordulón készült *Hinta-palinta* című dinamikus képversciklust, amelyben a költő a *fonikus – vizuális – és kinetikus* költészet szintézisét teremti meg. Az *alire* hangköltészeti folyóiratban jelent meg 2000-ben; majd a többmilliónyi variációból egy csokornyit kinyomtatva is közzétett a szerző *A hinta-palinta szöveghordalékából* címen (2000–2001), illetve a *Vendégszövegek n* (2003) *Hódolatok* ciklusában. A nyomtatott szöveg természetesen nem ad valós képet arról a művészi *varázslatról*, amelyet a computeren előhívott dinamikus komplex mű kínál. Ez is azt bizonyítja: a számítógép által készített s azon megjelenő alkotás sokkal több irányból, erőteljesebben „bombázza” a befogadói tudatot, mint az írott szöveg.

A *Hódolatok* felező tizenkettősökből álló, 16 soros, központosítás nélküli kompozíciók a klasszikus szöveggenerálás szabályai szerint készültek. Erősen erotikus töltésűek (hiszen a „szép Hölg”-höz, a Múzsához szólnak!). A szövegfolyam követését a befogadó számára megkönnyítik a hozzájuk echoszerűen kapcsolódó, párosrímű rövid „dalok”, amelyek a CD-n fonikus versként hangzanak el, s játékos-könnyed „aláfestést” kínálnak a viszonylag nagy terjedelmű, „komoly” versanyaghoz. A *köldököd alatt* (sok-tízezredik) hangvers-kompozíció egyszerre gyermek- és férfihangra lett komponálva (ami némiképp Babits *Zsoltár gyermekhangra* és *Zsoltár férfihangra* című Istent dicsőítő költeménypárosára emlékeztet). Papp Tibor *hódolata* nem Istennek, hanem a Nőnek szól, de hasonló áhítattal: „nyelved érintettem s lettem aki lettem / beléd feledkeztem / keresztet vettem”. De bármelyik *Hódolatot* hívjuk elő, az életérzés ugyanaz: vadság és ösztönerő váltakozik bennük a gyöngédséggel; az erotika hol áttetszőbb-éteribb, hol csábítóbb-testiesebb. Minden költemény az emberi kettősségről szól: egyszerre tartozunk az Éghez és a Földhöz, animális mivoltunkból táplálkozunk „égi valónk”. A képernyőn megjelenő s egyúttal hallható verseket echo-

szerű dalbetétek kísérik; eközben különböző képek, női aktok, arcrészletek villannak fel; hol egymásra vetítődnek, hol szertefoszlanak, majd újra egybekapcsolódnak. A szöveget mondó költő arca is hol fel, hol eltűnik, hol szétdarabolva, elemeire bomlva jelenik meg, majd megint „összeillesztve”, *puzzleként*. Hangját egyéb hanghatások dúsítyák-színezik; az egészet a klaviatúra billentyűzetén játszott, susogva füttyült dallam s különféle hangmagasságú vibrációs énekhang kíséri. Az egész úgy hat, mint egy zenekari kompozíció. Az írott szöveggel és a hangverssel együtt megjelenő grafikai elemek, képek érzéki-érzékletes, dinamikus, hangos, komplex műegésszé állnak össze. A kinetikus, a látható és hallható nyelv egyszerre „bombázza” tudatunkat és érzékszerveinket.

A véget nem érő versfolyam időtlenített vallomás az örökifjú Nőhöz, a Múzsához, mint a férfivágayak mindenkori (de olykor elérhetetlen) tárgyához. Az egyes versek a képernyőn csak rövid ideig láthatók-hallhatók, mint képek – szövegek – hangversek *szövevénye*, megjelennek, majd továszállnak az időben, hogy többé senki se hívhassa őket elő. Viszont a kinyomtatott változatok megmaradnak, elemezni is lehet őket. Kelemen Erzsébet a *Hódolatokat* analizálva arra a következtetésre jut: „ezeket a műveket első megközelítésben úgy kell olvasnunk, esztétikailag úgy kell megragadnunk, mint a lineáris verseket. /.../ Az interpretáció során viszont erről az elemző síkról tovább kell lépünk, hiszen a generált költemények összevethetők ugyan a papírra nyomtatott, látszólag hasonló jellegű irodalmi alkotásokkal, és komparatív módon elemezhetők is; ezek a megközelítések mégis éppen a *lényegi* sajátágaiktól, műfaji jellemzőiktől fosztanak meg az új médium által hordozott és létrehozott műveket. A generált versek léte ugyanis éppen a virtualitásban, illetve életre keltve őket, a tünékenységben rejlik!” (Kelemen: id. PhD-disszertáció, *Számítógéppel generált dinamikus kép-, szöveg- és hangversek* című fejezet).

„A szöveges versgenerálás maga csupán ’imitálás’ – hangsúlyozza Papp Tibor a Prágai Tamásnak adott interjúkötetben – a nyelvi és az irodalmi formák megismétlése”. A számítógép magasabb szintű funkciója a dinamikus művek, hangköltészeti alkotások létrehozása – hiszen a komputer minden elképzelhető formát meg tud valósítani. Poétikai nívumuk s ontológiai problémájuk épp abban van, hogy ezek a virtuálisan létező alkotások a lét új – más – dimenziójába kerülnek (hiszen virtuálisan továbbra is léteznek a programban, de többé nem hívhatók elő ugyanabban a változatban). Természetesen ezek a művek is az egyetemes költészet részei, így maga a költő személye s az ő teremtő erejét őrző alkotások egyaránt „halhatatlanok”. Ugyanakkor a művészet eme újítás által közelebb került a mindennapok valóságához: lépve magas „esztétikai piedesztáljáról”, bizonyos értelemben ismét „közösségi”-vé vált. Maga a művészi *konceptió* realizálódik itt (*koncept art*), s a befogadó e koncepciót megértve, gyakran egymástól merőben különböző módon értelmezve, megteremti a saját (akár egészen egyéni) versváltozatát. Papp Tibor tehát nem véletlenül büszke

korszakos jelentőségű újítására: „A versgenerálást, a vizuális és hangköltészet ötvözetéből született dinamikus költeményeket a számítógépnek köszönhetem, amivel a technika felől is lettem a névjegyem az irodalom asztalára” (*Prágai i. m.*: 199–200. - ill. 237. p.).

A *koncept art* voltaképpen a művész gondolatvilágában születik meg („magja” csupán egy absztrakció is lehet); egyedi műalkotássá a megvalósítás mikéntje teszi. Természetesen nemcsak a számítógépes művek tartoznak e körbe, hanem a happening, a performansz, az ikonikus alkotások is. A „megfoghatatlan” és verbálisan megfogalmazhatatlan absztrakció anyagi realizációja, „láthatóvá” tétele bizonyos értelemben a *kozmikus* művészet fogalmkörébe tartozik, hiszen itt a „semmi” válik „valamivé”: a művész a semmiből egy új, virtuális világot teremt. Tehát a művészetről eddig kialakított fogalmaink megváltozásáról, átalakulásáról van itt szó: a pillanatnyi benyomás – bár hamar „elillan” – maradandó esztétikai élményt nyújt annak, aki „véletlenszerűen” találkozik vele. Ugyanakkor a költeményáradat több millió éven át olvasható (lenne), ha a befogadó megkapná hozzá a „kegyelmi időt”: az örökkévalóságot.

Tamkó Sirató Károly már 1936-os *Dimenzionista Manifesztumában* szót ejtett a jövőben kialakuló *kozmikus /négydimenziós/ művészetről*, amely majd meghódítja a téridő dimenzióját.” E művészet alapja – írta – az anyag nem szilárd, hanem gáznemű állapota. Az ember, ahelyett, hogy kívülről nézné a műtárgyat, maga lesz központja és alanya a műalkotásnak, amely az emberre mint öt érzékszervű alanyra összpontosított érzékszervi hatásokból áll egy zárt és teljesen uralt kozmikus térben”. Úgy hisszük, ez a meghatározás alapvetően „ráillik” a számítógépes költészetre, amelyről természetesen Tamkó Sirató még mit sem sejtett. De e technikai újítás által a költészet valóban átlépett a negyedik dimenzióba (a *vonalból* először a *síkba*, aztán a *térbe*, s végül a *téridőbe*). Papp Tibor dinamikus vizuális költeményei a magyar irodalomban a kozmikus költészet első megvalósulása: az Élet „működéséről”, az emberi kapcsolatok természetéről, a művészet és közönsége viszonyáról kialakított *konkrét* elképzeléseinek virtuális képnnyelven (azaz „levegő-nyelven”, kozmosznyelven) történő megfogalmazása. A befogadó valóságosan a műalkotás középpontjában áll: mint a Planetáriumban a csillagbúra, úgy kering-forog előtte-körötte a mozgó-változó dinamikus kép-szöveg-konstrukció.

Papp Tibor nemcsak vizuális, hanem *hangköltészeti* alkotásaival is a világgöltészet élvonalába került.

1980-ban szerepelt első ízben a *Polyphonix Nemzetközi Költői Fesztiválon* Párizsban: francia barátai meghívására a *Centre Americain* kultúrpalotában egy diaporárával kombinált irodalmi performanszot mutatott be. A fesztivál „alapító atyja”, Jean-Jacques *Lebel* festő-író-műgyűjtő 1978-ban szervezte meg első ízben a hangköltészeti találkozót, Bernard *Heidsieck* költő elnökletével; a továbbiakban évente szervezett hasonló összejöveteleket. A meghívottak listáját a mindenkori ve-

zetőség állította-állítja össze, amelynek 1981 óta Papp Tibor is tagja (Julien *Blaine*, Arnaud-Labelle *Rojoux* társaságában). Így egyre több lehetősége nyílt arra, hogy a programba magyar művészeket is bevonjanak: a Nyugaton élők közül *Bujdosó* Alpár, *Nagy Pál*, *Molnár Katalin*, *Monty Cantsin* rendszeresen szerepeltek a fesztiválokon; a hazaiak közül pedig 1986-ban *Petőcz* András, *Székely Endrét*, 1987-ben *Székely Ákost*, majd *Tóth Gábort*, *Kelényi Bélát* stb. sikerült meghívniuk. 1988 áprilisában a szegedi *JATE Klubban* rendezett 12. Fesztiválon, majd ennek folytatásaképp a budapesti *Olasz*, majd *Francia Intézetben* szervezett találkozón – a meghívott világhírű külföldiek mellett – szinte minden jelentős magyar hangköltő szerepelt (*Bernát/h/y* Sándor, *Galántai György*, *Juhász R. József*, *Ladik Katalin*, *Márta István*, *Nagy Pál*, *Papp Tibor*, *Petőcz András*, *Székely Ákos*, *Szombathy Bálint*, *Slavko Matkovic*, *Székely Endre* és a *Konnektor Rt.*). Ettől kezdve több lehetőség nyílt a hazai avantgárd *események* rendezésére, s a rendszerváltás után, a Magyar Műhely „hazaköltözésével”, a hangköltészet fokozatosan mint elfogadott műfaj épült be a hazai köztudatba is.

Mindeközben természetesen Papp Tibor a világ minden táján szerepelt az évente másutt rendezett költőtalálkozókon, s megismerkedett a világgöltészet legjelentősebb alkotóival (*Ginsberg*, *Ferlinghetti*, *Corso*, *Burroughs*, *Dufren*, *H. Chopin*, *Johnson*, *Jandl*, *Cage*, *Spatola*, *Cl. Maillard*, *D. Higgins* és az *Oulipo* csoport stb.). „Egyénileg hihetetlenül sokat kaptam a Polyphonix Fesztiváltól – emlékezik. Ragyogó irodalmi estek, csodálatos performanszok, remek hangversek adták mindig a fesztivál alapanyagát. Élvezet, öröm, tanulság, horizont-tágítás és a művészetre való rácsodálkozás töltötte be a fesztiválok mindennapjait”. Az összejövetelek mindmáig élnek, bár már kissé „halkabban”; baráti beszélgetések, együtttestézések tarkítják a közös fellépéseket; olykor-olykor azért mintegy százan össze-összejönnek még ma is (in: Papp–Prágai, 208–217. p.).

Itthon talán még mindig a Weörest köszöntő *Pogány ritmusok* (1963) a legismertebb és a legkedveltebb Papp Tibor hangköltészeti alkotásai közül, hiszen az mélyen a magyar zenei kultúrában gyökerezik, s kifejez valamit „ázsiai” lelkiségünkből. Érzéki nyelvezete, felfokozott hanghatása, a többszólamú, különböző hangfekvésben ismétlődő sorai az ősi vadászatok ritmusát, a történések dinamizmusát idézik meg; a „dob-duda” hangjának monoton, egyre erőteljesebb pergése a vadászat „magaslati pontját” jelzi, majd lassúdó „lecsengését” a lágyabb ritmika érzékelteti. A diadalünnep gyönyörű pogány rituáléval ér véget („hajlik az ünnepi táncos / táncol a kör közepén”); majd a békésen elcsituló Természet csakhamar újra fellobog („föld víz nap hold föld / föld hold nap víz tűz”), s megint minden tűzlángba borul. Az ősi ritmusok szédületes pörgése tánc- és hangörvényszerűen sodorja magával a hallgatót / nézőt, aki maga is a rituálé részese lesz: „szél fúj dob pereg üsd / ... / dob dob duda dob / dob dob duda / üsd...” Aztán a csúcson elhal a zene, s a holdfényes „ünnepi tisztás”-

on a hamvadó tűz parazsa mellett ámulva üldögélnek a törzsi ünnep résztvevői – mi, kései utódok, nézők-hallgatók.

1989-ben bemutatott 17 perces, számítógépen generált hangvers-operája (*On raconte qu'un vase porte a dessin de hont*) zenéjét Yochk'ó Seffer komponálta. Első automatikus hangvers-generátora (*HangVERSeny Cs-re*) 1996-ban jelent meg, majd ezt követte 2000-ben *Versets Angéliques*, valamint a Cl. Maillarddal közösen készített *Cette phrase*.

Egyik legérdekesebb hangköltészeti kompozíciója a Bakucz József emlékét megidéző *Szelethoznak a halak* (1992). A szöveget közvetlen gépi-technikai hangeffektusok kísérik; a zenei hangzású bizarr-„dadogó” szóalkotások („bombombombombatámadás”, „gomgomgombaként a kábítószer” stb.), a normál szavak és azok változatai („zebra zabrál a szénából”) s a kísérő hangeffektusok (vízcso bogás, lüktető elektronikus zaj, dadogás stb.) egymást erősítve tágítják az asszociációs mezőt. A nem-fogalmi zaj – zörejhátások szétrobbantják a szöveg monotoniját („szótagoló hangyák viszik a világot”; „nem lesz már se holnap, sem nem holnapután”, „a tudós orángutánok” is tehetetlenek - a világot „megjavítani” nem lehet). A zárás zeneisége mégis mintha az ellenkezőt sugallná: „mintha rokka forogna bennem / fonallá sodródna számban a szavak”. Egy gépi hang ismételteti: „mintha rokka forogna...” A szöveg tehát nyitva marad: hátha mégis... Hiszen még semmi nem zárult le végérvényesen; bármily sötét van is: a remény mindig él... A „hangzós” vers tehát – mint egy zenei dallam – folytatható és tovább énekelhető.

A *Vendégszövegek n* válogatott kötetében Papp Tibor két érdekes, többszólamú generált hangversének kottaszerű partitúráját teszi közzé (*Vadhús*, 182. változat, *HangVERSeny Cs-re*). Mindkettő a szavak hangzóságán alapuló játék, szigorú zenei keretbe szorítva a zöngés hangok, hangfestő szavak, alliterációk, a rímek, a magánvagy éppen a mássalhangzók cseréltetése a kiválasztott szavakban, szócsaládokban olyan különleges zenei hangzású sor-variációkat hoz létre, amelyek együttese szinte egy koncertre emlékeztet. „Megfelelő programok segédletével – hangoztatja a költő – a hanganyagot úgy formálhatjuk számítógépen, mint szikrázó vaspálcát a kovács az üllőn /.../ A hangvers nem zene, nem zenei hangok harmóniája, hanem olyan vers, amely hangzó jelekből építkezik” (Papp-Prágai, i. m. 203–204. p.). A generált hangverseknek természetesen éppúgy számtalan variációja van, mint a programozott vizuális költeményeknek; véletlenszerűen előhívva egyiket vagy másikat, azok is továtűnnek az időben; viszont a program örökéletű.

Bohár András idézett könyvében (110–111. p.) konkrét elemzésekkel bizonyítja, hogy Papp Tibor hangversei *irodalmi* (és nem zenei) fogantatásúak.

A *Vadhús* 182. változat (1991) alapjellegzetességét a szavak-szókapcsolatok gépi variálásában látja. A „vezérszólamot” az ismétlődő, ritmikus szavak, szövegrészek viszik (ping – peng – pang – pong – sprung – pung – punk – srung stb. alakváltozatok).

A zöngés-zöngétlen hangokkal való játék (zsír – zsúr – zsák – zsek; kabala – kebele – kivele – lepele – levele – lefele stb.) biztosítja az eleven hangzóságot. Eközben egy emberi hang valamiféle „történetet” mesél a közvetlen valóság dolgairól, erőteljesen szürrealisztikus „ugrásokkal” („a parton gátőr várta”; „vadhús – kapor – tormamártás”: az animális ösztönerőre való utalás stb.). A nyelvi groteszk, a varázshangok s a legvégén felhangzó „pom-pon-pon” játékos csengése, könnyed-kedves zeneisége tompítja az ösztönök brutalitását. Mindezek együttese: maga az ember, ősidők óta és örökké. A *HangVERSeny Cs-re* (1996) pedig szinte nagyzenekari kompozícióként hat. Konceptiózusan válogatott fonémacsoportra épül (*koncept art*), szöveges ritmikus, illetve dúsitott hangverssel kombinálva. A *cs* hangból kiinduló asszociatív hanghatások már-már rapszerűek; az alaptónust az értelem nélküli szótagelemek ismétlődő variálása adja, itt-ott véletlenszerűen felbukkanó értelmes szavakkal tarkítva. A rétegzett hangverset elemeire bontva, Bohár szemügyre veszi a különböző alaprétegeket, az akusztikai élményt nyújtó alliterációkat, a magyar és idegen nyelvi elemek keveredését, a különböző ritmusalkotó tényezőket. Az akusztikus kompozíció különlegességét és hatásának titkát abban látja, hogy „ritmikus-ismétlődő effektusai, hang- és szózuhatagai emlékeinkbe idézik a játékosság, a jelentés és megszólalás önfelédtt örömet, ami felszabadíthatja a fogalmak kényszere által sokszor öklömnnyire zsugorított belső és külső játékteret”.

Érdekes, de nem meglepő, hogy az örökavangárd Papp Tibor hangja is némileg csendesebbé, visszafogottabbá vált az idő múlásával, amit elsősorban prózai „számvetése”, regényei jeleznek. Jóllehet még ma is örzi ifjonti romboló-kísérletező kedvét, s a régi struktúrák megbontásán, újak teremtésén fáradozik, de már nem határolja el magát élesen a „hagyomány” bizonyos rétegeitől. Helyesebben: az avantgárdot magát is a hagyomány részének tekinti immár. Elsősorban „magatartásformának” tartja, amelyet „egyedül helyes útként, szabadon és mindentől függetlenül” vállalt egykoron, s vállal ma is. Hiszen „az állóvíz felkavarása, az örök mozgás, a céltudatos küzdelem, az újítás visszafoghatatlan rohamai” ma is illenek természetéhez. Folyamatosan megjelenő kötetivel még ma is képes „zavargást kelteni”. Hosszú, kanyargós utakon, a XX. század földi poklának megismerésével, szellemi-poétikai szublimálásával, a költészet hamis és valódi hangjainak szétválasztásával, a modern életérzés hiteles kifejezéséhez teremtett új formáival végül is csúcsra ért. Több évtizedes költői útja a spirál ívéhez hasonló; az örök újat-teremtés vágya vezette, s eközben rátalált a Költészet ősforrására: a *Szellem* és a *Szerelem* által megteremtett-megélt kozmikus Harmónia világára.

1992 nyarán a Francia Írószövetség beválasztotta Papp Tibort 9 tagú választmányába, amelynek mind a mai napig tagja. A szövetség küldötteként többször képviselte Franciaországot irodalmi tanácskozásokon, többek között Budapesten is. Negyedévi tájékoztatójuk (*Intra d'Union*) felelős szerkesztője is ő; s mindmáig aktívan részt vesz

a francia irodalmi életben. Kétnyelvű írónak vallja magát, aki mindkét kultúrában otthonosan mozog, s irodalmi szervezőtevékenységével igyekszik előmozdítani a két kultúra kölcsönhatásának, kölcsönös kapcsolatainak ügyét. Ezért a tevékenységéért tüntették ki 1996-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Intenzíven bekapcsolódott a Magyar Írószövetség munkájába is; a 2007-ben alakult *Avantgárd Szakosztály* vezetőségi tagja. Költészettechnikai újításai, a *Neumann Galaxis* meghódítása a poézis számára új világokat, új távlatokat nyitott. Az experimentális költészet „léjtogosultságát” is tagadó konzervatív irodalomszemlélet hiába zárkózik el e felfedezések „kanonizálása” elől, az újabb nemzedékek már hagyományként kezelik az ő újításait. Bebizonyította, hogy nincs feloldhatatlan kontraerzió a régi és az új poétikai eljárások között: a régi-új műfajok (vizuális, fonikus költészet, dinamikus képversek stb.) természetes módon simulnak bele a magyar költői tradícióba, amelynek kontinuitását épp a hagyomány folytonos bővülése, gyarapodása adja. A *megszületett* művek ma már kitörölhetetlenül az irodalmi tradíció részei.

Sajnos, a *nyugati magyar irodalom* még ma is bizonyos értelemben „mostoha gyerek”-nek számít az egyetemes magyar irodalmon belül. Különösen az avantgárd. Nemcsak az *ítész*-körök kezelik gyanakvással, hanem a közízlés is elutasító vele szemben. Mintha a *nemzeti* irodalom ellenlábasa lenne. Pedig nem az; inkább kiegészítő tartozéka. Mindenesetre: a művek bekerültek az irodalom vérkeringésébe, élnek és hatnak. S az elismerés mindezért? Egy szerény József Attila-díj. És kik kapják a Kossuth-díjat?

Az író a Prágai Tamás készítette interjúkötetben részletesen szól – nem hivalkodóan, de önérzetesen – a „nagyvilágban” elért eredményeiről, a rendszerváltáshoz fűzött reményeiről (s csalódásairól). „Örömteli nyugalomra” s némi elismerésre vágyott csupán; s arra, hogy a „kánon-alkotók” az ő műveire s a *Magyar Műhelyre* – párizsi, majd hazai tevékenységükre, eredményeikre – is fordítanak egy kis figyelmet. Nem történt meg. „Boldog őszt vártam, érett gyümölcsök illatával, téli alvásra készülődő, aranyló hálóingbe öltözött fákkal, sok-sok művel, melyek a legsötétebb drámát is felszabadultan jelenítik meg, /.../ prózák, vizuális költemények, hangversek, dinamikus költői alkotások”. Ez az álma csak részben teljesülhetett. Mégis, a Batthyány tér öreg harangjait hallgatva a térre néző ablakából, „a kék ég boldog mozdulatlansága” örömmel és nyugalommal tölti el. Hol itthon, hol Párizsban, de még mindig alkot. „Nekem az irodalomban a művek jelentik az otthont – vallja; – de ez az otthon akkor is megvolt bennem, amikor menekültként éltem Párizsban. Valahol messze, de volt, mint Mikes Kelemennek a *kedves nénémje*” (i. m. 232–233. p.). S a száműzöttek végül mégis mindig hazatérnek. Műveik az egyetemes magyar irodalom teljes jogú részei lesznek idővel.

Kis Pál István

Szekszárd, a kedves

Magas már néha a Bartina,
fülemben a szívem
sértetten zakatol,
szusszanok néhányat,
de nem hagyom annyiba,
majd fenn megpihenek
a dombtetőn valahol...
Még csábít letről a felfele,
ahogy a megszokott
kedves, az ölelés,
megyek, hogy lássam,
a város ott van-e,
szépnek látja-e még
szemem, ha körbenéz?
Árnyékba bújik a régi pad,
reccsen, ha ráülök
az időn merengve,
a görgő kavicsból
ijedő gyík szalad,
s egy bátor katica,
rászáll a kezemre...
Az árnyam elindul keletnek
vele tart a szem s a hír:
közeleg az alkony,
míg ott lenn a házak
fényből fürdőt vesznek,
hagyom, hogy az emlék
elibém szaladjon...

***

Nem szülöm e város, de nem is mostohám,
szerelmem, ki titkait fülembé sugdosta,
s ha esténként forró ölére vont,
úgy csókolt meg, ahogy
anya nem csókolna...

Hogy szolgáljam, soha, s eskümet se kérte,
meghagyott büszkének minden ölelésben,
a régi szenvedélyt, ahogy megidézem;
látom, a termő gondolat
érte volt, s nem értem.

***

Merthogy a város nem csak kő, homok,
vasbeton, acél meg tükröző síküveg,
komoly arcú férfiak lakják,
dallal ölelő asszonyok,
és persze sok maszatos gyerek.
A város, az a százados platánsor,
a Séd-parti sétákon melázó Babits,
az úttesten pattogó gesztenyékre,
válla felett visszanező Mészöly,
na, és az angyalokban hívő Baka,
ki úgy *volt*, hogy van is...
És körbe, mind a dombok,
a lág, asszonyos keblek,
a borral vemhes hordók,
a kéjjel csapra vertek,
a borról s a pohárról
hírré zengett ének;
bizony, hogy ez Szekszárd –
mondják is a vének...

***

Bennem van e város,
mint teremtő akarat,
s tán a városban én...
néhány lenyomattal,
köztük a legtöbb
már csak pusztá adat,
a „hol volt, hol nem volt”
már csak mese habbal.
Ha a kedves ölel,

csak a jelen fontos,
a múlt s a jövő
buta képtelenség,
hisz az ölekezés
múltunktól eloldoz,
s nem tudjuk a jövő
lesz-e arra mentség.

***

Magas már néha a Bartina,
de lefelé könnyebb,
egyre könnyebb menni,
most, hogy láttam a kedvest,
csitul a szív zaja,
ám azt a szenvedélyt
nem csitítja semmi.
Elköszön a Nap is,
alkony-óbort töltve,
már ő se marasztal,
tudja, randevúzó...
Megyek, hogy a várost
lámpafénykörömbe
öleljem, ha enged
köntöséhez nyúlnom.

Töredékek az egykori poliszok maradékán

Bálványos Huba emlékének

...mit számít már, vannak-e kőpaloták,
s hogy az égbefutó lépcsőkön
járnak-e Istenek?
Itt csak a hájasak ülnek a hintóban,
s aki húzza nyűszítve a jármot,
szinte csak állat már, nem is ember...

...mit számít, hogy vannak-e büszke hajók,
s kifeszíteni mind a vitorlát
fonnak-e jó kötelet?
Itt a lapát szaga bűz a hajósnak,
rá se tekint a kidőlt evezősre;
persze csak állat volt, nem is ember...

...mit számít, sírkert-e a harci mező,
hogy a hősnek emelt emlékmű
áll vagy a gyom lepi?
Győzni akart, és mind, aki meghalt,
vesztése lett a csatának;
s bár eszes, állatmód öl az ember...

...úgy merül el, ami volt, ha a tenger akarja,
mészbesimult csigaháza a jel, s tán
ennyi se jár neki!
Lám, az időnek nincs hova múlni,
nem veszi hosszát rófre az óra,
mit egykoron arra eszelt ki az ember...

...

Néha kilesheti titkon a csillagok útját,
néha a földi anyag fedi fel neki titkát,
néha talán esze rászedi benne a barmot,
néha, ha végzete engedi, azt hiszi, alkot.
Van leleménye, de ösztöne, hajlama állat,
kár, ha kivész, vele vége a földi csodának!

...

Úgy hiszi ott az örök, hol a kőbe faragta,
s állva maradhat a fallal a kőmozaik kép,
írva mit ír, az a pergamen egy az örökkel,
így vele az se hal el, kinek őrzi szerelmét...

...Persze, ha szolgál, a trakta se úzi el éhét,
kell a falathoz a bor meg a hajnali ének,
álma, ha szolgál, másnak emel palotákat,
s rajtuk a szobra se jel, csak a kőfalak éke...

...Falni akar, hogy a két keze bírja a dolgát,
bár az a sok kacat épp, ha megéri a bérét.
Harcol a zsoldért, fogyjon az élet, a fegyver,
s dőljön a fal, hisz a romjain épül a másik...

...Tudja, hiszen szeme, ép esze látja a véget.
emberi gőgöt büntet a tűz meg a dögvész,
s renghet a föld, jöhet esztelen árral a tenger,
félve remél, de a Földre, hol él, sose gondol...

...

Veszhet az erdő, veszhet a zölddel a fény is,
veszhet a tág levegővel a kék meg a tenger,
veszhet a múlt, a jövő, a jelen csak a mégis,
falva a mát, hiszi bölcs igazát, hiszen ember!
S nincs leleménye, mi jelzi, hogy isteni állat,
így, ha kihal, nyoma veszhet a földi csodának!

...

Mit számít már lesznek-e új paloták,
s hogy a lifttel az égbe sietni,
lesznek-e istenek?
Hisz csak a seggfejek éke a páholy,
s mind, aki megszolgálja az étket,
jaj, dehogy állat, csak tucatember...

...mit számít, hogy lesznek-e még utazók,
s kirepíteni őket az űrbe
lesz-e elég lelemény?
Hisz nem az agy, csak a chipje vezérli
dolga, de sorsa is egy a robottal,
ha volna is állat; gép az az ember...

...fontos-e tudni utódnak a harci mezőt,
s az a megremekelt emlékmű
kell-e ugyan neki?
Mártír volt vagy a hős, aki harcolt,
egykutya mind a halálnak;
vak, s buta gépként, gyilkol az ember...

...úgy merül el a polisz, lepi láppal a mocska,
rejti beton csigaháznyi jelét, s már
ennyi se jut neki!
Lám, az időnek nincs hova, nincs mibe múlni,
nem veszi számba ketyegve az óra,
mit egykoron arra eszelt ki az ember...

Babits Mihály szobra a szekszárdi emlékház udvarán

Devecseri Zoltán

Virrasztás alkalmi strázsán

– még a XX. századból –

Könnyűvé hullott alá szavunk,
súlyosult torkunkon az étel,
romlott ezüst zörgött a markunkban,
midőn hiába szólott Isten
világító testeiről, nappalok –
éjszakák zsoltáiról – –
NE KESERÍTSD A TANÁCSALANT
– ki itt belépsz!
Vagy kinn maradsz?
A ma ültetett diófák hálás
koronái majd téged is óvnak,
bújtatnak virtuóz rigókat...
... és 'egyéb hasznuk is van,
mint Szilágyi Domokosnál
a hétágú Napnak – –

Kései töredék

– *Baka Istvánért* –

Istent szólítottad zsoltáros kinnal
s vitattad – hányszor – jótéteményeit
lánycombokért sajogva emeltesz sza-
vad:
ígért áldása meddig késhetik?!

Falaid között félelemtelen
virrasztottál boraid társaként
járván oda-vissza városaid már
lázasan csak suttogva lehelted
mennyivel több verset írt
nálad Vörösmarty Mihály –

Naponta indulsz a szegedi partról
vissza Szekszárd dombjaira
s ama donna a Babits-balkonon
kihajolva porrongyot rázva fejünkre,
fiúk egy teára, húgom is itt...
nem mondja, híván, gyerünk be –

A Gecsemánén még élni láttalak
Uradhoz fordultál hadakozva
Tarkovszkijt, Szosznorát idéztél...
– botló töredékek csak szavak maradtak:
Onnan mérem mulasztásaimat – –

Anyám tudta

I.
...Anyám tudta, vele én is:
mi kellett, miért
s összeforrt velem,
lemérte érverésemen
a fel-nem-adás
leendő győzelmeit,
gyávaságom megkékült érveit –
kísért, követett, velem hullva
virágait, nyarait
szél tépte, ősz csúfolta – –

II.
Mert Anyám tudja, vele én is:
zuhanó-földérő dalaim
hogyan repülnek vissza
emberi érzékkel fogható
tisztá
léteimből lobbanó csillagokra!

III.
Ha érdeklődtök Anyámtól: „Mit
tudna asszonyom fiáról...?”
Ő sorsokat sorolna elétek,
és nem Ginsberg, Ferlinghetti
üvöltő ritmusait visszhangzaná,
miképpen a honi törtető nyáj
köpi plágium-fintorait
más szájából csent nyállal – –

Századokon botlanak példaképeim,
tőlük a vers, innen a dalok!
S akik majd sorsom utcakövein
barátként, társként mennek el,
tudják: a verset élni kell!
Mert Anyám tudta ezt, ahogy én is!

Vigaszt

Át város-on-erdőn, folyó-vigaszon
csatangolok, csattogok, csatázok
asztalom mellől – folyóért,
erdőért, városért – jutalom
külön reménye nélkül, vigasztom:
gyermekarcú-magam-idézése
– érdemes küzdelmekről lekésve,
ám tollat mégse váltva késre...

Csengey Balázs

Szekszárdi nyomokon

Nem szándékozom kritikai munkával szolgálni az elkövetkező sorokban. Nem célok ezúton Csengey Dénes írói munkásságát sem méltatni, fájdalmasan rövid életét szakaszokra osztani. A szekszárdi születésű író helyi kötődéseire, gyökereire, különösképp a Mőzsi-hegyi tanya jellemformáló és bevehetetlen, szuverén erőd szerepére szeretnék csupán rövid pillantást vetni, vettetni néhány utalás és egy magánlevél segítségül hívásával.

Csengey Dénes alkotói évei alatt ugyan Debrecen, Budapest és Keszthely voltak életének főbb színterei, mégis Szekszárd az a tér, ahová írásaiban és magánéletében egyaránt vissza-visszanyúl, az ismert, megismert, felismert helyszín, ahonnan minden eredeztethető. A szülői ház iskolája, a szőlőhegy gyakorta idilliként lefestett környezete, környéke és a Sió folyása nyújt stabil táptalajt értekezései számára. Ennek köszönhetően vált prózájában a Szekszárd környéki hegyek-völgyek vidéke a nemzedéki sorskérdések közegévé, itt fakad minden nemzedéki csermely.

Az idill helye tiszta. Talán túlzás is volna idillnek nevezni, egyszerűen csak adott a lehetőségek origója, a hely, ahová bármikor vissza lehet térni, ahonnan bármerre el lehet indulni. Tamás, Csengey egyetlen regényének hőse a szekszárdi szőlőhegyet jelöli meg ilyen biztos pontként, az önvizsgálat, az önmegismerés, az újrakezdés helyeként: „Az a ház ott a szurdik partján, az azért még az én házam. És az asztallap ott, a diófa alatt azért mintha a templom keresztjén egyensúlyozna. Van egy hely. Van egy hely, ahol ami akar, még újrakezdődhet velem. Vízem van. Az ott van bőven. A tornyot is elnyelné a kút.”¹

Ismerős kép tárul itt elénk. Hogy mennyire valóságos, szekszárdi ihletésű a helyszín és a gondolatmenet, azt semmi sem bizonyíthatná jobban, mint a nyolc évvel korábban feleségének, Ferencz Melindának írott levele.

Virágocska!

Ahova régóta indulok már, most itt ülök a tanya teraszán, előttem finom párától tükrös levegőben remeg a vidék, amelynek minden heveredésnyi helyét ismerem. Ez a legjobb vallatószoba, ez a levélfalu tágas nagy határ az üveges egek alatt, nyomába se jönnek a szikár spanyol inkvizítorok fáklyavilágos, dohos pincéi, ahol a testet szorongatják a vastag polcokon mesteremberre valló rendben elrendezett vasakkal, sem pedig loyolai Szent Ignác hírhedt gyóntatószéke, amely előtt csak

¹ CSENGEY Dénes: *Találkozások az angyallal*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1989., 105. o.

azok találtathattak igaznak, akik magukénak tudtak és vallottak minden bűnt, amit a földön élő minden emberek valaha elkövethettek.

Dörmögve kineveti a mondataimban zendülő pátoszt a növényvédő helikopter, mely alacsonyan húz a Sió fölött, közben kifut a szalag az írógépből, de nem káromkodom, a cigarettámat sem vágom sziszegve a sarokba, mert lassan terem, és sokára illan el itt a gondolat, időt hagy mindenféle műveletekre. Befűztem a szalagot, és rá se hederíték a helikopterre. Neki az a dolga, hogy dörmögjön, nekem meg az, hogy leírjam a mondatokat úgy, ahogy megszületnek. Egyikőnk sem hiába van a világon, és nem vagyunk egymásnak ellenségei.

Tegnap elkezdtük kirakni terméskövel a tanya melletti partot, most is a kőművest várva telepedtem ide az árnyékba, de ő alighanem elmarad ma már, hát kihoztam az asztalt, meg a gépet. Idilli kép, ha jól elképzeled. Az asztal és a szék a magaslaton, a szerző háziköntösben – ezzel védi magát a hűvös széltől – az írógépre hajol, keze ügyében cigaretta, hamutartó, boroscancsó és szódásüveg, szívében békesség, gondolatai tiszták, mint a korlát előtte, melyet leporolt tegnap éjszaka egy futó eső.

Most, hogy biztosan nem jön már a kőműves, nem nyúlok többet a kancsóhoz, nincsen szükségem a borra, nem kell védenem magamtól ezt a korán megöszült kétgyerekes férfit, aki mostanára sikeresen megvakult, lelke nyugalma ezzel megszerezve. Nem kell a bor, és gondolkodom rajta, miért nem. Talán mert a táj elviseli a tekintetemet, nem kell megtompítanom ezt a kíméletlen fegyverzetet, melyet nincsen hatalmamban megfékezni? Meglehet, így van. Egy kortyot sem ittam éveken keresztül, amíg csak magamért voltam felelős, és nem ébredt még fel bennem a száanalom magatehetetlen gyenge emberek iránt. Meglátod, ha csak ketten leszünk valahol, vagy ha olyan emberek között, akik nem szorulnak rá a világos tekintet fölé helyezett lámpaernyő – ez igen költőies megfogalmazásban a pohár – használatára, a tejre fogok rászokni megint.

Mint itt a tanyában általában, ha egyedül vagyok. Két hordó bor öt méterre a hátam mögött, és ha megszomjazom, elsétálok a Sió csárdába, meginni egy márkát meg egy kávét. A bor arra való, hogy a vendéget, az alkonyatkor kezdődő halk szavú beszélgetést megtiszteljük egy pohárral.

Holnaptól valószínűleg itt lesz Gyuri is. Elkapta a könyvrészletének a sodra, nehezen viseli maga körül a szöszmötölést abban a szűk lakásban. Ez is különös. Ha én népdalokat énekelek egy félóráig, abba sem hagyja a gépelést, de ha az apja rágyújt a szomszéd szobában, tíz percig járkal, mielőtt folytatni tudná a munkát. Pedig együtt járnak horgászni, és nem ellenséges közöttük a viszony.

Milyen jó lenne, ha te is itt volnál már, és együtt tanulhatnánk el a levegőtől ezt a lassúbb vérkeringésű, nagyerejű békességet. Most tudom, miféle csendek kellenek neked a hallgatás helyett, amiben felnőtél. József Attila azt mondja: „...hal-

lod-e csont a csöndet? Összekoccannak a molekulák.” De zengés is van a csendben, nyárfák hajladozása, távoli templomtoronyban meglendülő harang, felhők futása, erdőillat, összeboruló szeretők lélegzete, fű növése, csecsemő ínyét átszakító fogak néma nevelkedése, vacsoratűz szétterülő füstje a szőlőtőkék között. Uralható fájdalom és uralhatatlan lüktetése a forró vérnek. Nagyon szeretlek, amiért ilyen szépen beszélek hozzád, és nem csendesít el a növényvédő helikopter gyakorlatiasan ironikus morgása.

Befejezem, fáradt vagyok. Lefekszem. A tegnapot kőhordással töltöttem, az éjszaka nagy részét ébren, jó lesz aludni egyet. Vannak időszakok – és még mindig úgy kellene élni, amikor az éjszaka nem öntudatlan lebegés, és az ébredés nem riadás. Egyetlen folytonos teljesedés a születéstől halálig, ez lehet azé, akinek megadja a sorsa ezt a képességet. Vagy inkább ezt az adományt.

Szeretlek, vigyázz magatokra!

D.

Szekszárd, 1981. július 11.

Csengey Dénes jövő januárban lenne hatvanéves. Ha tehetné, minden bizonnyal a szekszárdi tanyán, a diófa árnyékában ünnepelné születésnapját.

Erdélyi Z. János

A „PÁTRIÁM – SZEKSZÁRD” ciklusból

Szekszárd 2009

Ülök a Babits-ház előtt
és támasztom a dölt időt:
fölém torlódó éveim...
korom- s fény-röptű hírvivők.
Negyvenkét ősz után megint
itthon vagyok. Szédül-kering,
foltokká sarjad az öröm
szivárványló színek szerint.
Körül hanyatló dombokon
kazalban emlék – mind rokon:
alkonyba málló ifjuskort
idézetek, gondolkodom.
Nem látni már, mégsem ereszt
(mint jégcsap-karmok hűlt ereszt):
Kálvárián az égre forrt
valaha-volt három kereszt.
Csak egy örök: a hanga-zöld,
barázdált, donga-hátú föld.
Itthon vagyok. Belém csobog
a barna csönd – nyugoszt... betölt...

A régi Német utcán*

*Németh Jutkának
tisztelgő barátsággal*

A régi Német utcán köd kutyája
csatangol szürkén, loncososan, vadan.
Kő-marta körmét út partjába vájja;
pofája nyirkot ásít hangtalan.
A széles allén két oldalt a mennyre
tárulkozó vadgesztenyék sora:
iromba silbakok, lombjuk veszejtve
se mozdulhatnak posztjukról soha.
Alájuk rozsdafoltos szőnyeget sző
a vézna szél: hétujjú levelek,
laktalan tüske-burkok, mint esendő
valaha-voltak – holtan fekszenek.
A köd kövér kutyája szimatolva
jár házról házra. Minden kapunál
döccenve áll meg: érzékeny köd-orra
régmúlt-idéző illatot talál.
A Béla király térre érve felnyög,
kitágul teste, mint a buborék...
És megfehéřült lelkét nyurga felhők
viszik, hol hívja-várja őt az ég.

---

* A mai Bezerédi utca

A Vár

(Egy szekszárdi monda helyett)

A büszke, hősín Vármegyeház helyén,
s ahol ma Bacchus kútja nedűt kínál,
letűnt korokban itt magaslott
város-előnk koronája – vára.
Sok emberöltőn hírneve elfakult.
Pedig dicső fény is ragyogott reá,
király ha jött, hogy áldja népe –
vagy nemes itthoni főt temettek.
Erős falak közt élt valahány vitéz,
csatázva, békén – sors ahogy épp ha-
gyott.
Ha hullt az ember, állt helyébe,
védeni templomot és apátot.
A tömzsi tornyon strázsa figyelt körül.
Kicsiny szobában fenn puha mécsvilág...
S a várkisasszony édes órán
kobzosa hódolatát fogadta.
Opál tükörben nézte magát a Hold,
ha tiszta éj selymezte a gyors Dunát,
s a Vár alatt komor dereglyén
járt a halál meg a vágy az áron.
A Kert... E lány név őrzy-idézi csak,
mit elme és kar pusztita és emelt.
S a földbe porlott Vár alussza
századok írta-szinezte álmát.

Remete regéje

Mohács alatt veszett csatát
vívott és jött Lénárd barát,
Szegzárdon lelve honra.
A városon kívül lakott.
Lőszfalba vájt szűkös lakot;
őrizte bodza bokra.
Viselt kemény daróc csuhát,
mezítláb ment Lénárd barát
hév nyárban, téli fagyban.
Sötét haja hóvá fakult;
arcán sebekkel szólt a múlt.
Komor volt, nyughatatlan.
Hallotta ezreknek jaját,
s vezeklő lett Lénárd barát,
értük, kik *ott* elesetek.
Keresztet ácsolt, jókorát,
hogy fölfeszítse önmagát,
ha nyíttak ordas estek.
A városban szent híre járt,
és tódultak Lénárd barát
lakához, hogy bajukra
oldást adjon a remete,
akinek táltos ereje
sokuk meggyógyította.
Keresztje sírt a sír fölött,
midőn áldó imák között
a föld magába zárta.
A népek jöttek szüntelen,
hogy hantján mindig friss legyen
emléke szent virága.
Kápolna áll régóta ott;
őrzy a mélyben porladót,
nevét bár kő se jelzi.
És búcsúkor hívősereg
kántál magasztos éneket.
Kiért?...
Ma már nem tudja senki.

Platánok

Foltos csuhában időtlen barátok
 sétány-kerengőn, egy a más után,
 föld-saruikban, sárgult délután
 csoszognak gyűrt avarban, bús barátok.
 Imára ég felé tárt ág-kezekkel
 a mennybolt kéklő kebleit – kopár
 imádatot hazudva – dúlt, sóvár
 kéjjel simítják, ingó ág-kezekkel.
 A végtelen sor lépdél mozdulatlan:
 zsolozsma-csöndben vezeklő menet.
 Időtlenységük tél felé vezet,
 feloldódván egy málló mozdulatban.

Présházak

Cseh Károlynak

Vas-szürkére meszelt
 lábazatig lecsüngő
 gyolcs ingükben gunnyaszkodnak
 szőlődomb derekán a kicsiny,
 görbe gerincű,
 horpadozó présházak;
 pókháló-okulárés,
 vaksi ablakaikkal
 összefolyó zöld foltként
 látják csak lefelé a világot.
 Hulló hajú, ritkás nád-kontyukba
 aranyló hajtűjével
 csiklandón-kacagó csillagokat tűz
 éjéről-éjre a Hold.
 Hézagosan deszkázott szájukon át
 rég holtta-feledett szüreték
 színe-hagyott vígsága bugyog
 hangtalanul,
 s az elárvult pincék
 mélylőn-mámoritó labirintusain
 roskadt évek mind lazulóbb dongái között
 a forrni-sosem-szűnő emlékezetek
 cefréje erjed örökké.
 Hajdani testes óborok
 bágyasztó békéje szunyókál tétlen
 a révedező présházak előtt,
 s olykor a rőt felhők
 dagadó sátra alatt
 egy-egy ősi tücsök hegedűje
 sirran időtlen az estbe.

Dicső Zsolt

szekszárdi borpincében lenni

„Borospincében lenni azért jó,
mert nem vagy otthon,
de mégsem vagy friss levegőn.”

Borospincében lenni azért jó,
mert pohárban a bor
visszatükrözi éppeni énedet,
amiről hiszed, hibátlan.

Borospincében lenni azért jó,
hogy néhány pohár bor
az ott lévők énjét is tükrözi.

Borospincében lenni azért jó,
mert sok pohár bor után
nagy ívben sajnálsz le az énedet,
az énjüket, a tükrözéseket.

Borpincében lenni vagy nem lenni,
ez nem kérdés! mert szekszárdi
borospincében lenni, s inni kell!

Szekszárd

tárt combú mézölű
halálos szorítású ringyó
a város
választott börtönünk

ART-e a szekszárdi vörösbor

I.

(antialkoholista borosüveg)

az antialkoholista borosüveg
kluttyogva arról álmodik
eljő majd a nap
s e három oldalról határolt térből
végleg száműzetik a bűnös ital

II.

(delíriumos szerető)

mint delíriumos szerető ölelgeti
a borosüveg nyaka a dugót
de arca bármily nevetős
fejében már az jár
mennyire utálja a húzót

III.

(borospohár nézetei)

tömzsi vén borospohár
a tálca torz tükrében
szemléli önmagát
s bölcsen megállapítja
a karcsúság titka a megfelelő tükör

IV.

(klausztofóbiás vörösbor)

szorong üvegében
a klausztofóbiás vörösbor
várja a megváltó koituszt
melyben egyesül végre
a karcsú dugó a mohó húzóval

Lovas Csilla

A „nagyszederfa”, jegenyeakác, diófa, feketefenyő...

Irodalmi emlékhelyek Tolnában

Induljunk el „nagyszederfától”! „A magtár előtt álló öreg szederfa – gyerekkora fáinak métervastag törzsű királya...” a hajdani Alsórácegrespuszta jelképe. Valahol mögötte állt a ház, melynek lebontása után megmarad-e a világ egyensúlya? – teszi fel a kérdést Lázár Ervin. „Látom, ahogy a távolodó teherautóról kis fénypászmák válnak le, kiszabadítják magukat a téglákból, gerendákból, vaskos ablaktokokból, visszasurrannak a régi ház helyére, látom, ez nagyapám göcögő nevetése, ez a vasárnapot átlengő borotvaszappanszag, ez meg annak a kujtorgónak a görnyedt tartása, aki az előszobában állt. A ház lassan fölépül. Láthatatlanul ugyan, de semmi kétség, a helyén van minden. Ott áll a Jó és Rossz között.” A gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt mesélő Lázár Ervin Emlékháza 2012 őszén nyílik meg Sárszentlőrincen éppen a Petőfi-emlékház mellett.

Az egykori jegyzőlak kosztos diákja Petrovics Sándor két tanéven át 1831–1833 között koptatta itt az iskolapadot az evangélikusok által alapított kisgimnáziumban, s a templom szószékoltára mögötti egyik padba be is véste a monogramját. S már mint Petőfi Sándor látogatta meg legkedvesebb iskolatársát, Sas Istvánt és családját 1845 őszén a szomszédos Borjádön (ma Kölesd-Borjád). S a csillagfényes este Uzdról Borjádig tartó szekerezést oly emlékezetessé tevő vers sorai közül csak a számomra legkedvesebb kettőt idézem: „Kalmár szellő járt a szomszéd mezőkön./ S vett a füvektől édes illatot”. A Sas-kúria egykori méhesének, kicsiny nádfedeles házában berendezett tárlat és az itt született művek emlékeztetnek a költő Borjádön töltött napjaira: A négyökrös szekér, A magyar nemes, A költő és a szőlővessző, Hegyen ülök és a Sas család tagjainak emlékkönyveibe írott alkalmi versek.

Térjünk vissza Sárszentlőrincre, de csak egy szemvillantásra, hogy felidézzük a gyermek Illyés Gyulát, aki Petőfiről olvasva, ráébred, hogy szülőhelye szomszédsgában járt iskolába, s lelkesedésében azon nyomban átgyalogol „Lőrincre”, hogy a költő nyomát meglegje. Felsőrácegrespusztán hajladozó füvekkel és bodzabokrokkal körített lapályon, Illyés szülőháza helyén, ma kopjafa áll. A pusztai épületekből csak a rommá lett, rommá tett kiskastély méri a múltó idót, távolabb azonban büszkén és magányosan áll az Apponyi Sándor által alapított pusztai iskola, benne az *Illyés Gyula első iskolája* című kiállítással, mely a „puszták népét” mutatja be. A költőt Ozorához a nagyszüleinél töltött boldog gyermekkori napok kötötték. Illyés Gyula életmű-kiállítása ma az ozorai várban várja a látogatókat.

Ugorva térben és időben, 1937-ben Illyés Gyula, Babits Mihály és Ildikó sétál Szekszárdon a talán épp – az ugyancsak Apponyi Sándor mecénatúrájával és Wosinsky Mór apátplébános, régész áldozatos munkájával megalapított – Tolna Vármegyei Múzeumból hazafelé. Lassan lépkednek, s feltekintenek Garay János szobrára, s Babitsnak eszébe jut, hogy a családi könyvszekrényben, a szép bőrkötésű kötetek között ott lapul Garay János *Szent László* című elbeszélő költeménye, melyet még a nagyapja, Kelemen József vásárolt, megjelenésekor, 1853-ban. Majd hosszasan értekezésbe kezd Garay örökérvényű figurája, az obsitos, azaz Hány János, azaz a hetvenkedő katona alakjának antik eredetéről. Lassan befordulnak a Szent László utcába, s már látszik is a Séd hídján túl Babits szülőháza, ahol édesanyja várja a zöld kapus, zöld zsalus házban. A kopár kora tavaszi kertbe lépve Illyésnek eszébe ötlük mesterének *A régi kert* című verse: *Itt csak egyszerű virágok vannak: árvácskavirág, / petúnia, muskátli, dáhlia és georginák, / és rózsa, rózsa! - A reggelnek még a zöld gyep örül, / a zöld gyep és a barna lóher az ágyások körül. // Nem tudok én már dalolni cifra mértéken, rimen, / csak ily hanyagon, mint ez a kert dalol, porosan, szeliden / ahonnan az utcára semmise néz, csak a jegenyeakác / sárga fejével; mert nagyobb szegény mint az emeletes ház.*” Ma már a korabeli kertből csak egy fanyar termést adó öreg körtefa él, s az is csak csemete lehetett akkortájt. Ha belépünk a Babits Mihály Emlékházba a földszinten a 19. század hangulatát idéző, relikviákkal teli enteriőrökben levendulaillat és dohszag keveredik épp úgy, mint hajdan. Az emeleten interaktív tárlat mutatja be Babits világát.

Az emlékház földszintes szárnyában kapott helyet Babits gyermek- és ifjúkori barátjának, az író, filozófus és táncpedagógus Dienes Valériának szentelt kiállítás. S itt látható Baka Istvánnak a költői képalkotás és a szerepjáték-költészet 20. század végi megújítójának dolgozószobája. S hallható költő előadásában a tragikus felhangú *Hány János búcsúpohara* című versciklusa is, mely a 20. század kereső küzdő emberét állítja elénk.

Átsétálva a szomszédba, a Mészöly Miklós-emlékházba, a ház előtt ugyanúgy diófa fogad, mint Mészöly Miklós 60-as évekbeli szekszárdi alkotóhelyén az egykori Porkoláb-völgyi tanya előtt: *„Lomb mögé rejtőző tanyaházak, pusztuló gyümölcsösök, szőlőpászták. S persze, diófa a tanya előtt. Akáccal benőtt szurdikok; csendjük, fülledtségük a legszelídebb titokzatosság. Sűrített Pannónia*” – írta Mészöly. A kiállítás valóságúen idézi fel az író és felesége, Polcz Alaine budapesti lakásának a miliójét. Mészöly életútját pedig vallomásai, korbéli fényképek és dokumentumok idézik fel.

Végül lássuk, a feketefenyőnek mi köze az irodalomhoz? Vörösmarty Mihály, immár két éve volt nevelő a Perczel családnál Bonyhádbörzsönyben, amikor 1822-től 1823-ig joggyakornok lett Csehfalvay Ferenc alispánnál Pincehely mellett Görbőn. Itt ismerkedett meg a megyei politikálással és a nemesi ellenállással. Itt kezdte írni a honfoglalásról szóló eposzát, a *Zalán futását*. A kúria mögött magasodó, több mint 200 éves feketefenyőbe belevészte monogramját. A Csehfalvay-kúriában a helytörténeti kiállí-

tás részeként Vörösmarty görbői napjait, míg Bonyhádon, a Völgységi Múzeumban a Perczel családhoz fűződő kapcsolatát ismerhetjük meg.

Ez a kis irodalmi dendrológia éppen csak bepillantást nyújt Tolna megye irodalmi múltjába. A teljesség igénye nélkül említsünk meg néhányat a kimaradtak szerzők közül is: Bezerédj Amália, Csengey Dénes, Fekete István, Jámbor Pál, Pákolitz István, Tolnai Lajos, Vas Gereben neve és irodalmi tevékenysége szintén e tájék történetének lapjain kér helyet magának.

További információk

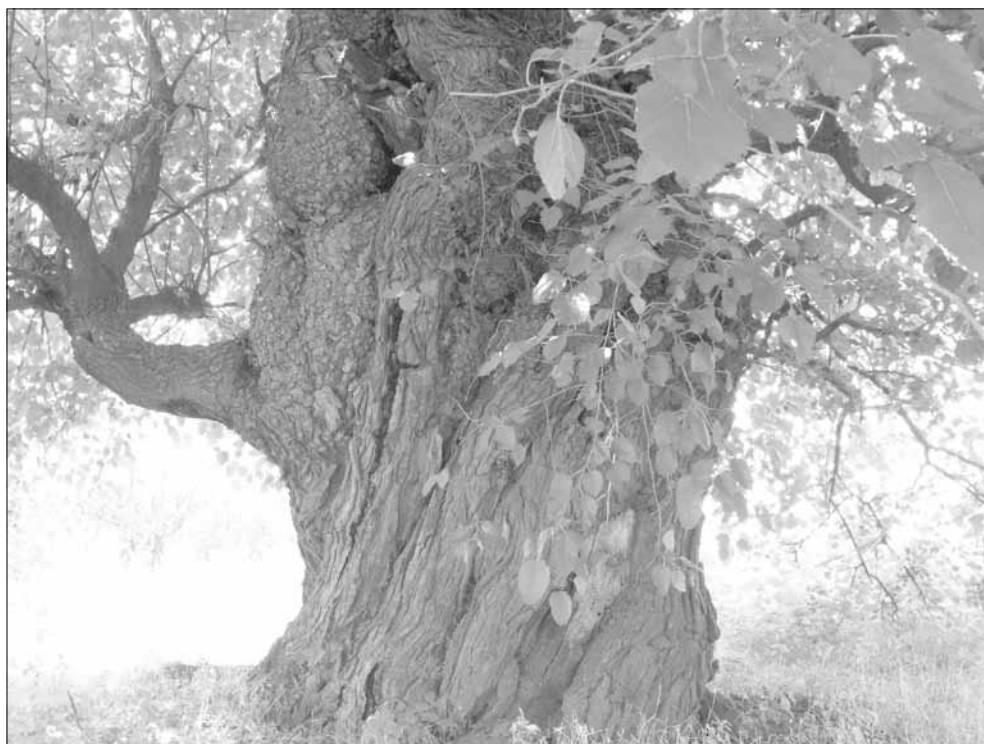
Magyar Irodalmi Emlékházak Egyesülete: www.mire.hu

Wosinsky Mór Megyei Múzeum: www.wmmm.hu

Városi Múzeum Paks: www.varosimuzeum.hu

Fekete István Múzeum, Dombóvár: www.feketeistvanmuzeum.hu

Völgységi Múzeum, Bonyhád: www.volgysegimuzeum.hu

Szederfa Alsórácegrespusztán

Gyöngyösi Ferenc

Húsvét előtt

Gyűrött papírpénz az asztalon,
gyűrött idegek a hegedő sebben.
S a szív! A szív, ez a nyugtalan kő,
dübörgő metronóm a cellás csendben.

Mi ez a ragyogás? Talán a végítélet,
az ünnep előtti utolsó éjszakán?
Bűn és parázs és szédület.
Bárányok a mézárszék udvarán.

Mintha ünnep volna

F. S.-nek ismeretlenül

Bezárkózom magányommal mélyen,
s rám teríti csatakos köpenyét a hajnal.
Fehér ingbe bújok, mintha ünnep volna,
megmosdatom magam a habókos faggyal.

Lábamhoz dűlnek, akik látnak,
hosszú sötét sorban az árnyak,
mézízű vágy és dohos szégyen
és félelem

és játék
és utálat.

Az élet tenyérbe vésett árka,
horoszkópba szíjazott lárvaarcú nyugalom
mögött, a kriptaszagú mélyben
összegyűrt, szennyes újságpapirhalom
közt, csontrepesztő csönd és dermedt közöny,
kések, gyertyák s egy irdatlan szobor.

Feleszmélve, mint ájult szerelemből,
az örület irgalmas, jeges mintáiból.

Így lássalak

Szeretnélek látni kócosan a téiben,
havas almafákkal a hátad mögött.
Felhajtott gallérral, szikrázóan büszkén,
mint ünnep éjszakáját, ha díszbe öltözött!

-

Szeretném látni árnyékos a vízen.
Intésed éneklő, hajnali szélben.
Lábad nyomát forró, parti homokban,
bőröd bronzulását, vakító napfényben.

Látni nyakad finom, meleg lüktetését,
szelíden mohó, hús ujjaim alatt,
melled félgömbjét, ágyékos vad kútját,
csatáros ingemet, ahogy combodra tapad.

Szeretném látni, ámuló szemed,
gyászban, gyönyörben, pogány, vad mámorban.
Meztelen csípőd ívét a takarón,
amint legyőzötten mosolyogsz álmodban.

-

Szeretnélek látni mezítláb az úton.
Könnyű, kék szoknyában, vadvirágok között.
Heverni pipacsos, kormos szénaágyon,
bókoló nyárfák halk sorsfala mögött.

Lassan hát...

Lassan hát kibomlik ez a szerelem.
Pedig az utcán még sárga lámpák küszködnek a köddel,
s a járókelők között a tél félelmes árnyai lengenek.

A magányosokra gondolok.
Nem melengetik őket hajad parázna színei,
szobájuk üres, mint a puskacső,
s ablakaikon a magány párás hieroglifái.

Odakint haldoklik a hó.

A kéményekből úgy dől a füst,
mint a széjjelbombázott házak romjai közül.

Lassan hát kibomlik ez a szerelem,
s a ködön túlról fázósan, bátortalanul,
a te hangodon dúdolgat valaki.

Babits Mihály Emlékház, Szekszárd

Jankovics Zoltán

(fehér bot, poros svájcisapka)

lám Odüsszeusz elért téged is a
vég Styx vizén áthajózva öreg töm-
lőkből Hádész csinált borát iszod

kurváké lett a kopár sziget és meghótt
Kalüpszó is új szerelmet nem találván
fürgé bárkán hadinéped sem jár erre rég

nyomoromban egymagam élek fe-
ledett népem küklopszok bolondja

(bár elkéne az asszony ki tejet hoz
megropogtatja vállam nyűtt csigolyám)

Notosz simogatja dér lepte koponyám
az ösvényen ha botorkálok néha
már nem keresem szemekben a szálkát
kezemben fehér bot poros svájcisapka

(párkányra ül...)

párkányra ül az est kémelek vak
ablakot gyűrött arcán fény dadog
szó nem szökik bekopog asszony

szatyrába rakja vetélt magza-
tát véres ölet tépi mossa
remegő kézzel nyit gázcsapot

férfi szájából alkohol
pára száll kihalt utcán siet
aszfaltba törli homlokát

vére fröccsen ébred a város

(egy asztalon feküdt)

egy asztalon feküdt, hunyt pillái
mögül látni vélte a jövőt :
éjszaka sötét kabátja alatt
lopva oson, kutat kukában

kidobott kenyérhajat, lopott
szatyrában félszeg üvegek, ő
sorban áll és apróért könyörög.
utca elején még ott a tábla,

árokparton rongyos zsákja várja,
tudja már, hogy révbe ért; a bádog-
asztal, foltos terítő, fél kevert,

az a kiskocsmá és régi álma.
egy asztalon feküdt, hátán nehéz
izzadságcsepp gördült hangtalan.

esemes

(ez sem ez)

mintha már csak így tudnék
írni, nyomkodva gombokat
keresgélve pontot, vesszőt,
kérdő és egyéb jeleket

vagy csak sablonosan,
költőietlenül: „Otthon vagyok. Hívjon ott!”
(üzenet érkezett.
hülye szöveg, nincs ékezet)

ha ez sem lenne, csak ülnék,
ülnék itt gombtalanul

Müller Klaudia

Üss!

Egy mélykék szempár néz ki az ablakon, nézi a Napot, amely lassan lebukik az otromba tömbház mögé. Nem akarja, hogy eltűnjön, hisz ez a kép már annyiszor tárult szeme elé. Mindegy, hol volt ő, és hol talált menedéket, a sárga korong, az a korong mindig ugyanaz volt. Ő a tanúja szenvedésének.

Egy olyan kisfiú ő, akit nem tudtak megrontani. Szörnyűbb sorsot nem is kaphatott volna, lelke túlságosan tiszta volt, épp, mint szemei. Az első emléke egy nagy ököl volt, amely az arca felé zuhant. Az ütés, bár nem érte el őt, ahányszor visszaemlékszik, az öklöt hatalmasnak látja, sokkal nagyobbnak, mint amilyen egy negyvenéves férfi ökle lehet. Az apjáé volt. Szavakat is képzelt az emlékhöz, ám csak valami zagyaság ugrott be neki ennyi év távlatából. A lényegét viszont örökre emlékezetébe véste: ütnöd kell! Akkor nem értette, miért állt meg az a mozdulat pont ott, fél centire az orra előtt, a szelét is érezte, tudta, erős ütés, erős kezektől... De sosem ment tovább. Talán az a lélekdarab, amit a fiú őrzött magában, pont az ököl tulajdonosának lelkéből szakadt bele a pici, sovány testbe. Egy valami azonban biztos: egy eltévedt lélek volt. Ahogyan az ütés megállt útján, talán a lélek is meggondolta magát, mielőtt a testbe ereszkedhetett volna, mert ronthatatlan maradt. És talán még mindig az?

Így visszagondolva egy koldus ökle nem lehetett túl nagy, sem pedig ilyen erős. Valószínűleg az apjaként látta olyan nagynak akkor. Túlságosan szerette őt. Nem volt más, akit szerethetett. A világ ugyanis gyűlölte őt. A koldusokat senki sem szereti. Az ember próbál együttérzően rájuk nézni, de a szíve, ha össze is szorul, a lelke nem mozdul. Egy röpke gondolat erejéig talán sajnálatot ébreszt benne a megtört test és a szerencsétlen sors, de ennyi. Tovább lép és már el is szállt: a gondolat is, az érzés is.

Pedig lehet, hogy ő miatta van ez az ember is itt, ahol... Ha mindenki közömbös, semmi sem történik majd. A lelkük nem kapcsolódik össze, képtelen megérinteni azt a koszos, halványuló társat. Csak ülnek ott, végigkúszva a padlón, de segítség nélkül az is elpusztul belőlük, ami még maradt.

Az apa pedig ott maradt a fiúban. Hiába nem tért vissza egy este, ott maradt. Ahogy az a néhány szó a gyerek fejében. Üss! De nem szeretnék. Üss! Mire megyek vele? Majd meglátod, üss már! Hát... Üss!

És ütött. Ütött és egyre csak ütött. Számtalanszor. Eltelt néhány év, de a helyzet mit sem változott. A fiú próbált kitörni, azért a néhány pénzérméért ütött és megint ütött. Aztán futott. Futott messze onnan, ahol előzőleg bántott valakit. Nem akarta ezt. De muszáj volt folytatnia. Valami nem hagyta megállni. És minél többször sújtott le az ököl, annál jobban fáj neki. De nem hagyta abba. Pedig mindez mit sem változtatott helyzetén.

És most itt ül, már a sokadik börtönszobájában, apró ablakán bámulva kifelé. Koldusból bűnöző. A fénysugár már eltűnt, ahogy a gondolat is kimerült fejében. Ráncos homloka alól megcsillan szeme, hideg, üres, kék írisz. Lassan lefelé vándorol a tekintet, majd megáll aszott kézfejen. Halványan egy felirat látszódik a foltos bőrön. Maga elé tartja kezét, hogy lássa. „Üss!” Ez áll ott görbe, fekete betűkkel. Az aggastyán csak nézi, nézi, az írás nem tűnik el, a szempár hideg, túl hideg. Üres ez, üres élet.

De a lélek még él. Dolgozik. Nem nyugszik. Hajt! Vajon meddig még? Becsukja szemét és megint látja az emléket.

Kosztolányi Péter

szomorú boldog dal

vajh mely hegyezést követőn ég
kőrmömre a szén-ceruzám
kőrmömre a vers vagy a város
Szekszárd: borom és a hazám
bíbor bikavér s az a bájos
elnyúlt heverés az ivás
után ez a táj ez a bőség
mert hány ceruzád az irás
olvasdi tanonc suta költő
mindünknek az arca mögé
sötétlik a vég az enyészet
kőrmünkre koromlik övé
lesz elmenekülni se kérhet
időt teret és inakat
már mert a butélia földől
az amfora mind kiapad
az életemet magam éltem
és majd ha megélem a halk
halált belehalva a kényes
létembe se kért se akart

balfordulat ámde regényes
és eljön a nap mikor én
már nem jutok egy napon észbe
se ősz se a rút koravén
nem kérheti számon az elmét
rengett-e a föld vagy a hant
zúdult csak a sírba ha megtölt
agysejteket itt a parancs
nem renghet a föld csak a szent rög
hullhat hova lesz ma a vén
szellem ha a hant ha a zsombék
hiszen nem a föld nem a fény
minden marad itt csakis én nem
mert hány hegyezés lehet egy
verskézirat és a fiókmély
csak hant puha földje se reng
Szekszárdnak a ládafiát még
megnézni de már belerejt
végleg nem a föld sose éltem

Say István

Szekszárdi haikuk

Szőlőhegyek tavasztól őszig

másnak tán domb csak
hegynek hívjuk büszkén mi
s ugyanúgy elrejt

*

szőlő s gyümölcsös
völgyből fölfelé nyomul –
dolgos hegy itt ez

*

szőlőben löszfal
pincefűzér támasztja –
részeget barát

*

lankák tőkén
újévi részegségünk
fojtottan vár még

*

szőlőskertjükben
serény gazdák – messziről
nyüzsgő hangyanép

*

föld fű fa fürtök
illatából most fogan
gyöngyöző zamat

*

kéjes gazdaszem
víg évet lát – asszonyé
házsártos jövőt

*

aranyszínú szem
dölyffel duzzaszt bő leveit
Urunk vére lesz

*

láthatatlan kéz
végig tán épp most simít
lankák vonalán

*

érett szőlőszem
mélykék fénnel mosolyog –
vöröset ígér

*

darázshad rajzik –
kíméletlen rajtütés
szőlők békéjén

*

tenyérynyi levél
alóla kövér fürt les –
készül-e szüret

*

tőkék serege
díszszemlére pompázó –
emberhad tör rá

*

lefosztott szőlők
zajongó szüreti nép –
tavalyi bor fogy

*

szőlőhegy felől
őrült mustszagot áraszt
száz vén pinceszáj
*

tompa puffanás
életunt nagy körteszem
szomjas földre hull
*

hullt gyümölcs erjed
muslincák ostromolják –
szesz vibrálás
*

tengernyi cefre
víg pálinkafőzőt vár –
lesz bolond világ
*

árva szőlőfürt
mézessé aszalódik –
ott felejtették
*

présházak körül
este még tücsök őrzöng
s már egyre hűsebb
*

Wessely Gábor

Lázadozások könyve

1.

Feleségem kedélybeteg. Semmit nem tehetek ellene vagy érte. Legföljebb vihetek neki banánt a kórházba. Meg zserbót. Aminek örül. Ha örül.

Olyan ez, mint az időjárás. Rajtam kívül álló dolog. Ha esik, esik, ha fúj, fúj. Nem befolyásolhatom. Sőt, kénytelen vagyok védekezni ellene.

Ugyanakkor mérhetetlenül zavar és megvisel a tehetetlenségem. Marcus Aureliusz szerint, minden feszültség belső felfogásból adódik. S én egyszerűen képtelen vagyok úgy felfogni ezt a helyzetet, hogy ne fájjon, ne emésszen, ne ingerljen. Szörnyű nekem is, neki is.

A szeretet istene pedig a felhők mögött mosolyog.

2.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a szenvedés Istentől való-e – megpróbálja az embert –, vagy Ő nem bánt, csak engedi ügynöködni a Sátánt. Akár így, akár úgy, a világ teremtője, a jó és rossz megalkotója, vastagon benne van a buliban.

3.

Értelmes magyarázatot adni érthetetlen jelenségekre ki képes?

4.

Lucifer a teremtés selejtje. Alkothat selejtet aki tökéletes?

5.

Ha az egek ura kiemel a sárból, az pazar érzés. De miért taszított bele?

6.

Próbatétel, próbatétel, próbatétel. Szárnyalni szeretnék. S hol tartok? Azért rebegek esti hálaimát, hogy életfunkcióim működnek, együtt a család, van mit ennünk és ma se kellett mentőt hívni.

7.

Nem merek senkibe kapaszkodni, mert úgy van megszerkesztve a világ, hogy bárkit bármikor elveszíthetek.

- 8.**
Egy hullát ölelgetek. Egy élő halottal próbálok szeretkezni hetente, kéthetente, havonta egyszer. Próbálok szeretni. Ha visszasimogat, ha reagál, az számomra „a szexuális élmény”.
- 9.**
Bele kell törődni: beteg van a háznál. Aki nem nyugösködik, de nyűg. Akire, ha el van varázsolva, még egy bevásárlást se lehet rábízni. Pedig diplomás.
- 10.**
Három gyereket szült – nekem. Már ezért is örök hűséggel tartozom – neki.
- 11.**
Ott jár, ahol a földi valóság szertefoszlik. Isten közelében. Égi hangokat hall, azoknak igyekszik engedelmeskedni. Lehet, hogy az én szenvedéseimet is átvállalta, azért néz ki ilyen elképesztően?
- 12.**
Jézus meghalt értünk a keresztfán, eltörölve bűneinket. De úgy látszik, kínjainkat meghagyta nekünk.
B. nejemet az a tézis lelkesíti, hogy részt vállalhat Jézus szenvedéseiből. Szüksége van erre Jézusnak vagy neki? Egyáltalán: szükséges a szükséges dolgokat tennünk?
- 13.**
A sors legnagyobb igazságtalansága, hogy egyeseknek megadatik, hogy saját maguk baltázhassák el az életüket, másoknak nem. Másokét, mások vágják tönkre.
- 14.**
Azt gondoltam, majd lesz egy társam, akire számíthatok. Ehelyett: társul szegődtem valaki mellé, aki számít rám.
Azt gondoltam, majd ketten húzzuk a szekeret. S mi történt? Valaki felült a szekerekre.
- 15.**
Egyik hangulatból a másikba zuhanok. Ő rezzenéstelenül viseli sorsát. Mint egy kis virág. Túri a napszakok viszontagságait. Nem keres kétségbeesetten kiutat, nem firtatja, ki tehet erről, nem vádaskodik.
Csodálom. Mert én lázadok. És meg akarom oldani „a problémát”.
Néhányan azt mondják: szerencséje, hogy velem él, mert nem hagyom el. S én egyre inkább érzem: szerencsém, hogy velem él, mert nem hagy el. Soha már.

16.

Lehet, hogy Istennek megható pillanatok kellene. Azokat gyűjti, azok boldogítják, mint a gyermeket a szivárványos üveggolyók. Ezért kerülhet valaki egy bűnös élet után is a Paradicsomba, ha a halottas ágyán megtér. Őszintén, tisztán, kiüresedve.

17.

Más a fontos, és más a lényegtelen, mint ezelőtt.

18.

Tizenkét évi házasság. Ennyi idő alatt sem sikerült a feleségemet a fogyasztói társadalom hasznos tagjává nevelnem. Két gyes között elment egy-egy kicsit tanítani, de alig várta, hogy kiírják táppénzre. Úgy tűnik, bármit vállal annak érdekében, hogy ne kelljen semmit se vállalnia. Még be is golyózik.

Amikor megismertem, káromkodós kis fruska volt. Aztán rátalált az egyházra, ahol olyannak fogadták el amilyen, ahol nem bántották, nem noszogatták, ahol semmit sem követeltek tőle. Beleszeretett Istenbe.

19.

Az áldozathozatal csak akkor ér valamit, ha önkéntes. Ha nem a lehetetlen lét kényszerít az állandó önmegtartóztatásra, böjtre. Ha van miről lemondani. Kísértés nélkül mi fölött diadalmaskodhatsz szerénységeddel, szegénységeddel? Eleve sárba taposva hogyan szemléltetheted nagyvonalúságodat, önzetlenségedet? Midet oszthatod meg másokkal, ha semmi sincs? Uram, add, hogy adakozhassak!

Az áldozathozatal csak akkor ér valamit, ha másokért vállaljuk. Úgy, mint Jézus. Nem neki volt szüksége a megtestesülésre és a megfeszítésre. Ő Isten maradt. Mi nyertünk valamit általa. Sanszot. Hogy a lét magasabb osztályába léphessünk.

20.

A sebhely érzékeny. Vigyázni kell vele. Könnyen kifakad, könnyen elfertőződik. A lélek sebeit a szép szavak gyógyítják.

21.

Hozzánk költözött anyám, és az anyós-meny (v)iszony meghozta gyümölcsét. Látzólag hitéleti elsokálás az elmebaj oka; úgy fest, ez is vállalhatóbb, mint a valóság: a nem-szeretet.

Mindenki rosszul érzi magát, mindenki másképp hülye, s mindeközben: nem arról van szó, amiről szó van.

Lakást keres a mama. Ha elköltözik, kinek lesz pofája pezsgőt bontani?

22.

Isten sakkozik. Érdeklődéssel figyelem. Én vagyok az egyik bábuja.

23.

Az utolsó pillanatok hősei vagyunk. Kapkodóbajnokok. Még a lottószelvényeket is a húzás előtti napon adjuk fel, pedig volna rá egy hetünk.

Isten csak akkor segít, mikor már senki más. Lehet, hogy Ő is az utolsó pillanatok virtuóza? Elvégre saját képére és hasonlatosságára teremtett minket...

24.

N. szerint az élet, egy bizonyos kor után: kibaszások sorozata. Igaza lehet?

25.

Állítólag Istennek van humorérzéke. Miért nincs akkor a Bibliában egyetlen poén, egyetlen szellemes történet sem?

26.

Ne kapkodj! Úgyis rá kell szánnod az idődet – az életedre.

27.

Teremtőnk tökéletesen ismer bennünket. Mégis kísérletezik velünk? Vagy nekünk akarja megmutatni, hogy vész helyzetben milyenek vagyunk, és kikre számíthatunk?

28.

Szanaszét szaladgálunk, hogy összehordjuk kincseinket. Halálunk után másoké lesz mindenünk. Széthordják gyűjteményünket, saját szemétdombjaikat építgetve.

Ha átruccanunk a nemlétebe, megtaláljuk azt a helyet, ahol értelmetlen a felhalmozás, mert minden van, mindenhol van, és mindenkinek van...?

29.

Az út végén az is kiábrándul, aki egész végig büszkén hitte, hogy fontos dolgot csinál. Az is aki sikereket ért el, az is aki meggazdagodott, az is aki nagyot alkotott.

Ha a mű sem az élet értelme, akkor mi az?

30.

Az ima, azt mondják, csodákra képes. Fohászkozhatunk például a tisztító tűzben szenvedő lelkek szabadulásáért. De milyen indokkal? Nem Isten helyezte őket oda? Nem azt érdemlik? Befolyásolható a Megváltó? Bizonytalan a döntéshozatalban? Nem mindig határoz helyesen és megfellebbezhetetlenül?

Vagy mi lennénk elköltözött rokonaink, felebarátaink ügyvédjei? Kapcsolatban állunk velük, mint gyökér a virággal? Szólhatunk, cselekedhetünk értük, kiimádkozhatjuk őket a Purgatóriumból, jobbá tehetjük lelküket saját jóságunk által?

31.

Feleségem – két év elteltével – kezd javulgatni. Nagyon akartam, és egy kicsit hittem is hogy így lesz... Talán fordítva kellett volna.

32.

Élet. Szokásos adagja 70 év. Ha az Isten másképp nem rendeli.

33.

A végtelen véglegesség Isten dolga. Az ember csak véges átmenetekben gondolkodhat.

Elkezdhet és befejezhet folyamatokat, kapcsolatokat, korszakalkotó műveket. Aztán más korszakok következnek, másféle múlandó szenzációkkal és sajátosságokkal. És ez így van jól. Tulajdonképpen az életben az egyetlen igazságos dolog: a halál.

Sós Dóra

„Feljegyzések készülnek”

A hatásszünet –
elmaradt.
Üveg volán asztal újság mögül
apróhirdetések hiányain át
figyelnek.
Cigifüst papírdoboz elült fenék
húzza át őket az órák számlapjain.
Kérdeznek is –
(csak idegeneket)
                  (és csak ha)
                  ha háttal állsz.
Unod a válaszaikat,
unod a válaszaikat – mások szájából.
A sarkon a fák mögül a metró ablakán át
bámulnak.
Ismered az arcvonásaikat –
                  leírhatatlanok.

Megfigyelsz –
                  hatásszünet.
A falad a fiókok a mappák
feljegyzésekkel tele.
Címzett borítékok és videófelvétel –
                  haláloz esetére.
Nem mondasz nevedet,
csak tömegben találkozol,
pár mondatból értesz.
A hirdetőtáblák rendszámok slágerek
kódolt üzenetek.

A függöny mögött –
megfigyelsz vagy megfigyelnek.
Léptek és fénycsóvák a küszöbön.
Véget nem érő hatásszünetek –
csak a semmi történik,
és a semmire is várni kell.

A postás a doktor a főnök
beépített emberek.
Poloskát ültettek a fejedbe –
                  vagy mindent kicseréltek
                  (téged is).

Az ébresztőórát órákra megáll,
az ágyad lábánál várnak,
csak néznek –
a toll ír magától.
Szünetel a hatás –
se nyugtató, se alkohol, se drog,
se cigaretta, se kávé, se étel,
se érzés, se emlék, se emberek.
A hatásod szünetel –
csak a feljegyzésekben létezel.

Magyar, diák, nő

Egyedül vagyok, de ez nem magány.
 A nyelv nem beszél engem,
 A szemüvegem torzít.
 Huszonöt nemzetközi diák –
 Szerepnek sík, de kényelmes.
 Képviselem, bármit is jelentsen,
 A nációt, a nemet, a kort.
 Kínai, litván, indonéz,
 Orosz, görög, bolgár:
 Az egyik motyog, a másik hadar.
 Az akcentusuk, az arcuk, a méreteik
 Hagymahéj közhelyek.
 Az, aki vagyok, nincs az útlevelemben.

deszkatest

elfeküdni deszkatestén –
 most ez az ismerősség
 minden, amit kérhetek.

*a homály felismer engem,
 és a vérfolt tenyérre talál.
 a mozdulat hasonmásai
 ikerszülésbe halnak
 a sziszüphoszi köveken.
 fölsír a táj.*

elfekszem deszkatestén –
a medret ellepik a halrajok.
 a másság bezúzza mellkasom,
 érzem a bennakadó horgokat.
 Isten csorba körme felhasít,
és a testbe behatol a só.
 ágyéktól bordáig embernek
 kell lennem. *esti ima,*
majd megtörik a kenyereket.
 kitépi, ami jelentéssé volt valaha,
 aztán mindent visszatöm.
 így változik meg az ember.
 a sebet összevarrom, és
 letakarítom a vacsoraasztalt.
*nincs mire nézzenek a kivájt halsze-
 mek.*

elfeküdtem deszkatestén,
 húsomba fúrtam a szögeket,
 de a szögek hazudtak a húsnak:
 szép új arcomról eltűntek a hegek.

Chandrasekhar-állandó

A határérték rejtett:
egyetlen csillag sem ismerheti saját tömegét.
Fénye, hője, színe, sugara adott,
pályája megszokott, otthona távoli galaxis,
kora néhány milliárd év.

Ég és égeti a tenniakarás.
végül a szkepszis felemészt,
Zaklatottan termel, a hidrogén fúziója
fölfújja légkörét, ez már a tűréshatár,
a végső stádium –

És letépi felszínét a nyomás,
mindent elborít a planetáris köd.
Ez itt a párkák kritikus pontja,
ujjbegyükön perzsel a fonál,
s vagy kitart, vagy elszakad végleg.

Széttörni az eget vagy betagozódni?
most méretik az egyén tömege.
Felhántani millió kilométereken
a téridő szövetét, vagy szerényen
izzó ponttá zsugorodni?

A fehér törpe elfogadja az összeomlást.
sűrű, fénylik, névtelen.
Az óriás túlradagolja önmagát, és mindent felfal
végső robbanása, fényét csodálja
hosszan egy barbár, távoli galaxis.

Vagy tágul és őrjöng, és magába bámul:
visszahúzódik, és mindent magába ránt.
Zsenije összezsugorodik egyetlen ponttá,
összeomlásában végtelenné válik,
és többé se fény, sem anyag nem szabadulhat.

Egy alak ballonkabátban,
fején fekete kalap, arcát nem lehet kivenni.
Egy lámpa fénye alakját óriásra növeszti,
s mikor kiér alóla,
ismét csak törpe.

Móser Zoltán

Fusz János, Beethoven és az Örömóda

„– Benne vagyunk a Himnuszban” – így gondolták a barcasági Kőhalmon a gyerekek – ezt László Gyula szokta mesélni, mert ő ott született. Vajon a Tolna megyei Tolna lakói tudják, hogy egyik, alig ismert szülöttüknek, Fusz Jánosnak¹ köszönhetően benne vagyunk a IX. szimfóniában, az Örömódában? Ezt én Barsi Ernőtől hallottam a „*Bodrog partján nevedett tulipán...*” (Sárospataki diákdalok a 18. századból) című CD-ről, amelyet a győri Harmónia produkció adott ki. (Mondandója felkerült az internetre is, ott bárki meghallgathatja.) Hogy honnan származik ez az adat, az idős népzene kutató Szabolcsi Bencét jelöli meg. Bizony meglepett a hallott ének, amelyet eddig még soha nem hallottam, de ennél jobban a Beethovenre való utalás lepett meg.

Ezért is, meg nagyon érdekelt a rejtély, utánanéztem, és így jutottam el Major Ervin két tanulmányhoz: a *Magyar dal Beethoven feldolgozásában* 1927-ben, a *Beethoven és Magyarország* 1952-ben jelent meg.² Most ezt próbálom röviden összefoglalni, mert különösen az érdekelt, és az volt számomra rejtélyes, hogyan s miért került Beethovenhez egy magyar népdal, amelyet ellátott zongorakísérettel.

A szálak Georges Thomson (1757–1851) skót zenebaráthoz vezetnek, aki összekötetésben állott Beethovennel, és meg akarta nyerni, hogy skót népdalokat dolgozzon fel, lássa el őket kísérettel, elő- és utójátékkal. Beethoven 1809-ben hozzá is fogott a népdalok feldolgozásához, ami további ihletet adott: érdeklődni kezdett más nemzetek dalai iránt. Hogy melyek voltak ezek, sokáig nem volt ismert, de 1926-ban Wilhelm Lütge érdekes tanulmányt írt egy újabban felfedezett, tehát lappangó kéziratról, amely 24 népdalátíratot tartalmaz, köztük egy magyar dalét. A kézirat egykorú másolat az eredetiről, Beethoven korrektúráival és címlapjával. Ez a füzet is Thomson számára készült, amely 1823 és 1926-ban lappangott, amely egy angol, majd olasz végül egy bécsi antikváriuson keresztül került a Breitkopf & Häertel-céghez. Ebben a kéziratban található egy magyar dal, amelynek „a felírása a következő : Nr. 10. Ungarisches Lied. Weinleselied (ez a szó Beethoven kézírása). Au Lieu d'un Sicilien. Az „Édes kínos emlékezet” kezdetű dalról Lütge megjegyzi, hogy a „magyar szövege alaposan el van fordítva, továbbá, hogy a dal lehető legegyszerűbb zongorakísérettel megjelent a lipcsei Allg. Mus. Ztg. 1815. (helyesen: 1816.) évfolyama II. mellékletében, s hogy lehetséges, hogy Beethoven a dallamot innen vette. Az egész füzet kiadására csak ezután kerül a sor.”

A tanulmányt író Major Ervin a következőket fűzi ehhez a magyar dalhoz. Az Allg.

¹ Fusz János, zeneszerző, aki az 1800-as évek németes irányzat legkiválóbb képviselője volt, Tolnán született 1777. december 14-én. Bécsben Albrechtsbergernél tanult. Itt jelentek meg első kompozíciói, ettől fogva felváltva hol Bécsben, hol Pozsonyban élt; 1817 tavaszán betegen jött el Budára, s itt halt meg 1819. március 9-én.

² In: *Fejezetek a magyar zene történetéből*. Sajtó alá rendezte: Bónis Ferenc. Bp., 1967. 58–70.

Mus. Ztg. 1816. március 13-i számában e dallal kapcsolatban ez olvasható: „Ein mit Grund vorzüglich geachteter Componist theilt uns eine Reihe achter National-Lieder und Tanze der Ungarn mit, wie er sie, auf einer Reise durch dies Königreich im vorigen Jahre (1815) gehört, und sogleich, mit grösster Genauigkeit niedergeschrieben hat.” (Egy joggal tisztelt zeneszerző a magyarok 8 nemzeti énekéből és táncából álló sorozatot közöl, ahogy azt ő tavaly (1815-ben) ebben a királyságban utazva hallotta, és azonnal, a legnagyobb pontossággal lejegyezte.)

Ha gondosan átvizsgáljuk az Allg. Mus. Ztg. előző évfolyamait, könnyen megállapíthatjuk, ki volt ez a nagyra becsült és tisztelt zeneszerző. „Magyarországról akkoriban két komponista küldött be tudósításokat a lap szerkesztőségének. Az egyik a pozsonyi Klein Henrik, ki a lap 1. évfolyamában üvegharmonikájáról számol be, a II. évfolyamban – név nélkül – magyar táncokat tesz közzé „Ueber die Nationaltarize der Ungarn” című tudósítás keretében. A másik magyar munkatárs Fusz János, akinek első tudósítása Bécsből való és Albrechtsberger haláláról szól (Allg. Mus. Ztg. 1809, IV. 12.), a második Pozsonyból való (1816, II. 28.). A magyar nemzeti dalok és táncok beküldője kétségtelenül Fusz János volt: az ő kompozícióit mindenestre ismerhette a lipcsei szerkesztő, hiszen lapjában addig az időpontig több műve jelent meg. Krüchten József budai ügyvéd, Fusz János ifjúkorától fogva barátja, szintén bizonyítja, hogy a dallamok névtelen beküldője Fusz János volt.”

Fusz János Beethovennel egy opera kapcsán került – nem éppen barátságos – kapcsolatba.³ A másik, véletlennek mondható, hisz nem szándékosan, akaratán, sőt tudtán kívül Beethoven még egyszer kapcsolatba került Fusz Jánossal. Ez úgy és akkor történt, amikor a már említett az Allg. Mus. Ztg. 1816. márc. 13. számában név nélkül megjelent közleményéből átvette A Magyar Szüretölő Éneket.⁴

³ Beethoven 1808 és 1814 közt folyton megfelelő szöveget keresett egy megírandó operához. Collin egy Bradamante című librettót ajánlott fel neki 1808-ban, Körner röviddel halála előtt egy *Odysszus* című librettón dolgozott, Treitschke 1811-ben „*Die Ruinen von Babylon*”, 1814-ben pedig *Romulus* címmel írt szövege számára. Beethovennek egy 1814 decemberében írott levélkéje már jelzi is, hogy komolyan szándékozik ezt az operát megírni. Az Allg. Mus. Ztg. Pedig, kevéssel utóbb, 1815. január 18-i számában közli bécsi tudósítója jelentését, hogy Fusz egy *Romulus és Remus* című háromfelvonásos operát írt a Theater an der Wien számára. Beethoven ez a hír nyugtalanította, s levélben felkérte Treitschkét, hogy intézze el a szöveg ügyét: „beim Richterstuhl de Kunst ware die Sache leicht abgemacht”. Úgy intézték el a dolgot, hogy a szöveg Beethovennél maradt, s az Allg. Mus. Ztg. 1815. december 20-i száma jelzi is, hogy Beethoven dolgozik a *Romuluson*. Tény azonban az, hogy Fusz befejezte ily című operáját. Bécsben – valószínűleg Beethovennek Treitschkéhez és Schreyvogel színházigazgatóhoz intézett azonos tartalmú leveleinek hatása alatt – nem adták elő, de Pesten bemutatták 1816. szeptember 9-én, Beethoven operája pedig nem készült el. (Major Ervin)

⁴ Fusz közleménye hat számból áll: 1. A' Reményhez (Kossovits József dallama 1794-ből). 2. Magyar Szüretölő Ének. 3. Rákóczy's, Grossfürsten von Siebenbürgen, letztes Abschiedslied. 4. Alte Polonaise. 5. Alter Kosakischer Tanz és 6. Kalamaika.

A költemény Kisfaludy Sándoré: A' KESERGŐ SZERELEM 71. Dal:

Édes, kínos emlékezet,
 Oh Badacsony szürete!
 Múltságos gyülekezet,
 Te rabságom kezdete!
 Ott tudtam meg, ki légyen ő,
 S mi légyen a szerelem;
 Amor nyila miként sebző,
 S mi az édes gyötrelem.
 Nem úgy mentem, a mint jöttem;
 Nagy különbség volt közöttem,
 A ki valék az előtt,
 S a ki lettem, látván őt.⁵

Ide-kotta

Magyar Szüretelő Ének

No. 2.

1. Édes kí-nos em-lé-kezet a Badat-so-nyi^{a)} szüret, mulat-ságos gyüle-kezet
 2. Nem úgy jöttem a mint mentem Nagy különbsé-g volt Közöttem,^{b)} la la la la la la la
 3. Repül-y, repül-y honyában a ma kedves Hazában; Badacsonynak vi dé kire

a Rabsá - gom kezdet - te.
 la la la la la la la.
 Ba-la-tonnak szé-lé-re.

a) Ein durch die Güte seines Weines berühmter Ort. (d. Einsend.)
 b) Von der zweyten Strophe mögen die zwey letzten Verse fehlen. (d. Einsend.)

⁵ HIMFY' SZERELMEI. A' KESERGŐ SZERELEM. Buda 1801. 113. 1., 71. dal.

„A dallam nem jellegzetesen magyar, bár a verbunkos stilizálás a záradékokban félreismerhetetlen. Vándorló dallam: parallelje a német Commers buchokban magyar eredetűnek feltüntetett „Die Hussiten von Naumburg” kezdetű dalnak, bár a Szüretölő Ének semmiféle más feljegyzésben nem maradt fenn.”⁶

Erről a dalról mondta lelkesedve a következőket Barsi Ernő: „a IX. szimfóniát záró Örömóda dallamának végső megfogalmazásához, amelyet évekig alakított Beethoven, ez a Magyar szüretölő ének adta meg az ösztönzést. Büszkeséggel töltsön el bennünket, hogy az emberiség testvérré válásának e csodálatos himnuszában ott cseng a mi hangunk is.”

Kedves tolnai barátaim, ugye meghatódtok ettől? Kedves magyar barátaim, ugye velem együtt csodálkoztok? És kedves EU-s küldöttek, urak s asszonyságok, ha meghallgatnátok ezt a dalt, ugye ti is tudnátok velünk együtt örülni?

⁶ Beethoven itt közölt feldolgozása egyébként csak 1941 folyamán jelent meg a lipcsei Breitkopf & Hartel cég Ludwig van Beethoven, *Neue: Volksliederheft* című kiadványában [22. szám.]

Gacsályi József

Szekszárdi tanyarom télen

Nem könnyű romokban állni.
Romokban állni nehéz,
ahogy bordáim között
átfúj a dohos alkonyat,
és zúzvara morzsolja
pergamenkezővel
a vájatos fugákat
mészfoltos arcomon.

Merre már a régi vér?
A döngölt padlón
szétfolyt óborok
szikkadt pocsolyáit
poros pókháló takarja
– mint szürke szemfedő
szunnyad a szemérmes árnyakon –,
az üres ablakkeret szegleteiben
a múlt üvegcserepei
sajognak könnytelen
a pucér gerendakorhadék alatt.

Talán az a sarokban tengő régi donga
– rokona koporsódeszkaszálnak –
talán az itt maradt száraz ászok
vagy a lábavesztett zsámoly
s a prés bedőlt oldala
nyöghetné csak recsegve,
hogymivé lettem én;

ám e helyett csönd van, és por van,
és felejtés van,
az ótvaros vakolatot
karmos szél kaparja,
s közben a dombokon elgurul
fakó koronám,
a Nap.

Ballada a söntésnél

Lucskos a pult, legyek őszi piszka
a ragacsos, téli ablakon.
Valaki krákog, s italát issza:
az éjfél pár korsó ártalom.
A szürkére szikkadó habon
kering egy tányér és egy kanál:
törött emlék, szutykos, csorba lom.
Lassan ez a kocsmá is bezár.

Csak hát addig is: magába, vissza!
Ott mindegy, ha lát vagy ül vakon,
nincs, amiért bárki bepalizza,
födele, fala se ép, se rom.
Kései, véletlen alkalom
ez a lomha füst, e renyhe sár,
éjjel egyetlen oltalom.
Lassan ez a kocsmá is bezár.

Semmi a mindene, ám az tiszta,
nem veri sem asszony, sem rokon.
Kaphatott eleget, s annak hisz ma,
aki őt nem hagyja szárazon.
Mint recsegő, törött szárnyakon
zuhanó sirály, csapkodva száll,
a súlya: amennyit árnya nyom.
Lassan ez a kocsmá is bezár.

Ajánlás

Herceg! A tiéd csinos vagyon,
tudod, mi mit ér, s mi a felár.
EURÓPA – neon a tűzfalon.
Lassan ez a kocsmá is bezár.

Németh István Péter

Főhajtás minden Menottiknak

Avagy a magyar labdarúgás 14 bajnok klubjának történetéről

*„Ha igencsak leegyszerűsítjük a metaforát,
a sportoló végülis mindig az átlagember
(jobbik) énjének megtestesítője, a verseny,
az összecsapás pedig szinte maga az élet.”
(Tarján Tamás)*

Édesapámmal nyolc éve nem tudom megbeszélni a tabellák állását, nem hívjuk föl egymás figyelmét egy-egy klasszisnak ígérkező futballistára. De akkor is. Képzletben ma is ott ülök vele diákkori futballpályájának a Balatonnal szemközti szektorában Keszthelyen. A hetvenes években még megvolt az a távolugró homokgödör, amelybe érkezve városi bajnok lett. Tapolcán beépítették a TIAC-pályát, de a szálloda helyén volt hajdani salakos pályáját álmaimban még benépesítik a játékosok. Játsozott ott többek között a Videoton és a Pécsi Dózsa, utóbbi kapujában Rapp Imrével. A pécsi portás megérhette, hogy fiával egy csapatban tétmérkőzésen szerepelhetett, ha csak egyszer is. A nyolcvanas években legszívesebben a futballpályák világában jártam-keltem, szotyoláztam, drukoltam és tűnődtem. Szerettem újra magamban – miképpen gyerekkoromban – gombfocizni. Egyedül. „Gombolkozom, tehát vagyok.” Ahogyan Kálnoky László is mondta, akinek halála után a fiókjaiból gondosan vezetett tabellák és bajnokságok leírásai kerültek elő. A kilencvenes években s az új évezredben szintén már nyaranta figyeltem az átigazolási híreket, hogy az európai nemzeti bajnokságok, kupasorozatok és világbajnoki döntők ígézetében alakítsam ki programjaimat, hogy lehetőleg zavartalanul végignézhessem a legígéretesebb labdarúgó-mérkőzéseket. Nem bánom, ha lanyi költőnek tartanak számon, ám a személyiségrajzomhoz – még egynéhány dolog mellett – e focibolondéria is hozzátartozik. Jelzem ezt előljáróban mint *Baj-nok-csa-pat!* című új sportkönyv recenzió. A Dénes Tamás – Sándor Mihály szerzőpáros kötete a lengyel–ukrán Európa-bajnoki döntő és a londoni olimpiai játékok közti intervallumban lett legkedvesebb olvasmányom. Elérte azt, amire – ne bántsak meg egyetlen kortárs lírikust sem – a legkiválóbb lírikusok opuszai sem voltak mostanában képesek, hiszen annyi intenzíven átélehető emlékeket, konkrét dátumhoz is köthető hangulatot nem idézett föl poétai alkotás sem, mint éppen ez, a magyar futballévadok győzteseit bemutató színes gyűjtemény. Fotódokumentumokból, eredménylistákból, csapatok összeállítási tábláiból – minden költői túlzás nélkül állíthatom – rekonstruáltam olvasás közben

még életem képeit is. Mindössze ezt a tizennégy futballklubunk sikereit tartalmazó legújabb sporttörténeti és írói vállalkozás fejezeteit kellett esténte végigkísérnem, s közben hagynom, hogy előjöjjenek ded dolgaim, egészen a gyermekkorig, hogy úgy éreztem, szinte meg tudnám írni az alanyi énregényem: hogyan tanított meg édesapám, hogy ne nyúljak kézzel a labdához, vagy hogy az első közvetítések alatt mit éreztem (a rotterdami Feyenagy csatársorának hármassztruktúrájából lett fejésgől a kupadöntőn, az elsőn, amit már láttam és csodálni voltam képes), aztán hogy hogyan szerepelt a MÁV TIAC a hetvenes években, holott a megyei első osztályban, holott az NB III-ban (pályájukon voltam otthon), és hogy kis csapatok és nagy csapatok meccsein egyformán belefeledkezhettem a délutánba (Keszthelyen láttam az Austria Wient még Nyilasival és Prohaskáékkal), villanyvilágításban Eric Geretséket Győrött, Egerszegen a Ryjekát, katonai körlet tévéjén a Fradi kudarcát a Magdeburg ellen, ugyancsak bakaruhában később a Honvédot elbukni az Olympiakosz ellenében. Eszméletlen, hogy miképpen, de megjegyzi az ember a szögletzászlótól a meszelőhengerig a dolgokat, közben mellékesen, hogy éppen hány éves volt, mit csinált s mire vágyott akkor a kilencven perc előtt és után, s mit hagyott hátra a belépőjegyvásárlással? Ez mind-mind olyan téma, amit kis szorgalommal vagy rakkolással (hogy stílszerűek legyünk) mindig érdemes volna megfogalmaznunk, tisztázatokon tisztázni. Így jutottam a bajnokcsapatok krónikájának egyik oldaláról a másikra. 14 csapat. Ennyi egy szonett sorainak a száma, s éppen ennyi mérkőzés eredményét lehet eltalálni egy TOTÓ-szelvényen is. Egyszóval a játékok közül a labdarúgás éppolyan esszencia már számomra (a legkomolyabb filozófiai értelemben is), akár italok között a bor vagy emberi érzések közül a szerelem. A költészettel, a hosszú hajú lányokkal és a focival sohasem éreztem csonkának a létezését, amelynek legköltőibb summázatát nem szépírótól, hanem Buzánszky Jenőtől hallottam: AMERRE MEGYEK, A LABDARÚGÁS GURUL VELEM. (A labdarúgóink közül Izsó László, a BTC kapusa írt verseket, Jenei Rudolf a Kispest AC-ből pedig szépen szavalt.)

Mondanám, vissza a *Baj-nok-csa-pat!* című könyvhöz, de hát éppen benne vagyok! Mert Dénes Tamás és Sándor Mihály közös munkája sem nélkülözi a kultúrtörténetbe hajló áttekintést és értékelést. Korántsem csupán adatok jól szortírozott halmazával ajándékozza meg az érdeklődő sportszeretőket, hanem egyfajta szellemi delikátot is átnyújt egy futballtematikájú nemzeti olvasókönyvbe komponálva. A tizennégy fejezetben tárgyalt tizennégy egyesületre utalnak a klubszínekkel jelölt margók. E nyomdai megoldáson túl a tipográfiai megformálás szintén telitalálat. *Több mint legenda* és *Közkinccsé tételik* című keretezett „egypercesek” színesítik a klubtörténeteket. [Ha már Örkény Istvántól meríthettem terminus technikust, az egypercesek írójáról is jusson csak bátran eszünkbe a foci, hogy ki mindenkit nem érintett meg a bolygó alakú bőrlabda világa: Az író fölfigyelt az 1974-es (nov. 3-i) *Népszabadság* sportrovatában egy kairói tudósítás soraira: „A csapat (National) edzője Hidegkuti Nándor, akinek népszerűsége mérkőzésről mérkőzésre nő. A

kairói „Fradi” hálás szurkolói az ő nevét kiáltozva ünneplik csapatunk győzelmét. Hidegkutinak köszönhető az az arab nyelvújítás is, hogy a közönség „magari” jelzővel minősíti az igazán kiemelkedő akciókat. Aki jól játszik, az magyarul, magyar módra játszik.”] A Nagyváradi Atlétikai Clubról például megtudjuk a 200. oldalon, hogy nem az egyetlen csapat Európában (Magyarországon a hatodik bajnokcsapat), amely két ország bajnokságát is megnyerte. Ezt a bravúrt elérte kivülről Derry City és a Rapid Wien is. A bécsi zöld-fehérek ugyanúgy, mint a nagyváradi zöld-fehérek egyaránt az Osztrák–Magyar Monarchiában alakultak meg. Zöld-fehérek... Na ná, hogy kölyökkorom csapata, a Fradi se maradjon említetlenül e színpár hallatán. A Ferencvárosi Torna Clubot alapító vezetők ugyanis „*A névadásnál a a BTC-t tekintették követendő példának, ezért nem szerepel a sportágra utaló elem a nevezetben. Mivel a nemzeti piros-fehér-zöld színekből amazok kettőt már kisajátítottak, maradt a zöld-fehér színkombináció.*”

Dénes és Sándor (keresztnevek is e családnevek egyben, remélhetően lesznek, akiket a nyelvi játékok sem hagynak hidegen:) könyvének címét skandálni lehet, s a fejezetekben felbukkanó párrímeket, rigmusokat is a stadionok akusztikája szerint hallja zöngeni az olvasó: *Béla, Béla, Béluska, / lába mint a géppuska.* (272. p. Hogy Várady ürügyén most a piros-kékek szurkolói felé tegyek gesztust.) A nevek, a nevek már önmagukban is kész seregszámlákká állnak össze, mint egy vitézi versezetben. (Vagy Villon lovagokat s hajdanvolt hölgyeket soroló balladáiban, akár Apollinaire híres szökökutas kalligrammájában.) Az 1984/1985-ös bajnokság első osztályában szereplő labdarúgóinkat, mint „megszólíthatókat” diákkorom végén magam is hexameterekbe szedtem (Arany János tett így a nagykőrösi tantestületben kollágáival):

Végh Csongrádi Szabó J. Májer Burcsa Vadász Sass
 Meggyesi Disztl P. Wittman Méhesi Sert Szebegyzsiky
 Kiss Gy. Horváth J. Hegedűs Horváth Boda Pásztor
 Marton Gáspár Kékesi Turner Papp Vörös I. Nagy
 Tóth Udvardi Dobány Mészáros Dárdai Kollár
 Róth Tulipán Elekes Lutz Krisztin Gálhidi Kincses
 Kincses B. Zsiborás Steigerwald Bánki Rubold Vígh
 Pásztor Jancsika Szántó Zsinka Pölöskei Pintér
 Mészáros Mile Szijártó Szentés Rezi Hajszán
 Csepregi Péter Varga Galántai Csonka Török Soós
 Gass Lakatos Barabás Schmidt Sallai Dombai Hermann
 Emmer Dózsa Sikesdi Kovács Gere Nagy Dan
 Andrusch Dajka Paróczai Kiss Kiss Supka Magyar Tóth
 Mörtel Csorba Borostyán Farkas Csík Pecha Híres
 Szendrei Kardos Kozma Ebedli Szabó Kerekes Schrót
 Hurguly Polyvás Szélpál Móricz Kozma Takó Kun

Azt a kiírást a Honvéd nyerte (a piros-fehérek, ám egy harmadik szint is számítsunk, társítsunk még hozzájuk; a régi KAC feketéjét is, lásd: *Mezmizéria* – 233. p.)

A futballkönyvek írói a vicces focistanevekből egész válogatottakat állítanak össze. Az állatokból is létezik ilyen összeállítás... Stephen Foster (magyar hangja Szily László) könyvében így állt fel az állatválogatott: *Kakas, Keszeg, Kutyancsányin, Varnyú, Vidra, Szarka, Nyúl, Galambka, Csuka, Foxi...* Nincs új a nap alatt. Vas István Zoltán annak idején emígy közvetített élőben a Kossuth rádióból: „*A Vasas kapusa, Kakas, dobja ki a labdát, amely Farkashoz kerül, aki jól passzol Nyúlhoz. (kis csönd) Kedves Hallgatóink! Ha hozzáteszem, hogy a játékvezető Maczkó, akkor itt az egész állatkert.*” Tubi (azaz Sándor Imre) gyúró a nemzeti válogatott keret tagjaiból (Mexikó előtt) verbuvált állatkorust. Mindenki szerephez jutott. „*Esterházy Marci remekül tudta utánózni a tyúkot. Szendrei Jóska pedig a kakast. Kardos Jóska a komondor, Kiprich Jóska pedig majdnem úgy fütyül, mint egy rigó. Nyilasi a megszólalásig élethű kandúrmacska-imitátor. Détári békának sem utolsó, úgy brekeg, hogy öröm hallgatni. Disztl pedig ugatásban utolérhetetlen. Nem szólva Garabáról, aki bégetésben a valódi bárányon is túltesz...*”

Az egyik legmurisabb névre már a könyv legelején ráleltem. Réty Menotti volt Sajó Béla után az első magyar bajnokcsapat, a BTC kapusa. Lehetetlen volt nem gondolkodni *Az Iskola a határon* című regényben Menotti századosra, valamint arra, hogy szintén Menottinak hívták a híres szövetségi kapitányt, akinek vezetésével 1978-ban – legyőzve az első meccsen minket, majd a döntőben a hollandokat – világbajnok lett Argentína. (A meccset Kispesten láttam, egyetemi felvételi vizsgám előtti éjszaka. Ez volt életem első olyan mérkőzése, amit színes TV-n kísérhettem figyelemmel.)

Tán semmi harag, hogy recenzensként ennyit időzöm a neveknél. Teszem, hiszen az olvasó figyelmét egész történelmi lecke felé terelik. S egy elfogulatlanabb históriaírást kap az, aki a pálya széléről, e könyv fölül lát rá a pompás vagy rontott passzokon túl mindarra, hogy a világ hogy megyen. Dénes Tamás és Sándor Mihály még az olyannyira szomorú múltunkról, veszteségeinkről és vereségeinkről is tud a labdarúgóklubjaink történetében autentikusan beszélni, amikor – igen morálisan – kizárólag a tények (a végeredmények, a nevek, az emberi és sportolói szituációk) rögzítésénél marad. (A tragédiákat sem hallgatja el: A BTC igazolt sportolói közül 184-en vonultak be az I. világháborúban, s közülük 26-an haltak hősi halált. 19. p. Sajnos, az ő sorsuk kívül esett a sportpályákon érvényesíthető szabályzatrendszeren, s a máig létező íratlan fair play szellemén. Vagy vegyük példának az Újpestből a Rákosi-korszak kivégzett áldozatát, Szücs Sándort... 135. p.) Vissza a lelátókhoz tehát! Ahonnan ábrázolásuk aspektusa éppen nem az úgynevezett alulnézet. Inkább a tribünön állók ítélete, a szituációkra való rálátása, vélekedése, leleménye, amellyel a hasonlatosságokat, az összefüggéseket s korrespondanciákat ki is merete mondani a nagypolitika és a zöld gyep világszínháza között. Vértelenül. (Kivételek: Heysel etc :-)

Semmilyen más fórumon el nem hangozhattak volna e szójátékok a következő tulajdonnevekkel: „*Akkoriban volt a csapat keretének tagja Mindszenti (Minich) Pál. Személye jó lehetőséget adott a Fradi-tábornak 1949 tavaszán arra, hogy – noha a tartalékkapus nem került pályára – „Éljen Mindszenti” kiáltásokkal éltesse őt, nyilvánvalóan üzent a hatalomnak, mit gondol Mindszenty József bíboros, a magyar katolikus egyház feje előző decemberi letartóztatásáról, illetve februári, életfogytiglani börtönbüntetést elrendelő ítéletéről. Talán éppen akkor dőlt el, hogy a „nagy átszervezések” vitathatatlan vesztese a Ferencváros lesz.*” (45. p.) Hiába, a hivatalosok mindig féltek a választottaktól. Nem engedték meg Mindszenthynak, hogy egymillió imátkozó híve legyen. Nem engedték meg Varga Zolinak, hogy másfél milliós szurkolótábora legyen a Fradinál... (A Videoton SC-ről írott fejezetet egy harmadik szerzőtárs készítette el, nála, Dénes Andrásnál találok a szomorúság mondatot: „*A magyar futball roppant ritkán állíthatta magáról, hogy teljesen független a politikától.*” 390. p.)

Nem tudtam, hogy Brüll Alfréd az MTK csapatkapitányát, Sebes Gusztávot egyszerűen – ám, nyilván, familiáris túlzással – Sztálin Pubinak becézte. (92. p.) 1963-ban a politikai enyhülést jelezte a Fradi-drukkerek lapidáris kétsorosa, amelyben Magyarország első emberét isteni kegyeket is gyakorolni képes uralkodónak tüntettek föl, persze nem kis malíciával: „*Megengedte Kádár János, / bajnok lett a Ferencváros.*” (52. p.) Kádár János kedves csapata a Vasas volt persze. A könyv 271. oldalán találjuk azt a *Közkinccsé tétetik* -cikkelyt, amely azt tartalmazza, mennyire hamis a Kádár-csapat legendája. Ilovszky Rudi bácsi kijelentette: „*Kádárt kétszer, ha láttam kint, összesen.*” Kint, értsd: a Fáy utcában. Hogy a futballunk átpolitizáltsága mégiscsak létezett, arról fülembé zúg egy másik párrim: *Vezet, vezet / a Szakszervezet...* (A Vasas szakszervezet megalakulásának 75. esztendejében valóban bajnokságot nyertek a piros-kékek. Azóta sem sikerült a didadalt megismételni. 273. p.) A 20. századot ha tíz névvel kellene elmesélnem, jellemeznem, Kádár nélkül nem tehetném. Igaz, Puskás Öcsi nélkül sem (216–217. p.). Nagypapánk korosztálya az első ötven esztendőből így állítanak – nyilván, ők sem értékrend szerint – Horthy Miklós és Orth György alakját. Horthysták és orthisták... Orth György szerepelt, ismert volt Faludi György néven is! A magyar lírát és labdarúgást kevésbé ismerők számára hadd írom ide: a futballista és a költő két, viszont a NAC Kabos Gyulája és a *Hyppolit a lakáj* főszereplője – Schneider ura egy és ugyanazon személy (184. p.). Viszont a Csepel SC – „a magyar labdarúgás ötödik bajnoksapatában” csak keveset játszó Jávor Pál nem azonos a színész Jávor Pállal (162. és 174. p.). A vörös-kékek Röck Edéje azonban tényleg Röck Marika édes bátyja... Hol voltam még akkor? Születésem napja viszont már úgy is érdekelt, hogy visszakerestem a helyi napilapokból, hogyan festett az 1960-as MÁV TIAC összeállítása. A kezdő 11 sorolásától megkímélem az AGRIA nem tapolcai olvasóit, ám Sándor Mihály e téren

példaképem, hiszen nem csupán Svédhon és a sógorok csapatait ismeri, de lírai és önéletrajzi elemekkel átszőtt debreceni futballtörténete mellett az újfalui futballról is monográfiát szerzett. (1960. március 13-án a Tapolcai Honvéd a Diszellel, a TIAC II. pedig idegenben Ábrahámhegy csapatával szemben vág neki az idénynek. Elég az hozzá, többen is otthon vagyunk igazán valahol a futballvilágban. Ahogyan Ábel is rájött Amerikában. Most nem Zsengellére gondoltam. Vö. *Ábel és a rengeteg (gól)* a 130. oldalon.)

Az Újpest FC-ről szóló fejezet olvasása közben még a nagy vetélytárs táborával kapcsolatban is szívmengető élmények vettek körül. (1969-től 1979-ig az Újpesti Dózsa 9 bajnoki aranyat szerzett.) Gyermekkoromban ugyanis Zámbó Sanyin nevettem, aki megfogadta, hogy addig nem vágja le a szakállát, amíg az Újpesttel nem nyer BEK-döntőt. Mint Fradi-drukker azzal cukkoltam Böröcz Janiékat, hogy Zámbóból Mikulás lesz örökre. Akkor igazságtalan, vagyis inkább méltánytalan kölyök voltam. 1969. május 29-én VVK-döntőt játszott a Dózsa a Newcastl Uniteddel, amit ugyan elveszített, ám minden esélye megvolt a következő esztendőben a nagy bravúrra (136. p.). A Fradi akkoriban nem ért a lila-fehérek nyomába. Piros füllel izgultam végig a rangadókat, amelyeken csak néha nyertek Branikovitsék. (De soha nem jutott eszembe, hogy Dózsa-drukker legyek azért, hogy majd' 10 éven át permanens sikerélményem legyen. Divatszurkolóknak nevezik ma a jólmenő csapatokhoz csapódó új szimpatizánsokat.) Zámbó Sándort egy-két esztendeje láttam a médiában. Szolid szakállviselete miatt is becsülést és barátságot éreztem, érzek iránta. Bene Ferencet egyszer, itt Tapolcán, a Volán színeiben láttam játszani. Nem sikerültek már úgy a sprintek, a fiatal tapolcai védők rendszeresen megelőzték. De mégiscsak ő volt. Ferike. (*Ferike*, sic! 137. p.) Akit a hetvenes évek közepére már bunkóbenéztek akkor is, amikor még mindig hármásával lőtte a gólokat.) Jó volt látni, immár legendaként. Halála napján Hatvani Pistiéknél voltam vendégségben, elmesélni néhány esztendőt, ami mögöttem volt. Sms-ben kapta a hírt a házigazda. Nagyon sajnáltam Benét. Tudtam, hogy beteg, tudtam a lábműtétjéről, mégis váratlanul ért. Szerettem volna, ha tovább örülhetett volna fia sikereinek. Bene Ferenc halálának napjáról tudom, hogy mikor voltam Pistiéknél vendégségben: 2006. február 27-én. (Nota BENE!)

Az úgynevezett örökrangadók főszereplői közül többen is jártak szülővárosomban és környékén. Badacsonytomajon a nyolcvanas évek végén az MTK öregfiúk csapata vendégeskedett. Zelk Zoltán versének címével élve: *Egy falusi futballpályán*. Édesanyám születésének esztendejében szintén egy barátságos, úgynevezett bemutatómérfőzésre rándultak ki a fővárosból a legendás spílerek Tapolcára. 1932-ben a Keszthelyi úti salakon a Körzeti Levente Válogatottat győzték le 11-0-ra. Elképzelem a leventezenekart, amelynek tagjai a vasútállomástól az Erzsébet ligeten át kísérik a neves játékosokat a sporttelepig. Az MTK futballistái: Bihari, Wilder,

Szegán, Sas Ferenc (a későbbi világbajnoki ezüstérmes! – 92. p.) és a sokszoros válogatott Braun, no meg a góltrekorider jobbösszekötő, Molnár. Istenem, Braun Csibi lábnyma is a vidékemen! (Német koncentrációs táborban veszi életét alig több mint tíz esztendő múlva.)

Már akkor jelleme karaktere volt az egyes csapatainknak. Az MTK-t a rövid paszszos kreatív játék jellemezte. A VASAS-ról pedig mindig azt tartotta édesapám, hogy: Figyeld meg, fiam, az utolsó 20 perc mindig az övék.

Verebes József legjobb edzői esztendeiből a RÁBA ETO után még az MTK-nak is jutott. Az MTK mellett az FTC is játszott Tapolcán. A mérkőzést Albert Flórián és Gellei Imre (ex-TIAC) szervezte. Vajon tudták-e a zöld-fehér fiúk 2005-ben itt, hogy a tapolcai kis csapat számára írta Sallay Misi primás azt az indulót, amely végül a copyright szerint is az övék lett?

*Tempo TIAC! Tempo TIAC!
Hajrá fiúk, mert fő a győzelem.
Száz kisleány egy gólra vár, s
Száz csókot ad majd a bajnoki meccs után.
Tempo TIAC! Tempo TIAC!
Süvít a labda, hálóba balra
Aja, aja, csim, bum, gól.*

Tapolcán – már a Sümegi úti sporttelepen – édesapámmal végignézhettem a Bauxitbányász–Budapesti Honvéd MNK-mérkőzést. A bemelegítés után Nagy Antiék fölverték a piros-fehér-fekete hosszanti csíkos mezeiket. Győztek. Nem volt meglepetés. Hozta a papírformát a hetedik magyar bajnokcsapat.) Édesapám az életre szóló élményt szurkolói elkötelezettségével hálalta meg Puskáséknak, akik edzésére is kíváncsi volt, s elszökve egyetemi tanóráiról kivillamosozott Kiszpestre. Sosem zrikáltam, ha éppen a Fradi győzött a rangadón. Ő még szót váltott Öcsivel és Kocsis Sándorral. Kockáról azt mondta felesége: „*Sanyinak egyetlen kifejezési eszköze volt az igaza bizonyítására: a játéka.*” Mint ahogy Liszt Ferencnek: a zenéje. Mint ahogy a suszternek: a cipő-remeke. Vagy mondhattam volna – nyilván – azt is; mint ahogy a költőnek: a verse. Mert még kimondottan költői hitvallásuk is volt nekik. Álljon itt Czibor Zoltán ars poeticája: „*Nem azért volt nagy dolog a foci, mert a pártvezetők, meg a miniszterek is kijöttek megnézni minket, mi nem ezért éreztük nagy dolognak. Ahogy a színész a színpadra megy, ahogy a bohóc a cirkusz porondjára lép és bohóckodni kezd – úgy adtunk mi örömet az embereknek, talán még nagyobbat is, mert a színész a színpadon csak képzeletbeli ellenséget győzött le, mi pedig valós, húsból, vérből való ellenfelet. És azért volt nagyon fontos a foci, mert az emberek akkor rá voltak szorulva az örömmre, ha örültek, közben nem féltek. És ezért az örömért*

ki sem kellett mozdulni a házból, ahol esetleg még jobban féltek, ehhez elég volt leülni a rádió mellé és mi tízmillió ember szobájába vittük az örömet.”

Puskást én már csak képernyőn láttam, fekete-fehér képernyős FAVORIT készülékünk üvegét megkocogtatta apám a BEK-döntő elején, nézd, fiam, ott jön Öcsi éppen a Panathinaikosz kispadjához. A nyolcvanas években egyhangúak lettek számomra a tabellák. Zsinórban lett bajnok a mezén a SKÁLA áruházat reklámozó csapat (243. p.).

(intermezzo)

1986-ban a magyar labdarúgócsapatok, akár Franciaországban vagy Ausztriában etc. már reklámokat viseltek mezeiken:

a Siófok piros-feketéjére az APENTA ásványvíz,

a Zete kék-fehér mezére a CAOLA,

a Vasas piros-kéjére a FABULON kozmetikum,

a Tatabánya ugyanilyen színekombinációjára a PEPSI,

a Fradi zöldjére pedig a MÁRKA üdítő,

a VOLÁN fehér felsőjére a VOLÁNTOURIST,

a pécsi pirosra az INTERAG,

az Dózsa lilájára a CHINOIN Gyógyszergyár,

az MTK kék dresszére a PICK-HERZ szalámi fóliáta került.

(Utóbbit őszre fölváltotta a BUDAPRINT...)

*

A főváros-vidék párharcát két bajnoki intervallum erejéig a győri zöld-fehérek nyerték Verebes József edzősége idején. Nem kis csodát műveltek akkor a Rába-partiak. Tudtuk, mi az a WM-rendszer, a könyökünkön jött ki a hátravont csatár szerepköre, ám a hollandok által képviselt totális futballról akkor és ott alkothattam fogalmat. Meglepte a magyar mezőnyt, majdnem a nemzetközit is a Mágus e bátor, kompromisszumokat nem ismerő hadrenddel, amihez azaddig már leírt labdarúgókat is fanatizálni tudott. Milére még felesége is úgy tekintett az első Verebes-féle edzések után, mint valami frissen megszállottra. Aztán útjára indult a labda Hannich, Burcsa, Póczik, Hlagyvik, Szentés, Hajszás s a többiek lábán. A könyvből kimosolyog egy igen jellemző, a valót teljességében megragadó szóláshasonlat: „... az ETO állandóan telt ház előtt játszott, és úgy szórta a gólokat, mint dzsentri a vagyonát...” (295. p.) Az Üllői útra nem jutottam ki akkoriban, de Győrig elbusoztam a Deák térről. Tatabányán azért néztem ki a járműből, megpillantom-e esetleg Johnny Repéket, akiket az UEFA-kupában vezényelt hazánkba a sorsolás szeszélye. A Standard Liege útjába állt ugyan a győrieknek, ám azt a 3–0-as győzelmet nem feled-

heti, aki látta Tahamatáék ellen. A mérkőzésen mögöttem egy borízú hangból arra következtettem, hogy az egyik sporttársam roma származásúnak hiszi Tahamatát. Replikáztam vele, hiszen akkor vetítettek a televízióban egy népszerű filmsorozatot, hogy a szélső maláj, akár a Sandokan.) 2012-ben újra bajnokesyeként léptek pályára Pintér – Sándor Mihály fordulatával élve –famulusai.

A nagy Duna partján fekvő települések közül Vác és Dunaújváros adott a magyar labdarúgásnak bajnokcsapatot. Nagy kár, hogy az utóbbi tündöklésétől már az Olympiakosz Nicosia elleni kupameccstől fogva kénytelenek voltunk mi, szurkolók is búcsúzkodni. Marek Penksa előttük még a Rapid Wienben is légióskodott. Nagyon sajnáltam Zavadszky Gábor sorsát, miképpen Tulipán Mihályét, Fodor Fociét, Zsiborás Gáborét, Fehér Miklósét s a többiekét, akik idejekorán álltak össze egy égi örökfiatal válogatottunkká.) De nézzük a naposabb oldalt újra, ahol a nagy fény legfeljebb a sildes sipka nélküli kapuvédőt zavarhatja.

A Zalaegerszegi TE – erre már kristálytisztán emlékszem – amikor fölkerült az NB/I-be, még zöld-fehér szerelésben játszott. (A könyvből tudom meg, hogy az eredeti, az első a húszas években a fekete-fehér szerelés volt. 329. p.) Később változtatták meg színüket kékre. Az első tévés meccsükön a Budapesti Honvédot látták vendégül. (A sorsolás szeszélyét szokta emlegetni ilyenkor a szaksajtó.) Szombat volt, esett az eső. 1972. november 19-án. 333. p.) A ZETE-nek drukoltam, mert olyan dresszben játszottak, mint a fradisták. Édesapám bár zalavölgyi legény volt, azért csak a piros-fehérekért szorított. A ZTE igen lelkesen játszott, s amikor egy hazaadott labda a pestiek kapuja előtt tócsán akadt el, az egerszegiek egyik játékosa gólba pofozta azt. Kozma Misi nehezen viselte az újoncoktól kapott leckét. A közönség és a gyepek között megállt az esővíz, s egy rúgással ráfröccsentette a legközelebb álló drukkerekre. Hú, de tudtam haragudni! Pedig én a szobánkból figyelhettem esőkabát nélkül mindazt, ami történt. A szabad ég alatt akkor Pál Jóska szurkolta végig azt a mérkőzést. Az 1980-as években fel is elevenítettük képeit. Később azt is megtudtuk, hogy a csersegtomaji novellista, Szabó István is milyen tiszta szívű ZETE-drukker volt. (Sokat tanultam Jóskától. Nem csoda. Ilyen sorokat ír a futballról, s arról, hogy az mi fán teremhet. „Foglalkozunk bármivel, irodalommal, zenével vagy a sport történetével akár, mindig „ugyanoda” jutunk valahogy...

*...a magyar labdarúgás emelkedésének, tündöklésének, majd hanyatlásának mi-
benléte csak a magyar történelem tendenciáival párhuzamosan érthető meg, nem
volt nehéz rájönni persze, meg arra sem – érzékenység s hit kell hozzá csupán –, hogy
a sport nemcsak napi örömeinkre, de létezésünk értelmének, a teremtő érettünk való
szeretetének, a „megérintettség” állapotának felismerésére is szolgál. Így Ady, József
Attila költészete, Csontváry színei, Bartók muzsikája, Balczó futása, Papp László
öklözése, Egerszegi Krisztina úszása vagy Puskás játékának ihletett pillanatai között
semmi különbség nincs számomra ma már...”*

Biccentek N. Pál József gondolataira. (A Nagy Bölintókhöz lehetne bár méltó, aki ezt a látszólag egyszerű mozdulatot teszi: Kocsishoz, Nyilasi Tibihez...) Hogyne dobbanna meg bennem a filológus és a szurkoló egyugyanazon dolgoktól nagyobodott szive, amikor a LOKI, a Debreceni Vasutas Sport Club történetéről szóló fejezetben azokhoz a sorokhoz ér, miszerint a múlt század eleji debreceni lapok megemlítenek egy spíliert Frater Jenő és Szaitz Márton között: Adi Endrét. Ugyan az *y* helyett pontos az *i* a nevében, de mégiscsak ő a *Dalok a labdatérről* című vers írója ő (340. p.) Idősebb korában Ottlik szerint rossz kötélmászó lehetett, de ifjúságában, lám, ott volt a pályán debreceni mezben. S nem létezik, hogy véletlen egybeesésről van szó, mint Skóciában, ahol rengeteg Burns kergeti a labdát. Ausztriában a B-válogatottnak volt Musil nevű kapusa, az 1. FC Magdeburg gólvonalán egy Heyne nevű portás szórta jól magát 1980-ban. Nekünk meg volt s van Nagy Lászlónk. Az iszkázi mester bele is írta naplójába, hogy az ő nevében rúgott gólt a lengyeleknek... Nálunk a diósgyőri csapatban valóban olyan Utassy nevű igazolt játékos szerepelt, aki bizony, rokona is volt Utassy Dzsó költőnek, nem csupán ismerőse. S most figyeljenek, kedves Sportársak, Vácott majd Siófokon szerepelt a meghatározó játékosok között

Adi János a nyolcvanas években! Igen, Ady Endrét az ősei között tartja számon. Mintha a sors is úgy játszott volna a nevével, mint a költőével a nyomda ördöge/angyala. A pályán és a sajtóban ő is ADI volt. Annak idején Szabó Sándor készített vele interjút:

- *Rokonság fűz-e a nagy költőhöz?*
- *Távoli, de fűz. Nagyapám édesapja a költő unokatestvére volt. Édesanyám erdélyi székegy, kolozsvári születésű.*
- *Logikus hát, hogy Adinak Ady a kedvenc költője!*
- *Az lenne. De én mégis inkább Radnóti Miklós költeményeit kedvelem...*
(Radnóti Miklósról lásd a könyv 21. oldalát!)

Sándor Mihályt és futballt szerető barátait nem kicsit irigylem, hogy Debrecenben nem csupán a gazdag múltból meríthetnek élményt, bármikor megeleveníthető sportbéli és szellemi értéket, bármikor mozgósítható s megtartó erőket a további dologtévő napjaikhoz, de primőr ínyencségekben részesülnek a pálya szélén jó ideje... 2011 októberében például semmi túlzást nem találtam a szpíker szavaiban. A Loki második gólja egy olyan akcióból született az ETO ellen, amire a szakkomentátorok azt mondták, hogy a Barcelona összefoglalóiba is beillene. (Most jöjjön a Gent a kupában...)

Jelen labdarúgásunk aranyoldalait mindenképpen a DVSC és a székesfehérvári Videoton FC alakulatai írják. A most induló 2012/13-as bajnoki pontvadászat végére e kettő csapat közül végez majd az élen valamelyik, legalábbis a legtöbben rájuk esküsznek. Ez a realitás. (Amit persze borítani – mint papírformát – szokott e

csodálatos játék.) Mint dunántúli nem szurkolok jobban a 2010/2011. évi bajnokság piros-kék győztesének, mint a Debrecen, Ó- és Új-kikötő zászlóshajójának, a piros-fehéreknek. Úgy érzem, ezzel tartozom az ügynek. ((A futballt, a játékot, a sportot és mesterséget – tán kiderült eddig is, a könyv szerzői után magam is – a jó ügyek között tartom számon. Mert nemzeti és nemzetek feletti is egyben. A Hold van úgy, hogy csonka. A labda: mindig gömbölyű. Nagyon kedvelik az operatőrök, ha a stadionok fölött a teliholdat fényképezhetik: „A hold ma oly kerek.”)) Mindenesetre a VIDI többször is eljött – mintha kedvemért – Tapolcára. 1970-ben a Bauxitbányász SE a TIAC-pályán játssza még a mérkőzéseit. Ide látogatott MNK-meccsre a Videoton. A legjobb 16 közé:

Bauxit–Videoton 2–1 Félidő: 1–1.

3000 néző. Vezette: Somlai.

Bauxit: Farkas, Csábi, Kaszás, Dalnoki, Tulok I. Für, László, Kutasi, Budai, Morvai, Pálfi. (Horváth I.). Edző: Kőműves Rudolf.

Videoton: Magyar (Szabó), Nagy III. Kovács, Fejes (Hartyányi), Borsányi, Mester, Wollek, Nagy II., Burka, Karsai és Józsa. Edző: Kovács Imre.

A 11. percben Burka révén az NB/I-es csapat szerzett vezetést. A 25. percben Budai (ex-Szombathelyi Haladás) lövése a kapusról Pálfi elé pattant, aki nem hibázott. A 60. percben született a második hazai gól, Kutasi szerezte egyéni akciója révén. a mérkőzés végén a tapolcaiak 10 percen át tapsoltak a bányász labdarúgóinak. (Milyen felhőtlen 10 percünk lehetett édesapámmal ez a mérkőzés utáni 10 perc!) Fialat volt a sóstóiak designe-ja ekkor még. A VT-TV-s logó 1967-ben került föl Karsai Sunyiék mezére (393. p.). Akkor még nem sejtettem, hogy diákkorom a VIDI UEFA-kupamenetelésétől is mennyi izgalommal telítődik, amire jó lesz később visszaemlékezni. (A csapatból a legkedvesebb játékosom Csongrádi Ferenc, aki, lám, Ládonyi Laci barátom falubelije. 394. p.) Visszagondolva, ha 1985-ben valamilyen csoda folytán itthon is legyőztük volna a REAL MADRID-ot, akkor már-már méltatlanná is váltunk volna egyéb kegyelmekre. Amiket azért közbe-közbe mégiscsak kaptunk és kapunk, többféle értelemben.

Az 1984–85-ös tanévben Bella István költői estjét szerveztük Budán. Rám jutottak a bevezető sorok. Megírtam. Kapóra jött, hogy az UEFA-kupában éppen akkor sziporkázott a székesfehérvári futballcsapat. Fortuna a szarajevói Zseljeznyicsárral hozta össze a Videotont. E meccs félidejének eredménye lett a Bella-est mottója, no meg az, hogy KUPA VAN, TEHÁT MÉG MEGVAN EURÓPA. (Bella István láthatóan örült a fogadtatásnak, mesélte, szépnek látta az említett boszniai várost, még Gavriló Princip lábnyomával is összemérte cipője talpát...) A kilencvenes évek elején önkéntelenül az ottani vasutas csapat becenevét mondogattam, amikor pályája

háborús temető lett. Zseljo. Zseljo. Zseljo. Dénes Tamás (Dénes András) és Sándor Mihály könyve olvasható és olvasandó így is – mint *történelmi lecke fiúknak*.

Derűsebb emlékem is van: Lázár Ervin találkozik gyermekolvasóival Tapolcán. Kérdelem tőle, hogy ismeri-e Kormos István verstöredékét, melyben Bella Istvánnal szerepel.

*Szakad az istenvert eső,
s tátog cipőm szégyentelen,
pedig egy esztendeje sincs,
hogy Bécsben nyertem pókeren.*

*A tribünön fülembé kántál
két dunántúli rossz rokon,
Bella és Lázár kornyikálja:
„Videoton! Videoton!”*

Naná, hogy ismeri! Aztán sóhajt egyet, hogy Kormos, ha élne szegény, milyen jó rímet lelne a PARMALAT-ra... 2012-ben újra csöndül a rím a „rokon”-ra. Szegény Kalap (Zöllei úr) nincsen köztünk csak, hogy kiprovokálja... Tavaly ősztől a Videoton új meze is a régi lett. Annak utánezata, amit ama 1984/85-ös bravúros kupasorozatban tettek divatossá. Abban a fele piros, fele kék mezben játszottak a fehérvári (400. p.) és Bernabeu stadionban, amit a Szombathely ellen újra felhúztak.

Kicsiny, de tehetséges nép vagyunk. Gondoljuk meg, az uruguayi nemzeti tizenegy még kevesebb állampolgár közül kerül ki, harmadannyian vannak, mint mi, magyarok. Ők is tehetséges polgárai a világnak. Egy nagy francia író valami igen fontosat állított a labdarúgásról: „Mindazt, amit az erkölcsről és az emberi elkötelezettségről tudok, a futballnak köszönhetem.” Vallotta ezt az a Camus, aki a magyarok kiontott vérének tekintette a cinikus szép új világ eleven cáfolatának. Ennek az egzisztencialista géniuszának a gondolatával – aki megszánta a mindenkori embert sziszifoszi küzdelmeivel együtt – teszem polcomon helyére Dénes Tamás és Sándor Mihály könyvét. Nem bánom, ha jelképesnek is tulajdonítja valaki konkrét mozdulatom. *A Baj-nok-csa-pat!* ott van két vaskos kötet (Nagy Béla *Fradi futballkrónikája* és Antal Zoltán s Hoffer József *Alberttől Zsákig* monográfiája) mellett. Nem rossz társaságban.

Kezdődik a bajnokság, cáfolva a reménytelenebb költői hangokat. Emlékszem Szócs Géza keserű verssoraira az argentin VB esztendejéből:

Kezdődik a bajnokság, nélkülünk. Hiába,
 hogy a Baromvásár térieket akkor...
 (kéne emléktábla ide). Ki tehet erről, hogy
 így állunk? Én? De hát
 kapitány voltam én, vagy mi? Miért maradt el
 a meccs a Pata utca ellen s a Süketnémákkal, akik most,
 úgy nézem, az élen állnak – száz sörbe, hogy nyertünk volna!
 Centerhalf: Kutya. A szélsőjobbon – vagy a balszélen, ami
 ugyanaz – én. És Leó a kapuban. Így álltunk volna fel A
 Süketnémák ellen és a Dinamó ellen
 és a Bayern München ellen is. Megmutattuk volna a
 – megmutattuk volna az
 argentinoknak! Hiszen a Baromvásár térieket is.
 (Az argentin VB-ről beszélek.) Na, jó, világos, miről, miről
 beszélek, ugye, na. A Süketnémákról, akik most –
 és Kismogulról, aki az átigazolós papírokat várja
 és arról, hogy a munkásosztály a paradicsomba megy
 s hogy a parasztok is a paradicsomba mennek és mindenki,
 Géza pedig a pokolba megy csapatostól,
 s mellén DISZ-kitüntetéssel, falábbal...

Itt kellett elvágnom az idézet szálát, mivel a közelmúltban a HVG-ben olvastam a folytatását egy interjúban, amely Tóth Krisztina költőnővel készült. (35. szám, 39. p.) Mátraházi Zsuzsa utolsó kérdése a következő volt:

– Hol csippenti fel a novellamorzsákat?

Tóth Krisztina: – *Nem keresem őket, csak nyitva hagyom a csatornáimat. A minap autóval jöttünk haza a Balatonról, szitáló esőben, és egy út melletti foci pályán fél-lábú, mankós embert láttam futballmezben, amint bőrig ázva labdát lökdösött. Tök egyedül a pályán!*

Lám, költőnőtől is érkezik a futball világába konkrétum és látomány. Hátha még Weöres Sándor *Psychéjéhez* hasonlítjuk egyes futballistáinkat, akik női beceneveket kaptak:

Takács Géza – Mari néni Vasas Sport Club 255. p.)

Vaczlavik – Juliska (Debreceni Vasutas Sport Club 364. p.)

Vagy Telek – Mancsi (FTC) etc.

(Dénes Tamás – Sándor Mihály: *BAJ-NOK-CSA-PAT! – A magyar labdarúgás 14 bajnok klubjának története, Campus Kiadó, Debrecen, 2011*)

Sz. Tóth Gyula

Labda/játék képpel, szóval

(Tanári notesz 7. részlet – kézirat)

Mámoros sopánka. Nem szurkoló, amúgy kommentátor. Tehát szereptévesztő, idegesítő. Ezt a magyar–norvég férfi-kézilabdamerkőzésen fedezem fel. Izgalmas a meccs, a szpíker se rest, belehasít egyenest. Eltorzult fejhangon üvöltözik, emelt hangon kíséri az eseményeket, góljainknál harsány ovációba kezd, lelkesebb, mint a legvérmesebb drukker. Ha az ellenfél dob gólt, lelohad, szomorúra vált, hangja elcsuklik, itt a vég. Öt góllal vezetünk, mi támadunk, ha ezt most bedobjuk, hat lesz az előnyünk, jaj, de jó lenne, gyerekek, csak ez sikerüljön, ez nagyon kéne. Puff, mellé... hát most mi lesz, jaj, jaj, gyerekek. Levertőbb, mint a legszomorúbb szurkoló. Pedig már a behűtött győzelmi pezsgő lebegett a szeme előtt. Aztán parádésan véd a kapusunk, hát ez az, gyerekek, hajrá, itt győzni kell! Szinte fuldoklik a megihatottságtól. Saját extázisa fűti. Megmámorosodik. Nem a „látványosságra vonatkozó izgalom ez, nem is a játék által okozott izgalom. Az érzett megmámorosodás nem pusztán a játék által okozott hatás, kicsit Roger Scruton fejtegetéseit használva, amit ő a bor kognitív státuszára vonatkoztat, *Iszom, tehát vagyok* című filozófiai borkalauzában. „A bor az én megmámorosodásában él, ahogy a játék a szurkoló izgalmaiban”, rögzíti a konzervatív filozófus. Hát ez az. Többféle szurkolótípus van, kommentátorunk a legrosszabb, nem a meccs idegesítő, hanem ahogyan közvetít. Leginkább, mert engem, a tévén nézőt kirekeszt a játék izgalmaiból. Nem hagyja az élvezetet. Énje nem engedi, hogy a másik megmámorosodjon. Még szerencse, hogy nyertek a mieink.

2012. június 12.

Fürdik a kert a félhomályban. Tegnap este a német–holland mérkőzésről elüldözött a hang, a kommentátoré. Tényleg, miért nem közvetítőnek nevezik? Mert nem közvetít, hanem kommentál, magyaráz (engem meg a...) Volt egy időszak, még a tévészés előtt, amikor a rádióban közvetítették a focimeccset, s csak ennyit mondtak be: beszél Szepesi György. És tapadtunk a rádióra. Hát kell ez nekem? Kimegyek a kertbe, a félhomályban a növények barátságosan fogadnak, sziluettjeik körbefognak, megnyugtatnak. Mintha megköszönnék a gondozást, a fürdetést, a fésülést. Pár napja nyírtuk le a fűvet. Most permetezni kellett, igen ám, de kötözni is, meg kacsolni is, a sok eső megtette a hatását. Reggel öt óra után nem sokkal már fenn voltam, a finom felhőcskék megrendezték a menetet: a permetezéssel várjunk, mert ebből még eső is lehet. A kacsolással kezdtem. Az előző napi eső

maradéka szinte folyt a szőlőlevelekről, csuromvizes lett az ingem, mire végeztem, persze nem sok a két sor szőlő, mintegy száz tőke, és nem is mindegyik igényelt beavatkozást. Pár gyors falat, jöjjön a kötözés. A nap is kibújt, szél is lendült, indult a lassú száradás. Május végétől június végéig szapora a szőlőszál, a rendszeres kötözés mellett is sok gyűlt föl, fogyott a rafia. A kordonos művelés dróthoz kötést kér, időigényes, lehetne drótok közé szorítani a szálakat, a nagykertekben már így csinálják, de én szeretek elbíbelődni a sorok között. Még eszembe is jutnak régi és új dolgok, a kötözés amolyan rendszerezés a fejben. Még a szomszédban tartó építkezés zaja sem tántorít el. Kis szusszanás, és jöhet a permetezés. Bekevertem, még rovarölőt is tettem a bordói léhez, a védőmaszkot és a szalmakalapot is felvettem, teljes a harci dísz, szórom a védőlét. És bizakodom: adtunk a gombáknak, lesz itt szőlő. A szépen növekvő fürtökből egyelőre úgy tűnik, megint szüretelhetünk az unokákkal. Mari is besegít a gazok gyomlálásába, seprünk, tisztogatunk, felfrissült a kert. Bizsereg a vállam a permetezőgép súlyától meg a kézi pumpálástól.

Pihenésképpen a géphez ültem: a könyvheti termésekkel ismerkedem, néhányról írni kéne, recenziót, nagydolgot. Egészen felvillanyozódtam, belevágtam. Érik egy szakcikk is a sportkommentátorok kommunikációjáról, mert a közvetítői szóviadal már szó/riada/lom/. Nem tudom, a téma szerepel-e a kommunikációs tanszékek listáján. Majd érdeklődöm. Közben beesteledett. A kerti csendben, a rendben fürdő növények árnyaival kísért pipázás még belefért a teraszon. Jön az ötlet: fényképezzük le a kertet több oldalról, büszkén elküldjük a barátoknak, jó képekhez nem kell kommentár. Majd holnap. Hogy mi lett a meccsel, nem is tudom, valahogy kiment a fejemből.

2012. június 14.

Akik kockásítják a gömbölyűt. Régóta foglalkozom a nyelvi kommunikációval, iskolában, kutatásban, kivált a Zsolnai-pedagógiában, meg a turizmus-venéglátóképzésben volt központi téma. Noteszjegyzeteimben visszatérően helyet kapnak a mindennapokban észlelt jelenségek, vaskos alapanyag gyűlt össze, argumentálásra, kutatásra. Többször írtam ez ügyben levelet a szerkesztőségeknek, szakszerű-udvarias hangnemben, olykor választ is kaptam, hivatalos vétellel. Most, hogy folyik a labdarúgó-Európa-bajnokság: nyitott a pálya, ömlik a szó, nemcsak a játékosok, a tévékommentátorok is szárnyalnak. Többen közvetítenek, többféle a stílus, de a módi egy: teletömni a néző fejét információkkal, szakmai, statisztikai, intim ismeretekkel. Mindegy: dőljön a szó, bóduljon a néző! Kapóra jön Pusztay János mérnök (a Nyugat-magyarországi Egyetem Prima Primiissima díjas professor emeritusa, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem professzora) cikke (gondolom, nem ebből az alkalomból írta, de jókor jelenik meg): „Nyelv,

anyanyelv, stratégia” (Magyar Nemzet, 2012. június 11.) Átfogó, nagy írás, a témában fölöttébb illetékes és kompetens személyekre is hivatkozik, mint Czákó Gábor és Balázs Géza, akik oly sokat tesznek az ügyben. Többféle példát hoz fel, a közszolgálati rádió munkatársai működése kapcsán a „mikrofonengedélyt” forszírozza. Létezik-e még egyáltalán ilyesmi? – teszi fel a kérdést zárójelben. Mert ezt tapasztalja: „siránkozó, lamentáló hanghordozás, az utolsó szótag indokolatlan megnyomása, elnyújtása (miközben a magyarban a hangsúly az első szótagon van), a mondat szerkezetek helytelen tagolása, a monoton hanghordozás (amikor az intonáció alapján nem lehet eldönteni, hol ér véget egy gondolati egység).” Csinos gyűjteményem van, példatár, beazonosítható szereplőkkel.

Közelíthetünk kultúrtörténeti oldalról, ehhez Kő András kínál elmélyült írást: „Labda az Olimpuszon” (Magyar Nemzet, 2012. június 9.). A labdát, a labdával való játszadózást, a játékot járja körül. Rainer Maria Rilke *A labda* című versével indít: „Te Gömbölyű, mely két kéz melegét / tovább adod, röpülve, untalan...” Érinti a labda mágikus-kultikus szerepét, szövegtimológiai részleteket is közöl. Utal arra, hogy a Jiri Cerni *A futballról komolyan* címmel megjelent könyvében (1971) idézett Gadamer német filozófus gondolatai mennyire erősítik Hankiss Elemér gondolatmenetét (lásd *Az emberi kaland*, 1998): a „labdajátékok örökéletűsége abban rejlik, hogy a labda szabadon, mindenfelé mozoghat (‘szabadsággenerátor’), s ily módon teljesen magától alakítja azt, ami meglepetéssel tölt el bennünket”. Tehát Rilke is, Gadamer is egyet gondol: „még nem dolog, de már elég dolog”. (Itt Kő András megemlíti, hogy Kosztolányi Dezső, a vers fordítója a „Ding” szót ’dolognak’ fordítja, amely lehetne ’tárgy’ is. Vagyis a labdával való játék lehet a „meglepetés tárgya”.

Tehát a labda olyan „szimbólum, mágikus és kozmikus tárgy, amely lehetőséget ad az embernek képességei kibontására. De ez csak a játékban lehetséges. A játék viszont *szabadságot teremt, a gyönyör forrása*” (kiemelés tőlem). Az újságíró itt még idézi Eugen Fink német filozófus meghatározását (oly szép, hogy idemáshol nem muszáj): „egy pillanatra kiszabadulunk az élet kavargásából, mintha más planétára jutottunk volna, ahol az élet fényesebbnek, kötetlenebbnek, sikereesebbnek tűnik”. (A játék mint a világ szimbóluma, 1960)

És Kosztolányi szavaival zár: „a játék – tehát nemcsak a labda, hanem minden játék – gömbölyű”.

Nos, ebből következően, számomra bizonyossá lett, hogy a fociközvetítő tévékommentátorok *szabadságkorlátozók*. Megvonnak a gyönyör forrásától, verbalitásuk alá szorítanak, nem engedik, hogy kiszabaduljak az élet kavargásából. Ezek az alakok kockásítják a gömbölyűt. Mindez ékes bizonyíték arra is, hogy tévékommentátor a *szövegfilozófiából* eredő, szándékolt, külön rafinériákkal „színesre” fabrikált narratívákkal le akarja nyomni a képet (és így a népet), a képi

világban a *képfilozófia* hátrányban van. Amit a néző maga is lát – nem, a kommentátor nem hagyja, minden áron el akarja érní, hogy az általa diktált szövegre tapadjon. Annak higgyen. (Akár a politikusok.) Szabadsággenerátor ellen itt a szóhenger – vigyázat! Miközben a kommentátor szabad: állást foglal a rendezés, a sportszakmamódszertan, a bírói intézkedések „tekintetében”, nincs stúdióügyelő (a színházi ügyelő még létezik). Egyszóval: nincs kontroll.

Jó lenne ezt is kutatási témává tenni. Az újságírók nemigen tűzik napirendre, nincs ilyen kritika. A könyvhéten megismertem egy fiatal kommunikációkutató hölgyet, alapos és ígéretes szakmai publikációkkal, talán beleférne a tevékenységi körébe. Majd megemlítem neki, ha legközelebb összehoz vele a jó sors. Addig marad ez a jegyzet. (Ahogy elnézem, lesz még folytatása.)

2012. június 13.

Közvetítő. Na, ilyen is akad. Pár napja is mondtam, többféle tévékommentátor van, sajnos a „kikiáltó” stílus „dominál”. Végre egy nyugodt hang, élvezhető a játék, a labda meg gömbölyű, mert aki beszél, követi a labda útját. Arról beszél, amit én is látok, nem nyomul. Jegyezzük meg a nevét: Deák Horváth Péter.

2012. június 16.

Belépőt feleségeknek. Ingyen. Az Európa-bajnokságon rosszul szereplő lengyel válogatott csapatkapitánya panaszolja, hogy a labdarúgó-szövetségük kevés tiszteletjegyet adott a focisták feleségeinek. Lato, a szövetség elnöke, egykor kiváló futballista szerint eleget kaptak, és a játékosok meg eleget keresnek ahhoz, hogy meg tudják vásárolni a jegyeket. A lengyelek kiestek, három játékosuk, köztük a kapitány, a német bajnokságban játszik, csapatuk, a Dortmund megnyerte a bajnokságot, és kupagyőztes is lett. Gyakran láttam játszani őket a tévében, hajtottak, élvezetesen játszottak. Lehet, ott elég ingyenjegyet kaptak a feleségek. Hát, az Eb-én a jegyek hiánya rányomta bélyegét a játéokra.

2012. június 20.

Médiafocisták. A spanyol edző, Del Bosque olyasmit mondott a franciák elleni mérkőzésük előtt, ha erkölcsileg fölül tudnak emelkedni, akkor nem lehet baj. Ami azt jelenti, ha veszítenek is, emelt fővel tudnak lejönni a pályáról. Nem úgy, mint a hollandok, a lengyelek és a meccs után a franciák, teszem hozzá. Már régebben úgy vettem észre, hogy a nagy klubok sztárjátékosainak nem smakkol a labdarúgó-Európa-bajnokság. Neves klubjaikban hajtanak, a bajnokságban, a nemzetközi kupákban, aminek az Eb-n halvány jele látszik csak. A szakembereknek nem okozna gondot a teljesítmények kimutatása (futás, passzok stb.), ezek mérésére kiváló műszerek állnak rendelkezésre. A különbség még „szemre is lát-

szik”. A világbajnokságokon nagy a hajtás, fűt a belső tűz, az európai – nemzeti – vetélkedőn ez haloványan pislákol. A jó pénzért futballozó játékosokban, akiket felkapott a média, és magánéleti „csemegéikkel” traktálják a publikumot. Nos, ezen játékosok egy részénél se erkölcs, se képesség, az a bizonyos, példaképektől elvárható szintű. Mondjuk, a neves hollandok megfáradtak, de mit mond Ben Arfa, a tunéziai, Nasri, az algériai születésű francia válogatott labdarúgó vagy a fekete bőrű Balotelli, az olasz nemzeti színeken? Megsértődnek, edzőre, újságíróra, utóbbinak Nasri verést helyez kilátásba a nagy nyilvánosság előtt. (A francia játékosok legutóbb a vébén rendeztek olyan belső perpatvart, melytől hangos volt a világ.) Ez a mutatvány misszióknak, sportteljesítménynek, közösségi programnak nagyon sovány. A játékos áru a focipiacon, az eladólistán várja sor(s)át – máma itt, holnap ott, oly mindegy – globalizációs focioperett a posztmodernben. A sajtó, a média – ha cikizi is a focistát – partikuláris vacakjaival együtt (lásd „színes csemege”), mégis őt helyezi középpontba. Így vannak együtt: médiások és labda-kergetők.

2012. június 25.

Gittai István

Borkóstoló

Püski Imrének barátsággal

Kiforrik, öntisztul a bor,
s úgy tündöklük a pohárban,
mint vágyas ágyában a hölgy
üde bőre, keble hegye.

Kóbor útját megszakítja
miatta mind aki férfi.
Aki továbbhajt, kimarad
az áldott örömitőből

Nagyvárad
2012. július 5–7.

Zsindelyezők

Kopácsolás szaporája
hallszik a ház tetejéről.
Ország-világ szeme láttán
másodvirágozni készül,
lobbanni a hadiözvegy.

Ahogy az udvaron tesz-vesz,
árpamagot szór, vizet mer,
kék szilvát szed kosarába,
ámulnak a zsindelyezők,
mintha más dolguk se lenne.

Rajtaütés

Ez már a titkok halála,
hajszálak hossz-hasadása.
Mint a szelek, beosonnak
pompás virágágyásokba,
s oktondin beletaposnak
a szabad kezét kapottak.

Gumicsont

Kutyám kószál szabadon.
Úgy lóbálom a pórázt,
mint aki már eleve
jótevőnek született
a Részek dombjaira.
Amíg ebem szimatol,
ábrándosan múlatom ,
pazarolom időmet
lebegek a ligetben,
miközben esteledi.

Vadkemping

Nincsen félnivalóm,
hát járatom a szám!
Nem volt ez mindig így.
Akkoriban malom
zakatolt, feleselt.
Mostanság a tóba
lóbálom a lábam,
teszem az eszemet.
A csuka megvillan,
elinal, kinevet.
Nem úgy a szúnyogok,
bögyölök, bogarak
bósz siserehada.

Galériában

Meggyőzőm magamat,
s rejtekében hagyom
művel kapcsolatos
kifogásaimat.

Nem csóválom a fejem,
s nem is bólogatok.

Kicsit úgy vagyok ott,
mint a térfigyelő,
üzemen kívüli
ipari kamera,
melyen vastag a por.

Amiről szó nem esik

Átjön a dróton
régi cimborám
görcsös nyöszöre.
Így tesz az, aki
túleszi magát
s puffassza a szél.

Ilyen sanyarú
állapotában
vajon érdekli,
izgatja-e még
a gyertyakanóc
fekete üszke?

Titoktalan garniszálló

Lendület, ritmus
angyalára lelek.
Mintha nem is én,
hanem ő lelt volna
reám idebent.

Mindesetre,
legyen így avagy úgy,
a homokóra
peregése, s az ég
oltalma közös.

Széles nyoszolyánk
kéje, nász-nyöszöre
betölti szobánk,
ahonnét – falnak
füle lévén – bármi
nesz kiszivárog.

Jövendölés és látomás

Varijú hada élén
nyakunkon a tél már.
Rakoncátlan szele
tépázza hajunkat.
Egymás hegyén hátán,
összebújva élünk,
miként a malacok.
Vacogva aluszunk.
Láz cserepezi szánk.
Redves a tűzifánk.
Csonttá fagyás rémét
vázolja a táltos.

No-no, azért visszább
a csahos agárral,
hiszen nyilvánvaló,
hogy mi tévők leszünk
mihelyt elrepülünk.

Utazási láz

Nyüzsög a peron,
ég, talpal a nép.
Vagonok alól
fék hangja sikít,
mintha tokjából
hegedű szökne.

Szemben, a falból
kifordul a szeg,
amelyen hosszú
időn át függött,
s dundin enyelgett
egy reklámgitár.

Rándul, felgyorsul,
robog vonatom
napkelet felé,
ahol is ősi
és makulátlan,
vagy annak remélt
még, ami élet.

A mese vége

Amint a hóban,
a sűrű ködben
pislákolásra
lel a pilóta,
mély levegőt vesz,
s verejtékezve
sík területre
landol a géppel,
olyanszerűen,
ahogy tikkasztó
kánikulában
anyjára talál
a kóbor bárány,
és bégetőzve
bekacarássza
a tar legelőt.

Prémier

Vajon felismersz-e majd
a színpad sejtelmében?
Ahol tetőtől talpig
páncélba nyomorítva
ama katonát játszom,
aki megghiúsítja
a puccsot, még mielőtt
az ármány elszabadul.

Tartogassad a tapsod,
s természetbeni gázsid.
Jó lenne együtt siller
borrá válni ma éjjel.

A séta előzményeiről

Ragokkal bíbelődöm,
s hallom a szú-matatást,
amint kis titkát dugja
almárium fiókja.
Hasonlít nagyanyámra,
meg az őszi manóra.
Ahogyan hűl a viasz,
utolszor pontosítok,
s vattakabátba bújok.
Teketória nélkül
ugrabugrál, vakkantgat
a kutyám. Mehetünk.

Pataki István

hová menekültél

hová menekültél hazám
áruók elöl szívembe rejtőztél
mint nádasban bujdosó kurucot
kiver innen is a tél

szívem már nem véd
nem való várnak
csak bevérző menedék
bennem is rád találnak

lopakodó álnok nyomul
tódul sisere vedlett ránktörő
ahol csak örvény a múlt
ott fuldoklik a jövő

mint korhadó facsonkok árnya
dőlünk a lakatlan tájra
nincs visszaút menekvés
csak előre s fölfelé mint a kés

mint villanó napfény egyenes kaszán
vezényelj utolsó rohamot
törjünk ki csapjunk ki hazám
amíg még megvagyunk

választások

a régi fára új hernyók
az újra régiek másznak
a kertész kalapján tavasszal
egyforma lepkék kelnek nászra

láttam

egy virágzó barackágban
egy szárbaszökkenő kalászbán
fiatal anyámat láttam
ahogy lobogva ég a vágyban

egy nyári villámlásban
apám szikráját láttam
amint az égi üllőt veri
s a kohó tüze már isteni

fényében látszik anyám arca
ahogy a csillagokra vetül
s az üllő pengése kíséri
mint halk szívverés-etűd

láttam amint a dallamára
átlengenek az égi bálba
egy virágzó barackfaága
s egy pengő üllő hű szikrája

szomjoltó

lábnyomomban gyűlt esővízből
bogarak oltották szomjúkat.
tenyeremből tikkadt madárfióka ivott,
s erőre kapott.
de ki versemből kortyolt?

testamentum

ott. akkor. végleg.
áldásával az égnek,
be a gödörbe emelt fővel!
velem ne csináljátok amit nyíróvel!

Barabás Zoltán

Istenem, hova deportálsz?

Az öreg házak közt
rozsdálló hintaként
billeg a délután.

E szomorú hely,
e szomorú ország
ideiglenes munka-

táborából, Istenem,
hova deportálsz
az ótvaros tűzfalakkal

körbekerített őszt?
Hát a nehézlégzésben
szenvedő káprázatot?

Egész délután
egy halott asszony
árnyéka gyógyult

mellettem a padon.
Rákdúlta öléből
két oldalt is

lelógott a pléd,
mert haja tövéig,
haja tövéig fázott.

Még néhány perc
és elballag az utcán
a beesett arcú,

sánta alkonyat,
nyomában a bánatos,
vaksi ékszerésszel,

aki felelőtlenül
ismét teledobálja
az ócska eget

alig pislákoló,
fogaranyak is silány
nyolckarátos csillagokkal.

Most eldagad a szó

Lechapott az éjszaka,
lechapott a szenvedőkre.

takarás születik.
Takarás születik.

Brutális holdfény hava
dől, dől a háztetőkre.

Ódon csillagképek
úsznak a fáradt égen.

Jégtáblák épen, félben?
Kémműholdak az éjben?

A semmi felé el,
a semmiből fel.

A semmiből fel,
a semmi felé el

Kémműholdak az éjben?
Jégtáblák épen, félben?

úsznak a fáradt égen
ódon csillagképek.

Dől, dől a háztetőkre
brutális holdfény hava.

Jó éjt, királyfi!
Kiszáradt torkodban

Lechapott a szenvedőkre,
lechapott az éjszaka.

most eldagad a szó.
Kíméletlen, elkárhozó

Szabadságunk mint a hínár

Muzsikás a kedvünk és van italunk,
Szabadságunk mint a hínár, így vigadunk.

Lábunk nem rogy, bírja váltig,
Bár a csígetől kipállik a szánk is.

Vigadj világ, új nap szentül,
Isten is szóból ért szitkot, esküt.

Megkérdi tán valaki: mire várunk?
Hiszen ébren is kibeszél az álmunk.

Nem soká' grabancon ragad egy kéz
S a nagy posványon át jön értünk a vég.

Mészáros Róbert

Ifjúsági találkozó

Füzesabonyi pillanatkép 1962 nyarán

Még nem ragyogott a füzesabonyi utca. Abban a porban és szélben nem is ragyoghatott. Az utcaseprő egykedvűen figyelte, hogy végzi el a szél helyette a munkát, friss fuvalatokkal, hogy aztán egy portölcserít terelgetve újra betérítse az utcát a közeli földekről idehordott anyagos porral.

Az utcaseprő gondolatai messze jártak, komor emlékek földjén. Amikor felnézett, végre megenyhültek vonásai, újra az állomás épülete előtti nyüzsgést kezdte figyelni, érdeklődéssel tanulmányozta a sok ismeretlen arcot, majd lecsukta a szemét, élvezte a napfényt, a szabadságot.

Egy főköttös fiatalasszony lépett oda hozzá, kizökkentve őt derűs magányából.

Már ismerték egymást. Egy újabb munkáról volt szó. Egy kis mellékes az utcaseprés mellett.

Az asszony kihajtogatta a nyomtatott papírt. Apró betűs német nyelvű nyomtatvány volt, egy újabb fordítanivaló. Az utcaseprő ceruzát kért, és egy üres lapra azonnal írni kezdte – immár ékes magyar nyelven – az NDK mosógép használati utasítását. Pár perc alatt kész volt vele. A hálás háziasszony pedig kifizette a munkát, ropogós magyar forintban. Elköszöntek. Az utcaseprő felállt, kinyújtóztatta tagjait, és belépett az állomásépületbe. Most, hogy volt pénze trafikra, egy kis cigarettaszünetet engedélyezett magának.

Éppen rágyújtott, amikor megszólalt a hangosbeszélő. Nem szokványos közlemény volt. A füzesabonyi állomásra a Világifjúsági Találkozóra készülő külföldi delegációkat szállító vonat érkezett. Az utcaseprő szeme felcsillant. Külföldiek!

Kilépett a peronra, és meglátta a fellobogózott szerelvényt, amely lassított és megállt. 14–24 éves fiatalok lógtak az ablakokban, kísérőikkel. Sokan leléptek a peronra is. Érdeklődve mustrálták az utcaseprőt. Koszos fekete kötény, rőzseseprű. Ez lenne a fogadóbizottság? Nem, ez még nem Szilvásvárad, csak egy rövid megálló...

Meglepődtek, amikor megszólította őket. Először németül, majd spanyolul köszönt. Az NSZK-s és a madridi diákok felkapták a fejüket. Örültek, hogy magyar útjukon először anyanyelvükön tudnak beszélni valakivel, aki nem tolmács, csak egy egyszerű magyar munkás. De valahogy furá volt, hogy anyanyelvi szinten beszélte a németet, és több más nyelven is válaszolgatott a fiatalok kérdéseire. Az utcaseprő megdöbbenően tájékozott volt az európai országok történelméről, nemzeteiről.

Nem, még nem járt soha külföldön, de hosszú hónapokon át hallgathatta világhírt barátai élménybeszámolóit. Aztán eszperantistákat keresett az utcaseprő. Na, velük aztán már igazán felszabadultan ment a diskurzus. Egyiküket még cigarettával is megkínálta, s a srác a kísérőket figyelve óvatosan eltett egy szálát.

Előkerült a vonatról egy üveg Coca-Cola is, majd felhangzott a sípszó. Az utasok visszazálingóztak a kupékba.

Hová kerültünk? Kérdezték egymástól. Micsoda ország? Mi mikor jutunk el ideig? Itt még az utcaseprőkkel is öt nyelven lehet társalogni.

A cigijük azért kicsit kapar. Konstatálta krákogva a fiatal eszperantista egy perccel később.

A szerelvény megmozdult. Az utcaseprő hátrébb lépett a peronon. Hosszan beleszívott a Kossuthba. Micsoda tiszta aroma. Nem szokta még meg az ilyen tömény és finom dohány ízt, a börtönben gyártott, zsírpapírba csavart, koszos kapadohány után. Kifújta a füstöt, amely gyorsan összekeveredett a VIT-vonat füstjével, és nemsokára nyomtalanul elszlott az állomás peronja fölött.

Az 1962-es „Füzesabonyi Ifjúsági Találkozó” véget ért.

(Ez megtörtént eset. Az utcaseprő édesapám – Mészáros György – volt, akit 1956-os munkástanácsitkárként 8 év börtönre ítélték. Ebből 5 év két hónapot le is ült. 1962. április 2-án szabadult. Első munkája a füzesabonyi utcaseprői állás volt.)

Mészáros György (1933–1992)

Szűk Balázs

Lyukas Október

„Soha rosszabbkor, soha így megverten.
Éjesebb gyászba sohse hullt a szikra,
Sohse volt még ilyen szomorú a világ.”
(Ady Endre: Véres panorámák tavaszán)

Már földig ér a zászló,
A gyászszalag, a *bánat*
Sosem érem utól
Szenvedő apámat.
Ki sose jutott más nép
„Üveg erdeibe”,
Sírján remegő nevét
Bánat hava törli le.
Bánaté, mely azóta
Is folyton *hullva hull*,
Fehér halált dobva,
Hol a szó meglapul.
Ő az ki lassan kel
Minden álmom alján:
Szép könnye felemel
Szöggé Jézus karján.
Szöggé, melyen vér csurog,
Hiába, azóta is;
Szemben még imposztort
Kialt november is.
Apám némán elmúlt,
Szalagja elveszett,
Lázadva szállnak *elhullt*
Angyalok sírja felett.
Ki gyaláz, nem magyaráz.
Ma is korom *hull* hóra.
Nem liheg rőt parázs
Nyelvet lobogóra.

Mint éhes macska
Spájzban, élni tanul,
Keresztje behavazva,
Fekete ég legalul.
Szeméből szemembe *hull*
Istenből fénylő párlat.
Már olvad és halkul:
Szétesnek a záruk.
Szoríts magadhoz, Apám
Mint lázadókat a szűz;
Forró virágokat nyitván
Ölelj, mint égi tűz.
Csend van a barakkban,
Araszol a *bánat*.
Ködben semmi sem robban,
Már eladták hazámat.
Apám hűlt kövén bankok
Fosztják a fehér jelent,
Szerelmem vért alkot
Kiszáradt földemen.
Ennyi a példázat:
Elveszett jó apám,
Torkomra *hull a bánat*,
Temess lepledbe hazám.
Már földig ér a zászló,
A gyászszalag, a *bánat*,
Sosem érem utól
Szenvedő apámat.

Bertha Zoltán

Népek Krisztusa, Magyarország

„Krisztusban hívtunk és küldtünk el keresztyének, Krisztusban teremtettünk és tartatunk meg magyarnak” – hangzott az ateista-kommunista diktatúra (a legújabb kori „babiloni fogság”) utáni első református világtalálkozó jelmondata Hegedűs Loránt megfogalmazásában. Áttörve Tőkés László hősiességével a hallgatás falát, a rácsokon túli fényből merítve a megújult erőt Csiha Kálmán hitmélyítő verseinek tanulsága szerint, s követve mind a többi mértékadó és történelemformáló személyiség útmutatását, a nehéz időközön túljutva ma már református anyaszentegyházunk újraegyesítését ünnepelhetjük, örvendezve népünk, nemzetünk spirituális összetartozásában az intézményes egység újjáalakításának is. Mert amit Trianon szétszabdalt, azt a Lélek újraépíti, és örökkévaló hitvallással kísérve a keresztyén magyarság megmaradásának talpköveként szilárdítja meg. Még „a Templomot se építettük föl”; s „elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – keseregte-zokogta Ady már *A szétszóródás előtt*, s a szétszóródás után még tovább sajgott a fájdalom, hogy „népét Hadúr is szétszórja”, menthetetlenül; hogy „tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy. 'Korszakok tűzdühe nem edzett, s fölolvaszt a világ kohója, s elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – ahogyan Németh László prófétálta Adyt idézve nevezetes *Debreceni kátéjában*. Vagy amint a lelkész-tanárköltő Kiss Tamás jajongta *Kunsági elégiájában*: „Látlak, honom, te hontalan, / te gyermekednek mostoha, / ki jót adott mindenkinek, csak a magyarnak nem, soha. / Kiért ám mégis élni kell, / irántad szívet szítani”. Mert azért végig örök igény és szükség maradt, hogy a nemzet erkölcsi-szellemi otthona és mentsvára, az integer magyarság szakrális jelképe és centruma, a „Templom” mégiscsak felmagasodjék, hogy ne vesszék el a magyar a magyarban, hogy a Krisztusban találjon menedékre és üdvösségre ez a sokat hányatott szegény nép. Hiszen „nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza s hogy a nemzet Géniuszának arcát akármelyik is, torzképben tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára” – amiképpen pedig Makkai Sándor, Erdély református püspöke hangoztatta a harmincas években. Mert „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” – hirdette Ady, s vele ugyanezt később olyannyiszor a

karizmatikus irodalomtörténész Czine Mihály, aki egyenesen azt is állította, hogy bár természetesen „minden vallás adott megtartó értékeket”, s „együtt szólnak az emberért, a személyiségért: az öikuménia jegyében”, és hogy „a keresztes és csillagos tornyok egymásnak integetnek”, miként Illyés versében: azért „a magyar művelődés, a magyar irodalom az utolsó négy évszázadban erősen protestáns, s ezen belül inkább református színezetű; sokszor még a katolikus alkotók műveiben is”. S ez a „protestáló hit s küldetéses vétő” (Ady) őrizte meg azt a fenséges morális tisztaságot és járult hozzá nagyban ahhoz a grandiózus szabadságharchoz, amely 1956-ban is világ csodáját jelentő „emelkedő nemzette” (Németh László), „Népek Krisztusává” (Márai Sándor) tette Magyarországot.

Ezek a csillagfények világítják mai utunkat is: hit, haza, emberiség. A magyar hitküzdelem mindig létküzdelem is volt egyben; a hit a nemzetet tartotta, a nemzet pedig a keresztyén hitigazságokat védte és hagyományozta tovább. A megmaradásakat így mindenkoron szakrális értékekkel telítődött. És íme, a mostani egyház- és nemzetegyesítési folyamatban is az emberélet időtlen metafizikai igazsága ragyog fel: az ontológiai otthonosságban („azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – Tamási Áron), a lelki közösségben, az anyanyelvi, szülőföldi, vallási, kulturális, erkölcsi önazonosságban, humanitás és divinitás együttesen kiteljesedő magasrendűségében. A magyar egység a magyar passió és üdvtörténeti remény minden stációját megtestesíti és képviseli immár: az áldozatiságtól a megváltó feltámadás legtágasabb szotériológiai és eszkatológiai perspektívájáig. Az Istenember nyújtotta vigasz és távlat biztonságával lehet így magyarságot és emberséget hitelesen megélni; s a szenvedésben is sugárzó szeretetabszolútumként szertehordozni. Mert a hitben, reményben és szeretetben fogant magyar öntudat sohasem volt „a más mellének szegzett kés, mindig csak a fejünkre sújtó bunkó ellen felemelt kar” (Németh László). És sorolhatjuk tovább a végtelenségig nagyjaink eligazító igei téziseit az erkölcsi nemzeteszmény mibenlétéről: „Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élősködik. Nekem az magyar, aki dolgozik (...) Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátora” (Szabó Dezső); „Ember is; magyar is; magam is” (József Attila); „aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (Tamási Áron); „A mi igazságunk: a mi erőnk” (Kós Károly); „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember” (Németh László); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkozás és a nemes magatartás” (Veres Péter); „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk”; „Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek” (Illyés Gyula); „Mennél jobban sikerül embernek lennem, annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz magyarságom is (...) egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon”; „Hontalan

vagyok / de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet / és maradok ez úton, míg csak élek / töretlen hittel ember és magyar” (Wass Albert).

Hontalanul, leigázottan, szétszóródva és kétségbeesésben, torokszorító kisebbségben és keserű nyomorúságban: eszméinket azért nem hagyjuk. Se a templomot, se az iskolát. Mezőtúrtól Sárospatakig és Pápától Nagyenyedig és Debrecentől Kolozsvárig és tovább a Székelyföldre, Felvidékre, Délvidékre, Kárpátaljára, Őrvidékre, Európáig és Amerikáig és Ausztráliáig és akármeddig, ahol hitünk szentélyei és Istenünk otthonai állnak. Felépítettük-e a Templomot tehát? Kányádi Sándor úgy mondja, hogy igen, mert az nem más, mint maga a magyar költészet. De megnyugodnunk mégsem szabad. Óvni és ápolni is kell immár, amit a szellemi honvédelemmel és az evangéliumi bizakodással kiharcoltunk. Demográfiai hanyatlásunk, gyönyörű magyar tájaink és vidékeink elnéptelenedése, falvaink elöregedése és elhagyatottsága, mindennemű soradásunk és zsugorodásunk, pusztulásunk ezernyi nyoma – összes erőfeszítésünk ellenére –: súlyos és szomorú tényvalóság. Így tehát oltalmazó Templomunkat tovább boltozva, ragaszkodván mindahhoz, ami a miénk és ami minket köt és emel a bennünk és fölöttünk húzódtó értékekhez: folyvást reformálunk, megújulunk – és tennünk, élnünk kell. Hűségben, imádságban, munkában. És akkor megkapjuk, ami megígértett. Soli Deo Gloria!

Benő Attila

Tizenegy aforizma a háláról

A hála nélküli ima olyan, mint a sóatlan kenyér.

*

Az őszinte hálaadás a fényre hangol, és eltávolít az örök homályban és ellentmondásokban vergődő énünktől

*

Mindennapi hála nélkül nincs beteljesedett élet, csak hiányos „önmegvalósítás”.

*

A hála egyedüli színhelye a szívben van. Minden más helyen hontalan.

*

Csak hála láttatja meg, hogy Isten a kevésben is nagyon sokat ad.

*

Isten áldása és kegyelme folyékonyan és folyamatosan szól hozzánk, és mi csak dadogunk és hebegünk a hálaadásban, ha néha eszünkben jut a sok kérelem és könyörgés közepette.

*

Hálát adni kevés: hálában kellene élnünk.

*

Minél távolabb vagyunk Istentől, annál több az elégedetlenség bennünk, minél közelebb Őhozzá, annál több megköszönni valót látunk.

*

A hála áldott cselekvésre késztet, az elégedetlenség kapkodó cselekvésre.

*

A hála a múltra és a jelenre irányul. A félelem pedig: a jövőre. A hála tehát valóságos, reális dologra figyel, a félelem pedig nem létező dologra.

*

Az elégedetlenség torzítja a látásunkat, a hála élességet ad neki.

Bertha Zoltán

Ember és betű

„A betű szent. A betűvetés különböztet meg bennünket az állatoktól. Az írás inkább isteni, mintsem emberi találmány” (Paolo Santarcangeli: *A betűk mágiája*).

S valóban: ősi jelek, egyiptomi hieroglifák, keleti piktogrammák, sumér agyagtáblák, (székely)magyar rovásírás, északi rúnák... – már pusztá formá-létükben mind-mind a történelmiség és az örökkévalóság kapcsolatában időtlen időktől fennálló szakrális titokról beszélnek. Jeltartalmaikban, jelentésvilágukban pedig szintén az a nyugtalan, ismeretszerző igyekezetből fakadó metafizikai őstudás nyilatkozik meg, amely a teremtés, a mindenség végső törvényeire vonatkozik. A jelekből írásrendszerek alakulnak, a megrögzített üzenetekből nyelv-, beszéd- és értelemhordozó tárgyak kristályosodnak ki, majd könyvek – s kitágul a „Könyvek Könyve” (a Biblia) és a Gutenberg-galaxis meghatározta könyvkultúra egész univerzuma. Könyvek szólnak magáról a könyv történetéről, írott szavak az írásbeliség jelentőségéről – az önmagára reflektáló gondolat határtalan külső és belső dimenzióit villantva fel. Mert létezni és valamelyest megérteni a létezést, sőt aztán a létmegértés folyamatait is: elháríthatatlan együttes kihívás az emberlény előtt – a kultúrateremtés humanitás és divinitás közötti szféráit átható egzisztenciális és erkölcsi lényegszerűség. Modern, posztmodern filozófiáknak a játékosságot is átszínező komoly és kínzó kérdésföltevései sem kerülnek meg: hogy a nyelv szabályszerűségei és szabadságlehetőségei miként közvetíthetik vagy alkotják embervoltunk legigazabb minőségeit, hogy „költőien lakozik az ember” vagy sem, hogy írástudó (i. e. olvasni tudó, s nemcsak a betűket) avagy írástudatlan (mert nincs köze szellemi kultúrához, lelki értékigényhez, eszmékhez és eszményekhez, tradícióhoz és közösséghez, hithez és reményhez).

A könyv tehát: csakis ünnep, mert mélyre visz és felemel, s bármilyen kultúrterületen a (Németh László fogalmaival) egyszerre „hűséges” és „ünnep-szomjas” embert igazítja. Az értékes könyv: mindennapi szükséglet és varázslat, mert a betűrengetegben a szellem jelzőfényei világítanak. A jó könyv sorstükör – és autentikus sorslátásra tanít. Népek és nemzetek élményvilága sűrűsödik bennük, a nyelvi-anyanyelvi önkifejezés legmagasabb rendű alakzataiban.

Az olvasás szerepe aligha csökkenhet, lévén a műveltség, azaz az emberi saját-szerűség fokmérője; így a könyvé sem, mely már tárgyiségében megnemesedik: a könyvművészet részeként.

Sütő András szerint „nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember”. S ő idézi gyakran Jean Pierre-t: „A Szó, amely Isten, redőiben őrzi az emberi nem tör-

ténetét az első naptól fogva, s minden nép történetét annak nyelvében”. Kányádi Sándor ugyancsak szüntelenül szavainknak – mint „Noé bárkájába” való – begyűjtésére, átmentésére int: az illyési „haza a magasban”-eszmeiség jegyében és képviselőjében. Betű, szó, nyelv, nemzeti kulturális közösség: egymástól elválaszthatatlan, egymást kölcsönösen feltételező létminőségek. A könyvekbe gyűjtött tudás pedig a nemzeti szellemközösség megmaradásának egyik záloga. S a nemzeti szellem könyvtára és pantheonja – s így kincsestára, thesaurusa – egyúttal az elidegeníthetetlen nemzeti jelleg szükségszerű és eltagadhatatlan megnyilvánulássá válik. És tovább, a sajátos nemzeti minőségek az egész emberiség, a teljes emberi kultúra kiiktathatatlan részévé válnak. Ahogyan Babits Mihály fejtegette: „az egész kultúra – a népek lelkének óriás koncertje (...) E nagy koncerthez egy új hangot adni, új színt a világirodalom nagy tarkaságához, a legnagyobb szolgálatok egyike, melyeket egy kis irodalom a világirodalomban tehet, s része a kis nemzetek azon nagy feladatának, mely nálunk Széchenyiben vált leginkább tudatossá, aki így fejezte ki: 'egy nemzettel ajándékozni meg az emberiséget'. Az élet mindig keresi a különégeket és tarkaságokat, és milyen szegény lenne az egyszínű emberiség!” Sőt, a sajátosság – a kisépítési vagy kisebbségi jellegzetesség – külön dimenziót, akár értéktöbbletet: a „sajátosság méltóságát” is jelentheti. „Hol keresse méltóságát egy (...) kisebbségi sors? A kevesebb joga az élethez az, hogy különb” (amint azt Németh László állította és igényelte). S egybehangzik ezzel, amit a kortárs költő, Szócs Géza fogalmazott meg a 2010-es tokaji író táborban: „Tudjuk azt, hogy minden nyelv eltűnésével egy világmagyarázat tűnik el. (...) a magyar nyelv kiveszésével nemcsak azt a néhány millió embert érné veszteség, akik ezt anyanyelvükként tanulják (...) hanem az egész emberi kultúrát is.”

Amit a könyv, a jó könyv hordoz: az tehát mindnyájunké. A világ minden táján – és minden magyar vidékén, itt a Délvidéken is. Az összetartozás eszköze – „az igazi haza” ölelésében, amely (Babitsot idézve): „a haza, melyet sohasem lehet az Emberiség ellen fordítani: mert kincse inkább ez az emberiségnek, és sokasodása és gazdagodása. (...) Ez az a haza, amelyre igenis szüksége van az emberiségnek, amelyet meg kell őrizni az emberiség számára.”

Pósa Zoltán

„Egyik szélsőség szüli a másikat”

Bitskey István professzor vall Pázmány Péterről, a nikomakhoszi etikáról és az újkori funkcionális analfabetizmusról

A magyar irodalom és a keresztény virtus mindenható erejét hirdette az ateista világban is Bitskey István irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem professor emeritusa vall lapunknak a nevelés és az oktatás alapkérdéseiről.

Bethlen Gábor koráról, a hitvitázó irodalom, a humanista erudíció, a keresztény virtus mindenható erejéről tanúskodik Bitskey István professzornak, a régi magyar irodalom nesztorának, spiritus rectorának életműve. Egerben született 1941. március 26-án. Közös alma materünkön, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar–történelem szakos diplomát 1967-ben. Igazi kis egyetemi aranykort teremtettek számunkra a vaskorban csodálatos tanáraink, többek között Barta János, aki Arany János legnagyobb magyar kutatója volt, Bán Imre, aki a barokk irodalom történetének nagymestere, valamint az 1956-ban bebörtönzött Julow Viktor, aki a felvilágosodás korának, Fazekas és Csokonai életművének legjobb ismerője volt. Mestereink büszkéek lehetnek tanítványukra, Bitskey Istvánra, aki négy egri gyakorlóiskolai tanév, majd MTA akadémiai aspirantúra után 1975-ben került vissza az ősi város egyetemére, ahol a régi magyar irodalmi tanszéken – 1981-től tanszékvezető egyetemi tanárként – nevelte megközelítően négy évtizeden át diákok nemzedékeit tudóssá, tanárrá.

Legendás kötetei, tanulmányai közül legismertebbek: *Hitviták tüzeiben* (1978), *Humanista erudíció és barokk világkép* (1979), *Pázmány Péter* (1986), *Eszmék, művek hagyományok*, (1996), *A római Collegium Germanicum-Hungaricum és a magyarországi barokk műveltség* (1996), *Püspökök, írók, könyvtárak* (1997), *Retorikák a barokk korból* (2003), *Mars és Pallas között* (2006). Számos cikk, tanulmány fűződik a nevéhez. A Móra Kiadó sikerkötetének számított 1985-ben az *Így élt Bethlen Gábor* című könyv, amely tanárok, gimnazisták számára egyaránt hasznosnak bizonyult, ráadásul a sorozatban szokatlanul műves, gazdag nyelvezettel megírt tankönyv-kiegészítőként is kiválóan megállta helyét. Az egyetemisták számára nélkülözhetetlen Bitskey Istvánnak a *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez - Reneszánsz kor* című 1990-es hagyományörző és korszerű kötete. Amellett, hogy az MTA levelező tagja, a Debreceni Akadémiai Bizottság elnöke, számos munkabizottságnak részese, többek között az osztrák–magyar kultúratudo-

mányi vegyesbizottságnak is. Mindemellett professor emeritusként hű maradt a Debreceni Egyetem régi magyar irodalmi tanszékéhez, most is csak a szerdai fogadóóráján tudtunk találkozni Közép-Európa legszebb, a világnak is egyik legbájosabb egyetemi épületében, a harmadik emeleten.

– *Bitskey István gazdag életművének középpontjában áll Pázmány Péter, ki a nikomakhoszi etikával vallja, hogy a jóság „oly tekkéletesség, mely jóvá teszi nemcsak azt, akiben vagyon, hanem annak cselekedetét is”. Am Pázmány továbblép Arisztotelésznel, nála a világegyetem transzcendens központja Isten. Továbbá az okosságtól vezérelt jóságot tartja értékesnek. Hogyan érvényesülnek ezek az elvek a mai-tegnapi diákok között? Tegnapi, a vörös materializmus és ma, a fehér materialista pragmatizmus korában?*

– Azt gondolom, hogy az erkölcsi tartás minden korszakban elsődlegesen fontos, hozzátartozik az ember lényegéhez. Az erkölcsi normák között vannak olyanok, amelyeknek nem szabadna átalakulniuk a különböző politikai változásokkal együtt. Természetes, hogy korszerűsödik a gondolkodásunk, a részletekben akár módosulhatnak is az emberi mentalitások új közegbe kerülve, de az alapvető emberi értékeknek meg kellene maradniuk. Erre jó példa Arisztotelész nikomakhoszi etikája, amelyben mindig érvényes etikai normákról van szó. Ezeket a normákat átvette később a magyar irodalom, többek között Pázmány Péter, de mások is kiaknázták a nikomakhoszi etikában rejlő bölcseletet, a benne foglalt erkölcsi elvek máig érvényesek. Egyet kiemelnék közülük: a szélsőségektől való tartózkodást, ami különösen a mai nagyvilágban, de még a mi kisebb világunkban, Magyarországon is fontos lenne, ugyanis az egyik szélsőség gyakran kivált egy másik szélsőséget, és akkor már a kettő között olyan áthidalhatatlan lesz a konfliktus, hogy nem lehet megkeresni a középutat, ami egyébként mindenkinek jó lenne. A kompromisszumkészség nem jelenti azt, hogy valaki föladja az elveit, inkább arról van szó, hogy meg kellene kísérelni megérteni a másik felet, a vitapartnert. Erre Pázmány Péter korának hitvitázó irodalma is jó példa. Abban a korban is elhangzottak szélsőséges állítások, egyik szélsőség vonzotta a másik szélsőséget, de Pázmány, főleg amikor érsek lett és az ország főkancellárja is, akkor már törekedett arra, hogy megtalálja a szükséges kompromisszumokat. Sőt, korábban is, az 1608-as országgyűlés idején megkérdezték több főpapot arról: adjanak-e a protestánsoknak vallásszabadságot vagy ne. A megkérdezett öt főpap közül az osztrákok mindegyike nemlegesen válaszolt, Pázmány volt az egyetlen, aki részletes érveket sorakoztatott föl az igen és a nem mellett, és azok az érvek maradtak túlsúlyban, amelyek szerint meg kell adni a protestánsoknak a vallásszabadságot. Pedig hát Pázmány igazán azt szeretete volna, ha az ország többsége katolizál, de mégis úgy gondolta, hogy a másik fél érveit és érdekeit is figyelembe kell venni. A

régi magyar irodalmi szerzők példája ma is követendő minta lehetne mind a tudományban, mind a művészeti életben, mind a politikában. Üdvös lenne mindönk számára, ha legalább igyekeznének a világnézeti szempontból szemben álló felek egymást megérteni, s megtalálni a jó kompromisszumokat, amelyek a középutat jelentik.

– *Mennyire igazak a hírek az egyetemre érkező diákok többségének elképesztő fölkészületlenségéről? Bár tudjuk, hogy ez semmiképpen sem a tanárok és az iskola hibája, mégis megkérdezném: mit tehet a tanár és az iskola a mai helyzetben?*

– A hír igaz. Sőt, sajnos, nagyon is enyhe volt a megfogalmazás. 1975 óta foglalkozom a magyar szakos egyetemisták képzésével, s folyamatosan érvényesül az a tendencia, hogy rendkívüli módon csökkent a hallgatók alaptudása, amit a középiskolákból hoznak magukkal. Ezelőtt tíz, tizenöt évvel széles körű olvasottsággal rendelkező diákokkal is találkoztunk még a fölvételi vizsgán is. Manapság ez ritka, mint a fehér holló, sajnálatos módon azért, mert az olvasás szerepe háttérbe szorult, jelentős mértékben a digitalizáció következményeként. A kérdéskör nagyon összetett. Tudjuk, hogy az internet egy másik dimenziót jelent a tájékozódásban, a fiatalok többsége onnan szerzi meg ismeretei nagy részét. Ez önmagában egyáltalán nem baj, de például regények elolvasása az interneten vagy más digitalizált formában, úgy gondolom, nem adhatja meg ugyanazt az élményt, mint amikor valaki a kezébe veszi a könyvet, benne bármikor előre-hátra lapozgat, ízlelgeti a kifejezéseket, félreteszi, megnéz, kikeres kiegészítő információkat szótárakból, kézikönyvekből. Nem lenne helyes, ha az internet átvenné a könyv szerepét. Az új technikai eszközöknek nagyon sok előnyük van a tájékozódás szempontjából, de elmélyült gondolkodásra, olvasásra célszerűbb lenne a könyveket használni. Amit a tanárokról mond, abban is egyetértünk. Annyit fontosnak tartanék elmondani, semmiképpen sem szabad a magyar, és a történelemtanítás kiemelten fontos szerepéről lemondani. Jóllehet tudjuk, hogy nagyon sok tantárgy igényelne magas óraszámot, azt is, hogy az idegennyelv-tanulás mennyire fontos, de megengedhetetlen, hogy az irodalmi alkotásoknak az identitástudatot, nemzettudatot kialakító, az ember erkölcsi lényét fejlesztő szerepe háttérbe szoruljon. Reményeim szerint az új Nemzeti alaptanterv is tehet a helyzet megváltozásáért.

– *A válaszhoz közvetlenül kapcsolódva: a legújabb korban szokás lebecsülni a bölcsészetet, hogy csak ama hírhedt szocialista államtitkári kijelentésre utaljunk. Szabó Zoltán, mint azóta megtudtuk, többre tart egy másodfokú egyenletet az egész magyar történelemnél. Mégis, a legélesebb viták e területen jelennek meg a tantervi változások idején. Miért fontos az irodalom vagy a történelem ennyire?*

– A technika, a természettudomány legújabb vívmányai óriási dolgokra képesek, az atomenergia jó példa erre. Ezeket viszont békés célokra is, de az emberiség elpusztítására is föl lehet használni. Azt, hogy a technika legmagasabb szintű vív-

mányait mikor és mire használjuk, az emberiség javára vagy a kárára, mégis csak az erkölcsközpontú humán tudományok tudják valamilyen módon befolyásolni. Nagyra értékelve a fizika, a kémia, a biológia, az orvostudomány területén elért szédítő eredményeket, ahhoz, hogy mindezeket a humánus szolgálatába állítsuk, szükség van az írók, a gondolkodók, a legjobb értelemben vett filozófusok nézeteinek tanulmányozására és a következtetések levonására. Hogy a történelem szakos tanári énem is megszólaljon, közismert Cicero mondása: *Historia est magistra vitae*, azaz: a történelem az élet tanítómestere. Sokan elkoptatottnak vélik, mert sokszor mondjuk, de a jelenkorunk történései is igazolják, hogy az elmúlt eseményekből perdöntő következtetéseket lehetne levonni a jelenre vonatkozóan. Aki hitelesen akar tájékozódni, s a jelenben meg akarja határozni a haladásunk irányait, annak a múltból mindenképpen tájékozódnia kell. Csak egy gyakorlati példa: ha valakinek súlyos betegsége van, és elmegy az orvoshoz, mit fog a doktor először kérdezni: mikor kezdődött, hogyan kezdődött, mikor és milyen tüneteket érzékelt? A diagnózis a betegség történetének a feltárásával kezdődik, másként nem tudhatja a szakember sem, hogy a betegség milyen irányba változtatja meg az élettani funkciókat. Kiemelkedően fontos a mai történelmi helyzetünk megértése szempontjából is, hogy lássuk a folyamatot: hogyan jutottunk el idáig? Milyen buktatók voltak? Minő tanulságokat lehet és kell levonni az elmúlt idők eseményeiből? Persze, ezt nagyon óvatosan és szakszerűen kell végrehajtani. Nem egyszer halljuk: ugyanolyan történelmi források és események nyomán egymástól gyökeresen eltérő következtetéseket von le az egyik és a másik történész is. Egy valamit tisztázni kellene: legyen egy olyan alapvető tényanyag, amelyet mindenki elfogad. Ebből kellene kiindulni. A történész feladata, hogy a consensus communis, az elfogadott tényeket először rögzítsük, s csak utána következzen az: ki hogyan értelmezi a történelmi tényeket? A végső értékelésnél a jó kompromisszum keresése nem más, mint a megváltoztathatatlan tények tiszteletben tartása.

– *A NAT irodalom-műveltségterületét illető vita két ága: milyen szerzőket tanítanak és milyen nagy a kortárs irodalom szerepe? Vannak, akik fontosnak tartják, a történetiséget. Mások túlbecsülik a kortárs irodalom szerepét az oktatásban. Értelmezésük szerint a mai irodalom a beszélt nyelv aktualitását hordozza, a gyerekek kritikákat olvashatnak róla a lapokban, így inkább lehet beszédtema közöttük is, mint a régebbi korok irodalma? Ön szerint szabadna-e a középiskolai irodalomtanításnak ennyire jelenközpontúvá lenni, vagy ez is egyike azon téveszméknek, amelyek mérhetetlen károkat okozhatnak a középiskolai oktatásnak?*

– Abból indulnék ki, hogy a NAT-tal kapcsolatos újabb vitákban is a szélsőségektől kellene tartózkodni. Attól, hogy egy szerző politikai szempontból pro vagy kontra vitatható, vagy sokak által elítélt nézeteket vall, írhatott akár nagyon jó könyveket is. A NAT-ban van tízszázaléknyi szabad választási lehetőség, amely

teret ad a tanári szabadságnak is. Úgy gondolom, hogy a roppant heves vita, amely a NAT készítői és a Magyartanárok Egyesülete közt zajlik, éppen emiatt szülhetne mindenki számára elfogadható kompromisszumos megoldást, hiszen az alapismeretekre vitathatatlanul szükség van, ugyanakkor a pedagógus személyisége is kibontakozhat az ajánlott tananyag szabad kezelésében. A tanárok egyénisége egyébként is meglehetősen különböző, természetes, hogy mindenkinek van kedves írója és korszaka, amit sokkal nagyobb lelkesedéssel tanít, mint mondjuk a kevésbé kedvelt költőket és korszakokat. A tanárnak sem kell minden tantervben szereplő író minden egyes nézetével egyet érteni, de kötelessége átadni a diákoknak a kötelező alapismereteket. Ebből következik a másik megjegyzésem: semmiképpen sem értek egyet azzal, hogy csak a 20–21. századi irodalmat tanítsuk a diákoknak, vagy csak a kortárs literatúra kapjon túlzott hangsúlyt az idézett érvelés nevében. A 20. századi irodalom megérthetetlen lesz annak, kinek számára legalább részben nem ismeretes a magyar irodalom hét évszázados története. Adynak a kötetét hogyan érthetné meg, aki a kuruc kor történetéről nem tud semmit, hiszen van számos Ady-vers, ami kapcsolódik a kuruc korszakhoz, pl. a *Két kuruc beszélget sorozat* (*Tyukodi pajtásom, Nagy tüzet csináltunk, Merre, Balázs testvér, Most már nagyon jó*). Tinódi modorában is írt egy verset a világháború idején (*Krónikás ének 1918-ból*), de akár Ady, akár József Attila istenes versei sem érthetőek igazán bibliai alapismeretek nélkül. A posztmodern irodalom is tele van az irodalom korábbi korszakaiból vett reminiscenciákkal. Tudomásul kell venni, hogy a humán tárgyak, nemcsak a történelem, hanem az irodalom és a művészetek, a teológia története is, kronologikus ismereteket kíván. Alapvető különbség a humán tudományok és például az orvostudomány vagy a farmakológia között, hogy vannak olyan gyógymódok és gyógyszerek, amelyek teljes mértékben elavultak, így a hozzájuk kapcsolódó tankönyvek egy része is idejét múlttá válhat. Ám a humán tudományok nem így működnek, bennük sarkalatos szerepe van a történetiségnek, a művekből megtudjuk, hogy az elmúlt évszázadokban miképpen gondolkodott egy író. Mi az, amit már akkor átgondoltak, milyen eszmei, filozófia áramlatok befolyásolták a világnézetüket? Az emberi élet teljességéhez tartoznak a régi kor emberei, így e teljességet csak akkor tudjuk megérteni, ha azokat a régi könyveket megtartjuk a polcokon, és ezekből próbálunk egy fejlődési vonalat lerajzolni, s majd e fejlődési vonal végpontján érthetjük meg a mai helyzetét akár az irodalomnak, akár a történelemnek, akár a politikának. Summa summarum: én kiemelkedően fontosnak tartom, hogy a középiskolai irodalom- és a történelem-oktatás közvetítse régi korok ismeretét is a diákság számára.

– *Bízok-e Tanár Úr az irodalom és a tanítás 21. századi jövőformáló szerepének megmaradásában, vagy ha tetszik, a visszatérésében?*

– Azt gondolom és remélem, hogy mindenféle értelemben javulni fog az em-

beriség, Magyarország és a magyar irodalom helyzete is. A reánk zúduló technikai csodák az embereket, különösen a fiatalokat ideiglenesen elviszik a túlzott rajongás felé. De azt hiszem, hasonló válságot átéltünk már akkor is, amikor a televízió újdonságnak számított, s egyszerre kongattuk meg a vészharangot az olvasás, a színház és a mozi érdekében. Aztán az emberek rájöttek, hogy bár a televízió csodálatos találmány, de ha odaülnek elé, és válogatás nélkül mindent megnéznék, elzárják magukat az eleven kommunikációs lehetőségekből. Sok mindenből kimaradnak, mert sok felesleges időt elpazarolnak, amellet persze, hogy nagyon hasznos ismereteket is nyerhetnek, sok mindent megtanulhatnak, de csak akkor, ha szigorúan válogatnak, s így egy idő után megtalálják azokat a műsorokat, amelyek építenek és nemes értelemben szórakoztatnak is. Ugyanez a helyzet az internettel kapcsolatban, melynek képernyője elé napokig odacövekkelhetjük magunkat. Vannak fiatalok (s nemfiatalok is), akik internetfüggővé vagy elektronikus játékfüggővé válnak, ezért sok más élettevékenységből kimaradnak, és olyan sok időt eltöltenek haszontalanul, ami egy idő után visszahozhatatlan. Bízom abban, hogy erre már a fiatalok is kezdenek rájönni, s hogy a televízió és az internet is újra a helyére kerül a jövőben. Legalábbis ez lenne a kívánatos, használjuk arra, amire valóban értelmes módon használhatjuk, de ne szorítson ki más fontos foglalkozásokat az életünkből. A jó könyvek olvasását, az emberek egymás közötti eszmecseréjét, a beszélgetéseket, a közösségi alkalmakat. Arisztotelész megidézésével kezdtük, vele fejezzük be: az ember zoon politicon, közösségi lény. Nem élhet meg úgy, hogy egy képernyő, egy személytelen tárgy elé ül, és mindent csak tőle vár. Mert ez a magatartás az egyéniséget egyoldalúvá teszi. Ahhoz, hogy teljes életet éljünk, kell a közösségi lét, a közösséghez tartozás. A 21. században az emberek többsége egyre inkább megérti, mennyire fontos a nemzeti identitás. Ennek köznapi példája, hogy közeledik az olimpia, amelyen nemzetek képviseltek magukat, és az emberek rendkívül érdeklődően nézik ezt a békés versengést. A kultúra is olyan magas rendű nemzeti értékeket jelenít meg, amelyek az emberiség civilizációját változtatossá, sokszínűvé, gazdaggá teszik. Remélve hiszem, hogy a huszonegyedik század ezeknek az értékeknek a kiteljesedése felé tart.

*Fazekas József***Harmónia**

Hozzád csendesedek,
elkerülnek a vétkek,
megnyugszik minden bennünk.

Ránk estül lassan a nap,
szívem szíveddel hallgat
és csillagzene szól felettünk.

Egy kevés égi béke
-létünk legszebb éke-
mint kegyes ajándék, most a miénk.

Légy örökös vendég:
titkon rejtőző fenség;
Istentől kapott harmónia.

Így vagy...

Nekem így vagy szép
smink nélkül
fáradt lábakkal
ízeket kavarsz
a gáزرózsán
s megnyugszik
kezeden a nappal

nekem így vagy jó
szíved szerint
szétszórod lelkedet
s új köntösbe
bújtatod az éjjelt
hogy éljünk tovább
virrasztanak benned
a gondok
de megőrzöd titkát
mint a csodát

nekem így vagy erős
szép tekintettel
látsz minden gaz közt
víg világot
hajnalt húzol bajaimra
s derűje vagy
ezernyi bajomnak

nekem így vagy
a minden
Biblia-súly
e léha világban
nincs mértéke
életemnek más
csak te
ne kérdezd miért
ne kérdezd miért.

Megrögzött konok

Mint gyakrolótéren
 a baka
 mindig hol kellett
 álltam helyemen
 a világ kavargott
 ezren is átgyalogoltak
 rajtam
 szél suhintott
 ág táncolt hátamon
 igazam kérték
 nem adtam
 új gúnyám lett
 a rágalom
 körbe néztem
 s benőtt az irigység
 bozót-lelkű
 parancsnokok
 de Nap kézenfog
 főlemel
 nézem a világot
 megrögzött konok
 és mosolygok
 mosolygok.

Az apátság

És megépítették
 nyütte dolgát jobbágy és ökör
 Isten vigyázta az építők kezét
 falat emelt a hit és szorgalom
 s az ívek csúcsain megpihent az ég
 örült a völgy bámult s kurjantott
 föl az őrködő Bélkőnek
 hívó harangok zengték-bongták
 áll az apátság
 az utolsó kő is helyére illett
 imába kezdett nép és szerzetes
 még a nyughatatlan küldönc
 a szél is táncolt
 az ér jégkék fodrain
 kötések méhében fogant
 a századokra szánt idő
 s egyszerre lett az ember
 nagy és piciny
 állok és nézem a rozettát
 zuhog ömlik a fény
 s elfolyik apró kvarc szemeken
 millió gyémánt szikrázik
 mindenütt
 és nyolcszáz év
 szólal meg bennem
 nyolc század hívott és várt
 végre ide értem
 alig küzdött autóm
 míg felporoszkált
 most itt állok
 titkokkal szemközt
 és szégyenkezem
 szégyenkezem mert távoli
 világok kegyesen kegyeket
 osztanak nekünk
 s az Isten tanúját nem kérdezik:
 mióta itt a kenyerünk
 mióta Krisztus a hitünk
 mióta Mária gyermeke lettünk.

Szabó Bogár Imre

Mostanában

Öreg szemem ámul-bámul,
mert a múltam távolából
egy
gyermek villog, aki voltam,
ráadásul
nem is mély, és nem is sötét,
s nem riasztó messzeségből,
inkább gyengéd közelségből,
valóságából, s nem meséből.

Hát
nézem kicsi gyermek-arcom,
mint ahogy a kedves szülő
nézi
édes
csemetéjét odaföntről,
a hetedhét sűrű egék
közeléből-messzijéből.

Párában
vergődő ősz szempillákkal
űzöm
magamról a múltak ködét,
hogyan
jobban lássam, aki voltam,
az egykori gyermek-voltom:
tűnjön rólam
(rontom-bontom!)
minden homály és sötét!

S én, az egyre jobban húló,
csontomban is csak könnyűlő,
elszállni kész, ősz apó,
megsimítom szőke fejem:
„Jól van, fiú! Így jó! Na jó!”

És
hálás vagyok
egy mondatért:
„Papóka, látod, papóka, nézd!” –
hisz’
e szavakat, bizony isten
én mondtam volt (valóban rég),
de
ma is még meg- s felismerem.

Ó,
én már tudom, mi vár majd rá,
de
nem mondom meg, nem, neki.
Hadd higgye még szép jövőjét
sokáig
amíg el nem jön értünk is
az a végső valaki.

S

*Akkor egyek leszünk megint.
Megint.*

Álmomban

Álmomban erre jártál.
Karcúbb és szebb is voltál
a vártnál,
a megszokottnál.

Nagy súlyok voltak rajtam.
Hanyatt feküdtem, nem mozdultam,
s így, mozdulatlan,
csak szemhéjam mögül követve
kutattam:
mi ez a furcsa,
e különös, szokatlan
helyzet
veled kapcsolatban.

Olyan friss és üde voltál,
messziről jöttél, mosolyogtál,
könnyedén lépkedtél és hajlongtál,
forgolódtál köröttem,
(az ájultan fekvő fölött)
fölöttem,
mint réges-rég,
szép ifjú korodban, mikor még versengtél
(versengtünk)
szárnyas angyalokkal.

És
azóta is,
már nem úgy, mint álomban,
inkább fényes nappal:
keltemben, jártomban,
hol itt, hol ott, de látva látlak:
olyannak, amilyen egykoron voltál,
s nem annak, aki itt,
mellettem *botorkál*.

*/Hogyan is van ez, ó, Te, nagy, nagy Buddha?
A fájó valóság nem fér (nem kell) tudatunkba?
Az, hogy
megrokkbanunk,
sántítunk, görbülünk és jajgatunk néha,
vagy csak nyöszörgünk, mint a szótlan béna?/*

Pedig hát ez, vagyis az a valóság!
S azt mondják, mindenért kárpótol a jóság.

De az álmom óta
benned is Őt látom, Őt, aki te voltál,
Őt,
aki te volnál,

hogya szárnyad volna.

Bálint Péter

A meseértés – és értelmezés csapdái

A meséről való mesélés korát éljük. Minden hallott történetet a magunk szája íze szerint alakítunk és adunk tovább, minden olvasott történetbe beleolvassuk magunkat, és minden látott filmben meglátjuk a sorsunkat, mert csak azt tudjuk megérteni és értelmezni, amit személyessé tettünk. Amikor ugyanis a *tömeg* jelzővel ellátott dolgok vesznek körül, a tömegkommunikáció gyanús hírtömegének az áldozatai vagyunk, sőt, gyakorta meghalni is tömegesen kényszerülünk, részben azt tapasztaljuk, hogy minden devalválódik körülöttünk: érték, bölcsesség, élet; részben felébred bennünk az elemi vágy a tömegben, a silányban, a személytelenben, a kaotikusban élve a személyessé tehető történetekre. Ezt az érték- és életdeficitet kompenzálандó emlékezetünkben felrémlik a „mese”, melyet személyesen nekünk mondott valaki, s amelynek hősei gyermekkori társaink voltak: együtt élünk egy történetet, százféle változatban újra és újra. És aztán mi mondtuk el a „mesét” gyermekeinknek, hogy melyiket és hogyan, azt most ne firtassuk, vagy legalábbis ne itt. Viszont ne feledjük, a latin „*tradíció*” kifejezés egyik jelentése éppen a tudás és tanítás átadása, a másik jelentése pedig maga a szóbeliség útján átadott monda, történet: amiről a továbbiakban beszélni szeretnék.

Megismétlem a kezdő mondatot: a meséről való mesélés korát éljük. Némi iróniával azt is mondhatnám: *meta-tradicionálunk*. Cseppet sem csodálkozom ezen a kommunikáció (a ki- és az elbeszélés) és az antropológiai (a mindent szöveggént olvasás és értés) évszázadában. Igaz, a meséről mesélők többsége és a mesére éhezők többsége sem ismeri a beszéd valódi tárgyát képező tradicionális népmesét; ezt a visszás helyzetet figyelembe véve, no és a botcsinálta mesekutatók (mint amilyen magam is vagyok), a futószalagon gyártott óvónők és a nyereséggel meglépő kiadók érdekeit is figyelembe véve, mindenki jól megfér a virtuális fonókalákában. Bár némelyek rebesgetik olykor, hogy a király meztelen, vagyishogy a gyermekirodalmárok, a mesekutatók nem arról mesélnek, amiről mesélniük kellene (így aztán az óvo- és tanítónők sem azt és arról mesélnek, mint amit és amiről kellene), hogy a globalizációt és a NAT-iratokat kompenzálандó hagyományt őrizzenek, ám a meséről mesélők kórusában elvész az intő hang. Ez a tárgy mellett elbeszélés vagy tárgyról félrebeszélés önmagában még nem is volna baj, ha időnként visszavisszatérnénk magára a vizsgált tárgyra: a *mesére* és annak *poétikájára*. A magam részéről erre törekszem.

I. Két problémafelvetés:

1. Úgy tűnik nekem, hogy a különböző diszciplínákhoz kötődő „mesekutatók” több, egymástól eltérő fogalmi szinten és értelmezői mezőben, egymásnak gyö-

keresen ellentmondó (s jó, ha csak ellentmondó és nem egyenesen kizáró) érdekek mentén, s az elméleti vizsgálódást a könyvkiadás napi gazdasági praxisának alárendelve beszélnek el egymás mellett *a meséről*: ezért is állítható bátran rólok, hogy *el*-beszélők. Már a különböző konferenciák – mint a meséről fecsegés agorái – is eleve a meséről szóló eltérő beszéd elkülönböződését figyelembe véve szerveződnek, s a meghívottal szembeni elvárás, hogy megfeleljen a szervezők előzetes diktumának, és referátumával ne valljon kudarcot. Gonoszkodva kérdezem, Heideggerrel szólva, hogyan is vallhatna kudarcot bármely meséről *el*-beszélő, kedélyesen fecsegő, ha belátjuk, hogy „a fecsegés annak a lehetősége, hogy mindent megértsünk anélkül, hogy a dolgot előzetesen elsajátítanánk. A fecsegés eleve megóv attól a veszélytől, hogy az ilyen elsajátítás során kudarcot valljunk.”¹

2. Különböző meseelméleteket és tanulmányokat, kritikákat és könyvajánlásokat olvasva, olybá tűnik nekem, hogy sem a néprajzosok, sem a mesével más aspektusból foglalkozó kutatók többsége mind ez ideig tudomást sem óhajtott venni (s ami szomorúbb, hogy továbbra sem óhajtott tudomást venni) a „mesei hármasszon” jelentőségéről és jelentésségéről, amit Walter Benjamin *A mesemondóról* írott briliáns esszéjében fejtett ki. Értem én, hogy minden tudomány szakembere félti a maga „vadászterületét”, a saját kompetenciája birodalmát, még azt is érteni vélem, hogy nem szívesen enged oda be „idegeneket”, mivel nem kíván teret engedni az Odo Marquard-féle „inkluzív-ész” működésének. Triviális az ok: kizárni mindig egyszerűbb, mint befogadni. Csakhogy nem lehet úgy tenni, kiváltképpen nekünk nem lehet úgy tenni Honti János szellemi örökségének birtokában (már ha tényleg birtokunkban van ez az örökség), mintha az irodalomelmélet, a filozófia, az antropológia, a nyelvészet, a pszichoanalízis legújabb eredményeit mellőzhetnék a folk-narratívák vizsgálatakor. (Javaslom *A mese világának* újbóli/sokadik olvasását, különös tekintettel a Honti által kijelölt mesekutatási lehetőségekre: a filológián/hermeneutikán, fenomenológián/antropológián alapuló interdiszciplináris kutatásra). Már csak azért sem lehet egy-egy tudomány bátyái mögé bezárkózni, egy vadászterületet hitbizományként őrizni, mert e felettébb könnyelmű elhárítással (mely a szakemberi inkompetenciák sorának bevallását is jelenti) magát a felbecsülhetetlen értékű és gazdagságú mesekorpuszt „minősítenék le”, s mert megtagadnánk a korpuszban benne rejlő évszázados bölcseletet, erkölcsi rendet és túlélési stratégiát, melyet Walter Benjamin említett, mint a mese „leglényegét”.

A vizsgált tárgyunk: a tradicionális mese értésének szakmai (értsd ezen etnográfusi és/vagy irodalmi) kompetenciáját felülíró és kitágító interdiszciplináris kutatással szemben létező fenntartás nem új keletű; a mítoszkritikával foglalkozó

¹ M. HEIDEGGER: *Lét és idő* (fordította: Vajda Mihály et al.) Gondolat, Budapest 1989. 317.

német filozófus, Hans Blumenberg már évtizedekkel korábban felvetette *A mítosz valóságfogalma és hatóereje* című írásában, hogy az interdiszciplináris kutatásra (a sokféle kompetencia összeadására) a tárgy összetettsége okán van szükség.

A sokértelműségekre való hajlam mindig a tárgynak is sajátja.²

Márpedig ez a sokértelműség nem csak a mítoszra, de a mi tárgyunkra, a tradicionális népmesére is igaz. Csakhogy (s ezt kollégáimmal: Biczó Gáborral és Bódis Zoltánnal együtt megtapasztaltuk a korábban kiadott meseelméleti kötetünk kapcsán), a szakemberek, a mesekutatók részéről a legtöbb ellenvetés azért merül föl az *interdiszciplináris vállalkozással* szemben, „mert nem fogadja el a tárgyat a maga jól definiált, bevált körülhatároltságában”. Sőt, ahogy Blumenberg nyomatékosítja, kiszakítja a „konvenciók eredményeként létrejött egyértelműségéből”, és új megvilágításba helyezi, ami a vizsgált tárggyal, a mesével együtt, a meséről szóló lehetséges diskurzust („mesebeszédet”) is más összefüggésben tételzi. Vagyis veszi azt a kellemetlenkedő bátorságot, hogy a mesepoétikát kiragadja az etnográfia és az irodalom diskurzusából (másként szólva: kompetenciájából), s áttemeli egy másik, nevezetesen a filozófiai antropológia, a nyelvfelméletológia vagy a narratológia diskurzusába, s mivel annak fogalomrendszerét használja, a *sokértelműség* épp a sokféle kompetencia összegződésekképpen mutatja meg önmagát.

II. A meséről szóló diskurzus szintjei

Azért, hogy világos legyen, amit ebben az előadásban a *meséről* szóló diskurzusok („mesebeszéd”) eltérő nyelvi szintjéről ki szeretnék fejteni, rögtön különböztessük is meg őket, mert hiszen a kutatók olykor épp a meseértést nehezítik meg azáltal, hogy a hermeneutika logikáját megrétfálva (detronizálva), felcserélik az értés és az értelmezés sorrendjét, és ettől fogva valóban félremesélnek, visszalopják korunkba a mesélés egyik régi értelmezését, a nemigaz dolgok elbeszélését: vagyis a kétértelmű „mesebeszédet”.

1. Az első szint, amelyről korábban az etnográfusok és újabban az antropológusok beszélnek, a „tradicionális népmese”: a szájhagyományban évszázadokon át megőrzött s változtatás/átírás nélkül átadott/kiadott mesekincs.

Idő és persze kielégítő definíció hiányában, engedtessek meg nekem, hogy tényleg csak néhány alapvetést említsek/ismételjek meg. Szinte szégyellem is, hogy veszem a bátorságot a meséről szóló fenomenológiai kijelentések felmondásához. Ellenben ez a fajta felmondás egy másik megközelítésnek, nevezetesen a klasszikus etnográfiai és strukturalista mesekutatásnak mond fel, vagy küldi őket nyugdíjba. Ennek a felmondásnak a lehetőségét már Honti is megpendítette; s úgy tűnik nekem, hogy napjainkban nemcsak Honti szellemi öröksége, de a felmondó

² H. BLUMENBERG: *Hajótörés nézővel* (fordította: Király Edit), Atlantisz, Budapest 2006. 107.

vagy ágyót-mondó kívánsága is beteljesedik. Csak abban reménykedhetünk, hogy nem a tradicionális népmese iránti teljes érdektelenségben; vagy aminek a szel-leme köztünk settenkedik: a meséről szőtt „konfekcionált ábrándokban”, vagy az „állandó gyökértelenítés módján” teljesedik be.

A mese, a *tradíció* kifejezés értelmében, eleve újra vagy újjámondott narratíva, amelynek sokértelműsége (többek között Róheim, Plessner, Lévinas szerint) a kommunikációs aktusban: a szó és a tett, a hang és a gesztus, a mondás és a mondott (*le dire et le dit*) viszonyában vizsgálendő. Tegyem hozzá rögtön az irodalom hermeneutikai, a nyelv fenomenológiai és filozófiai antropológiai eljárások révén. Ez a metodológiai megszorítás vagy más aspektusból kibővítés még önkényesnek is tűnhet, s nem is óhajtom elfedni a valódi szándékomat (saját kompetenciám igazolását), hiszen minden kritika egyben önigazolás, minden megszorítás egy újfajta ki- és széttekintés lehetőségének a megteremtése is egyben. Ugyanakkor ez a megszorítás/kibővítés felveti a meséről mesélők, Európa-szerte az önmaguk kompetenciáját mindmáig foggal-körömmel védő etnográfusok és irodalmárok inkompetenciáját is, annál az egyszerű oknál fogva, hogy – a plagizálás korában magam is plagizáljam Hontit –: a meséről eleget ma sem tudunk.

A mese, különösképpen a variánsok tükrében látható ez, – heideggeri értelemben – a mesemondó önelbeszélése; a mesemondó az elmondottnál mindig tágabban értelmezett mondás (többjelentés, túlcsondulás) révén teremt sajátos – Tengelyi szavával élve – „értelemösszefüggést” a valóságtapasztalatok közt, és a mondás *hogyanja* mutatja meg a sajátos hangvételt. A mese az adott lokális közösség évszázados élettapasztalatán s az abból lepárlódott szellemi-lelki bölcsességén nyugvó történet, mely (1) mindenkor valamilyen körülmények között adott társas (házastársi, vérségi, baráti, ellenséges, jó és rossz) viszonyrendszerben; (2) a hős önmaga diszpozíciójában és Lévinas *reszponzív etikájának* szellemében: a másik sürgető feleletigényére adandó válasz elkerülhetetlenségében tárja föl értelmét; (3) s amelyik mindig egy adott közösség erkölcsi normarendjét reprezentálja. Szeretném hangsúlyozni, hogy a *re*-prezentálás, vagyis az újbóli (a különböző nemzedékek számára történő) megismétlés, megjelenítés ténye hangsúlyossá válik a mesélésben, mint szakrális kommunikációs aktusban. Következtetésképpen mondjuk ki bátran: semmilyen szóbeliségben rögzített vagy kötetben kiadott meseszöveg, amely nem szolgálja az élettapasztalaton nyugvó kollektív bölcsesség és az évszázados erkölcsi normarend fennmaradását, nem kínál a kikökölt vagy elemi hiányt mutató élethelyzetre megoldást (túlélési stratégiát), nem ígér a halál sokféle mesei megnyilvánulására újjászületést (épp a megbocsátás és mindenki másért felelősségvállalás következtében), az nem meríti ki sem a tradicionális mese, sem az átadás fogalmát. A transzgresszió kapcsán emlékeztetni szeretnék arra, amit Tengelyi mond:

Olyan átvételről van itt szó, amely nem idegen tapasztalatok elsajátítását jelenti, hanem az örökölt javakban való részesülést. Az átadásnak ezt a sajátos módját nevezi Husserl hagyománynak.³

A tradicionális mese és mesemondás funkciójával szembeni első és megbocsát-hatatlan szakmai elfogultság, pontosabban *értelmetlenség*, ha valaki még ma is „szórakoztatásként” állítja be, s nem látja az eredeti szülőhelyén, a faluközösségben betöltött valódi szerepét, mely a népdaléhoz, a balladáéhoz, a néptáncéhoz hasonlatos. Ez a szerep: a mesemondó (s rajta keresztül a közösség) önkifejezését (a heideggeri önelbeszélést) és a létértelmezést segítő nyelv megteremtését/át hagyományozását szolgálja: olyan nyelvét, mely többnyire nyelvjárásban használatos, mégis olyan nyelv, amelyik Lévinas szerint a valóságtapasztalaton és etikai jelle-gű feleletigényen nyugszik. Magyarán szólva: a mesehallgatás közben szüntelenül a mesemondó felhívására adandó elkerülhetetlen válaszban töprengünk. Tudjuk jól, minden mese (a szóbeliségben létezett vagy írott szöveggé formált narratíva) egyfajta nekünk szegezett felszólítás és meghívás, tanítás és tanmese. Még pontosabban: „kitalálás”, ahogy régen nevezték a mesét, abban az értelemben, hogy: kitalálok, miként élhetem meg azt, ami a kizökent világi létezésben csupa rejtély és veszélyforrás számomra; kitalálok azt, miként válhatok azzá, amivé rendeltetésem és lehetőségem szerint lehetek/lehetnék. Félreértés ne essék, nem azért mesélek (mondok el történeteket), hogy a munkafáradalmaimon, a feszültsége-imen, a kételyeimen, az ingergazdagságomon könnyítsek, Gehlen szavával: „*tehermentesítsek*”. Hanem azért, hogy a sorsszerűség (fátum), az elkerülhetetlen végzetesség (halál) szorításából, az élet értelmetlenségének csapdájából kiutat teremtsék. Hogy elgondoljam a „halálhoz mérten” kínálókozó létlehetőségeimet, éppen a sartre-i csapdászituációt kompenzálendő, elviselhetővé tegyem az emberi életet. Világos ebből az aspektusból Honti megjegyzése: a mese nem a borzalom világa, hanem a feloldás művészete: ehhez kellene megtalálnunk a megfelelő kompetenciákat, melyek egyaránt érintik a kutató és a művész vadászterületét.

Továbbá, ha és amennyiben a valóság változásainak felgyorsulásából eredően a bölcsélet jelentősége devalválódott az információval szemben, miként ezt Walter Benjamin és Odo Marquard egyértelművé tette, az nem a mese hiányossága, mondhatni „szavatossági ideje” lejárásiának valószínűsítése. Sokkal inkább „fogyatékosága” korunk emberének, aki elfogadta, hogy a személyes szabadsága és relatív jóléte érdekében a jelenvalóságba feledkezzen bele (a *belefeledkezés* jól mutatja az emlékezet- és vele együtt az identitásvesztést), ezzel egy időben bele-sétált abba a csapdába, hogy lemondott a sajátos gondolkodásról, az emlékezetéről és helyette a feldolgozhatatlan mennyiségű hírözön elszenvedőjévé, „együgyű”

³ TENGELYI: *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz, Budapest, 1998. 123.

lénnyé fokozódott le. Könnyű belátni, hogy a hír nem boldogít, mármint a létezés metafizikus és eszkatalógikus szintjén nem boldogít: ha csak nem angyali hír/üzenet. Márpedig a véges emberi lét egyik célja mégiscsak a boldogságkeresés. (Marquard szerint az értelemkereséssel a filozófusok csak le- és elfedik ezt az elemi boldogságvágyat, mintha megtalálására nem volna kompetenciájuk). A boldogságkeresés mindig is egyfajta lemondással jár, mondjuk a túlfokozott vágyakról, a beválthatatlan reményekről, ugyanakkor egyfajta kompenzáció is a globális gazdasági és politikai hazudozással, létfenyegetettséggel szemben. Ebben a kompenzációs igényben érhető tetten az „elbeszelt történetekhez” visszatérés vágya, mely a közösségi identitáskeresés esetén a népmeséhez, a szubjektív ön- és létértelmezés esetén a modern kori regényhez (vagy más prózai műfajokhoz) vezet vissza az embert.

2. A meséről szóló diskurzus második szintje a szóbeliségből az írásbeliségbe átültetett, és bizonyos szempontból „irodalmiasított” népmeséről való beszéd. Több mint „beszédes”, hogy napjaink egyik legnevesebb francia mesekutatója, Nicole Belmont a *Poétique du conte* előszavában nyomatékkal említi, hogy a tradicionális népmesét alig vagy egyáltalán nem ismerik a franciák, akik pedig La Fontaine és Perrault meséin nőttek föl, s e hiányt pótlandó akarja megmutatni a valaha szóbeliségben létezett népmese természetét.⁴ Ez – az egyébként számomra kevésbé meglepő – szándék és a francia *conte de fée* (tündérmese) helyett használt *conte populaire* kifejezés a segítségemre siet, hogy mondandóm lényegét megragadjam. A *conte populaire français* kifejezés (mely címszó alatt adta ki a majd kétezer oldalas kötetét Delarue és Ténèze), mint elénk tűnik, már önmagában is kétértelmű és illetéknépp zavart is okoz; egyszerre utal a La Fontaine és a Grimm-testvérek „irodalmiasított” mesehagyatékára és a szóbeli változatokban élt népmesére is. Ezért meglepő számomra az, hogy Belmont miért is nem választja el élesen, határozottan egymástól a kétfajta mesekorpuszt, és miért nem óhajt kilépni a La Fontaine és a Grimm-testvérek által ránk testált vagy még inkább ránk októrált mesehagyomány körén, mely persze együtt járna azzal is, hogy túl kell lépnie a klasszikus etnográfus szemléleten és a meséről való mesélés kétértelműségén. Kompetenciahiány vagy energiahiány?

Bármennyi feddést és kritikát is kapok érte, nem rejtem véka alá azon véleményemet, hogy az „irodalmiasított” népmesével szemben (jelesül a Grimm- és a Benedek-féle átiratokkal szemben) alapvető és lényegi fenntartásaim vannak. Erre persze megvan a jó okom, és igen nagy baj lenne a mesekutatással, illetve kutatókkal, amennyiben az eltérő vélemények hangoztatásának nem adnának teret.

⁴ Nicole BELMONT: *Poétique du conte, Essai sur le conte de tradition orale*. Éd. Gallimard, Paris, 1999.

Mondjuk ki nyíltan, az interdiszciplináris mesekutatót magát csonkítaná végzetesen, ha a mesekutatók a „konvenciók eredményeként létrejött egyértelműségéből” nem óhajtának kitekinteni. Ezzel kompetenciájuk korlátozottságát és korlátoltságát bizonyítanák.

A tradicionális népmese (hangsúlyozni kívánom e tekintetben a legjobb szövegforrás a 20. század második felében, különböző audiovizuális eszközök segítségével felgyűjtött cigány népmese: Ámi, Jakab, Cifra, Ordódy, Balogh repertoárja talán mindenki számára meggyőző példa erre), megőrizte mind a mitikus-archaikus világszemléletet, mind az archetípusok és ősi szimbólumok sokértelműségét, többletjelentését, mind az olyan fenomének, mint: átok és vezeklés, sírás és nevetés, látás és beszéd, hallgatás és felelősségvállalás, erő és lustaság, együgyűség és megbocsátás (s még hosszan sorolhatnám) durand-i izomorfiját (magánhasználatra mondjuk úgy: *láthatatlan szervesülését*), mind pedig a hős egzisztenciakarakterének fenomenológiai leírhatóságát. Az átírás, egyértelműbben a szövegcsonkítás következtében épp a nyelvfennmenológiai és az antropológiai leírhatóság lehetősége szűkül be, a Ricoeur említette mitikus rokonpárviszonyok felismerése válik bajossá. De ennél is nagyobb baj, hogy az átírással (csonkítással, elhagyással, egyszerűsítéssel) együtt megváltozik a mondás és a mondott viszonya: a sokértelműség és a többletjelentés veszíti el nyelvi árnyalatait és azáltal *a gondolkodás rétegzettségét. Érdemes Lévinashoz fordulni, aki abból indul ki: „(...) amit mondunk, annak megvan a maga értelme, ámde az, hogy mondjuk, amit éppen mondunk, ezenfelül külön értelem hordozója, és a mondásnak ez az értelme ugyanakkor nemcsak több, de más is, mint a mondottaké.”*⁵

Ebből következik, hogy mindaz, amit mondunk szavakkal, vagy mondunk szó nélküli tettekkel, gesztusokkal, mimikával (miként erre Plessner rámutat kitűnő *Le rire et le pleurer* kötetében), az olyasfajta értelemkifejezés, mely az elhallgatás, az elhagyás, a módosítás révén mind a mesehős létlehetőségfeltételét, mind az egész meseszöveg (változat) értelemösszefüggését változtatja meg egyszerűben és végzetesen. (Ezért állítja Honti jogosan, fél évszázaddal korábban, hogy nem léteznek típusok, hanem csakis egyes mesék vannak.)

Újból szabadkoznom kell, nem a Grimm-testvérek és Arany János korának „puritán” mesegyűjtő- és kutató szemléletét kívánom perbe fogni (noha minden hermeneutikai megközelítés a meglévő szövegek perújrafelvétele, a korábbi ítélet felülbírálata és újjáértelmezése is egyben), csupán arra szeretnék rámutatni, hogy a puritán szemléletből és az irodalmi igényből fakadó átírás során vagy nyomán elsőrendű mitikus és archetipikus aspektusok tűntek el az egyes típusokból (s nem ritkán a korabeli variánsokból is). Hadd hozzak egy-két szemléletes példát;

⁵ TENGELYI i. m. 226.

a *Piroska és a farkas* egyik francia változatában a farkas miután – Kerényi szavával – „magába-ette” áldozatai egy részét, s orális éhségét csillapította, elvermelte két áldozata maradékát, jelezvén, hogy a szexuális paroxizmus nem egyedi/egyszeri megnyilvánulás, hanem újra és újra felhorgadó szenvedély (lásd Kékszáll-típus). A Jakab-féle *Feketebéli király* (az elátkozott királylánytípus) mesében, a Jánas által megmentett/megőrzött királylány, aki korábban katonákat evett magába, koporsójából fölkelve sikoltozott, megtisztulását követően e meghökkenítő szavakkal ajánlotta föl magát: „Nézz ide, kicsi szívem, mindenestre te őriztél meg engemet három íccaka [...] én már tiszta lélek vagyok, úgyhogy mindenfilit elkövetek, ami csak neked tetszésed szerint történik [...] én nem vótam neked rendelve, hogy felesíged legyek, de hogyha tetszised van, lehetek. Úgyhogy a kenyeret megkezdheted, de bevégezni nem végezheted a kenyeret be.”⁶

Az egészen elképesztő következtetés volna a mai kor emberétől, hogy e Kerényi és Jung által górcső alá vont mesékben a mitikus és archetipikus vonások akár pszichoanalitikus, akár fenomenológiai vizsgálata helyett, a gyorsan ítélkezés szellemében erkölcstelenséget látna e mesékben, s ne azt próbálná megvilágítani, hogy aligha van olyan élethelyzet és emberi létet érintő gond, amelyre ne volna megfelelő válasz a tradicionális mesében. A mesében elbeszélte történet/sorsbetöltés mindig túlélési stratégia is, a közösség és valamennyi tagja megéli valamiképpen az életvalóságot, de a mesemondás, vagyis sok és sokféle élettörténet elmondásának célja éppen az, hogy egyfajta „útitervet”, hogy azt ne mondjam „üdvtervet” készít a halandó ember számára, aki Heidegger szavával élve: a „halálhoz mérten” létezik és gondolkodik.

Az előadásomra készülve kaptam egy elektronikus üzenetet (melynek ez esetben valódi, számomra rendkívüli üzenetértéke volt), hogy tudniillik 150 évnyi zárolás után felfedezték, és Regensburgban kiadták a Grimm-testvérek kortársának számító Franz Xaver von Schönwerth (1810–1886) mintegy 500 eredeti és az újdonság erejével ható tündérmese-gyűjteményét. (Érdemes volna utánajárni, kinek az érdekében is állt ennyi ideig jegelni, elhallgatni, a feledés homályában veszni hagyni, majd váratlanul leporolni az eredeti gyűjteményt?) Csoda történt? Aligha hiszem, ha csak az archiválás poroszos gesztusát nem tekintjük csodának. Megtaláltak valamit, ami másfélszáz évig ott volt, lappangott egy archívumban: a szótlanságba zárva, holott nagyon is beszédes lehetett volna a tekintetben, miként szóltak a tradicionális német vagy a francia földről menekült hugenották átadása révén németté lett népmesék felgyűjtésük idején. Úgy vélem, az újonnan felfedezett hagyatékkal megismerkedvén, a német kutatók megéreztek, hogy va-

⁶ NAGY Olga – VÖÖ Gabriella: *Havasok mesemondója, Jakab István meséi*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002. 202–238.

lami nagyon nincs rendben a Grimm-féle átiratok körül, s két évvel ezelőtt bejelentették, hogy az elmúlt kétszáz év hagyományát felülvizsgálják, mégpedig az interdiszciplinaritás jegyében. Vagyis úgy döntöttek, hogy a szétaprózott, a rosszul felhasznált vagy a kizárólagossá tett kompetenciákat másfajákra cserélik, és az évszázados tévhiteket, tévutakat felfejtik, mint Tézeusz a fonalat, s újramezdi a meséről szóló diskurzust. Ezt a döntést nemcsak a németeknek, de a franciáknak és nekünk is meg kell tennünk; úgy tetszik, sem a visszaút, sem a szellemi összeszedettséget követelő újramezdi nem spórolható meg, ennek okán vagy kompetenciahiányra hivatkozva ellenállunk, vagy e hiányt bevallva átadjuk a vizsgáldás tárgyát és terepét, vagy újabb kompetenciákat mozgósítunk szellemi örökségvédelmünk érdekében.

A magam részéről azt mondhatom, helyben is volnánk: nem véletlenül igyekeztünk kollégáimmal együtt Honti szellemi örökségének újraértékelésére, s bizonyos mesekutatói szemléletmódok felmondására (emlékszünk még a szójátékra: nyugdíjba küldésére). Az persze a tanult német kollégák tájékozatlanságának báját mutatja, hogy Franz Xaver von Schönwerth mesegyűjteményében olyan mesetípusokat (és variánsaikat) neveznek Európa-szerte ismeretlennek és ennek okán újszerűnek, amelyek a Kárpát-medencei mesehagyomány alapját, szerves részét képezik. Gondoljunk csak a AaTh 314-típusra (s azon belül is az egyik legszebb változatra: Cifra *Rájner*-ére) ha már a németek nevére neveztek az „újszülöttet”. Tanulnunk kell más/mások fogyatékoságából, illetve abból a tényből, hogy a Kárpát-medencei és nyugat-balkáni mesekincs besorolhatatlan az Aarne-Thomson-féle tipológiai rendszerbe. Amikor kollégáimmal a nyugati gondolkodás nyelvén beszélünk e földrajzi régió tradicionális mesekincséről, kettős célt szolgálunk: egyfelől az átadhatóság érdekében igyekeztünk lefordítani a lefordíthatatlant, másfelől épp az ismert fogalmi rendszer segítségével könnyítjük meg az ismeretlen mesehagyomány interpretációját.

A meséről való mesélés korát éljük, de vajon tudatában vagyunk-e annak, hogy miről, milyen aspektusból és milyen kompetencia birtokában beszélünk. Nekem az e kérdésre adandó válasz nagyon gyanús. Merthogy e kor, Nathalie Sarraute regénycímével élve: a *gyanakvás kora* is.

Papp Für János

párhuzamok

soha nem lépek a vonalakra és nem bírom
a járdák repedéseit sem inkább kikerülöm
vagy ritmust váltok minden második lépésnél
talán épp ezért nem szeretsz sétálni velem
az oszlopokat jobbról kerülöm ki akkor is
ha túl közel a fal és nem érdekel ha meg-
bámulnak ezért vagy teli szájjal röhögnek
inkább minthogy vissza kelljen mennem oda
ahol elrontottam mert mi van ha nem emlékszek
hol tévesztettem el az irányt ez a legnehezebb
mert a visszaúton minden ellentétes jobbra esik a bal
ilyenkor csak a vonalak repedések irányítanak
és el kell döntenem hogy melyik most a fontosabb
az eredeti vagy a mostani néha meg kell állni
átgondolni alaposan azt amit mások lendületből vagy
megszokásból tesznek nem bírom a párhuzamosokat
ha tehetem inkább kerülöm az oda vezető utat is
így szinte lehetetlen hogy velem vagy mellettem gyere
úgy hogy időről időre ne engedjem el kezéd még ha
te meg is érted vagy próbálsz érteni ha utánam jössz
neked is ott vannak az akadályok vonalak repedések
és az az oszlop amely túl közel van a falhoz ahhoz
hogy egyszerre elférjünk a jobb oldalán csak mögöttem
jöhetsz az meg nem ugyanaz de ha mellettem akarsz
az már túl párhuzamos ahhoz hogy elviseljem és téged
soha nem tudnálak megkerülni nem is lehet mert mind
két oldalad tőlem jobbra esik csak épp egy repedésbe

határérték

mielőtt még odaérnék
már ott állsz az ajtónyitásban
pedig azt mondtad nem vársz
én pedig azt hogy nem megyek
de nem veszek még észre
nem akarlak még észrevenni
amíg tehetem várok
lábamról leválnak a léptek
aztán végül odaérek
és mind a ketten csak hallgatunk
csak némán és tehetetlenül tűrjük
ezt a kegyetlen rést
s ennek a hasábnak a szorítását
ami téged befelé szippant
engem pedig kirekeszt kitilt
suhintásnyira metszett életünkből
magatehetetlen állunk
döbrent szobormozdulatlanságban
körmünk alá szorul minden magyarázat
az elfordulás a legnehezebb
a szótlanság után
mert szűk ez a roppantul
kényelmetlen forma
amit felfeszítettünk képtelen alakunkra
tudjuk hogy nem illik ránk
nem passzol sehol
egy darabig mégis elviseljük
és csak tovább
és egyre erősebben szorít
míg végül a szögesdrót lenyelése után
kimondom amit végül mégsem
s amin azóta is gondolkodok
egy tökéletesen kiürült tér
formátlan motyogásai közt
ajtónyitásnyi válaszdokra várva
félelmetesen esélytelenül

apokrif a Golgotánál

mióta beverték az utolsó szeget
azóta hallom a kalapács ütemét
és erre a tempóra haladok minden
erőmmel szívszakadva valahová
és csak várok várok valamire vala-
mire ami nem jön

szorosan a hátad mögött állok
követlek akár a mozdulatlanságban is
vagy abban az irtó csöndben amit
itt hagytál a kalapácsütések közt
a szertefoszló harangozás nem segít
mert épp olyankor sírok

vagy lehet nem jó helyre álltam
talán eléd kellett volna de akkor
biztos lennék abban hogy ha én fordulok
azt hiszem belehalunk mind a ketten
na de mondjuk hogy megteszem
ezt a merényletet

ekkor mindenki hátrafordul
osztunk arcod részleteiben
amíg be nem áll a végérvényes
csönd és a visszavonhatatlan sötét
végül az utolsó kéz lábad elé ejti
az első koppanást

Szűk Balázs

Cigány motívumok a Gárdonyi-filmekben

A magyar némafilm fő vonulatát az igényes irodalmi adaptációk adták, az elkészült filmek egyharmadát 1913–1918 között. ¹ *Damo-Devits Oszkár* (1886–1927) egri hírlapíró és moztulajdonos (Damográf) készítette az első irodalmi adaptációt Gárdonyi Géza *Ali rózsáskertje* című novellájából (1913) a város történelmi negyedében és festői környékén. A fővárosba költözve színvonalas művészi irodalmi adaptációkat rendezett Tömörkény István, Bródy Sándor, Eötvös József műveiből. A Gárdonyival jó barátságban lévő rendező megkapta a Gárdonyi-művek megfilmesítési jogait. Természetes volt, hogy a ponyvakiadásokban is népszerűvé vált Göre Gábor bíró úr könyveit (1896–1901) elsőként adaptálhassa: *Göre Gábor kalandozásai Budapesten* (1913), *Göre Marcsa házassága* (1915), amelyekben folyamatosan jelen volt Kátsa cigány életvidám, talpraesett, kópé alakja. ²

György István (1899–1958) 1933-ban figyelemre méltó igényességgel filmesítette meg Gárdonyi Géza *A bor* című színművét. ³ Az adaptáció folytatta a némafilm utolsó éveiben fellépett „népi-nemzeti” irányzat törekvéseit, olyannyira, hogy falun forgatott, többségében ismeretlen vidéki színésszel. ⁴ A föld, a falu, a birtok („népi és úri becsület”) magyarságát óhajtotta ábrázolni, de feldolgozásai túl érzelmesek lettek, néha önmaguk paródiái: *Aggy Isten, Biri!* (1927); *Az iglói diákok* (1934); *Zivatar Kemenespusztán* (1936); *A fehérvári huszárok* (1938); *Sárga rózsza* (1940); *Göre Gábor visszatér* (1940). ⁵ Gárdonyi legsikerültebb és legnépszerűbb drámája *A bor* (1901), amely az *Én falum* (1898–1900) egyik novellájának dramatizálása. A mű népszínmű modern lélektani népi drámává formálásának kísérlete. ⁶ Gárdonyi „naturalista módszerekkel megalkotott lélektani drámát teremtett,” úgy, hogy az anekdotikus kis jelentőségű eseményt szűk, társadalmi konfliktus nélküli (homogén patriarchális közeg – Matyi/Rozi; Czeglédi gépész – falu előkelői), finom

¹ Veress J., 2006: 11. ; Nemeskürty I., 1965: 46.

² Balogh Gy. – Gyürey V. – Honffy P. 2004: 19.

³ Nemeskürty I. 1965: 142.

⁴ Hasonló próbálkozás volt Damo-Devits Oszkár: *Barlanglakók* című némafilmjének paraszti alakításai. Nemeskürty I. 1965: 111.

⁵ Magyar filmlexikon (2005): 342.

⁶ Fontosabb drámái, színművei: *Zendülés a pokolban* (1887); *Divatgróf* (1888); *Argyérus királyfi* (1892); *Paradicsom* (1893); *Karácsonyi álom* (1902); *Annuska* (1903); *Zéta* (1903, *A láthatatlan ember* színpadi változata); *Fehér Anna* (1905); *Fekete nap* (1906); *Falusí verebek* (1909); *Szentjánosbogárkák* (1909).

Színházi Kalauz I. Szerk: Vajda György Mihály – Szántó Judit. Gondolat Kiadó 1981. 665.; http://hu.wikipedia.org/wiki/Gardonyi_Geza; Nagy P. 1978: 151–171.

lélekmozgásokkal dúsitotta.⁷ A cifrázatok népszínművesek, de az alakok hiteles karakterek és hihető paraszti típusok. Baracs Imre (Jávor Pál) mulató, verekedős legény volt, de hét éve, mióta feleségül kapta a kardos természetű, félárva Szunyogh Julit (Kéry Panni), nem ivott egyáltalán. Szorgalmas, becsületes ember lett belőle, akinek minden gondolata családja volt. Imre öccse, a hasonlóképpen izgága Matyi, éppen kiszabadul a messzi városi börtönből – kocsmai verekedés miatt került oda egy évre – maga a falu bírása kíséri haza a legényt. A vendégek s a tisztesség kedvéért Imre poharazgatni kezd, amiből ivás és duhaj verekedés lesz: megüti feleségét és anyósát.⁸ A *bor* című film egyik dinamikus jelenetében a falu egy nagy udvarán, fáktól, kerítésektől és egy nyitott ablakú világos háztól övezve középütt, fehér ingben és világos mentében egy fiatal férfi táncol, körülötte feketében csatlakoznak többen. Még többen karéjban nézik, még a kerítés mögül is. A férfiak ilyen lendületben sem veszik le kalapjaikat, a nőkön is kendő van. Bal oldalt zakóban, kerekded kalapban két cigány muzsikos hajol rá a hegedűjére.⁹ A film elveszett, illetve csak töredék maradt fenn belőle, melyben a sírva-vigadó Jávor mulatozását láthatjuk.¹⁰

Csak három, a cigány tematikát a teljes filmen végigvezető alkotás készült a hangosfilm 1945 előtti periódusában: *Göre Gábor visszatér* (1940), *Dankó Pista* (1940), *A cigány* (1941).

Gárdonyi Géza pályája korai szakaszában, az első budapesti években nehezen boldogult: álneveken ponyvaregények¹¹ írására kényszerült, röpiratain és ponyvain sokszor használva a Göre, ill. Göre Gábor álneveket.¹² 1892. július 6-án a Magyar Hírlapban indította el a lepéndi bíró, Göre Gábor olvasói levelezését, amely népszerűvé tette, s mint elbeszélőre is e sikerek alapján figyeltek fel.¹³ A hétről hétre közölt fiktív leveleket később tizenegy kötetbe rendezte (1896–1925)¹⁴, Göre Gábor álneven jegyezve, a paraszti élet és a nagyvilág paródiájává, néhol szatírájává bővítve. A „történetek” vaskosan népies nyelvezetű, ironikus hangvételű, karikatúrasze-

⁷ Nagy P. 1978: 155–156.

⁸ Vajda Gy. M. – Szántó J. 1981: 666.

⁹ Nemeskürty I. 1985: 56.

¹⁰ Balogh Gy. – Király J. 2000: 190.

¹¹ H. M. Stanley paródia: *A legfeketebb Afrika; A szerelem titkai* (elbeszélések, 1886); *Cyprian* (1888); *A világjáró angol* (1894); *A kékszemű Dávidkáné* (1899). http://hu.wikipedia.org/wiki/Gardonyi_Geza

¹² http://hu.wikipedia.org/wiki/Gardonyi_Geza

¹³ Nagy P. 1978: 151–152.

¹⁴ *Göre Gábor bíró úr könyve* (1896); *Göre Martsa lakodalma* (1897); *Göre Gábor juhásznótája* (1898); *Durbints sógor* (1899); *A pesti úr* (1899); *A Kátsa* (1899); *Veszödelmek, más szóval nem matska ugrás ide Amerika se* (1898); *Bojgás az világba mög más mindöfélé* (1901); *Tapasztalatok, vagyis más szóval az nagy kiállításon szörzött tapasztalatok* (1901); *No még öggyet...* (1925); *Vakarts, vagyis a zutósó könyvem* (1925).

rú beszámolólok voltak. Szemére hányták, később maga is szégyellte ezt a sorozatot, úgy érezte „megrágalmazta, ostobának mutatta be a népet”.¹⁵ Kátsa cigány 1899-es kötetét még egy, a sorozaton kívüli almanachhal is „megfejelte”: *A Kátsa tzigány adomái* (1903). Sőt a színpadon is tovább gördítené a Göre-fabulát: „már 1897-ben javasolja a Nemzeti Színház igazgatóságának, hogy Göre Gáborból és társaiból komédiát formál.”¹⁶ Beöthy László igazgató azonban *A bort* rendeli meg, igaz Göre és környezete (Göre–Durbints–Kátsa) még itt is megjelennek a hosszúra nyújtott népszínműves első felvonásbeli mulatási jelenetben, mellékalakként, a paraszti gondolkodás- és magatartásformák vicces-humoreszkes sablonjaival.¹⁷ Nagy Péter szerint a „göréssé” hatás (a bíró és környezete, realisabb falusi milió) az 1908-as *Falusi verebek*ben még jobban kimutatható.¹⁸

A nagy tetszést kiváltó bestsellersorozatra a némafilm is felfigyelt (Damo-Devits Oszkár: *Göre Gábor kalandozásai Budapesten* [1913], *Göre Marcsa lakodalma* [1915])¹⁹, de igazán a hangosfilm tett kísérletet Göre bíró – Durbints sógor és Kátsa cigány hármásának „népregényi” egybefűzésére a *Göre Gábor visszatér* (1940) műmagyar közhelybölcességű giccsben.²⁰ Göréék a mennyországi faluban boldog egyetértésben élnek (Göre bíró és felesége, Durbints sógor az asztalnál pipázva, borozva diskurálnak a „mindig vasárnapi” ebédhez, Kátsa cigány komondor kutyájával a lábuknál ülve néha tesz egy-két epés megjegyzést, s falatozik a maradékból, megosztva azt a hűséges ebbel). Megérkezik a lepénci pap, s a lenti szomorú világról mesél. Kátsa, Durbints és Göre elhatározzák: visszatérnek a földre. Lepéncen a Göre-unoka már menyasszony, de a veszekedő rokonság elválasztaná párjától. Göréék Pesten földgömböt vesznek az iskolának, s a Hunnia Filmgyárba ellátogatnak a Göre-film felvételeire. Megmondják a véleményüket az alkotónak. Lepéncen a bíró összebékíti a haragos feleket, a fiatalok eljegyezhetik egymást. Végül kiderül, hogy mindez Göre Gábor mennyországi álma volt. Gárdonyi ellenében Göre nem torz figura, hanem „mint a falu bölcse magyarja jelenik meg, kioktatva a mai elfajult nézőt az igazi magyar virtusra és erényekre.”²¹ A mennyország hollywoodi díszletezésű, fantáziátlan képét Balogh Béla *A megfagyott gyermek* (1921) című filmjének zárójelenetében láthattuk először: Tomi a Tejút országútján indul a kis temetőből, emelkedik. Fényörvények mélyén kristálypalota áll, csillagemberek várják, és har-

¹⁵ Hegedűs G. 1976: 242.

¹⁶ Nagy P. 1978: 153.

¹⁷ Nagy P. 1978: 154; 168.

¹⁸ Nagy P. 1978: 168.

¹⁹ Mindkét film elveszett, pedig kuriózuma volt a cigány származású főszereplők alkalmazása. Bernáth Péter (2002): romapage.hu/hircentrum/air tide

²⁰ Nemeskürty I. 1983: 537.

²¹ Nemeskürty I. 1983: 537.

sonázó angyalok, hintaló, a verklis Vince bácsi, sok ennivaló a jóllakáshoz. A végső határt azonban nem lépheti át: „Te még nem mehetsz be” – magyaráz az anyja.²² A motívumot Fejős Pál *Tavaszi záporának* (1932) érzelmes revü-fináléja viszi tovább: Szabó Mária templomi imádkozás közben kerül a mennyországba: csillogó giccskonyhába, tiszta kötényben, fénylő lábasok közé, először boldogan, mosolyogva. 15 év múlva, amikor lányát, hasonlatosan hozzá, meg akarja egy férfi erőszakolni, az óvatos anya a mennyei zománcozott felmosó vödörből hűti felhevült lányát.²³ Mindkét filmben a menny az anyával azonos: az a hely, ahol az ember visszakapja az elveszett anyát, egy megelőző prózai pokoljárás után. Az elsőben visszatéréssel, az utóbbiban letelepedéssel.²⁴ A Göre Gábor visszatér keretes mennyországgépe stilisztikailag azonos az előző kettővel, gondolatilag viszont teljesen eltér tőlük. Eleve a „falu-mennyország,” a végtelenbe helyezett paraszti idill a teljesség formája, nem biblikus archetípusok; itt a kert, a fák, az ablakok, a székely kapu, a kerülő botja csillog úgy, mint a karácsonyi angyalhaj. Mégis a falu tradicionális hatalmi rendje egy az egyben áthelyeződik a mennybe: Göre bíró, a felesége, Durbints sógor, de még az érkező pap is a megterített asztalnál foglalnak helyet, felsőbbrendűen; a kerülő magányos, de szabad Kátsa cigány és a kutya az asztal mellett, a bal „lábánál” van. Kátsa öltözete és testtartása szegénység- és etnikus kódokat is hordoz (kalapja kicsi, hátulján lúdtoll; vékony, prémes dolmányt hord, de az ki van gombolva; nadrágja gatyamadzaggal összekötve; jobb hóna alatt hegedűje és vonója. Térde kicsit megerezzkedik, alázatosan meghajol.). Tegeznek, míg ő magáz: „*Kezit csókolom, főtiszteendő plébános uram!* Meg tetszik-e ismerni?” ’Ni, még a Kátsa!’ „A Kátsa!” ’Hát te is itt vagy?’ „*Instállom, itt vagyunk mindnyájan.*” (5’ 08.). Göre bíró mindig kioktatja, ha Kátsa túlon túl büszke; stigmákkal jelzi hovatarozását: „A cigány a mennyországban is cigány!” ’De nagyra vagy vele... te *rusnya!* „Hegedülgetek itt, hegedülgetek ott, aztán megvan a reputációm.” ’*Csavarogni, mindig szívesen csavarogtál* „Meg is van annak a hasna: az ember lát is, meg hall is.” ’Hazudj csak tovább’ „Hát *sose legyen belőlem halott!*” (7’) Még mielőtt visszaindulnának falujukba, lelkük várakozik, aztán egyenesen a bíró szobájába „ereszkednek”. Göre észre is veszi, hogy Kátsa megint rosszban sántikál: „Mi van a kezeden?” ’A hegedűm.’ „Nem abban, hanem a másikban” ’Semmi... instállom! Csak egy kis aprócska csillagocsk... az unokámnak hoztam.’ „Isten megbocsát... ez *lelopta* a csillagokat.” ’Hát mit számít az annyi csillag közt’ „*Akasztfára való, Kátsa!* [...] De ha hazatérek a faluba, akkor rögtön *áristomba...* Mert *rendnek lönni kell!*” (17’ 05) Kátsa alakjában van valami okos keserűség, kópéság és naiv, szeretnivaló báj.

²² Nemeskürty I. 1965: 85.; Balogh Gy. – Gyürey V. – Honffy P. 2004: 38, Balogh Gy. – Király J. 2000: 498–499.

²³ Balogh Gy. – Gyürey V. – Honffy P. 2004: 46; Nemeskürty I. 1983: 367.

²⁴ Balogh Gy. – Király J. 2000: 499.

Ennek talán az is oka lehet, hogy Gárdonyi gyermeki rajongással viszonyult Dankó Pista önfelédtségre és naiv tematikájú magyar nótáihoz. Szívélyes baráti kapcsolatba is kerültek egymással: amikor az író a Szegedi Napló munkatársa volt, a város irodalmi kávéházának, a Hungáriának gyakori vendégeként, több maga írta nótaszöveggel segítette ki a cigányprímást.²⁵

Már a némafilm is próbálkozott a nagy ívű, romantikus, kösztümös történelmi regény adaptálásával (1923): Fejős Pál saját forgatókönyvből dolgozott az első olyan magyar filmhez, amelyhez külön kísérőzenét komponáltatott Angyal Lászlóval. Sajnos, a viszonylag szerény költségvetésű, amerikai szemmel is monumentális, káprázatos díszletezésű (Básthy István), befejezett, 1923–1925 között Gödöllőn, Budapesten és a nagyobb vidéki városokban bemutatott, külföldön is forgalmazott utolsó némafilmje²⁶ elveszett.²⁷ A heroizálást a hangosfilm eposzi léptékű, mindmáig egyetlen kísérlete végezte el: Várkonyi Zoltán *Egri csillagok 1–2.* (1968) színes, széles vásznú történelmi tablófilmje a Várkonyi-féle „a magyar történelmi múltat újraértékelő”²⁸ hősiesség- és látványfilm²⁹ negyedik, legellentmondásosabb, a kritika által legelutasítottabb (ízlésbeli és szemléleti konzervativizmus, monstre-

²⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Gardonyi_Geza

²⁶ Fejős az egri lokálpatrióta tőkésék között talált támogatókra, így nem csupán illusztráció maradt az óriási tömegek (katonák) mozgatása vagy a várostrom „izgató epizódja”. Az egri várban és környékén már akkor sem lehetett forgatni, ezért a vár helyszíne a Zala megyei Csesznek lett, de készültek felvételek a Kúria épületében, a Mátyás-templomban, a budavári bástyán, Óbuda környékén, a Pálvölgyi-cseppkőbarlangban, a kisbéri méntelepen. A főszerepeket Jankovszky Mara, Stella Gyula, Réthey Lajos, Sziklay Béla és Szekula Dénes játszották. Ismeretlen okokból az 1923. szeptember 7-ére tervezett Corvina-beli bemutató elmaradt. 1923. szeptember 16-án azonban a gödöllői Uránia-mozgóképzőházban, zárt körben vetítették le Horthy Miklósnak és családjának, a kormányzó nagy elégedettségére. Az első hivatalos bemutató 1923. december 6-án volt a Royal Apollóban Budapesten. 1924-ben a legnagyobb vidéki városokban játszották, 1925-ben pedig egy április 15-ei kiviteli engedély alapján valószínű, külföldre is forgalmazták. Fejős bár a filmet nagy műgonddal befejezte, már az 1923-as szeptemberi bemutatót meg sem várva, Amerikába utazott. Balogh Filmspirál 33.

²⁷ Juhász I. 2007: 34.

²⁸ Nemeskürty I. 1986: 649.

²⁹ Várkonyi Zoltán (1912–1979) kedvenc gyermekkori olvasmányait úgy vihette filmre, hogy a négy Jókai „magyarság”-adaptációban (*A kőszívű ember fiai 1–2.* [1965]; *Egy magyar nábob* [1966]; *Kárpáthy Zoltán* [1966]; *Fekete gyémántok 1–2.* [1976]) igényes képeskönyvekben közölhette, hogy „a magyar történelemnek kontinuitása van”. Várkonyi a múlt század magyar történelmét kívánta az 1820-as évektől 1867-ig egységes szemlélettel feldolgozni, tablószerűen felvillantva nemesség, polgárság, értelmiség, parasztság, munkásság szenvedő és felemelkedő mítoszi képviselőit. Nemeskürty I. 1986: 649–655; Nemeskürty I. 1985: Helikon 158–159. Jelentősebb filmjei: *Simon Menyhért születése* (1954); *Keserű igazság* (1956); *Az utolsó vacsora* (1962); színmű-filmváltozatai: *Dandin György* (1955); *Szemtől szembe* (1970); tévéfilmjei: *Sakknovella* (1959); *Ártatlan gyilkosok* (1973) művészi remeklések. Magyar Filmlexikon 2005: 1157–58; Balogh Gy. – Gyürey V. – Honffy P. 2004: 147.

fiaskó, sematikus karakter) próbálkozása.³⁰ A filmidőben 44"50 és 50"06' közötti cigányéletkép (Bornemissza Gergelyék üldözőik elől menekülése és találkozása a sátoros cigányokkal) eredeti helyszínét már (bulgáriai sziklás fennsík) Szász Endre is megfestette Várkonyi Zoltán felkérésére látványterveiben³¹, szcenikai álmokképeiben (Isztambul felé, Cigánytábor).

A dervissé lett Jumurdzsák (Bárdy György) felfedezi a szökésben lévő Gergelyéket, akik török álruhában magyar rabokat kísérő őrnök adják ki magukat. A bég efenditől elkéri fegyveres embereit, hogy a hegyekben üldözőbe vegye a kis magyar csapatot, akiknél balszerencséjét megfordító amulettje van. Azok, felfedezvén a szándékot, lovaikat hátra hagyva, felfelé kaptatnak a sziklás domboldalon. Vicuska (Vencel Vera) előreszalad, mert női énekhangot hall a távolból, s a szemközi sziklán tanyázó ismeretlen csapatra mutat. A tetőn egy piros ingű férfi (őrszem) áll, összefont karral. Mellette két teve, egy fehér inges férfi és egy előre lépő sárga ruhájú nő. A teraszokon sátrak vannak, előtte emberek ülnek, mögöttük szamarak vannak kötve a bokrokhoz. A cigányok is észreveszik őket: egy cigány nő előreszalad, a többiek is felállnak pl. egy kék inges, piros öves férfi. Roma szavak hallatszanak. A magyarok vezetője, Mekcsey (Bitskey Tibor) is megszólal: „Beszél itt valaki *magyarul*?... Vezessetek minket a vajdához.” Közben nők, férfiak, gyerekek mezítláb eléjük jönnek (10-15 fő), elvegyülnek, barátságosan, nevetgélve körülfogják őket: Nincs közöttük bizalmatlanság, idegenség, vizuális/proxamikus kódjaikban³² tehát közelengedők, zónatávolságuk intim/személyes (0–45 cm; 45 cm – 1,2 m)³³, az egyéni térben meg nézik, megérintik egymást, arcukat, testüket, ruhájukat nem takarják el. A cigány férfiak felül félmeztelenek, vagy ruhát hordanak: piros, barna kockás, ujjatlan mellényt, ill. kék/barna hosszú, esetleg fehér rövid ujjú inget, széles piros/fekete övvel a derékon. Nadrágjuk zöldes, okkeres barna, bő vagy szűkre szabott. Többségükön fekete/barna nyújtott kalap van, karimájuk kicsi, mint a hortobágyi juhászoké. Háromfajta nőt látunk: fiatal érzékit, öregot és fiatalasszonyt. Elöl, jobb oldalt egy kihívó hajadonfőt, barnás szőke hajú cigánylány barna selyemblúzos, rövid felsőben; nagy karikájú fülbevalóval, csillogó ékszerrel a nyakában, bő szoknyában, derekára piros kendő kötve. Középpütt egy idősebb asszony tarka szoknyában, kék rövid ujjú ingben, vállán lila rékli átvetve, feje lila/fehéres kendővel van bekötve. Hátul bal oldalt fiatalasszonyok állnak. Az egyik fehér ingben, piros szoknyában, kezében kisgyerek, feje fedetlen(?). A gyermekek okker színű rékli, fején piros sapka. Egy másik asszony

³⁰ B. Nagy L. 1974: 195.

³¹ Összesen 32 színes grafika készült el, de ebből csak három valósult meg, mint díszlet (a mecseki falucska Cecey-udvarháza, a pápa dolgozószobája az Angyalvárban és a film sátrai). Nemeskürty I. 1969: 3–6; 22.

³² Hoppál M. 1992: 21. 2. ábra.

³³ Hajas Zs. 1995: 21.

rózsaszínes/lila/fehér pöttyös, széles ingujjú felső van, feje kék kendővel fedett. Bal karján egy kékeszöld, selyemszerű, rövid ujjú kezeslábasba öltöztetett, fülbevalós kislányt tart. Bal és jobb oldalt, a kép háttérében faágakra ráhúzott barna/kék/piros/sárga kockás sátrak állnak. A kompánia és a vendégek egy óriás, tapasztott, henger alakú kemence mellett (sütő? kovács?) jön el. Vidáman vonulnak felfelé a vajdához; közben az egyik magyar számárra ül, de leesik róla. Most a cigányok nevetnek, nem őket nevetik. A csoportkommunikáció elfogadó/befogadó, egyezkedő. Testbeszédük felszabadult, önfelelt, kitarulkozó.

A sziklatetőn középtűt négy lábú kollektív üst áll, alatta tűz ég. Mindkét oldalt félkörben, két-két sátor előtt népes csapat ül (több család, 30-40 fő), ugyanolyan színes ruhákban, mint az előőrs tagjai. Az érkezők felé figyelnek, tehát számukra az idegenek érkezése fontos: a csoportkohézió megerősítése. Nem érznek fenyegetettséget, kezükben nincs védekező eszköz. Jobb szélén elöl, háttal egy vezérszerű valaki áll, akit a jelenet első képein (a két teve mellett) láttunk őrszemként, Sárközit (Agárdi Gábor). Haja barna, inge hosszú, rozsdabarna, mellénye barna, nyakában piros kendő, nadrágja piros (az érzéki cigány menyecske masculin párja). Kiáltására a tarka ruhájú népség előrefut, ő pedig ellenkező irányba teszi ugyanezt. Most látható, hogy szakállas (nem etnikus jegy!), széles övéen arany ékszerek, kerek tárcsák csüngnek, mindkét fülébe aranykarika. A roma ikonográfiai ábrázolásnak megfelelő, Zeusz-szerű királyi méltóság³⁴ áll a sátor előtt, akihez odafut és meghajol. A vajda nadrágja kék/vörös, két aranyöv tartja, inge nincs betúrva, középtűt kigombolva, s ékszerek függnek rajta. Haja hosszú, őszülő, bajusza erős. Vékony ezüst diadém övezi homlokát. Jobb kezében méltóságjelvénye, a fából készült vezérbot, teteje arany függőkkel és ezüst süveggel van díszítve. Szintén jobb kezén barna csuklószorító. Inge hosszú ujjú, bő, de az ujjakon aranygombok vannak; kigomboltan hátra is csaphatja, mint egy köpenyt. Tőle bal oldalt egy küllős kerekű batár áll, ami előtt, és amire pokrócok vannak sátorként, esővédőként elhelyezve. Az őrszem jelenti a vendégek érkezését.

Hirtelen a kép mélységéből meztelen pulyák, kisgyerekek futnak elő, anyjukkal fogócskázva (archetipikus-romantikus képbeállítás). A vajda elindul a számárráton érkező (az evangéliumi jeruzsálemi bevonulás mitoglémája) Mekcsey és a cigány nő elé (identitásbeli hasonlóság). Az idegenekhez hasonlóan, az övétől eltérően fedett lábbelit (bocskor) hord, azonos társadalmi státuszban. A pozíciót tovább erősíti a metakommunikációs mező azonossága is: mindkét fél meghajol a másik előtt, a vaj-

³⁴ A cigányparódiák szövegei is megőrzik ezt a démiurgoszi összefüggést: „A’ mi segedelminik legyen a’ mi nagy *semü Jupiternek* nevében, a’ ki *tsinálta* az ereg ilét, a’ a’ *vas porolyt*, a’ *fúrót*’ legyezét, a’ nagy és kis kalapátsot, annak minden tesngé *bengé* (ördög Sz. B.) sersámát egyetemben. Amen. [...] Te Uram! sép *fekete semü Jupiter* régen meg-ígérted est mi nékink illetén képpen Ifrizkumm Bifriz, Tsifriscum Tsirgere bingi...” (*Zigányok Végső Veszedelme rövid Históriaja Versekben*) Ujváry Z. 1978: 111.

da még a botjával is ugyanezt teszi, a térbeli távolságtartása a társadalmi zónának (1,2–3,6 m) felel meg³⁵. A nyelvhasználat is (bár a vajda enyhe akcentussal beszél) az azonosságot erősíti. „Milyen nyelven beszélsz?” ’Amilyenen kérdeznek’ „Vezető-re lenne szükségünk, *magyarok* vagyunk. Isztambulba készülünk.” ’Vezetőt nem-igen tudok én ajánlani, hanem szállást szívesen adunk.’ Rejtett metakommunikációs (személyes és kollektív) szinten a kétféle etnikum egyenrangúságképe erősödik fel, a diszkriminatív szövegek (gazdasági és kulturális marginalitás, antiszocialitás) háttérbe szorulnak. A nyílt verbalitásban a magyar identitástudat erősebb (domináns csoport).³⁶ Az Őrszem közbekiált: „*Magyarok* vagytok? Én is *magyar* vagyok.” ’Hogy kerültél ilyen messzire *hazulról?*’ Ahogy a többi *magyar!*’ ’Ha *magyar* vagy, tarts velünk.’³⁷ – és Bornemissza Gergely (Kovács István) kezét nyújt a leendő kalauznak. A *nemzeti identitást* (magyar = átmeneti hontalanság) *ellensúlyozza az etnikai* (cigány = a vándorlás mint létforma), a kezdeményező, ajándékozó szerepe miatt. Az együttműködés elkerülhetetlen, még ha nem hitjellegű, hanem részben érdeken alapul is (a cigány „stalker” foglaltat kér a magyaroktól, kalandvágya erősebb, mint honvágya)³⁸. Minden ez utáni jelenet olyan átadó/részben etnikus tevékenységeket mutat (a vállra tett kézzel a vajda vendégségbe hív; kézzel evés a kollektív félkörben; a „stalker” rituális temetési búcsúja közösségtől), amely a kétfajta identitás kölcsönös egymásra utaltságát erősíti beavató cselekvések által. *Az erősebb pozíciójú nemzeti identitás elfogad/befogad, az alárendeltebb etnikai identitás átad*, részessé tesz, tehát kockázata nagyobb, mert nem védekezik.³⁹

A kép előterében, félkörben foglalnak helyet azok, akiket búcsúztatnak, így a cigány Őrszem, Mekcsey, Török Jancsi (Benkő Péter), Gergely és Vicuska. Az egész, ropogósra sült malacot együtt „szegik meg”, és kézzel esznek. Jól és nyíltan látszának öltözékük etnikus jegyei. A háttérben a 40-50 fős kompánia a vendéglátó, tehát ők nem esznek. Tanulják az „idegent” és örködnék. Két férfi duális archetípusa előlegezi a távlati egyensúlyt: a bal szélén ül a cigány (vad, komikus, a foglalópénzt próbálja a fogaival), a jobb szélén Gergely (civilizált, adományoz, kenyeret tör). Az identitás-játék része, hogy az első jelenetben feltűnő kikapós cigánylány Vicuskát fiúnak nézi, udvarolni kezd neki, mire a magyarok nevetve beavatják a hosszú haj titkába.

Eddig apró életrituálékat láttunk, a következő fokozat az ősök szellemétől való búcsúzás, amely egyben a közösségből való kiszakadás. A saját halálképzet átadása idegeneknek a bizalom jele. A vajda fejét egy bagolyfejjé formált maszk borítja, róla

³⁵ Hajas Zs. 1995: 21.

³⁶ Zoltán B. 2003: 64.

³⁷ Az 1956-os emigrálásra való metaforikus utalás talán nem alaptalan feltételezés.

³⁸ Zoltán B. 2003: 67.

³⁹ Zoltán B. 2003: 67.

hosszú szalmaszálak lógnak le. Bal kezében egy koponyát tart, s a távozónak nyújtja. Várakozóan ül, jobb kezében méltóságbotja. Két oldalán két-két cigány férfi áll süvegben. Az „őrszem” odafordul az idegenekhez, hogy megmagyarázza az irracionálist. Egyenlőséget feltételező tegezésében átlépi az etnikus korlátokat: aki meghal cigányközössége számára, megszületik egy másik (magyar), a másságát is elfogadó világra. „Búcsúznom kell a régi szokások szerint. Tudjátok, mi örökké úton vagyunk. A cigányoknak nincs temetője. De aki elmegy, az meghalt. És mi megadjuk a végtisztességet a halottainknak.” A vajda ütemesen ütni kezdi a földet a botjával, csörögők, dobok hallatszanak. A cigány egy hatalmas terület közepén táncol a koponyával, középtűt egy mély lyuk. Hátralé, a sátrak előtt tömeg. Körbeforog, először leborul, üti a földet, újból körbeforog, feje fölé emeli a kezét, s rázza előretartott tenyérrel. A gödörhöz hátrál forogva, és behelyezi a koponyát, földet szór bele.⁴⁰ A betemetés pillanatában társai újból előrehajolnak, és döngölik a földet. Ugyanezt teszi a cigány is, szinte extázisban. Aztán üti a mellét, az ég felé rázza a kezeit, majd ismét a földet veri. Kétszer körbejárja a tüzet, a többiek felé fordulva. Gyorsul az ütem, a szaggatott táncban ráhanyatlik a sírra, fetreng a földön. A háttérből mindenki elmegy, hogy egyedül maradhasson a szellemekkel. Egy dézsa vízzel felloccsolják.

Bókay Antal szerint a közepes szövegminőségű *Egri csillagok* „a magyar orientalizmus” mintapéldája, de a *mi* (magyarok: +) és az *ők* (törökök: –) értékhierarchikus szembeállításban ott rejlik egy posztkolonális olvasat.⁴¹ Ugyanakkor ezzel szemben a cigányok utópikus szigete (magaslat, egyenlőség, idegen tisztelete, beavatás) a társadalmi és etnikus egymásmellettség olvasatát kínálja, különösen a filmes adaptációban.

Gárdonyi filmográfia

Damó Oszkár: *Göre Gábor kalandozásai* (1913, néma); *Göre Marcsa lakodalma* (1915, néma); *Ali rózsakertje* (1913, néma); Fejős Pál: *Hosszúhajú veszedelem* (1920, filmterv); *Egri csillagok* (1923, néma); György István: *Agyisten, Biri* (1927, néma); György István: *A bor* (1933); Székely István: *Ida regénye* (1934); György István: *Göre Gábor visszatér* (1940); Pacséry Ágoston: *Isten rabjai* (1942); Várkonyi Zoltán: *Egri csillagok 1–2.* (1968); Hajdúfy Miklós: *A lámpás* (1972, MTV); Félix László: *Ida regénye* (1974, MTV); Seres Tamás: *Egri csillagok* (2006, a Nagy Könyv rövidfilmje, mtv1); Szóts István: *Tűz a hegyen* (1944, félbemeradt, a *Hosszúhajú veszedelem* című novelláskötet alapján).

⁴⁰ Wislocki Henrik, az erdélyi vándorcigányok kutatója írja a temetkezési szokásokról: „több ízben rajtakapták őket, amint meghalt rokonaik csontjait ki- és ismét elásták”, főként a halott fejét. Újváry 2007: 554.

⁴¹ Bókay 2006: 283.

Irodalom

- [1] BALOGH Gyöngyi: *Budapesti évek (Fejős Pál magyarországi pályakezdése)*. http://www.filmintezet.hu/uj/kiadvany/filmspiral33/baloghgy_budapesti.htm. [2011. október 8.]
- [2] BALOGH Gyöngyi – GYÜREY Vera – HONFFY Pál: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 2004.
- [3] BALOGH Gyöngyi – KIRÁLY Jenő: „Csak egy nap a világ...” *A magyar film műfaj- és stílustörténete 1929–36*. Magyar Filmintézet, Budapest 2000.
- [4] BERNÁTH Péter http://www.romapage.hu/hircentrum/aire_tide [2002]
- [5] BÓKAY Antal: *Bevezetés az irodalomtudományba*. Budapest 2006.
- [6] B. NAGY László: *A látvány logikája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974.
- [7] HAJAS Zsuzsa: *Magyar nyelv I*. Pedellus Kiadó, Debrecen 1995.
- [8] HEGEDŰS Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 1976.
- [9] HOPPÁL Mihály: *Etnozemiotika*. Pedellu Kiadó, Debrecen 1992.
- [10] http://hu.wikipedia.org/wiki/Gardonyi_Geza
- [11] JUHÁSZ István: *Kincses magyar filmtár 1931–1944*. Kráter Műhely Egyesület, Pomáz 2007.
- [12] NAGY Péter: *Drámai arcélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1978.
- [13] NEMESKÜRTY István: *A magyar film története (1912–1963)*. Gondolat Kiadó, Budapest 1965.
- [14] NEMESKÜRTY István – SZÁSZ Endre: *Egri csillagok*. Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalat 1969.
- [15] NEMESKÜRTY István: *A képpé varázsolt idő*. Magvető Kiadó, Budapest 1983.
- [16] NEMESKÜRTY István – SZÁNTÓ Tibor: *A filmművészet képeskönyve*. Helikon Kiadó 1985.
- [17] NEMESKÜRTY István: *A filmművészet új útjai*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1986.
- [18] ÚJVÁRY Zoltán: *A cigányok tudós kutatója. Wislocki Henrik, 1856–1907*. In: Bartha Elek (szerk.): *Magyar folklórtörténet I*. Debrecen 2002.
- [19] VAJDA György Mihály – SZÁNTÓ Judit (szerk.): *Színházi Kalauz I*. Gondolat Kiadó, Budapest 1981.
- [20] VERESS József (szerk.): *Magyar Filmlexikon*. Magyar Nemzeti Filmarchívum, Budapest 2005.
- [21] VERESS József: *A magyar film története*. Anno Kiadó, Budapest 2006.

Csontos Márta

Imádkozó kezek

Dürer monológja társaiért

Uram, te hanyag eleganciával nézed,
mint adsz alkalmat anyag és kéz
találkozásának odalént.

A feneketlen sötétben fejedre
húzod a párnát, s nem látod,
hogyan az arcokon csak a
bányászlámpa fény-csápjá kereng.

Csak lábnyomok maradnak a
fekete porban; megőrizhetetlen jelek.
A tenyereken lüktet a kő, s nézed,
templomot építenek neked.

Ma alszik a tárna gyilkos
szörnyetege, ma édes ízzel
ropogtatják az ajkak a szenet,
s míg a görbe ujjak ásnak,
elnehezülnek a menetelő ütemek.

Barlangrajzot vésnek a meztelen
mélybe, s érzik, süpped a menny.
Távolról morajlik a csend vádbeszéde.

Uram, vásznamenem semmibe
mártott ujjak tartják az eget.

Örök világosság fényesedjék nekik
a legyőzött éjszaka tetemén.

Küszöb

1.

Bűnököt falazol képzeleted
celláiba,
s hiszed, csak a jó
marad benned.

2.

Nem vagy alávaló,
nem vagy rosszabb, mint
az állat.

3.

Nincs tilalom, ha átlépsz
a küszöbön, nincs mocskok,
csak a fehérre mosott éjszaka.

David Hume felméri a lehetőségeket

Meztelen kívánság ül a fákon,
a reggel poharamba kóstol,
s az üresség ízén fanyalogva
arcomba néz a tükör.

Szótlan madár vagyok
feldúlt ágyam völgyébe zárva,
s az álomból kihantolt félelem
megbabonázva kerget megint.

A veszteség térképén ismét
én leszek a domborulat.
Magam alá gyúrt tegnapom
romjain vacog mozdulat.

Árnyékom táncol a csendben,
s a remény üvegtéglái között
lassan átvilágít bennem a megszokás.

Égre nyíló ablak

Tante Ilon ecsetje nyomán
Mária tölt korsót a kúton.
Kicsúszik az idő kezéből
a lándzsa, s egy távoli gregorián
könnyű hullámain égbe
nyúlik az apátsági torony.

Halk zsoltosma kering a
levendula-szín fényben, karomon
virágvasárnap kosár, s én újra
gyermekként kergetem a réten
a szelet. Fatornyos ablakot
tárok a sokorói domboldalon.

Követem a dal útját, s Isten
házában elvesztett kincsem visszakapom.
Már nem rejtőzök saját helyzetem
mögé, s a kőkeresztnél Krisztus átveszi
tőlem szenvedésből faragott vándorbotom.

Benned van valóságom

Martin Buber nyomán

Én most Te vagyok,
s magamba lépve
ajtót nyitok neked.
Lényeged ereje
magához ölel,
s a függőség örömét
érezve, önmagam csapdájából
kiold a megfordult irány.
Hozzád kapcsol
a megérintett közel.
Kísértet-valóság a végzet.
S mégis, a nagy akarat
lángjába nézve
ritmusod árad
a tőled kapott
távolság horizontján.
Külön vagyok Én, külön
vagy Te; együttes velem.
Önmegsemmisítésbe ismétlem
magam beléd temetve,
s Te Én maradsz:
örök részvétel velem.

Elrendelés

Riadt madárként prédikál
bennem az ige, törékeny,
szürke zománc fedi ajkam.

A rossz, csak a jó pusztá
hiánya, ahogy a sötét is
csak benyeli a fényt.

Behálóz a semmi árnya,
felesel velem a predestináció.
Minden lépésem csak
Santiago próbálkozása.

Jó lenne tudni,hol szűrődik
át a sötét. Jó lenne Isten nevében
végig dalolnom láncra vert
világom körmenetét.

Szekeres Mária

Éhség

Üres harang kitépelt nyelve:
visszhang-kondulás merevedve
időre, térre...

álmatlan éhség: üresen rovott
méterek fel s alá -
miért, kiért ez üresség?
Honnan jön a vágy gyöngyözni,
szólni mint harang, harangok
társ-kongásán zenélni szép
időt, csorgó perceket:
csendes beszédben erről-arról
csak úgy mélyíteni lelkünket?

A nyár ruhája libben. Gondolkodom.
Társtalan magányom időleges,
s kitépelt szárnyú harangom
a csöndemet nem sebzi meg.
Gyógyírt hoznak e szavak,
a gondolat, s tudom, a perc
zenéje bennem szelídült időt mutat.
Sokak csöndjét vigyázom most,
s e figyelem készletet arra,
hogyan szavadra, Uram,
a fenyegető vést,
ha az idő betelt,
harang-szavammal
üzenve együtt üzzük el.

Ünnepem

Piros rózsa árnyéka
hófehér falon,
szikrázik a csönd
míg gondolkodom...
Megremeg egy zöld
levél a csokron -
2008
remény - az asztalon.

Otthonom

A szívem világít,
bensőm ragyog:
ittthon vagyok!

Kis asztalomhoz
térdelek:
megújul életem.

Tárgyak fényköre
éjszakám:
a Lélek fúj rajta át.

Hiányom: esetleges,
monoton koppan
az eresz.

a szépség teste

tekintetem lát, virág,
s a gondolat,
otthon hagyott fénykép,
tárgyak,
s a mondatok reggel
a fürdőszobában
érintik szirmaid.
megrezdül a levél
s érintésem
összes valósága
rajtad nyugszik el.
Isten szeme néz rám.
nézem szirmaid.

Csatáné Bartha Irénke

Akácillatú nyarak várnak

Virágzó akácfürtök
fényesülnek bennem,
álmaim ösvényeire ülnek,
s vigasztalnak szépségükkel.

Lányok suhognak át a réten,
fodros, tarka szoknyák a szélben,
akácok lombosodnak énekükben
a kölyökfürtös illanó időben.

Alkonyba hanyatló harangszó
a táj fohászos szívverése,
illatát pergeti az akác
a júniusi esték kötényébe.

Csak állok és nézem,
mint ifjúságom idején
illatuktól megrészegülten...

Hiába sodort sorsom útja innen,
emlékeim színes gyöngykavicsok:
arcok esőben, távolodó
hangok a szélben, lépések
bronzlenyomatai az időben,

fényei bennem változatlanok,
tudom, nekem ékesíti magát
akácfürtökkel a szülőföld,
ahogy nyaraival marasztalón hazavár,
s bennem a percek hogy megkeserednének,
ha tiszta" fény szemük" nem láthatnák.

Ének apámról és a harangvirágokról

Makacs székel volt,
hun ivadék - féle,
ki ezerszer gondolt
csodaszépre.
Napfényes glóriával
dicsérte délben a napot,
hajnaltól - vakulásig
szántott, vetett, aratott.

Harangzúgásban, hajnalfényben
őslángot hordott szíve alatt,
és várta, leste: eljön - e a béke?
mit áhított őse már ezer éve...,
hogy elhozza a csodát,
megfejtse a titkot,
hisz ő is az Isten fénysugara volt.

De csalt a dal, és csaltak az évek,
s a tűrőmvirágból számárkóró lett,
sem dicsőség, sem pénz, csak átok,
"idegen szél" ugrotta át a palánkot,
és hozott rontást az ősi földre,
szarkák fészkeltek galambok helyére...

Talán egyszer...egy fényes hajnalban,
fújják a kürtöt új EVOÉ-s diadalban,
és eljön az igazságosztó angyal,
apám karolja megdicsőült arccal,
tekintetében éneklő harangvirágokkal...

Szilvafák alatt

Itt ülök kék szilvafák alatt,
szeptemberi szerelem hamvasítja arcukat,
ahogy margarétákkal elsuhan a nyár,
szívemen átlépdél a boldogság.

Egyre gyakrabban nyújtózik a köd,
borzas bokorra ökörnyál – kendőt köt,
fázósan gombolkozik a világ,
száraz gallyak közt cinke sírdogál.

Lehullnak lassan mind a levelek,
kik tudnak rólunk, nem írnak, nem üzennek,
fejünkre ezüstlenek didergő derek,
tél jön, fehér abrosszal terít hó – hideget.

Naplemente

A Nap
tollászkodó
aranymadár
álmosan
esti
fészkére
száll
vércseppet
könnyez
a kecskerágó
sziromtalan
borzong
a napraforgó

Az idő keréknyomai

Lassan lehunyja
szemét a nap
boldogságnak
ideálmodlak
tölgyesek színpadára
cinke – szőlónak
liliomillatba
balzsamos áhítatnak
odvas cserfára
öreg fakopácsnak...

De nem jössz
hiába nézek vissza
távolok várakozó
csendjében
elkallódott
őzike nyomod
az avaron szertegurult
gesztenyemosolyod
s bársonyos hajad
tincsei már
dérrel fászlizzák
őszülő életem
nyikorgó
keréknyomát –

Bertha Zoltán

Vallomás a költészetről

Mi a költészet? – Mi az élet!

Ha az utóbbira tudnánk, lehet, az előbbire még akkor sem lennénk képesek felelni. A misztérium további titkát miképpen kutathatnánk? Kérdésre kérdés, kétségre kétség. S az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz; amire van, hogyan lehetne kérdés?

Mit mond a költő? Hogy a „szó nélkül nem történhet semmi”; hogy a szó „elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain” (Nagy László). Mert a vers nyelv, rejtély és felismerés, szellem és teremtés. Érzéki csoda és érzékfölötti őstörvény egyszerre. A spirituális lényegvalóság inkarnációja, a lélek szava, a lélek nélküli szó életre lehellése. De csak akkor, ha az a tényleges költő-személyiségtől közvetlen hitelességgel eredő belső hang és jelnyelvi forma kiáradása, mert csupán az elidegeníthetetlen saját lehet igaz és egyetemes. Csalóka ám a nyelvi művészet: mintha nyelven keresztül mindenki értené vagy megérthetné a másikat. De még a hétköznapi beszéd is félreérthető; hát még a megtévesztően ismerős szavakat másik dimenzióban áramoltató sorsbeszéd és sors-nyelvezet! A transzcendencia igézete és varázslata: benne a nyelvben és mégis túl a nyelven. Benne a létben és mégis megborzongani, megrendülni, emberminőségben átlényegülni a vers-szó, a vers-mondat, a költemény-katedrálisok egész univerzumából sugárzó mélyebb és magasabb szférák hatásától: ez maga a költészet, az írásművészet utolérhetetlensége. Semmi mással nem helyettesíthető értékjelentések által megalkotott vonzástere az egzisztenciának, hogy a benne részesülő létező lény attól megragadottan önnön végigagságaira pillanthasson. „A műben az igazság megtörténeése működik. (...) Az igazság a létező világlásaként és elrejtéseként akkor történik meg, ha megköltik. *Minden művészet* – mely megtörténni engedi, hogy a létező igazsága mint olyan eljöjjön – *a lényegét tekintve költészet*. A művészet lényege, amire a műalkotás és a művész egyaránt rá van utalva, az igazság működésbe-lépése” (Martin Heidegger). Az igazság pedig az ember ketős természetétől elválaszthatatlan: antropologikum és metafizikum összefüggései a feltétlen önértékek kölcsönösségére világítanak. „Az igazság a lét igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazságnak a műben és műként való léte: a szépség” – ugyancsak Heideggert idézve. De a nagy magyar esztétára, Sík Sándorra hivatkozva is tudhatjuk a lírai kifejezés összetettségéről, hogy „*az érzéki jelenség szellemi úton válik benne szemléletessé, a szellemi pedig érzéki úton.*”

Az ember, a költő, a mennyek és poklok, ég és föld, humanitás és a divinitás között hányódó teremtmény azonban beletartozik identitásának egyéneken túli meghatározó tartományába: népének teljes kulturális közegébe, légkörébe, emlékezetébe, hagyomány- és lelkivilágába is. S ha a „mindenkori nyelv ama kimondás megtörténe, melyben egy népnek történetileg kibomlik világa” (Heidegger), akkor az irodalom a nyelvi-kulturális (sőt erkölcsi, vallási, társadalmi) önazonosság és megmaradás egyik pótolhatatlan feltételévé nemesedik. A költészet megóv a történelmi létrontás megannyi katasztrófájának legpusztítóbb változatától: a bűn, az embertelenség, a népirtó erőszak bárminemű morális elfogadásától; a beletörődéstől, a szellem lefegyverzésétől. Mert amit őriz, az maga a vigasz és a túlélésre biztató erő. „A költészet örökletes gyógyír; a népé különösen. / Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. S amíg akad, addig van költészet is” (egy másik költővel, Szilágyi Domokossal szólva).

A magyar nép- és műköltészet hatalmas kincsestára különösképpen példázza, hogy a művészi szó miként emelkedik egyben megtartó erővé. Mert a nemzet fennmaradását a kultúra folytonossága jelenti, amint fordítva is: a kultúráét a nemzeti közösség léte biztosítja. Az emberiség javát szolgáló és értékgazdagságát növelő kultúráról nem lehet lemondani: a létharc és a szellemi küzdelem egybeszőődik. Sorsköltészetünk ragyogó önismeret-bővítő sorstükre annak, hogy a szellem jelzőfényei szerint cselekvő magyarság kataklizmatikus históriájában hányféleképpen fonódott össze a megmaradásakarát a hittel és a reménnyel. S hogy a lét- és hitküzdelem milyen remekművek sokaságában szakralizálódott, kristályosodott egy szerencsétlenségében olyannyiszor megalázott kollektívum önfelmutató, öntanúsító morális credójává és vallomásátá. A magyar nép legmélyebb-legautentikusabb fájdalmai, vágyai, felismerései, szándékai fakadnak fel ezekben az alkotásokban, s a lehető legváltozatosabb regisztereken hangzanak fel: a keresztény vallási tradíció őselményeivel töltekező hitvalló imádság, himnusz, óda, segélykérő könyörgés, lamentáció, a tágabb és szorosabb értelemben vett zsoltáros ének vagy az archaikus-mitologikus folklórörökségben is gyökerező sirató, fohász, ballada, liturgikus népének, bűnvalló konfesszió és a többi műforma poétikai-esztétikai színességében. Velejéig átítatódott a magyar líra a folytonosan érvényesülő biblikus vonatkoztatásrendszerrel. A magyar sors gyakran a krisztusival látszódtott egybeesni, illetve az ahhoz való hasonlatosságában ábrázolódtott. Az „imitatio Christi” vagy az „athleta Christi” gondolatától a „Húsvétalan a magyarság” tragikus panaszán át a „Népek Krisztusa, Magyarország” katartikus felismeréséig, régi, törökdúlásos századoktól 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez. A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvtörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorsazonosításban, sorspárhu-

zamosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek megszólaltatója, a magyar írástudó – a saját élményét vetítette ki. A krisztusságélményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos idők szűnhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált.

„Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban” (Ady Endre); „adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak” (József Attila); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*” (Reményik Sándor); „mindíg magunkért, soha mások ellen” (Dsida Jenő); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!” (Utassy József) – a végtelenségig sorjáztathatnánk azokat a költői üzeneteket, amelyek emberség és magyarság egymástól való eltéphetetlenségét nyomatékosítják. Sok évszázadon át hallatszó ígék véshetik a modern időkben is tudatunkba, hogy ami egy nép számára létszükségleti szellemi érték, az veszteség nélkül nem iktatható ki a világgal kultúra egészéből sem. Ezért ragaszkodni ahhoz, ami a miénk, nem bezárkózás, hanem ellenkezőleg: távlatnyitó örök emberi kötelesség. Ha megsejtünk tehát valamit abból, hogy mi a költészet, nem lehet nem ráébrednünk a minden nemzet, így a mi szétszóratott és sokfelől veszélyeztetett népünk alapigényéből is fakadó küldetésparancsra: ami nem más, mint hűség, megőrzés, gyarapítás. Esméljünk a „sajátosság méltóságának” eredendő bizonyosságával, a hozzájárulás és az egyenrangú részvétel önértékességével. „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni” – hirdethetjük Kosztolányival vagy Makkai Sándorral: „Nem érette, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.”

Ha van, ami köt és emel – köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő értékekhez –, az életigazító irodalmunk, költészetünk bűvöletes glóbusza és mindenségátölelő galaktikája.

Farkas Gábor

Ébredés

Hópihe-kék a határ,
táncol a téllal a nyár.
Zúzmara libben az ágon,
fekszik a hóban a lányom.

Rezzen az almafaág,
nap peremén a világ.
Hótakaróban a reggel
álmosan ébred a köddel.

Eszmélet(lenül)

(In memoriam J.A.)

váltóruha
váltóláz
váltó
sínek mítoszából kreált
emléktábla
emlékhely
emlék

öröklét soraiban: ember

tehát vétkezett
mert önmagát
lázát írta meg

földi rabságban tartja hát
az emlékezet

Klujber Márta

Megismerés

Kartonpapír csákókat hajtogatunk,
színben eltérőt egymás fejére.
Szó nélkül adjuk át az első látszathoz hosszú időre.
Nehéz a megszokottat lecserélni.

Felőlem nézve sárga vagy. Halvány.
Egy ilyen korban nekem fiatal, másnak valaki,
de tíz év múlva talán fel sem ismerlek
kék ruhád a fakóból kiemel, a naphoz hasonlóvá
leszel és nem
létezel szerintem
vagy
szerinted nem, de minden esetre
van egy válasz és még több is
lehet
egy sapkád tőlem, a szülődtől
és ha én szülök más árnyalatban
számomra újjá, aminek látlak
te önmagaddal azonos
tőlem kapott fejedőd
leginkább rólam árulkodik.

Csak saját készletemből választhatok.

Se madár, se ablak

Kerested bennem az ablakot, én a madarat benned,
de te sem vagy madár és én sem ablak,
hogy kirepülj, ha a maradás untat.

Ha madár volnál, zárva várlak a nyári melegben
s télen kint hűlsz, szoba be nem fogad,
csak ajtó mellett kuporoghatsz egymagad.

Kenyérhéjat szórnak a járókelők eléd,
vígán csipkeded és élsz, kitartott lélek,
függő cserép az omló háztetőn, utolsókat lélegzed.

Ajtón kell csengetned langyos melegért
ha jössz, engedlek, mint testvért, alamizsnáért;
megszelídítlek, ragaszkodás ketrecébe kényszerítelek.

Ha lenne ablakom, hogy ki-be járj, jelent
és hiányt válthatnál, de véred nehéz,
erő nélküli árnyékként vissza nem érsz.

Nem vagyok ablak állott levegőd cserélni,
madárvágyad csak csont és gondolatáram.
Meggyűrűzött álmok mögött ülünk közös kalitkában.

Ősszel hiába fecskét hazavárni,
szunnyadó állatot vadra küldeni,
s hiába sötét szobában elemes lámpával világítani.

Tornyai Gergő

A sziget

Egy sziget van bennünk elszigetelve,
sokszor álmainkban kötünk ki ott,
s ha a komp a partjára vont;
de sohase nyélbe verve.
Reggel még emlékszünk a partjára,
de nincs épkézláb mentsvár, a
szemünk takarja hajótemető...
Hol van a mi hajónk,
s aki kihúzott, hol van ő?
S hogyha nincsen,
a homokba kaparom a kincsem!
Tudd meg nincs semmilyen kincs!
Csak a sziget, mint rozsdás kilincs
az elásott valónkat, napvilágra nyitja.
Vásott hajónkat, csak a szél,
csakis a szél irányítja...

Aperitif

Az embervér is lehet löre,
tölgyfahordóban tartsd magad!
De csak úgy juthatsz itt előre,
ha bepalackoztatod az agyad.
Kőkemény legyen a parafa,
a címke rajta szintúgy érdekes,
hisz a kulcsínek az a feladata,
hogy ne spilázza túl, ami lényeges,
mindinkább; nyomatékosítsa azt.
Mindnyájan, ha az élet el nem szalaszt,
kiöntetünk egy fényes üveg pohárba,
ha nem, egyenest a hórihorgas halálba:
Névnapra ajándék lehetsz, szekrény teteje;
gondold át gyorsan, nem hecc; kikénezzelek e?

Ködöböcz Gábor

„Bizony nemcsak a nagy múzsák, de a kis csukák is...”

Újabb ecsetvonások Gittai István portréjához

A gyermekember ártatlanságával és jóhiszeműségével megáldott Gittai István esetében már az is költészet, ahogyan él. Ahogyan széles öleléssel, határtalan életimádattal és mélységes alázattal a környezetéhez, a természethez, az embertársaihoz és önmagához viszonyul. Ahogyan szereti, óvja és teremti az életben a szépet, a jót, az embernek valót. Gittai fokozottan természet- és valóságközeli beállítottsága, a dolgokhoz, jelenségekhez közel hajló természete, egyenes szókimondása, törhetetlen derűje, időtlen bölcsessége és csillámló játékosága önmagában is költemény. Meg az is, ahogyan a csepeli tízemeletes panelház tetején nap mint nap igyekszik tetten érni a kakaskukorékot s az idő gazellafutását.

A dsidai báj, a bukolikus életszépesség és a horatiusi arany közép újraálmodójaként megjelenő Gittai István a zsáner- és életképi elemekből építkező, klasszicizált nyugalmú reflexivitás példaadó mestere. A kortárs irodalomban ritkán találni példát arra az empirikus alapozottságú, végtelen bőséggel áradó stiláris-nyelvi ornamentikára, ami a spontán természetességgel áradó lírai gyorsfényképek „tündéri realizmusában” ragadható meg. Egyik közelmúltban született versének (*Tündelevény*) címadó nyelvi leleménye is jól mutatja a tündérkedő poeta természetét. Gittai – akárcsak korábban Berzsenyi – valóban úgy éli meg, hogy „tündér változatok műhelye a világ”. De nemcsak a világ, hanem – legalább ilyen mértékben – a világokat teremtő nyelv is. Az ezerszer áldott és használóinál mindig hatalmasabb anyanyelv, melynek csodájával, varázslatos hatalmával és szépségével a költő soha sem tud betelni.

A másik fontos lételem, sőt életelixír, amivel Gittai István lírai hőse képtelen betelni, az a szerelem. Nagyon rokonszenves és fölöttébb megszívlelendő a szerző életfilozófiának sem utolsó hitvallása: „Bizony nemcsak a nagy múzsák, de a kis csukák is...” Ugyanakkor a sokszor logisztikai bűvészmutatványnak tetsző Gittai-féle létezés technikát ismeretelméleti oldalról az a régi keletű, Talmudban olvasható bölcsesség is motiválja, miszerint „a férfi jutalma a nő, a nő jutalma pedig az a tudat, hogy ő a jutalom”. Költőnk – mintha csak Prospero imágója volna – föl-emeli varázspálcáját, s máris a *Szentivánéji álmom* vagy *Az ezeregyéjszaka meséi* világában találja magát. Minthogy saját közegében van, lubickol, mint hal a vízben.

Olybá tűnik, hogy Gittai István világában a keleti filozófia megannyi direkt és

áttételes tanítása a sokadik hatványra emelt bölcsességgént, már-már világgépalkotó elemként van jelen: „Csináld lazán, vedd könnyedén, mert öröm csak laza lélekre száll”; „Csak akkor nyílsz meg igazán, ha elfelejted, hogy virág vagy”; „Ne akarj fontos lenni, csak szeress és fontos leszel”; „Az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet”.

Gittai István verseit olvasva talán nem véletlenül jut eszünkbe az európai film-történet két kultúrhistoriái jelentőségű alkotása: Zeffirelli *Napfivér, Holdnővér*, illetve Huszárik Zoltán *Szindbád* című filmkölteménye. Nehezen szabadulok a gondolattól, hogy az Assisi Szent Ferenc történetében megjelenő életszépségnek és életörömmek, illetve a Krúdy klasszikusában fölparázsló érzéki szenvedélynek, szerelmi márnak az utóbbi évtizedekben nemigen volt Gittaihoz foghatóan hitteles megéneklője a magyar irodalomban.

A közelmúltbeli verskötetek – *Érzelem(szó)tár*, 2006; *Őszliget*, 2009; *Sóhajobeliszk*, 2010 – egzaltációban fogant, csöppnyi öröklétet kigyöngyöző opusaiból idézek néhány emlékezetes szépségű, reveláló erejű szövegrészt. Álljanak itt először a Gittai István legeszményibb vágy- és célképzeteiről árulkodó versek, melyekben a költő szerelemről alkotott magánmitológiája fogalmazódik meg. „Mintha korongon:/ gyönyörű bronzlány/ forog tengelye körül./ Csillogó bőre hajlatai:/ hegedűhangok./ Érintéshatáron én:/ mintha mágikus szobor.” (*Visszatérő álmom*); „Rálelni vágyom/ az üdvös nyugvópontra,/ s forrásig vissza-idézni/ álmom éles motívumát,/ a mozsárütőnél nem nagyobb/ kecses bronzszobrocskát,/ melyet patinahamv takar,/ halovány zöld lepel,/ ami alatt hindu ara/ urát várja ölelésre/ néhány ezer éve.” (*A hűség szobra*); „Másik út is lenne, hogyha volna,/ menyasszonyom lent, kendert tilolna,/ hó alatt is folyton szöszmötölne,/ másik út is lenne, hogyha volna./ Menyasszonyom, mátkám hogyha volna/ blúzt vasalna, szőnyeget porolna,/ megfürdetne engem este, reggel,/ menyasszonyom, mátkám hogyha volna.” (*Ártatlan ráolvasó*).

A mindennapok által is igazolt sok évszázados esztétikai tapasztalat szerint az eszményi és a kapható nő egyazon személyben fölöttebb ritka. Az eszményi ritkán kapható, a kapható viszont ritkán eszményi. A Gittai-versek empiriával és álommal ölelkező tudása ez ügyben is bizakodással és reménységgel töltheti el az olvasót. „Egy tánc erejéig/ enyém lehetett/ nyakíved kecsé,/ csípőd hegedűsziluettje,/ s két bimbód babonája./ Cserében szép jövendőd/ ecseteltem Mezzoszoprán/ Hajadon Maturandus,/ kit ámult s kívánt akkor/ ezer férfigalandó./ Tíz év múlva/ Eperárus Szépasszonyként/ látom viszont.(...) Egyébként négy gyerekkel/ kárpótolta az Úr./ Egyikük született csalogány.” (*Áriából földieper*); „Sudár és lelkes a diákleány,/ ki jól zabolázza a vérét./ Szélbe szaladni, vízben vigadni,/ fűbe hevedredni/ véle nincsen esélyem// Sebaj, csak keresse tovább,/ s szívből kívántam,/ hogy lelje is meg ama pillért,/ mely bírja keresztjének a súlyát./ Teltek-múltak az

évek,/ s egy este a nyári szellő/ kézen fogva vezette elém.// Még sudárabb, még lelkesebb,/ s pillére birtokában magabiztos./ Szélbe szaladni,/ vízben vigadni,/ fűbe heveredni/ kívánt vélem azon éjjel.// Messziről jöttek az óhaja szent:/ kívánalma szerint azt cselekedtük,/ mit torkolatban folyam és tenger/ cselekedhet./ Nincs az a parti homok,/ kék szilva szemén nincs az a hamv,/ mely bőre selymével vetekedne./ Akár az üstökösélmény!” (*Üstökösélmény*); „Mivel ő kézzel-lábbal/ bátorított, dél körül/ már bátorkodtam is/ bekíváncsiskodni/ simulékony dressze alá.// Mit ujjbegyekkel leltem ott:/ két ötvösi remeklés,/ ikerkupák, színültig/ mézes borral./ Megpillantásuk kész gátszakadás! Fejem előnti a vér,/ ölbe kapom, s rohanok,/ mint ki tűzből menti aráját,/ rohanok eszeveszetten/ boglya oltalmába/ zizegést, szénaillatot/ megosztani véle.” (*Szélesebe*); „Érintésre hív szőke bája,/ hamvas kreolja,/ nyakíve, vállá,/ dombora, völgye, szája,/ testének minden porcikája,/ de legesleginkább/ delejes szemepárja.// Bevallom: gyenge vagyok,/ s magával ránt a kísértés,/ mint forgószél könnyű szalmakalapot.// Fürdőző, bohém társaságom/ mire felfogja mi történt,/ árkon-bokron túl vagyok véle,/ s homokdűnék selymes rejtekén/ ölelem, ölelem, ölelem őt/ megtermékenyülni vágyó,/ nagyságos, szent akaratóból.” (*Mögöttünk a tenger*).

Mintegy a férfi-nő viszony esszenciájaként, a szerelemmisztériumban kigyöngyözött revelációként olvashatjuk a *Két visszatükröződés* című vers szentencia-szerű sorait: „Elfelejtés jár annak,/ aki nagy pillanatait/ nem ajándékozza oda,/ aki nem szenteli magát a másikának,/ csupán csak kellemkedik,/ szemfényvesztősdit játszik,/ mint Nap a tükörben.” (Mintha csak azt mondaná a szindbadosan szelíd-szigorú költő, hogy akinek nem inge, ne vegye magára; akinek viszont inge, az öltözzön föl, de sürgősen!)

A Gittai-jelenség ultrahangjaira is fogékony Busku Anita Andrea a *Sóhajobeliszka* című kötetről írott kiváló értekezésében (Agria, 2010. ősz) több ponton is újszerű felismerésekkel árnyalja és gazdagítja a költőről alkotott képünket: „Költőnk lényeges jellemzője az idiómákra építő gondolkodásmód alkalmazása. Ez kisebb részben talán erdélyi gyökereiből fakad, nagyobb részben a világra ifjonci ártatlansággal rácsodálkozó személyiségéből táplálkozik. Találóan fogalmazza mindezt az *Élő emlék* soraiban: 'Jóhiszemű/ gyermekember/ szemlecsukva/ ül szál gyertyás/ félhomályban'. Az előzővel szorosan összefüggő sajátosság az erős szociális érzék, a társadalmi anomáliák (közöny, cinizmus, felelőtlenység) elutasítása, illetve az esetek iránt táplált univerzális lírai részvét. Joggal kérdezzük az íróval: „Miféle dolog az,/ hogy fagy, köd a bűnbak,/ s nem hitvány összközöny,/ ha eggyel kevesebb hajnalra az élet?” (*Egy fagyhalálra: In Memoriam Névtelen Hajléktalan*).

Márai Sándor *Naplójából* is tudhatjuk, hogy a halál mint filozófiai kérdés nem probléma, a meghalás viszont annál inkább. A távozásra és az ismeretlenre való felkészülés Gittai István *Sóhajobeliszka* című kötetének is az egyik legfontosabb

szólama. „Ahogy fogy időm,/ egyre kevésbé/ érdekel már/ e világon/ ami nem élet./ Ellenben izgat,/ s fantáziálom,/ hogy milyen is/ a túlvilági/ nemes élet” (*Kordokumentum*). Hasonló élmény és gondolat szólal meg a következő versben is: „Elgurulnék ágy alá,/ szekrény mögé, bárhová,/ ahol semmi jaj, se nyösz,/ ellennek ott, mint a szösz.” Amíg pedig a földi jelenlét kegyelmi ideje tart, afféle modus vivendiként a *Tavaszi napforduló* szinte kőbe véshető, frappáns ajánlása szolgál útmutatásként: „Fénybe fürdőssel/ kezdem a napot./ Mától nem hordok/ szürke kalapot./ Szellő-rokonként/ tavaszba veszek./ Nyöszöreimre/ ügyet se vetek.” A *Fele-fele arányban* című vers némiképpen más aspektusból közelítve a „szemflörtök”, „könyökérintések”, „lányéktáji bűvárleletek” zsákba-gyömszölését s fürdő-sóként történő használatát ajánlja a két legfőbb rossz: az unalom és az elfásultság ellenszereként.

Gittai István több alkalommal is foglalkozik a minőség kérdésével. Egy korábbi, ars poeticus vallomásában írja: „A minőség/ tán egy nagy kanyar;/ a gesztus tán, mely betakar;/ (...) ha gúnár/ disznóra sziszeg;/ ha már letennéd/ s mégis viszed.” (*A minőség*). A „jó vers” jellemzőjét pedig 2010-ben így fogalmazza meg: „Olyasmi hatású/ mélytengeri rezgés,/ mely felkorbácsolja/ állóvizedet,/ s elcseppen orrod,/ könnyed, nyálad utána.” (*Például*). Az pedig, hogy miféle inspiráció és alapmotíváltság rejlik költészete hátterében, legkonkrétabban a *Válasz hogyanra, miértre* című versében olvasható: „leginkább mégis csak/ a szolgáló anyanyelv/ fel-feltoló szomja,/ óbora, ritmusa az/ ami nógat, amiért/ megművelem füzetem.”

Az elmondottak újfent azt a meggyőződést erősítik bennünk, hogy létrontás ide, létabszurdítás oda, Gittai Istvánnak helyén van az esze, és helyén van a szíve is. Ami pedig a versekben olykor-olykor megjelenő kétségeket és kérdéseket illeti, arra a hamleti típusú személyiség épsége, kereksége, egyszóval integritása szolgálhat magyarázatul: vajon nem kell-e nagyon is meglenni ahhoz, hogy egy picikét is elveszetteknek érezzük magunkat...?

A transzszilván derűt kozmikus bukolikával vegyítő Gittai-költészet – azáltal, hogy látni, érezni, gondolkodni és élni segít –, a lehető legtöbbet, vagyis az éberséget és tisztánlátást adja nekünk a létbeli kiteljesedéshez és a „költői lakozáshoz” vezető úton. Az Arany János-i korban lévő Gittai István barátunk megérdemli hát, hogy az őszikék idején is derű, napfény, külső-belső ragyogás, töretlen alkotókedv, no és az unokák nyüzsgő zshivaja kísérje életét!

Bárdos József

Strófák a „Szubjektív világirodalom”-ból

Vatszjájana

Hatalom? Pénz? Gyönyör? Ha még kétség gyötör,
e könyv, a KÁMA SZÚTRA vezet a helyes útra.
Harapás? Csók? Nyalás? Szól a tapasztalás,
hogy minden helyes itt, ha néktek jólesik.

Puskin

A cárszkoszélszki parkban Anyégin tébolyong.
December... felkelésünk... Tatyjana... én bolond!
Az ifjuság, a versek... szerelmek... Elszaladt
Az élet... nagy remények... Szabadság hó alatt?
Szibériát kibírni?... A Poklot?... Dante sem...
Mégis, ha Lenszkij élne... Jól célozz, Dantesem!

Anna Ahmatova

Uram, mivégre, mondd e kínok?
Ezer halál, de írok, írok.
A Nyári kert, az ifjuság,
hová repült? Mindent kibírok?

Mihail Afanaszjevics Bulgakov

És zsarnokság és háború.
Az árny a Földre ráborul.
Mert legfőbb bűn a gyávaság.
Segíts Margóm! Virágos ág.

Bíró József

THAT'S IT

----- instead walzer -----

... 'miként ...
tea – karaván
... só – karaván ...
kacskaringózik

... örvénylő folyó ...
szakadék felett
... végveszélyes ...
omladékos csapán

... nem úgy ...
elalvás előtti
... buzgó imánk ...

- [min – den – na – pi
... ci – be – rén – ket ...
add meg nekünk holnap is
... *Á M E N* ... !] -

mely kurta
... akár' ama ...
mézesmadzag

OTTHONABB

(- *Szenti Ernő emlékére* -)

hivatást lelned mennyeit
angyali költőként betelik
szószólód kincses életed
ISTEN átölel félt szeret

Kelemen Erzsébet

Örök jelen

Pósa Zoltán *A fehér bohóc feltámadása című kötetéről*

„A bohóc a világ egyik legritkább fickója. A becsvágyon kívül áll. A hatalmi örületen kívül áll. A történeten kívül. Pótolhatatlan ember. Páratlan ember. Neki az egészből csak annyi kell, amennyi éppen eléje hull. Nem hódol meg senkinek. A bohóc szabad. Ezért a lét egyik főalakja és ezért ritka. A nevetés ennek a szabadságnak éppen a jele.” (Hamvas Béla)

Az írás „az a képesség, amit az ember nem kiharcol [...], nem kiküzd saját magának, hanem megadatik. [...] Az Istentől kapott talentumokat nem herdálhatjuk el” – vallja Pósa Zoltán egy interjú alkalmával.

A költő a kapott isteni adományt valóban megsokszorozta: immár húsz önálló kötettel (regényekkel, versekkel, monográfiával) és több mint négyezer tanulmánnyal, kritikával rendelkezik. Irodalmi pályáját versírással kezdte, s ez az alkotói kifejezésmód végigkíséri életművét. Lírájának tematikus szervezőelemei a hit és az ehhez kapcsolódó bibliai allúziók, a magyarság sorskérdései, a szenvedés motívumával a halál és a szorongás, a hitvesi szerelem, valamint a groteszk létmeghatározás. Ezek a szervezőelemek jelen vannak az ötödik verseskötetében, *A fehér bohóc feltámadásában* is.

A hat részre tagolt kötet nyitó versei a *Törött tükörbe néztél* című verseskötetével teremtenek kapcsolatot. Az új kötet első öt alkotása ugyanis a Quasimodo-díjat nyert költeménynek, *A fehér bohóc halálának* önálló versekre való tagolása. Ezáltal egy új értelmezői horizontba kerülnek az alkotások: a mű az új médium által továbbírja önmagát, s a korábbi értelmezői státus elhagyására és egy innovatív befogadói szerep felvállalására készíti az olvasót.

A *Fehér bohóc*-ciklus emberi léthelyzetet meghatározó műve a *Múlt és jövő metszéspontján* című Borges-hommage, amely két ellentétes pólusú strófában lakonikusan sűríti az időbe (s hozzáfűzhetjük: a térbe) zárt lét végtelenre nyitottságát: a halál nem lezárása, hanem kezdete az életnek, egy olyan örök és új dimenziónak, amelyben megszűnnek az idő- és térbeli korlátok. Pósa Zoltán szerint az „igaz költészet a lét metafizikus lényegének föltárására törekszik. Meghatározza helyünket a világegyetemben. Nem szűnik meg kutatni a választ az örök kérdésre:

mi végre vagyunk e világon élet és halál pólusai közé szorítva.” „Múlt és jövő metszéspontján” a jelent megragadni próbáló költői attitűd egyetlen szóval, a *végtelen* nyelvtani, logikai elhelyezésével ad választ az emberiség kezdete óta jelen lévő ontológiai kérdésre. Az első versszak minősítő jelzője („Végtelenre nyújtott [...] pillanat / Örvényében”) – a pillanat megragadhatatlanságának attribútuma, amely sohasem lehet azonos a jelennel – a második versszakban értelmezői szerepbe kerül („múltat jövőt / Legyőz örök jelen / Maga a végtelen”), ami viszont már magát az állandóságot, a megragadható örök jelent érzékelteti. A halál ezt a változást jelzi: múlt és jövő metszéspontjának feszültsége megszűnik, hiszen a két idősíki a jelen állandósulásával nem létezik immár. Az új dimenzió idő- és térkorlátokat eltörölő lényegét a pillanatnak és a végtelennek paradox összekapcsolása jelzi. Ez a nyitó hang a befogadó alaphelyzetét is meghatározza. A többes szám első személyű megnyilatkozás ugyanis azonosulást kíván. Vagy legalábbis nyitottságot feltételez: ha az értelmezői szerep ezt elutasítja, tévútra kerülhet, s nem jön el számára a kötet címadásában ígért feltámadás.

A kötet címadó versében a lírai én erre az „új életminőségre”, „az emberen túli ősi tiszta tájra”, a „másik világra” vágyik. S ebben a feltárulkozásban nyilvánul meg a bohóc-motívummal való azonosulás is, ami a művészettörténetben gyakori alkotói attitűd: a bohóc alakja a művész önarcképévé válik (lásd Jean-Antoine Watteau *Gilles*-jét, Marc Chagall hegedűsét, Picasso *Harlekin*-jét, Korbely István festményeit vagy Baudelaire költeményeit). Ez az azonosulás nemcsak abból fakadhat, hogy az igazság kimondása sokszor csak bohócköntösben lehetséges, hanem – Jean Starobinski szerint – a világból való elvágyódásból is létrejöhet.

Kárász Eszter hívja fel a figyelmet arra, hogy Velasquez portréorozatában a torz külső mély belső tartalmat takar: az ősi „tudó-ember” életlátását. A bohóc-metaphora tehát a legmélyebb üzenet hordozója. S itt különbséget kell tennünk két ellentétes karakter között: a Whiteface- és az Augusta-típus között. A fehér bohóc (Whiteface) ugyanis a buta és ügyetlen Augustnak, a színes bohócnak az ellentéte. Federico Fellini szerint a lírai benyomást keltő fehér arcú és fehér ruhájú bohóc „maga az elegancia, a báj, a harmónia, az intelligencia, a bölcsesség, a morális, kikezdehetetlen, vitathatatlan, szentségszerű”. Még a csetlő-botló, piros orrú, tarka és rendezetlen ruházatú Dummer August Schöplin Aladár meghatározásában olyan tükrökbe nézeti az embereket, amelyek a soványakat kővéreknek, a kővéreket soványaknak mutatják. A két karaktertípust ezért szívesen használják az emberi jellem két archetípusának megjelenítésére. Pósa Zoltán a fehér bohóc alakját választja.

Kárász Eszter szerint „a bohóc látásmódja alapvetően gyermeki: minden pillanatban úgy lát, mintha először találkozna a világ dolgaival”. Zeami Motokiyo megfogalmazásában ez a látásmód minden művészet alapja. Pilinszky is a gyer-

mekségben a paradicsomi tökéletesség eszméjét látja, s a gyermeklelkiséget költői tulajdonságnak nevezi. „Hogyan tudnék enélkül csodálkozni, örülni, szárnyalni önfeledten?!” – jegyzi meg a Hegyi Bélával folytatott beszélgetésekor. A bohóc továbbá teljesen őszinte. Érzései, gondolatai *A bohóc* című Kárász-cikk szerint kiülnek az arcára, láthatóak a tekintetében, s bár az őszintesége sokszor védtelenné teszi, mégsem védekezik a világ ellen.

A pósai harlekinkép pontosítja ezt a karaktert: a bohóc az őszinteség mellett a valódi érzéseit, a legbelsőbb fájdalmait is el tudja takarni azért, hogy örömet fakasszon. Ilyen karakter Bruno Ferrero hőse is: az ideggyógyászhoz forduló bánatos beteg a fél világot megnevetető híres bohóc, akinek az orvos gyógyulásként (mivel nem ismeri fel a betegben magát a művészt) a bohóc estjét ajánlja. Az ember és az általa megformált szerep így forrhat teljesen eggyé. Olykor olyan erősen hozzánk nőhet ez a maszk, hogy már nem is merjük (vagy nem is tudjuk) levetni. A lírai énben a vágy, hogy a szerepekhez ne csak idomuljon, hanem arcává is formálja azokat, ezért törhet fel az *Öreg ripacsban*. S a három verset ezzel a vonzó bohóckarakterrel össze is köthetjük. Kárász Eszter szerint ugyanis „a bohóc mindig a jelenben él”. A múlt nem befolyásolja cselekedeteit, s nincsenek a jövőre vonatkozó félelmei sem. Erre az örök jelenre támad fel a Pósa-kötet fehér bohóca is. A 2011. május 25-ei MTI-híradásban még *Aki megölte a fehér bohócot* címmel hívják fel a figyelmet az ünnepi könyvhétre megjelenő kötetre. A harmadnap viszont meghozta a feltámadást: *A fehér bohóc halála* helyett *A fehér bohóc feltámadása* lett a kötet cím, ami credo is egyben, a költői hitvallás kifejezője.

„Pósa Zoltán, mint a mindenkori költők a mindent úgy vállalta, mint a lehetségeset, és ebbe a lehetségesbe úgy pakolta bele nemzete gondjait, akár egy költői képbe a világmindenséget” – írja Czegő Zoltán *A kivívott hontalanság jogán* című esszéjében. Az *Erdély! Erdély! Erdély!* ciklusba ez a világmindenség, a megcsonkított ország „ősfájdalma” íródik bele, a határon túli magyarsággal vállalt sorsközösség nemzetföltő és nemzeterősítő emberi magatartása Csíksomlyó, Gyergyószárhegy, Gyimesbükk, a Hargita-hegység és Székelyföld legmagasabb hegycsúcsa, Madarasi-Hargita, valamint Kézdiszentlélek, Nagyvárad, Parajd, Székelyudvarhely és Szováta helyszínekkel. A tizenhárom stációra osztott ciklus III. állomása a csíksomlyói Szűzhöz, a csíkiak és csángók elnevezésével a Napba öltözött Boldogasszonyhoz, a Babba Máriához szóló fohász. Az egység utáni vágy („Nem szór szét bennünket többé idegen szó”), a szeretet kiteljesedésének, az agapének a látomása szervezi a lírai én imáját („Magyar s magyar közé nem ver éket senki”). Rónay László a *Magyar vagyok* című verseskötet ajánlásában kiemeli, hogy Pósa Zoltán „erkölcsi igénye, értékközpontú költeményei miatt érdemel figyelmet.” Nemzedéke egyik legetikusabb lírikusának tartja, aki lelkiismeretvizsgálatra indító költészetében „mély felelősségtudattal éli meg napjaink morális vál-

ságát”. A *Csiksomlyói Máriában* a lírai én az erkölcsi megújulás mellett a magyar nyelvért is fohászkozik. S ezt a költői beszédmódot bibliai utalásokkal („ős-Káinoktól ne rettegjen Ábel / Kerüljön el minket a nyelvrontó Babel”), a különféle textusok egymásra és egymásba játszásával, az avantgárdra és posztmodernre egyaránt jellemző vendégszöveg-technikával formálja meg („nyelvében él a nemzet”; „a magyar nyelvben él a magyar nemzet”). A szövegek egymással való érintkezésének poétikai eljárását viszont nemcsak a Széchenyi-allúzió jelzi. A stációsorozatban más intertextualitással is találkozhatunk. A *Mária virága Kézdiszentlélek* című IX. részben az Ómagyar Mária-siralom vendégszövege íródik a versbe („Világnak világa Mária virága”). Szólások és közmondássá vált fordulatok is beépülnek a verssorokba: „Élve megúsztam” (*A vadász*), „Állva akarok én / Meghalni, mint a fák” (*Kontumáci emlékmű*). A *Parajdi sóbányában* az ugyancsak szállóigévé vált Szent Pál-szöveg idéződik fel („Ha Isten velünk, ki ellenünk?” – „És ha Ő van velünk / Akkor ki ellenünk?”), a X. stációban pedig Weber-reminiszcencia, az operacímre utaló szójáték található: „Tág és szabad mezőkön folyik a bűvös és bűnös vadászat”. A kötetben itt jelenik meg először a vizualitás, a Pósa-költészetre már korábban is jellemző verzálissal való szövegkiemelés. A kiemelésen túl ez egy másik szólam jelzésére is szolgál. A két szólam viszont olyan szorosan összefonódik, hogy nem lehet egymástól elkülöníteni: „a rengeteg közepéig / Követlek téged és megtalállak / KI VAGY TE EGYÁLTALÁN / ÉN VAGYOK? TE VAGY ÉN?” Ez az alkotói (és befogadói) ének az önmagáról való tapasztalata, a lírai alanynak (és a befogadónak) mint önmagával párbeszédben lévőnek a megszólaltatása. A belső hanggal történő párbeszéd – Martin Bubber kifejezésével élve – az én és az *a priori te* dialógusa az erkölcsi cselekvés belső, (Szent Pál meghatározása szerint) „szívbe írt” törvényének, a lelkiismeretnek a működését jelzi.

Eposzi sajátosság, hogy Szovátát a költő állandó jelzősorral jelöli: „Itália nyáron, svájci Alpok télen / Medvetónak tükrén megkettőzött éden” (*Szováta 2008*). A két sor felcserélésével a *Három pillanatkép Székelyföldről* című versben ugyanez a meghatározás olvasható a Kis-Küküllő felső vidékén fekvő településről.

Az erdélyi és partiumi éden után Hévíztől az Etnáig „világjárásra hív” (Pethő Tibor) a harmadik ciklus, a *Szmog*, amely egyedülálló a magyar költészetben. A természetről és természetjárásról szóló költészetnek gazdag tárháza van Balassi Bálinttól kezdve napjainkig. Ezeket a verseket közvetve össze is kapcsolhatjuk napjaink aktuális kérdésével, a természetvédelemmel. S bár a szorosan ehhez a témához kapcsolódó költészet is egyre inkább jelen van a kortárs irodalomban, teljes ciklust, kötetrészt azonban még senki sem szentelt ennek a kérdéskörnek. Pósa Zoltán tizenhét versből álló ciklusa tehát unikális: a teremtőjével dacoló balga embert mutatja be (*Ózonlyuk*), a jövő nemzedékével kapcsolatos társadalmi felelősség problémáját érinti. Az éghajlatváltozás, az elsivatagosodás, a globális

felmelegedés, a folyók és talajvízrétegek elszennyeződése, a szélsőséges természeti jelenségek növekedése, az árvizek, az egyenlítő menti és trópusi erdők pusztulása ugyanis mind-mind a környezetvédelemre és az ökológiai problémák etikai vonatkozásaira hívják fel a figyelmünket. Az ember kulturális és erkölcsi válsága is megköveteli a fejlődési modell felülvizsgálását: át kell gondolnunk a gazdasági célok értelmét, hogy helyreállítsuk a működési zavarait, torzulásait. Hiszen nem pusztíthatjuk a környezetünket következmények nélkül. A ciklust bevezető motóban egy öreg indiánnal azonosulva erre hívja fel a figyelmet a lírai én:

HA MAJD MINDEN ERDŐ KIPUSZTUL
MINDEN MEZŐ PUSZTÁVÁ LESZ
MINDEN FORRÁST MEGMÉRGEZTEK
TALÁN VÉGRE RÁÉBREDTEK
HOGY A PÉNZT NEM LEHET MEGENNI!!!

Az emberiségnek tehát újra fel kell fedeznie az értékeket. A természet értékét is. Hiszen a különböző fajok mellett az élettelen környezet is önmagában rejlő értéket hordoz, amely megelőzi ennek az ember által történő elismerését. „Ez az önérték alapozza meg a léthez és a létük tiszteletben tartásához fűződő emberi kötelességeinket” (Harsányi Pál Ottó). Ennek a felelősségnek a hiánya és következménye rekonstruálható a *Szmog* című versciklusban: „ónhamu pereg” (*Szmog*); „KIÉG A FŰ APAD A TÓVÍZ / ZIZEG A TÖPPEDT LEVÉL NYÁRON” (*Ózonlyuk*); a futóhomok „TORKOMAT KAPARJA / ORROMAT CSAVARJA [...] LASSAN ELKORHADOK / TŰDŐM ÜSZKÖSÖDIK (*Futóhomok*); FEHÉR HOMOKSZEMCSE / CSOROG A SZEMEMRE (*Allergia*); „SZÉTMORZSOLT SZEMEK” (*Etna*).

Harsányi Pál Ottó szerint „a környezetpusztítás mögött egy alapvető antropológiai tévedés húzódik meg: az ember úgy gondolja, hogy önkényesen rendelkezhet a Földdel, mintha annak nem lenne előzetes jellemzője, rendeltetése”. Viszont ez a „nem tudás” nem menti fel az embert a felelősség alól. Erre a felelősségre már II. János Pál is felhívta a figyelmet, s XVI. Benedek minden válsághelyzetet – akár gazdasági, élelmezési, környezeti vagy társadalmi jellegűek –, erkölcsi gyökerekre vezet vissza.

Ezért fohászodik a lírai én is a *Tavaszbán* – az ima erejében bízva – egy megtisztult életért: „Istenem, megváltóm / Ments meg önmagunktól”. Az új élet reményét jelző tropikus cím a *Tél* folytatása, amelyben szinte már az abszurditásig fokozódik a kérés: ISTEN SEGÍTS MINKET / TARTS KÉRLEK MÉRTÉKET / TE URAM HELYETTÜNK. A teológiai, filozófiai kérdéseket is felvető fohászbán a legteljesebb alázat nyilvánul meg, s századunk legkorszerűbb erényének felmu-

tatása mellett csodát remél a lírai én. A *Záradék*ban pedig a kötetet átható örök jelen pillanatáért, a végső órának szorongás és félelem nélküli kegyelméért könyörög. Ebben az adventi várakozásban pedig Hévíz és Balatonföldvár lesz az új Éden megelőlegezője (*Hévíz* [I.], *Hévíz* [II.], *Földvári aranyhíd*). Ezt a hitet jelzi és erősíti a ciklust záró négyes lüktetésű versek játékos attitűdje is.

A hitvesi költészet Petőfi lírájával jelenik meg az irodalmunkban. Bár korábban szintén voltak költők, akik verseikkel a feleségükhöz is szóltak (például Kisfaludy Sándor a *Boldog szerelem* dalciklusában), de az egy-két alkalmi megnyilatkozás után Petőfi költészetének ez állandó és meghatározó eleme lett. Ehhez az új témakörhöz kapcsolódik Tóth Árpádnak Lichtmann Annához a házasságuk hatodik évében írt *Esti sugárkoszorú* című költeménye, valamint Radnótinak Gyarmati Fannihoz írt vallomásai is. Pósa Zoltán életművének szintén fő témája a hitveshez fűződő érzelem. A *fehér bohóc feltámadásában* is külön ciklust szentel az egyetlen nő által inspirált verseknek (*Reggel, Himnusz Barna Mártának – Segíts meg szerelmem*).

A feleséget ünneplő (születésnap, házassági évforduló) és az öregséggel is szembenéző költemények mellett („ÖREGGÉ TÖPPEDT FÖLDI PORHÜVELYEM” – *Férfiklimax*; „vállam rojtos kötél húzza / végén földnehéz / Tarisznya” – *Öreg csavargó*; „elgyötört test”, „földmélyi szenvedés” – *Bányászének*) transzcendens kérdések is megfogalmazódnak a ciklusban. Az ironia távolságtartó alakzatával szól a „látszólag okosok” kételkedéséről, „Kik az Éden helyett / Beérik árnyával / Egydimenzióssá élesült örökös / Laterna magicák szimpla rondójával”. Az *Önparódia* című vers pedig a reinkarnáció paródiája is. A versbeli kijelentések ugyanis nem értékelhetők a reinkarnációval való azonosulással – mint ahogy ezt egyes interpretációk teszik –, hiszen a pósa költészetnek sajátossága az afirmatív megállapítások időnkénti elbizonytalanítása. S ez a legteljesebben a *Szirén, Küzdelem az újdekadenciával* című ciklusban ragadható meg leginkább: „Maradok, menekülök / Édesmindegy / Hátra-előre visz utam / Voltam és leszek én már / Örökös szökevény” – írja a ciklust bevezető mottóban. A szökevény-metaphora kiterjesztésével (lásd még *Szirén*: „Voltam és leszek én már / Örökös szökevény”), a „szorongás” (*Az űr borzalma*), a „félelem”, a „fájdalom” (*Koboldének, Lélekharang*), a tévelygés, az „örök útkeresés” (*Az aranygyapjú elvesztése, Koboldének*) verseket összefűző korrelatív láncolatában leplezhetjük le a lírai ént: a keresztény teológia ismerője, értője és tiszta őrzője, aki egyáltalán nem ötvözi ezt a tanítást az ázsiai tanok rendszerével, annak ellenére, hogy korábbi köteteiben is felvillannak ezek a motívumok, s az egyik interjújában arról vall, hogy mindig vonzódott a hindu filozófiához. A vallási szinkretizmus áldozatait tehát ennek a lírai beszédmódnak is „áldozataivá” lesznek: nem veszik észre azt a hitet, amely a személy egyetlen, megismételhetetlen és kizárólagos földi életét és egyetlen üdvözülését vagy elkár-

hozását vallja. Ennek a befogadót megtévesztő, rejtett parodikus-játékos, groteszk beszédnek nemcsak az előző ciklus *Önparódiája*, hanem a *Szírén, Küzdelem az újdekadenciával* versgyűjteménynek az *Üzenet a túlvilágra* című verse is mintapéldája: „Barátom lelked a rigókban lakozhat / Hiszen málinkóba vágyott még e földön”. Hiszi és vallja, hogy „csak átutazók vagyunk e világon” (*Lélekharang*). A szökevény-metaphora tehát nem a reinkarnáció, hanem a bűnös, esendő embernek Isten felé haladó, Őt kereső költői képe: „mert többször meghaltam / újra föltámadtam / de most is hordozom / annak keresztjét is / aki hajdan voltam / keveredtem azzal / aki most is vagyok / és majd egykor leszek” (*Odaát kínlódtam*); „Már többször meghaltam / Mindig feltámadtam”, „Menny és pokol köti / Örök útkeresés” (*Koboldének*).

Ez a bűnvalló, az igaz utat kereső és megtaláló emberi attitűd teljesedik ki a kötetzáró ciklusban, *A tékozló fiú visszatérésében*. Bibliai motívumok és történetek (tékozló fiú, Atya, Jézus, Ige, Lélek, Szentlélek, Emmánuel, Mária Magdolna, „Magdaléna”, „NE VÉTKEZZ TÖBBÉ”, a három bölcs hódolata a betlehemi „gőgicsélő Istengyermek” előtt, Sátán, Antikrisztus, „Jehova” [helyesen: Jahve], föltámadás, mennyország, üdvözülés, elkárhozás, Kálvária stb.), a kereszténység alapfogalmai, teológiai terminus technicusai (Szentháromság, Pantokrátor, Szűz Mária, népi változatban: Szűz Babba Mária, Jézus földi anyja, zarándoklat, ima[várás], kápolna, oltár, templom: a debreceni Nagytemplom), valamint középkori legendák (Szent Grál) kapcsolódnak össze a magyar tájjal, napjaink történelmi valóságával.

A versekben feltűnik a 6. században élt legendás walesi költő, Merlin is, aki, miután ura elesett a csatában, bánatában az erdőbe vonult, s megőrült. Ezért az ábrázolásokban általában az erdőhöz kötik alakját, ahol tébolyultan bolyong, s az elveszett dicsőséget, az elesett hősöket siratja. A *Merlin Balatonföldváron* című versben a bárd (s a legenda szerint látnok) alakja az őstermészettel és az angyal szerepével kapcsolódik össze, akit a Szentháromság vezérelt, „érintett” meg, s újra megtalálta (számunkra is) „Krisztus véredényét”, a Szent Grált. A közismert középkori legendát a *Kehely* című vers is feleleveníti, s a történetet továbbfűzi: a kelyhet egy zarándok Földvára hozta, s „Azóta Magyarhon / az Ígéret Földje / A magyar az Isten / Kiválasztott népe”. A magyarságmotívumok, a nemzeti sorskérdések Pósa Zoltán költészetében meghatározóan jelen vannak. Szinte átszövik az egész tematikus versvilágot. Az identitástudat erősítői ezek az elemek. Hiszen ha meg akarunk maradni a történelmi viharokban, valóban erősítenünk kell a magyarságtudatot, mert ez napjainkban igencsak megfogyatkozott.

S hogy életművének tematikus szervezőelemi mennyire áthatják, erősítik, kiegészítik egymást, mindezt a kötetzáró vers is igazolja: a *Magdalénában* a lírai én és a bibliai Mária Magdolna alakja elválaszthatatlanul összefonódik. Az érintetlenség

és a szennytől érintettség motívumának összekapcsolásával permanens párhuzamot teremt az immár kétezer éves múlt és a jelen között. A hatalom, a gonosz örök csábítása az író, a költőt is megkísérti: „Csak dicsérj diszkréten / Minden írásodban / és tiéd palotám / Dús kincses kamarám”; „E csodás, dús kincsnek / Gazdája lehetnél / Ha engem követnél”; „Hogyha engem szeretsz / És csak engem követsz [...] Te lehetsz a világ / Médiacsászára”. Jézus a pusztában kemény szavakkal küldi el a kísértőt, Mária Magdolna a Mester lábához, a költő egy kápolnában Krisztus oltárához borul le sírva: „Uram, ó irgalmazz / Én bűnös lelkemnek”. A hűség és tisztaság jellemző jegye ez: még a csábítások meghallgatása, a gondolatban vétkezés is mély bűnbánatra készíti a lírai ént. A csábító felajánlásokkal lehet, hogy gondolatban néha foglalkozott („Szédülten bolyongtam, / Aranylabirintban / Talán meginogtam”), viszont sohasem szolgálta a bűnös hatalmat. Akár Hamvas Béla bohóckaraktere: „*A hatalmi örületen kívül áll. A történeten kívül. Pótolhatatlan ember. Páratlan ember. [...] Nem hódol meg senkinek*”. Sőt, mindig bátran vállalja az eszméit.

Pósa Zoltán e nyíltságát, „a kötelezően ateista világban” bátor helyállását emeli ki Jókai Anna is a 60. születésnapját ünneplő költő köszöntőjében (*Katabázis nélkül nincs katarzis*). Szürrealista regényeit, a diktatúra „kozmetikázatlan irodalmi lenyomatait” (Kabdebó Lóránt) is ez a társadalomkritika jellemzi. S ez a nemzetet óvó-védő alkotói hang végig megmarad írásaiban, így a költészetében is. A társadalmi kérdések felvetésében viszont más nemes szándék is vezérli: azok szűrőjén keresztül próbál eljutni „a metafizikai létértelem meghatározásához”. Alkotói küldetése az, hogy hidat verjen „a földi paradicsomban-pokolban vergődő ember és a mindenre végső választ adó Isten birodalma, evilág és túlvilág között.” A világ megannyi csábítását legyőzve („Tisztos szegénységben / Szépen megőszültem”) és Istent, az Örök Jelent elérve Pósa Zoltán személye és költészete erre ad példát: „Megannyi kísértet / Elvonult előttem / Kísértésük elmúlt / Már velem az Isten”.

(*Írók Alapítvány – Széphalom Könyvműhely, 2011*)

Gyimesi László

Több mint szigorlat

Koncsek József: Vogul szigorlat

Koncsek József a *Kilencek* néven ismert költőnemzedék legkevésbé szerencsés sorsú tagja. Többnyire elkerülték a díjak, a támogatások, s a róla szóló elemző írások száma is (a többiekéhez képest) méltatlanul csekély. Nem egy recenzió dolga ennek okait vizsgálni, de annyit előljáróban ki kell jelentenem: Koncsek nem szolgált rá a mellőzésre. Az a néhány lényegi momentum, amelyben eltér a költőtársak világlátásától, emberi és esztétikai normáitól, nem elhallgatásra, hanem éppen kiemelésre méltó.

Amikor a költő nemrégiben *hetvenedik* születésnapjára készülődött, megpróbálta egész életművét összefoglalni, igazi *retrospektív* kötettel kívánta köszönteni híveit, s nem utolsósorban önmagát. Talán maga is meglepődött, hogy a gyűjtemény, amelyet *Sócsillag* címen állított össze, meghaladta az ezerkétszáz oldalnyi terjedelmet. Játszott a gondolattal, hogy egy vastkos kötetben közre adja az egészet, de győzött a józan megfontolás, no meg az anyagi háttér szerénységre intő mértéke, és így az áttekintő kötetnek csak egy része zsúfolódott bele a *Vogul szigorlat* című válogatásba.

Az önkorlátozás egyszerre tett jót és rosszat az anyagnak. Jót, hiszen olvasható mennyiségű szöveg, kézben tartható (egyébként elegáns) kötet jött létre, s rosszat, mert a nagy ívű egész helyett csak az ív töredékeit kaptuk, s ez szükségképpen egyenetlenné tette a művet. Az egyenetlenség persze nem esztétikai engedményekre utal, az egyes darabok mind helytállnak magukért, hanem a tervezett mű-egész nem állt, nem állhatott össze. (A *Sócsillag* többi része – még legalább kétkötetnyi anyag – minden bizonnyal a közeljövőben napvilágot lát, s így az igényes olvasó maga összerakhatja majd a kiteljesedő költői világtérképet.)

Terjedelmes tanulmányban kellene összegezni azokat a költői erényeket és leleményeket, amelyekkel Koncsek indulása óta következetesen él, amelyeket másokkal együtt és mások ellenére dolgozott ki, s tett magától értetődővé.

Történelemszemlélete, azt meghatározó hazafisága, hazaszeretete földközeli, mint elődeié vagy költőtársaié. Nem kevésbé mély, de abszolút sallangmentes, elutasítja mind a váteszszerepet, mind a divatos hívószavakat. *Ars poeticá*ját is szerényen kezdi, Petőfit megszólítva: „Én nem vagyok lángoszlop. Fáj a hátam.” Ha egy költő nem kíván lángoszlop lenni, meg kell kérdeznünk, miféle szerepet szán magának. Koncseknel ez magától értetődő. Bármennyire városlakóvá értelmiségiesedett, a kezdetektől ő a magyar vidék, a megfontolt földműves, a józan paraszt szószólója. Nem, nem is a szószólója, ő maga a Vidéki Ember. Költészetét – csaknem teljesen – betölti a gyermekkorból hozott falu, szépségeivel, fáradságaival, értékeivel, elő-előtörő dalaival, örökbe kapott színorgiájával, a születés-elmúlás, vetés-aratás által diktált ritmusával. A kimeríthetetlen gyermek- és

ifjúkori élményvilágra épül az érett férfi, majd az idősödő ember érzelmetli magánbirodalma. A mindenkit befogadó magánbirodalom, a béke annyira áhított földje.

Élményköltészet lenne tehát, amit Konczek élénk tesz? Nem, de mennyire nem. Azt tudja igazán hitelesen, amit annyian hiába szeretnének: az érzelmek és az értelem természetes összekapcsolását, azaz az emocionális és a kognitív világlátás ellentmondás nélküli leképezését. Tehát *gondolati líra* ez, mélységes filozófiai hozadékkal, sohasem tudóskodó, sohasem hengegő bölcsélet, amely igazságait a képek, a természet, a hétköznapok ízes nyelvéen közvetíti. Hatalmas műveltséganyag zsúfolódik a költeményekbe, de sohasem a *poeta doctustól* elvárt módon, hanem a tudáselemek anyanyelvűe szervesülésével, a formák kultúrahordozó lényegének érvényesítésével, legyenek azok az ősi ráolvasók regölései vagy az automatikus írás játéka.

A műveltséganyag közvetítése, közkinccsé tétele azonban megköveteli az epikai elemek tudatos használatát. Konczek vonzódása az epikához vitathatatlan, ennek számos jelét adta korábban (*Damó!*), és ebben a kötetben is, de életműve zömét mégsem sorolhatjuk egyértelműen az *epikus költészet* körébe. Még a leginkább ide tartozó munkák is átítatódnak a sajátos konczeki lírával, az epikus elemek éppen úgy, mint a bölcséletiek, szerves részei a verseknek, mintegy prózai jelzések a meglévő háttérismeretek meglétéről. A kötet végére helyezett szociográfiai írás (*Jó napot, Magyaránador*) bizonyítja a hátország valódiságát, a versbe mentett világ hitelességét. Amikor a „szociografikus” költeményt, a *MagyA/r/merikát* mellőlvastam, a kettő összerímeltetése győzött meg arról, hogy az irodalmi riportnak helye van a kötetben.

Más „műfajidegen” elemek is gazdagítják a lírát (záradékok, mellékletek, fiktív leletek és valódi szövegvariánsok), ezek hol ironikusan, hol roppant komolyan a befogadói magatartást ösztönzik a megszokottól eltérő működésre, a kreatív fantázia birodalmának tágítására.

Konczek verselési technikája igen gazdag. Formavilága változatos, ritmusai, rímei, versszerkezetei ugyan mindig alárendelődnek az üzenetnek, de sohasem válnak kiszolgáló apparátussá, unalmas kellékké. Az ősi finnugor verselés éppúgy felbukkan a könyvben, mint a posztmodern szövegirodalom néhány vállalható „víványa”, de egyik sem törekszik kizárólagosságra. A szimultán vers uralkodik, de nem kormányoz, a magyaros ritmika valóban népi és nem népies.

Képpalkotó tehetsége már első jelentkezésekor mindenki mástól megkülönböztette. A természetből és a humanizált világból egyaránt táplálkozik, képeiben legtöbbször *a nyár uralkodik* (néha a tavasz, ritkábban az ősz és a tél), dús, színekben, formákban, ízekben és illatokban gazdag... Érett, asszonycombos. Az évszakok néha csak versküszöbértékű módon jelentkeznek, de gyakran az egész költemény alaptónusát uralják, máskor ritmusképző elemként jeleskednek. S még gyakrabban a tartalom, az üzenet legfőbb hordozói: számomra a konczeki nyár maga az optimizmus, a *csakazértis* élünk nyara, a világ emberszabásúbbá tételének meg-megújuló reménye.

A mítosz – mint tudjuk – fontos versképző elem. A jó költők élnek, a gyengébbek

visszaélnek vele. Az egész mai költészetben nyüzsgönek a mitikus allúziók, áthallások, vendégszövegek. Rendjén van ez, hiszen ha egy társadalomnak nincs egységes, összetartó, hatékony mitológiája, szemeztetnie kell másokéból. De az össze nem illő nemes nedűk felelőtlen kevergetése moslékot eredményez. Konczek jól tudja ezt, s ha akár ősi, akár későbbi mitológiákhoz fordul, mindig a néptől tanult, ellesett oldalpillantások, ironikus vagy önironikus utalások fedezékéből teszi ezt, és ez a módszer ebben a kötetben is nagy erejű költeményeket eredményez (*Hegyi értekezés*).

Konczek költészetének szimbolikája is külön tanulmányt érdemelne. Növények, fák, színek, a falusi nyár kellékei mind különleges jelentést kapnak a versekben, de egyet közülük ki kell emelnünk. A nők, mint főalakok és természetszimbólumok, központi szerepet kapnak ebben a kerek szimbólumrendszerben. Legyenek valóságos asszonyok, hajdani vagy sohasem volt szeretők, álmok vagy tragikus sorsú társak, mind-mind az élet himnuszát írják, éneklük, adják tovább. Egészséges férfiszeméremmel ábrázolt buja istennők, tenyeres-talpas munkatársak – mikor mire van szüksége a költőnek.

Napjainkban sok a vita a közéleti költészet létjogosultságáról. Elképesztő és megfontolandó elméletek keringenek, de képviselőik abban egyet értenek, hogy a szolgáló, elkötelezett, legérvényesebb szóval: a *képviselési* költészet a régi módon nem érvényesülhet. Mind formailag, mind tartalmilag kiüresedett, kompromittálódott (több irányban is, a szociális demagógia éppúgy mérgezi, mint az árvalányhajjas romantika...). A hiteles képviselőség újmódi formájára, tartalmára vannak ugyan jó példák a mai magyar költészetben, de ezek közül Konczek intelligens közéletisége kimagaslik, szinte minden versében ott ez a mozzanat, sosem tolakodóan, sosem túllihegve, de hatásosan, felkavaróan. A népiségnek az az igénye, ami a *Kilenceket* (jaj, már csak heteket) mindmáig összetartja, Győri László mellett Konczeknél a legpregnansabb.

Az olvasó joggal várja el, hogy a bíráló nevezze meg azokat a műveket, amelyekből vagy amelyek alapján következtetéseit levonta. Nos, nehezen tudok ennek a jogos igénynek eleget tenni. Nekem ugyanis az *egész kötet* egészében tetszik, és igazságtalannak találnék minden kiemelését. Hiszen valamilyen (korábban felvázolt) szempontból mindegyik költemény kiemelhető lenne. Pillanatnyi állapotom szerint mindig másik kedvencet választok, nem egymás ellenében, hanem egymás mellé. Most a már idézett *A XXI. század költői* mellett a *Színkirályok* hatrészes ciklusát említeném, a címadó *Vogul szigorlatból* archaikus torzóját, s a zárójelben megemlített verseket, közülük tegnap a *MagyA/r/merikát* mondtam volna, ma inkább a *Hegyi értekezés* jön a tollamra. Kérem, ne kényszerítsenek döntésre, ez elejétől a végéig jó kötet.

Egyetlen jókívánságot szeretnék a rövid recenzió végére illeszteni: mielőbb ontsa ránk a teljessé váló nagy mű, a *Sócsillag* nyári, fátyolos-füstös, föld- és emberszagú konczeki fényét. Szüksége van rá az olvasónak, a magyar költészetnek.

(*Napkút Kiadó 2011.*)

Farkas Gábor

A út bizonyossága

Iancu Laura: Kinek a semmi a mindene című kötetéről

A krisztusi korba lépett költőnő negyedik verseskötete, a *Kinek a semmi a mindene* (Magyar Napló Kiadó, 2012), mondhatjuk, poétikai folytatása az előző, 2010-ben megjelent *névtelen napnak* (Kortárs Kiadó, 2010), de az önközlés technikáját tekintve e kötetben felfedezhető Iancu Laura szépprózájának hatása is lírájára. Ímmár két prózai művel is jelentkezett a szerző verseskötetei mellett (*Életfogytiglan*, 2010; *Szeretföld*, 2011), és úgy tűnik, hogy művészetében az epika és a líra (sőt, e sorok írója tudni véli, hogy hamarosan megjelenik Iancu Laura első drámája a kalandos sorsú csángó Petrás Incze Jánosról) szerves, egymást inspiráló és egybejátszó jelentéshorizontokat létrehozó egységet alkot.

A *névtelen nap* reményt és reményvesztettséget is magában hordozó derűs melankóliája válik kifinomultabbá, letisztultabbá és ezért talán érthetőbbé is a *Kinek a semmi a mindene* című kötetben. Míg azt a szófukar titokzatosság jellemezte, merész, önfeltáró vizsgálatra biztatva az olvasót, emez szintiszta vallomás az emberi élet örök titkairól: hitről és halálról. Aki e titkokat szavakkal tárja fel, maga is mély utat jár be, olyan utat, melyen *pokolszapot hoz az éjjel* (Nyomjelzők), de *oltó igéket hoz a fagy* (Fagy). Ilyen ellentétekre épül tehát az út *messze túl a szón. Túl minden lúgozott hiten* (Fátyol). A könyv első két fejezetét jellemzi ez a pokolbéli lélek-út, és ezt az utazást fejezik ki a fejezetcímek is: *Aki van, az fél; Mintha mit sem értene*. Az elmúlás régi-új szimbólumai: az *éjszaka* és a *fagy* éppen ezért nagyon markáns építőelemei e lírai világnak, melyben *sötét az ég /és sötét a hold* (Stációk). De hiába a tél, a sötét, az embernek *élni kell úgyis, ha nem/muszáj* (Hiddeggel ver). Hitvallása tudatában, kétség és remény között konstatálja tehát a lírai én, hogy az emberin kívül *nincs több út* (Téboly). Az első két fejezet nem ad válaszokat, inkább felkavar, zavarba hoz - jó kerete ez egy küzdő hitvallást ábrázoló költői világnak.

A könyv harmadik *Fogódzik füst a lánggal* című fejezetében ha kiragadunk néhány releváns verscímet (*Passió, Ó- és Újszövetség, Miatyánk, Mennyből az angyal*), nyilvánvaló a biblikus indíttatás, de természetesen a poétikai tartalom árnyaltabb, ellentmondásosabb, mert hiába az ajándék ígérete, ha az ember az elmúlással szembesül, *egekbe néz, nincs ott senki* (Passió) - felidézi ezzel Iancu Laura József Attila *Eszméletének* meglett emberét, kinek lelkében nem lakik háziúr. És ebben a fejezetben felenged a kötet első részének jege, *olvadni kezd a télre fagyott szó* (Huzatban), bár a válaszok nélküli kérdések sora nem szűnik:

„mi dolgoz velünk, törtbádog Krisztus?” (Dizmász fohásza)
 „hírét hozod a megváltásnak?” (Mennyből az angyal)

Súlyos, dermesztő kérdések ezek, melyekre a válaszokat az embernek – kinek *a minden sem lenne elég* (Perlekedés) – saját lelkében kell keresnie, és megtalálnia. És kiviláglik, hogy a hiányállapot nyomasztó érzésétől sem kímélt én- és útkeresése mennyi kétséget, indulást és vélt megérkezést rejt, hogy *igaz embert mutasson* (Ádventutó 2.), és *irányt faltól-falig* (Huzatban) - akaratlanul is eszébe juthat itt az értő olvasónak Kányádi Sándor *Fától fáig* című verse, és természetesen nem csak a szöszerkezetek hasonlósága miatt. Ugyanazt a küzdelemmel, félelemmel és kétségekkel kirakott utat járja be a klasszikus vers lovait kereső kisfiúja, mint Iancu Laura lírai énje a kötet versvilágában. És mindkét költő ugyanazt a kapaszkodót véli-sejti az út során: a megtartó irgalmat.

Az ember végül készen áll - a visszavonhatatlan dekrétumot megfogalmazó gondolat *Az ember* című vers első sorából kiemelt negyedik fejezetcímként jelzi, hogy talán a kétségek felett győzött a megtartó irgalom, és a kereső lélek – kinek *hazára szükség nincsen/világa senkiföldje* (Az ember) – ha békére nem is lel, de tudata legalább erőt meríthet az emlékezetből: a tisztelt elődök, Petrás Incze János (Ki Istent el nem altatta), Lakatos Demeter (Lakatos Demeter), Domokos Pál Péter (Az éjszaka), a szülőföld és a gyermekkor felidézéséből (Képek; A félkegyelmű 2.).

A kötet zárófejezete (*Vályogfalak között az ég...*) idézi fel leginkább a gyökereket jelezve, hogy a meglett ember lelkének (is) legfőbb támasza a szülőföld, annak tudata, hogy valahonnan jövünk, ahová mindig visszatérhetünk, mert odatartozunk - ezt nevezhetjük identitástudatnak. És ráeszmél a tékozló lélek, hogy *nincs utolsó út. Nincs végtelen.* (Határok), mert aki útra kél, egyszer biztosan meg is érkezik, és végül *már befele sem fáj/az út mi elvezetett idáig* (Kozár). A könyv utolsó két hosszabb verse (Este a faluban 1–2.) változó hangnemű perlekedés Istennel az emberi sorsról és hitről. Valójában nincs zárása, nincs megnyugtató válasz a kérdésekre, hiszen e válaszokat mindenki csak saját személyes hitében találhatja meg.

„Nincs bennük tanulság – csak titok és kétely” – jegyzi meg Szentmártoni János a versekről a kötet előszavában. És valóban, a levonható konzekvencia annyira sokirányú lehet, hogy ezt már az olvasó lelkére kell bíznia Iancu Laurának, hiszen az ő kétségei akaratlanul is válaszokat, bizonyosságot jelenthetnek másoknak. Az út - az elindulásba rejtett megérkezés - bizonyosságát.

(Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2012)

Madarász Imre

Az „irodalmi újságírás” dilemmái: a Kapuściński-ügy

Artur Domosławski *Háborúk és forradalmak költője. A legendás riporter – Kapuściński non fiction* című, a Poligráf Könyvkiadónál megjelent könyve több dimenziós, többféleképpen – a legkülönbözőbb és legellentétebb módokon – olvasható-értelmezhető, s ennek megfelelően többszörös botrányt is keltett. Mindez nagyon is illik ahhoz, akiről szól. Az immár klasszikusként tisztelt Kapuściński tanítványa, az úgynevezett „lengyel riportiskola” újabb nemzedékének reprezentánsa terjedelmes riportéletrajzával egyesek szerint méltó követője, mások szerint árulója lett mesterének. Tőle tanult módszerrel kutatta és tárta fel életútját, ám annak olyan részleteit is, melyek miatt a „főhős” özvegye perrel fenyegette meg. Régi dilemma: lehet-e alapos és valós életrajzot írni indiszkréciónélkül? A világhírű sztárrporter hiúságának példái, konfliktusai leányával, vagy – főleg – együttműködése az állampárttal és a pártállami hírszerzéssel nyilván nem növelik nimbuszát, ugyanakkor le sem rombolhatják azt. Látszólag, a felszínen, talán ezek a botránykönyv szenzációi, valójában azonban sajátos tanulságai izgalmasabbak, mélyebbek és távlatosabbak. Kivételesen jelentős és szemléletes példán mutatja be, miért, miként és mennyiben problematikus műfaj a Kapuściński által tőkélyre vitt „irodalmi riport”.

Aki olvasta Kapuściński főműveit, *A császárt* és *A sahinsahot* – Hailé Szelasszié és Reza Pahlavi zsarnokságának megdöntéséről –, az első lapoktól érzékelte, hogy ezek többek, mint a „kiküldött tudósító jelentései”, jóllehet hivatásos újságíró tollából születtek, újságcikkeinek átdolgozásából. Oknyomozó zsurnalizmus, esszéírás, történetírás, regényes elbeszélés, politikai állásfoglalás, önéletrajzi valomáselemek keverednek bennük páratlanul karakterisztikusan, lenyűgözően és felejthetetlenül. Egyszeremind korántsem mentesen kérdésektől és vitáktól.

Az egyik legfőbb Kapuściński-probléma – Domosławski kedvenc kifejezésével élve – a „konfabulálás”, ismertebb szóhasználattal a nagyotmondás, a tények kiszínezése, „átköltése”. Egyrészt vitatottak az öt fejezeten át bemutatott „legendák”, az önmitizálás fikciói (a katyni tömeggyilkosság elől megmenekült apa, a többször halálra ítélt, kivégzőosztag előtt állott Kapuściński, barátsága Che Guevarával, Salvador Allendével, Patrice Lumumbával stb., stb.), amelyek rendre bizonyítatlanok maradtak, olykor egyenesen valótlannak bizonyultak. Az ilyesmire a lengyelek különösen érzékenyek Amerikába szakadt honfitársuk, Jerzy Kosinski öngyilkosságba torkolló leleplezése óta (lásd Janusz Głowacki: *Good night, Jerzy*). Másrészt kritikák érték a

Kapuściński által megörökített történések „költői szabadsággal” való fel-, helyesebben átdolgozását, regényesítését, dramatizálását, epicizálását, anekdotáinak időnkénti kérdésességét, megszólaltatott riportalanyai egynémelyikének gyanúsán ellenőrizhetetlen személyazonosságát és így tovább. Akármilyen nagyszerű olvasmányok *A császár* és *A sahinsah*, atmoszférateremtő zsenialitásukkal, lendületes ritmusukkal, színes stílusukkal, az etiópiai és az iráni forradalom tényszerűen hiteles történetét más, történettudományos munkákban találjuk meg, mint Angelo Del Boca és Amir Taheri monográfiái.

Kapuściński „politizálását”, elkötelezett állásfoglalásait különösen sokfelől és sokféleképpen bírálták. Az elfogulatlanság, a „sine ira et studio” elve nevében, és azért is, mert nem is célzott rá, hogy Menghisztu és Khomeini uralma, a kommunista diktatúra és a fundamentalista theokrácia semmivel sem bizonyult jobbnak, mint az, amit felváltott. És általánosabb érvennyel is megkérdőjelezhetők a Kapuściński-remekművel „lengyel áthallásai”, amiket Domosławski bőségesen élénk tár. Az etióp és a perzsa „tanmese” itt-ott csakugyan illet a lengyelhoni helyzetre és változásokra, az államszocializmus és a Szolidaritás Szakszervezet küzdelmeire. Összességében mégis Francesco Guicciardini, az olasz reneszánsz történetíró és gondolkodó igazságát példázza, aki, kor- és pályatársával, Machiavellivel szemben, a történelmi események „partikuláris”, egyedi-megismételhetetlen voltát hangsúlyozta, és kétségbe vonta az aktualizáló historiográfiai példálózások megalapozottságát és célszerűségét.

Domosławski véleményeket idéz. Magáét Kapuścińskiét: „Én nem azért írok, hogy a részletek egyezzenek, a dolog lényegéről van szó.” Lawrence Weschler berkeley-i professzorét: „Mi a különbség, hogy melyik polcra tesszük *A császárt* és *A sahinsahot*? Így is, úgy is nagyszerű könyvek maradnak.” Az író egykori iskolatársáét, Andrzej Czibor-Piotrowskiét: „A császár? A legkiválóbb 20. századi lengyel regény!” – Meggyőző gondolatok ezek? Nem tudni mi, de nagyszerű? Besorolhatatlan remekmű: meghatározni bajosabb, mint kanonizálni? Ha nem tényirodalomként, hát szépirodalomként dicsőül meg?

A műítészek, az irodalomtudósok valószínűleg még sokáig vitatkoznak a Kapuściński-életműről. A nagyközönség közben, műfajelmélettel mit sem törődve, gyönyörűséggel olvassa a letehetetlen bestsellereket. Kapuściński maradandósága biztosítottnak látszik „fönt” is, „lent” is.

(Fordította: Hermann Péter, Poligráf Könyvkiadó, Dunakeszi, 2011)

Bertha Zoltán

Önelemző lírai gondolatiság

Benő Attila: A kórus és a kutyák

A kilencvenes évek elején, derekán fellépő fiatal erdélyi költőnemzedék friss lendületet tudott adni az újraértelmezett líratörténeti folyamatoknak: a fordulat utáni új művészeti szituációban elsősorban a bárminemű ideológiai, irodalmon túli szemléleti teherterelektől igyekezvén megszabadulni. Az elfogulatlan tágasság, az előítéletmentes, korlátlan felszabadultság levegője áradt velük szét, és jelentett olyan másfajta minőséget, amelynek előzményei persze visszanyúlnak legalább a harmadik-negyedik Forrás-generáció (Szöcs Géza, Kovács András Ferenc és a többiek) kísérletező nyelvjátékaihoz, de amely az úgynevezett „transzközép” irány meghirdetésével (Sántha Attila, Orbán János Dénes, Fekete Vince, Lövétei Lázár László, Király Farkas, Demény Péter, Farkas Wellmann Endre, Király Zoltán és társaik laza csoportosulásában) végképpen hagyomány és újszerűség, kötődés és kötetlenség, modern és posztmodern hatásosan átdimenzionált viszony- és beszédmódjait volt képes meghonosítani.

A regiszterkeverő nyelvi eklekticizmus mellett azonban nemcsak egyfajta új szenzibilitás, szinte neoromantikus érzelmi szuggesztivitás és személyesség (Tamás Tímea, Cseh Katalin, László Noémi), hanem bizonyos továbbfolytatott tárgyias intellektualitás, gondolati költőiség (Kelemen Hunor, Jánk Károly, Benő Attila, Balázs Imre József, Karácsonyi Zsolt) is „vérátömlesztő” hitelességet nyert ebben az erőteljesen sokszínű, s máris egyszerre összetartozó és egymástól markánsan eltérő esztétikai vonulatokat is kialakító nemzedékben. Benő Attila első kötete a Kriterion Könyvkiadó legendás Forrás-sorozatában jelent meg 1995-ben, *Csontkalitka* címmel, s szerzőjét rögtön generációja élvonalába helyezte. Az „ittlét” vagy az „álomlét” egzisztenciális súlyával és felelősségével megszólaló költői én a lírai önreflexió olyan filozofikus mélységeibe száll alá, ahonnan borzongató távlatok nyílnak nemcsak bensőség és külvilág, alany és tárgy, érzelem és értelem titkos határterületeire, hanem kifejezhetőség és kifejezhetetlenség örök dilemmáira és paradoxonjaira is. Újabb verskötetei (*Visszatérítés*, 1997; *Egy nap és a többi*, 2005) az „önélveboncolás” útján haladva, a kitágított léthatárokat tovább fűrkészve, mintha a babitsi tudatlíra bölceleti igényével erősítenék meditatív, egyben tömörítő intonációjukat, a változatos kultúrélényeket sorsvállalásos eltökéltséggel asszimiláló komolyságukat, s a tárgyias létköltészet Nemes Nagy Ágnes-i nyomvonalán azután közvetlenül a „tárgyak szerelmé”-hez, az objektív líraiság sajátos metafizikai szféráihoz jutva el. „A víz fölött a lég. / A lég fölött

az ég” (*Perpetuum mobile*) – szinte rímel a minden tárgy (a ragyogó fák és sarkkörök) fölött is fényt látó s a szívében boldog tárgyakat hordozó Nemes Nagyra, aki az „ég s a föld között” húzódo rejtélyes tartományban – s a leíró nominalitás szentelen bűvöletével megérintett övezetekben – pillantotta meg az emberi és emberfölötti megragadhatatlanság östörvényeit. „Összeérnek a fények és a tények”; „A bőröndben száraz homok, / kövületek, kopott érmék, / fényzilánkok, hült kéznyomok” – hangzanak efféle verssorok Benő Attila legfrissebb verseskötvényéből (*A kórus és a kutyák*, 2011 – némiképpen a delejező félelmetességével és nyomasztó mágikuságával közismert Mario Vargas Llosa-regény *A város és a kutyák*/ légkörére is utalva), s megint az „újholdasokat”, köztük Nemes Nagyot is bevonva az asszociációk körébe: a *Közöttben* szereplő „kő” és „tanknyomok” erőteljes víziói révén. Tágabban persze maga az egész absztrakt-tárgyas modern magyar létlíra kerül itt allúziós játékba, miközben mai hangulatok, ötletek, gegek is keverednek hozzá, s igen termékenyen az archaizáló modernitás őslátomásainak megérzékítései: például a labirintustapasztalat, a „tovatűnő másvilágok” és a „választható úttalanság” (rém)képzetei vagy a „lélegzetvétel”, a „mélylélegzet” és a fej fölötti „köd-glória” sugallta adys mélypszichologikum, életrejtelem, lélektalányosság különös utórezgése.

A feszes kijelentésség, a gondolati súlyosság, a sűrített axiomaticusság Benő Attila versbeszédében – természetszerűleg leginkább látványosan a haikuk és a szótagszám-variálók haikuváltozatok sorozatában – érzékiség és elvonatkoztatás, tárgyiasság és absztrakció messzesugárzó enigmatikus viszonyrendjét teremti meg. Az analitikus lírai önértelmezés, a gondolati önelemzés módozataiban test és lélek, materialitás és spiritualitás között feloldódnak az intim személyiséghatárok, de még az ént a másiktól elválasztó külső-belső különbségek is relativizálódnak: „Légcső-alagút, hang-ösvény, / csont-csigalépcső (...) Nem találod kinőtt, elnyűtt / sorsodat erre. / Belső zsebedből kacatok / hullnak szerre”; „Hullámokat borzol a szemed, ha zúg a távol. / Bizonyosság vagy talány: itt dadog minden törvény (...) indulhatsz világotutazásra önmagad körül: / csak akkor leszel távol, ha elsodródsz magadtól”; „Az évek / párákönnyűvé, / átlátszóvá tettek. // Belélegezlek, / kilélegezel. // Ha szűkül a tér, / zihálásaidban fogatkozom, / levegő-kapkodásaimban sodródsz”; „Hogy viselünk két ébrenlétben / annyi álmat?” „A falakban a kék vérerek” – mint a befalazott asszony balladájában vagy mint Nagy László szerelem-himnuszában: így lényegülnek időtlen létállapotokká azok az archesztuációk, amelyeknek tér-idő kivetülései múltat, jelent és jövőt valami reménytelen reménységgel kulcsolnak egymásba: „Halottak napja. / Áll a fa emléktelen. / Új rügyét hajtja.” Mert amúgy az időbe, a „volt-nincs” időiségébe vetett ember folyvást emlékeivel, a múltbéli élmények sajtásaival, felejtés és felidézés, vágy és képzelet lélekörvényeivel, a „*lenne* és a *volna*” örök bizonytalanságával,

az „Ami volt, minden megvan, / odakint vagy idebenn”, s „A jelen a múltat éli, / szövi tovább”, „Vakolathullató, régi / itt is az új világ” illanó és melankóliát lehelő érzeteivel birkózik, mindegyre csak a szembesített elmúlás és a szembesíthetetlen pillanatnyiség időntúli misztériumát átélve és faggatva. „A hívatlan vendég / hirtelen lép be majd, / kopogtatás nélkül. // Természetesen, / alkalmatlan időben (...) amikor a meghívottak elszéledtek, / az ételmaradékos tányérok, / ki nem ivott poharak között / rám talál, / fölényesen végigmér, / és elegáns szótlansággal / elkísér a házam kapujáig, / és tovább, // ha volna még tovább...” – meséli szinte keserű-groteszk anekdotikussággal és kontemplatív szarkazmussal a költő ebben a bravúros létösszegző költeményében, amely nem csoda, hogy a kolozsvári kötetbemutatón is nagy sikert aratott, amikor Király László kiemelte (mert a fanyar-ironikus sorsköltőt talán nem véletlenül ragadhatta meg ez az ő versvilágát is olyannyira jellemző bizarr lírai filozofikum). A létezés értelmének és abszurditásának az egyidejűsége tömörül itt katartikus érzelmi egységgé – ahogy a vele készült beszélgetésben Benő Attila maga is nyilatkozik költői szándékairól (*Helikon*, 2012/7.) –, de hasonló ötletmélységről tanúskodik az időszámavétel visszásságát karikírozó versremek is, a (*visszaszámlálás*), amely a halálba tartó lét (Sein zum Tode) ciklikus természetére irányítja a figyelmet: „Negyventől visszafele kellene számolni az éveket. / Ha már az út fele elfogyott, / és ami előtted, már egyre kevesebb. / Harmincnyolc, harminchét – / nem nézve már a kiürült pincét. / Harminchat, harmincöt – / újra jó, amit a tested kinőtt. / Harmincnégy, harminchárom – / reménykedve, várón. / Majd újra harmincévesen / állni távlatra éhesen. / Aztán huszonévesek lendületével / nézni farkasszemmel minden múltó évvel (...) És tizenéves hetykeséggel fogadni, / hogy már nincs tovább, és nem lehet maradni, / hogy csak ennyi lehet, csak ennyi volt, / ablaküvegen oszló párafolt.” A „párafolt”-ember helyzetét mindig „újrakezdés és csendfordulat” jellemzi, s arra is rá kell döbbsennie, hogy nem ő az ura sem világosságnak, sem sötétségnek. Amikor nem kelt fel a nap: felment az ára „a kenyérnek és a bizalomnak”, s a naptalan „nappali sötétben égtek a lámpák” – mintha Babits *Fekete országában* járnánk, vagy David Hume felismerése valósult volna meg, miszerint abból még, hogy a Nap eddig mindig felkelt, nem bizonyítható, hogy holnap is megteszi –, de végül megkönnyörlülve a szenvedőkön mégis megjön az új világosság és „éles fényekkel a reggel”.

Benő Attila versei nemcsak végső életérzések kikristályosított foglalatjai, hanem egyúttal jelentésszerű darabjai is egy olyan gazdag egésszé szerveződő gondolati lírának, amely kötetről kötetre teljesíti be hivatását: eszméltet, meghökkent, megrendít és végül a nem könnyen bekövetkező feloldozásra indít.

(Erdélyi Híradó Kiadó, *Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár, 2011*)

Kusper Judit

„magához láncol a metafora”

(Csontos Márta: A meggyújtott olajág)

Igazi női verseskötetet tart kezében az olvasó, ha beleolvas Csontos Márta kötetébe. *A meggyújtott olajág* minden verscíme jelzi, hogy az ott versben megszólaló vagy megidézett hang női szubjektumot feltételez, aki mereng, gondolkodik, összegez, értelmez, valamilyen módon mindig önmagát keresi – ahogyan ezt a szerzői fülszöveg intenciója szerint maga a szerző is teszi: „Nem játszom szerepet, nem nagy előképeimről, híres elődeimről, jeles kortársaimról írok, pusztán arról a spirituális útról, amit az ő sorsuk, pályáivuk bennem kirajzolódó nyomvonalain végig kell járnom ahhoz, hogy magamtól önmagamig eljuthassak.”

Az itt említett híres elődök, kortársak mind nők, Évától, az ósanyától Karafiáth Orsolyáig és Iancu Lauráig, egyszerre megszólítottak és megszólalók lehetnek. Csontos Márta nem intertextuális játékra törekszik, nem nyelvük, versnyelvük alapján kívánja megidézni a költőnőket sem (sok közülük pedig nem is költőnő), sokkal inkább valamiféle esszenciát keres minden név mögött, egy olyan lényegi kérdést, titkot, attitűdöt, amelyen keresztül a megszólító, megidéző megsejthet, megtudhat valamit, ami számára fontos lehet.

A kötetindító vers, az *Éva apokrif töredékei* egyben programvers is lehet, akár már címében is: Éva, az örök nő fog megszólalni, előkerülnek olyan írásai, apokrifjei, amelyeket soha senki nem hallott, olvasott, amelyek kívül találhatók a kánonon – ahogy maga a női megszólalás is. Éva fog beszélni, soha nem Ádám, s noha sok versben megszólítottként, megidézettként, *te*-ként felbukkan a férfi, nem az ő szólama lesz a fő szólam, nem a kanonikus hang kerül előtérbe, hanem mindig az eddig alig hallott, ám a női önkeresés és önmegértés szempontjából oly nélkülözhetetlen női hang.

Nincs egyszerű dolgunk e női hanggal sem, oly sűrű, szinte tételmondatszerű kijelentések köré épül, magával ragadja az olvasót, aki szinte felszólításként érti őket: összerakja, rakosgatja az így, töredékeiből összeálló női szubjektumot, ami megjelenik e sorokban. Az első vers címének mindhárom szava így kapcsolódik össze, válik a kötet szervezőelvévé: Éva, a (sokkal inkább újszövetségi, mint ószövetségi) nő szóval meg, apokrif, azaz nem kanonikus, el nem fogadott, meg nem hallott történeteit halljuk töredékekben, nem nagy egészként, inkább apró cserepekként, amiből talán sikerül összeraknunk valamit. Ha ezt elfogadjuk, nemcsak programversként, hanem akár az egész kötet kicsinyítő tükrékként (*mise en abyme*-jaként) is értelmezhetjük a verset – talán mindjárt meg is látjuk, miért.

Éva kezdi a megszólalók, megidézettek sorát, őt a kötet II. részében további mi-

tológiai nőalakok, istennők követik: megjelenik Ariadné, Aphrodité, Kyrké, Thália, Uránia, Kleio, a fáraó lánya, Erató, Irisz, Sapphó (egyetlen ókori költőnőként) majd Venus. A legnagyobbak, legismertebbek, legszebbek most nem már ismert attribútumaikat mutatják, nem híres tetteik jellemzik őket: mindannyian a szubjektív megszólalás képviselői, ráadásul a magányos, valami egészen újkori, szubjektum irányította megszólalásé. Ez az első, a 17. oldalig tartó szakasz (mely nem azonos a kötet fejezetbeosztásával) az ősi, már-már szimbólumként működő nőalakoknak ad hangot, hogy megalapozhassa az összes későbbi megszólalását. Már itt körvonalazódnak azok a mozaikdarabok, vagy akár puzzle-darabok, amelyekből kirakhatjuk a kötet beszélőjét. Hogyan is működhet ez? Éva már említett versében így szól: „s rám nyílik az üresség, mi hozzám tartozik” (5.), majd Araidnétől halljuk a már-már Adyt idéző *Ariadnéval a korzón* című versben: „magához láncol a metafora” (7.). Az *Aphrodité a szépségverseny után* című művet a félelem, a tehetetlenség, a passzivitás szervezi: „Nem tudok partra szállni önmagam / védelmére.” (8.), s erre rímel a *Kyrké vár Odüsszeuszra* záró sora: „A semmi oltárán vagyok áldozat.” (9.).

Mondatokat ragadtam ki az első négy versből, töredékeket, melyek megképezik egy újra és újra, mindig más maszkban megszólaló nő hangját, aki önmagát tehetetlenként, passzívként, bezártként, s ami talán a legmarkánsabb: áldozatként aposztrofálja. Helyzete magányos megszólalása ellenére is függő viszony, önmagát nem egységként, sokkal inkább töredékként, lehetséges társát hiányként konstruálja meg. A *Thália fedezékben* sokarcú, megsokszorozódásra képes, de mindezt csak vakon követő („s nem veszem észre, hogy fényem az árnyékom”, 10.) beszélője és az *Uránia odafönt, jelekben* magánya és társfüggősége („égi hintómról ne vágd le a kötelet”, 11.) szépen kapcsolódik a megkezdett mitológiai sorhoz, melyet Sapphó és Vénusz zár.

Poétikailag nem, csupán tematikailag történik változás, amikor Vénusz után Petrarca Laurája következik, s őt váltják műzsák, költőfeleségek, hősnők a reneszánsztól a XIX. századig, majd XX. századi legendák, énekesek, filmcsillagok, tudósok, írók szólalnak meg. E régiek és újak azonban egy nyelven beszélnek, nincs stílus-törés, stílusbeli különbség, mintha csak újabb és újabb maszkok kölcsönöznék arcukat egy hangnak. A *Laura Petrarcaról merengben* „bomlik a rend” (18.), a *Christiana járnai tanul* (19.) beszélője csak kapcsolatban, függésben, relációban tudja önmagát elképzelni, a *Júlia Shakespeare-t olvas* hősnője alkotójától függ: „Lelkem kisajátította a történést / ereje.” (21.) Az egyik legmegindítóbb mű a *Kierkegaardné talpig szorongásban*: „Ellenem fordul a beszéd, / csak saját poklomban van számomra hely. // Kérges lesz ajkamon a dal. // Tudtam, hogy képtelenség az egész, / semmi máglyáján hamvad a történet, / nincs közöm már ahhoz, hogy mi a folytatás.” (22.) Nincs okozat, nincs magyarázat, csak egy rövid állapotjelentés, egy olyan léthelyzetről, melyben csak a szorongás, a hiány és a magány uralkodik.

Nem véletlen, hogy a XX. századból is a nagy szenvedők csatlakoznak a megszól-

lalók sorához: a *Piafa havazásban* (24.) sanzonszerű vers megszólalója szinte riadt madár, míg a *Sophia Loren az Örök Városban* hősnője, a mozi királynője így szól: „képzetelem parancsára kiesek a szerepemből” (25.). A *Marie Curie, a lét meghasad* című vers a kötet egyik legtalálóbb metaforáját kínálja: „Megosztom magam, s tán / lehetek minden, nem csak látszat”, majd zárlatként: „Megosztom magam, s talán / megszeli a hiány.” (26.) A szétbomlás, a meghasadás, a szubjektum szétszóródásának szimbolikája finoman átlényegül önmaga megosztásában, mely állapot (talán egyedülként) a hiány ellenszere lehet. E versben újra kicsinyítő tükörré bukkanhatunk: a kötet beszélője is ezt az utat választja: megosztja, szétszórja magát a különböző karakterek, régi és mai nők között, arcot és hangot kölcsönöz tőlük, keresve valamit, ami a hiányt eltüntetheti, megszüntetheti.

E szerepek sokfélék, következik még Simone de Beauvoir a benne folytatódó regével, Teréz Anyával, aki porba rajzolja az átváltozást, majd a távoli, idegen, talán kissé szándékosan eltávolított (s e távolságban mégis oly közelivé, ismerőssé és sajáttá tett) hősnők után hazai vizekre evezünk, hiszen a kötet III. részében magyar (hős) nők kölcsönzik arcukat a beszélőnek. Az álmodó Emesétől Iancu Lauráig tart a sor, szintén kellően strukturálva, akár csak a külhoni nőmaszkok esetében: megjelenik az ismeretlen grófnő, az egri nő, a Zágónban várakozó, majd sorra a klasszikus irodalom múzsái, a XX. század elejének költőfeleségei, a modernség költőnői, majd – mint az előzőekben is – divák, énekesek, színészek, fiatal, kortárs költőnők. A megszólalás módja és vágya hasonló, az *én* továbbra is önmagát próbálja pozicionálni, megérteni, vagy egyáltalán létrehozni. Újra megjelennek a lehetséges – szubjektumhoz kötött – női szerepek: „s boldog áldozatban leszek tehervivő” – mondja a hősnő *Az ismeretlen grófnő ajándéka a lovagnak* (30.) című versben. A *Női hang. Egerben* megszólalója létfilozófiai kérdésre reflektál: „Minden oly hirtelen enyész, / a szépséget öleli a penész.” (31.). A *Zágon Sie* tételmondata, a „hiába keresem bened önmagam” (32.) újra az egész kötetet szólítja meg: e második, magyar szereplőket felvonultató részben még hangsúlyosabb a *te* megszólítása a versekben: míg az első részben kilenc, itt tizenhat alkalommal fordul elő, hogy a versben beszélő hang egy másikhoz, egy odaképzelt *te*-hez fordul, s ez a *te* legtöbb esetben hangsúlyosan és látványosan egy férfiarchoz, férfiszubjektumhoz kapcsolható. Mind a múzsák, mind a költőfeleségek esetében érthető, hogy önmege erősítő (sokszor önteremtő) szándékkal fordulnak a másikhoz, létüket nem belülről, önmagukból konstruálják. A probléma, mely a szubjektum válságát idézi elő, épp akkor keletkezik, amikor rádöbbennek, hogy képtelenek a relációt feloldani: „Nem tudom, legyen-e valami nélküled” – mondja Lilla a *Lilla soraiban – Csokonaihozban* (33.), vagy: „Csak ragyogásod kísér, / mit magamba zártam.” (34., *Gina lopódzik Vajda Jánoshoz*), vagy a múzsának is halk szavú Arany Jánosnétól: „láncom alig érzem, / vagyok néma sirály.” (35., *Arany Jánosné, vissza Szalontára*).

Értelemszerűen más a megszólalás intenciója Pitti Katalin, Udvaros Dorottya vagy Eszenyi Enikő esetében. „kihűlt ébrenlét vagyok” – mondja az *Eszenyi Enikővel lépek szerepbe* (51.) beszélője. Az ezerféle szerepben önmagukat, valódi énjüket, létüket kereső dívák nem távolodnak el az eddig elmondottaktól, csak éppen a női szerep(keresés) más és más aspektusát, lehetőségét, sokszor vakvágányát villantják fel. Az örök keresők és sokszor eltévedők jelennek meg (Gregor Bernadett, Dobó Kata), majd azok, akik ezt az élményt szavaikkal teremtik és értelmezik: egy-egy újabb álarcot, lehetséges utat, lehetséges életet kínál a Tisza Kata, Karafiáth Orsolya és Iancu Laura arca mögé rejtőző hang. „Nyers robajjal suhannak a képek, / s nem vagy velem, fájdalmas képlet. // Jelképed keresem a homokon, / virág vagy növekvő árnyakon” – olvashatjuk a *Karafiáth Orsolyával a két hajón* (57.) című versben. Láthatjuk, hogy az önmagát kereső, identitását meghatározni igyekvő női hang nem sokban különbözik akkor, amikor Évaként vagy Venusként, Eszenyi Enikőként vagy Karafiáth Orsolyaként beszél. A vágy és a cél ugyanaz, a keresés és az értelmezés állandó.

E tematikához kapcsolódik – igaz, talán lazábban, mint eddig – a kötet IV. fejezete, mely 72 rövid, számozott darabból áll, s a bizarr *Sissy sms-ei Andrassy grófhhoz* címet viseli. Már a műfaji határok feszegetése is hatásos, a kötet zárásaként az sms mint műfaj rímél Éva apokrifjeire: mindkettő csupán töredék, egy része az egésznek, nem lehet benne mindent kifejezni, ezért a beszélőnek mindig csak a legfontosabbak kimondására, leírására kell szorítkozni. A töredék/sms így átfogja az egész kötetet, hiszen a versek többsége valóban tömörségével, tételmondszerűségével van jelen, nincs túlságosan kifejtett metafora, inkább csak képek és jelképek felvillantása, meghagyva az értelmezés lehetőségét az olvasónak. Ilyen a kötet utolsó mondata, a 72. sms utolsó sora, mely egyben a címet is ihlette: „Meggyújtom az olajágat.” (70.) A múzsákat hívó olajág egyszerre lehet az ősökhez való tartozás jelképe, ugyanakkor válhat belőle máglya is, így a szubjektum megsemmisítőjévé is válhat. Egyszerre teremt és pusztít, lehetőséget kínál és felszámol – ahogyan a különböző maszkok mögé bújás is: lehetőséget kínál az önkifejezésre, ugyanakkor szétszórja, felszámolja a szubjektumot, amely így újabb útra indulhat, talán az önmegismerés útjára.

Csontos Márta kötete egyedülálló a kortárs irodalomban, amennyiben női szerzőként női hagyományra épít, női elődöket szólít meg, hív segítségül, s ami talán a legfontosabb: a női olvasó számára igen fontos kérdéseket feszeget. Az identitását kereső, kergető, önmagát szétszóró majd (remélhetőleg) éppen a feloldódásban megféle szubjektum könyve ez, szikár mondataival, filozofikus metaforáival, egy világon átívelő, archetipikus női figuráival.

(Littera Nova Kiadó, Budapest, 2010)

Sz. Tóth Gyula

Boldogságkeresés tiszta szívűeknek

Tusnády László: A boldog Dante

Tusnády László újabb műve, amelyről még a bevezetőt író jeles italianista, Madarász Imre sem tudja eldönteni, hogy monográfia vagy tanulmánykötet, hatalmas alap, háttér mindennemű bölcsekedő irodalom megértéséhez. De nemcsak ahhoz, tulajdonképpen „kézikönyv” (csak meg ne sértődjön a Szerző) a boldoguláshoz, tehát minden napjainkhoz, a fény érzékeléséhez, az ünnep megérzéséhez, hogy szürkeségünkől kiemelkedhessünk olykor. Hogy tudjunk örülni s ünnepelni – itt lebeg Nietzsche üzenete: „A művészet nem az, hogy meg tudunk-e rendezni egy ünnepet, hanem, hogy találunk-e olyanokat, akik örülnek neki.” E könyvével Tusnády ünnepet rendez, én örülök neki. Miért, hát mi tárul fel e könyvben? Az örök Dante, mozgósítva, a gondolatok és a munka tette sarkalló értelmében.

Először is, Tusnády professzor nagyon alaposan, ahogy derék tanítvány mondta: „oda-vissza” ismeri a dantei életművet, melyhez többször, többféleképpen fog hozzá, megkínálva-megmunkálva az Egészet, erről vonatkozó munkái tanúskodnak meggyőzően. Ebben a kötetben (mint máskor is) több szempontból közelít, becserkészni próbálva újra a nagyvadat. Nézőpontjai nyomán lüktető elemzéssel nyomul a megjelölt vonalon, kidolgozva a felírt témakört, legyen az „A lélek tükre és a lelki tükör”, „Az igaz út”, „A Purgatórium”, „A szív és az ész egysége”, az emberi méltóság, az igaz értékek, a szeretet, a hit és megannyi szívet melengető, észt pezsdítő érték, melyek sorra kinyílnak a beleolvasó előtt. Újraértelmezések könyve ez, nagydolgozatok sora születik, felkínálva az interpretációt, előbb következetesen az egyes témák vonalán, majd téma- és szempontváltással ugyanez történik a többi „szárnyon”, mígnem interpretációs spirálban összeáll az értelmezésegység. Így jár el a Szerző – csak a főbb fejezeteket számítva 14 kérdéskörben – végig minuciózus, aprólékos kutatói figyelemmel és fegyellemmel, melynek eredményeként – a gyönyörűen művelt szövegből, a mögött – fogalmi háló rajzolódik ki. És ez ábrázolható geometrikus formában – struktúrája van az értelemnek. Ha fölrajzoljuk a szerkezetet, kimutatható a fogalmi keret külön-külön egységben, és összerakható a más szálakon vitt fogalmi apparátussal. Íme, a Dante nyomán készült Tusnády-tabló, melyben a végigvitt újraértelmezések összeállnak, követhetőek. S így együtt, egységben az interpretációs spirál, a fogalmi háló – új mű jön létre. Színes arzenál vonul fel előttünk: történelem, zeneiség, nyelvi rend, építészet, számmisztika, filozófia, lélektan, olyan nevekkal, mint Martell Károly, Tasso, Petrarca, Aquinói Szent Tamás, Liszt, Bartók, Babits, Umberto Eco, Konrad Lorenz, Jung... Hatalmas műveltség összefogva – „tündöklő mű” születik, lelkes örömmel mondhat-

jük mi is, amit a tárgyalt művek kapcsán a Szerző is áhítattal s alázattal említ. Mindez száznál több (114) irodalmi forrás feldolgozott biztonságával megalapozva, ívelő oszlopokként körbefogva a gondolatkatedrális.

Így viszi Tusnády a gondolkodni hajlandó olvasót Dante felé, s kínálja az újraértelmezés sajátos nézőpontjait, fogalmilag, metodikailag beavatja az értelmezés menetébe. Művészi kivitelezett technológia ez (csak meg ne sértődjön az utóbbin a Szerző). Miközben felkínálja saját elgondolásait, új távlatokat nyit a kíváncsi elemző számára, tágítva ezzel a perspektívát más meglátások felé, melyekre talán az olvasó éppen e gondolkodásvezetés során jön rá. Dante „végtelenítése”: a Tusnády-metodika mozgásba hozza az olykor „nyugvó” dantei szöveget, a benne izzó értelmet. Így lesz Dante örök érvényű. Egyszerre látjuk Dantét, a továbbvitt-újraértelmezett szellemóriást, és kapjuk a nehéz, de lelket-fejet újraélesztő munkához szükséges, azt szolgáló metodikát. Tartatok velem, biztat Tusnády, üdvösségben lesz részetek. Általa közelebb kerülünk Dantéhoz, még saját erőnyeinket is felfedezhetjük, s mozgásba lendíthetjük.

Feljebb azt írtam: hatalmas alap, háttér mindennemű irodalom megértéséhez. Hogyan közvetíthetők az ideák? A kötetel való birkózás során több eset is felötlött bennem, saját tapasztalataimból, emlékeimből. A Tusnády-mű ábrákon megjeleníthető, tartom. A tiszta gondolatokat világosan megírt, jól szerkesztett írásmű ábrázolására még szépreményű egyetemista koromban Laclos *Veszedelemes viszonyok* című levelregénye adta az ötletet: a leveleket témánként, időben, a feladó-címzett viszonyában, az előforduló fogalmak csoportosítását, kapcsolódásukat színes ábrákon mutattam ki. (Ami inkább érdekelt a sematikus referátumokon „szocializálódott” hallgatóságot, a témavezető sem ellenkezett.) A sokat megidézett Pokol kapuja kapcsán, amikor „felderenghet a remény valamilyen sugara, pislá fénye” (55.), a májusi Nagy Gáspár-konferencián egy irodalomtörténész-tanár az általa írt tankönyvből mutatott be példát: Fűzfa Balázs gyönyörű képet vetített ki, előtűnt a Nagy Gáspár szülőházához tartozó utcaajtó, rejtélyes forma, s a híres dantei Pokol-felirat nyomán ezzel a felvetéssel zárta előadását: „... nem az a kérdés, hogy mi van, ha belépünk, hanem, hogy mit csinálunk majd, ha kijövünk...”. Hány személy rejtőzik egy alkotóban? „A nagyon nagy alkotók esetében oly természetes az, hogy a tudós és a művész egy személyben van jelen” (46.). Vörösmarty *A vén cigány* francia fordításainak elemzését végezve azzal kellett újra szembesülnöm, hogy költőnk egyben nagy filozófus és művész. És szól a magyar zene, egyetemesen, s mint „a szférák zenéjét” a franciák meghallják, ott rezonál a saját fülükben – a gondolat, a lélek szabad! S miként Dante számára: „a szó hatalom” (51.).

Amikor e munka nagy gyönyörűséget adott, meg is gyötörte a recenzenst. Legyen ebben része a nemesbre vágyó olvasónak, tanárnak, kultúraközvetítőnek. Lehetünk ma, a globalizáció korában boldogok? Igen, Dante nyomán boldogok a tisztaszívűek.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012)

Kaló Béla

A vándorút magányos értelme

Kaiser László Galambok és véredek című verseskötényéről

Valamennyien keressük a változást, az új díszletet e minden világok legjobbjához, keressük azt a valamit, ami a maga meghatározhatatlanságában is magával ragad. Ez a központi magva Kaiser László új verseskötényének (benne „maroknyi” versfordítással), amely az elmúlt három év termését foglalja magában.

*Valami nagyon közelít,
s hogy meddig várok, nem tudom
lehet, hogy minden így marad:
várakozás az otthonom.
(Várakozás)*

Az önmagunkról való tudás, az identitás megélése, az öntudatra ébredés, valamint az a törekvésünk, hogy másoknak is megmutassuk magunkat, azt feltételezi, hogy ismerjük saját történelmünket, személyes, családi, nemzeti és európai megközelítésben egyaránt el tudjuk mondani saját élettörténetünket. Ugyanakkor a lelkiismeretünknek ki kell járnia történelmi és magánemlékezetünk iskoláját, hogy éber maradjon, ne hagyja el magát olyan ideológiák és mítoszok által elbódítani, amelyekből a népek (olykor hamis) öntudatukat kovácsolják.

Kaiser *Galambok és véredek* című új verseskötényének prózai utószavában, mintegy ars poeticaként az *ős-emberiről*, az ősi emberi vágyakról, érzésekről beszél.

Rövid, a végsőig lecsupaszított maximák a kötet versei, az olasz hermetizmus „technológiája” alapján a szó képi elemmé válását tartja a költő is primer lírikusi attitűdnek.

„Egyáltalán miért írok? Mert valamiért muszáj. Ha nem írnék, rosszabb lenne. Engem megvisel az írás, talán ezért írok röviden és keveset. De szükségem van az írás cselekvésére, ezen keresztül a dokumentálásra” – vallja a költő.

Már nem a vallás, hanem az alkotás ereje jelenti az örök élet vigaszát. Az emberi zarándokút minden szakaszában benne rejlik az alkotói alaphelyzet. Az alkotás (annak minden rendű, akár hétköznapi formája is) azonosodik az élettel. A vers, a költő számára a lélek otthona. Ennek jegyében idéz meg művészeket, költőket, írókat, Vincent van Goghot, Balassit, Kazinczyt, Márait, Szervác Józsefet.

Az alkotás – mint egyfajta összefoglalása, rendszerezése a világ dolgainak, egy-

ben örökös újakezdés – marad a saját lehetőségeinkkel és a világ lehetőségeivel való egyetlen autentikus kapcsolat, ez tölti be a világnézet, a filozófia, a vallás szerepét:

Ki nem mondott szavak
félbehagyott mondatok
bekezdések és újakezdések
törlések és betoldások
véget nem érő próbálkozások
békék és perlekedések
kérdések válaszok
hiányok beteljesedések
gyávaságok merészségek
maradások menekülések
gesztusok és dermedések
átkok és imák
halálok és újjászületések
összegzések és összegzések
(Összegzések)

A verseskönyv harminchárom darabja, Kaiser szavával élve, „a művész szajréját” hordozza, azaz az általa teremtett valóságot. Hogy muszáj megszólalni, a versnek íródnia kell. Olykor jegyzetlapokra, cetlikre rótt sorokkal, de lejegyezni a jövőnek, ami bennünk van. Hiszen minden szó, minden mondat krónika, látélet, dokumentum. A lányához írt sorok metaforikus értelmet is nyernek így, a kéz többé válik, mint önmaga: kapcsolat és kötelesség ember és ember között:

Ez még nem az a perc
s nem az a pillanat,
maradok itt neked
sűrű égbolt alatt.

Maradok itt neked,
kell még az én kezem,
ahogyan kezedet,
el nem engedhetem
(Még nem)

A líra (sem) akarja elveszíteni önmagát, azon iparkodik, hogy lekortyanjon a múltó idő garatján. „És mi marad?” – kérdi a költő az olvasóval együtt, megemlítve, hogy egyik lehetőség erre a vers, de a költemény is csak az egyik lehetőség, a rohanásban és a lármában. Áldozatfelmutatás, jel, mementó. Ahol jók és rosszak, gyengék és erősek, galambok és véredek lehetnek a társak, olykor fegyverhordozók.

Talán mégis jó ez így,
jó nekem, mert végleges,
azt hittem, hogy elhagyott,
s mégis mindig megkeres.

Megkeres és itt marad:
vonz engem a fönt és lent,
tudom én, hogy jó ez így,
s érzem már a végtelent.

Jó ez: ettől én vagyok,
más már nem is lehetek;
s velem vannak társamul
galambok és véredek.
(Jó ez így)

A kis kötet hét versfordítása csak erősíti a lírikus mondanivalóját az ember lehetőségeiről, vágyairól, az élet élhető formáiról. Azokról a kisvilágokról, amelyek a személyiséget generáló erők eredetét kutatják. S mindezt feszes, pattintott formák között, folytonosan önálló rendet keresve a versekben.

Talán ez a megértés aktusa. Hogy a legegyszerűbb dolgok következnek be a legnehezebben, ahogy az egyszerű kérdéseket néha csak bonyolultan lehet megfelelni. Vagy fordítva. De nincs menekvés, ha fölfogtad, mi az értelme ennek az egésznek. Hogy mi a vándorút magányos értelme. A vándorúté, amely egyszer csak a rég kitaposott ösvényen találja magát. Önkínzás, ének. Erről szól Kaiser új verseskönyve (is).

Az érzés, a kifejezés vágya lehet egész életünk ars poeticája. A teremtő embernél nem jöhet létre igazán egzisztenciális vákuum, ő tudja-sejti, mit kell akarni. „Fényt és ragyogást kapni”, csalódások után is „Hitet, erőt hazától, közösségtől, embertől, nőtől, barátától, gyerektől”.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012)

Tüzes Bálint

Hangos láttelelet

Oláh József: Fekete-kék virág

Oláh József a Margitta melletti Micskén élő költő. Sajátos, egyéni hangú verseivel csak nemrég, 2009-ben toppant be Biharország s ezen túl a Partium magyar lírájába. Sajátos, vagyis inkább sajátosan furcsa ez a jobb helyen országnyi terület, melynek magyar neve a Részek. Igen ám, de minek a részei? Erdély és a történelmi Magyar Királyság közötti vármegyék (Ugocsától Aradig) alkották a Partiumot. Kulturális nyelvi és egyéb sajátosságok alapján, de a fő ismérv az volt, hogy a hol az Erdélyi Fejedelemséghez, hol a királysághoz tartoztak (a váradi vár kapitányi tiszte többször is volt „fejedelmcsináló”). E sajátos helyzet a kultúrára, ezen belül az irodalomra is hatással volt a történelem során, és hatással van ma is.

Ha egységnek vesszük a Partiumot, számos régiót, térséget találunk. Egyik ilyen az Érmellék, másik a Hegyköz és így tovább. E kettő határán fekszik Micske. Itt él családjával Oláh József, aki viszonylag későn, a negyedik iksz táján vívott ki helyet ez országnyi régióban, sőt, annak határain túl azzal, hogy olyan költészetet művel-teremt, amelyet manapság nem/vagy csak nagyon kevesen művelnek. Ez az a fajta gondolati líra, amibe beemel évtizedes történéseket, mint például a tragikus temesvári eseményeket, amikor egyetemistaként a Béga-parti városban tanult. Életet, halált látta a *Látomás* című vers valós soraival („Hallottad a melletted / szájon lőtt diák néma sikolyát? Láttad a lánctalpakat / alulról? / Én láttam a gumibot / csontig ható parancsát.”) Szintén az elmúlás-mindhalál tenniakarás ívére feszíti fel a *Homokvárak* című vers katarzisteremtő üzenetét: („... és tudta, hogy rövidesen / meg fog halni: / »és tudom, hogy rövidesen / meg fogok halni« – mondta, / de még meg akarta építeni az / utolsó homokvárat: »de még meg kell építenem az / utolsó homokvárat« – mondta, ... »lelkem szabadulj meg e / rozoga testtől « – mondta, / nem hitte, hogy halálos / a kapocs: / »nem hiszem, hogy halálos / a kapocs« – mondta, ... de aztán már nem érzett semmit / és nem mondott semmit. / Csak az égig érő homokvárak közt / suhogtak a zúzmarás szárnyak, / de lehet, hogy a szél...”

Első olvasatra szigorú, szinte szikáran költői, rafinériától mentes szövegek ezek, ám jobban elmélyedve bennük, sajátos gondolat, ritmus határozza meg Oláh József írásait. Eszköztelennek tűnik, noha teljes költői arzenállal jelentkezik írójuk. Elsőként a gazdag témafelvetésről, a lírai én jelenvalóságáról kell szót ejteni, amelyik hol egyes szám első személyű, tehát közvetlenül, hogy egyes szám második, vagy többes szám második személyben szólítja meg az olvasót. A gondolatiság

irányába mutat az a modern, a tájleíró költészetre hajazó jellegzetesség, hogy a konkrét táj helyett a tájelemek inkább sejtések csupán, mintegy díszletként fejezik ki a vallomást. Jó példa erre *Körömszakadtáig* című verse. („Szólani kellene már / arról is, hogy / virágzó pipacsmezőben / bolyong a hajnal. ... A megátalkodottak / újra meg újra felröppennek / míg vége nem szakad / a rémült madárpihegésnek / mert tudják, érzik, / a hajnal / tényleg ott bolyong / a virágzó pipacsmezőben.”)

Ökonómikus, már-már eszköztelen önvallomás a *Hattyúdál* című vers, amelyre akár az eszköztelenség is jellemző, mondhatnók, ezt igazolja, támasztja alá a névelők szinte teljes hiánya, mindösszesen egyet találni az egész költeményben. A valahová tartozás közösségérzése, akár a magány egyetlen ellenszere csúcspontként ki a „*Ne hagyjatok!*” kiáltásban. („Saját kis / magán-szélmalmaimmal / vívott harcok nyomán / befelé gyűrűző hullámok / abroncsként / szorulnak agyamra. / Sikolyom kiegészített vakuk / villanása fagyasztja / fényképmerevvé. / De örök kérésként / fölöttetek lebeg szavam: »Ne hagyjatok!« / és közben én bejegyzés / nélkül soroltatom be / a titkok és bűnök / herbáriumába.”) E költeményben hangsúlyozottan érvényesül, hogy a líra nem más, mint vallomás, közvetlen közlés alkotója és befogadója, az olvasók között, helytől, kortól, időtől független és örök. Ezért érezzük évezredek után is aktuálisnak Horatius, Homérosz, Ovidius és a többi, előttünk élt költő verseit.

Oláh József pár évtizedes vallomásos világa valamennyiünk számára tartogat megszívlelnivalót. Költészetének már említett jellemzője részben polgári foglalkozásából is eredeztethető.

(Elmegy az állatorvos házi orvosához, aki megkérdi:

– Hol fáj, mi a panasz a kolléga?

– Ja, így könnyű! – válaszolja a kérdezett.)

A micskei állatorvos írásaiban helyet kap a természet szeretete, az élet minden formája előtti főhajtás. (Újjászületés: „Behavazva várom a tavaszt. / Ha rám hajolna / a mogyoróbokor zsengezőld ága, / vagy a fű, esetleg / megláthatná a pocsolya tükrében / szép arcomat. / Virágot hullatva várom a nyarat. / Szeretnék csillogó / pikkelyű halak nyomába szegődve / elsiklani a rám szoruló / markok elől. / És ha fonnyadtá tikkadok / az ősz szeretném. / Köröttem a mimózaágak / álarccá száradnak / elzárva kitérülködésod. / Ismerős ez! Fagyok / s a tél, jötevéim / visszazökkentenek a szikrázó / jégpelyhek árnyai mögé. / De én nyugtalan, ahogy vagyok, / havazva várom a tavaszt.”)

Habitusából fakadóan csínján bánik a rímekkel, az időmértékkel, költői nyelvezetére, amint az idézett verseiből is kitűnik, nem jellemzőek a hasonlatok. Metaforákat használ, és ezek eredeti látásmódját, jelentéstartalmát tolmácsolnak.

A kötet címadó versére (*Fekete-kék virág*) önkéntelenül felkapjuk fejünket. Kányádi Sándor *Fekete-piros* című verse villan be, és ez a déja-vu érzés vesz erőt

rajtunk a Szabad rab című vers olvastán. (Szőcs Kálmán *Négernek lenni* című verse ugrik be, bár ott nem az egyén, hanem egész rassz az alany. A *Fekete-kék virág* pedig Kányádi versének mintegy folytatása, természetesen csak az idea szintjén.) („örökös rabságba / szenvedő világba / szabadnak születtem / rácsokkal köröttem / szenvedő világba / szabadnak születtem // örökös álmokból / kinőtt vágy-rácsoktól / szenvedni örökre / születtem börtönbe / erős vágy-rácsoktól / szenvedni örökre // szabadnak születtem / rácsokkal köröttem / szenvedő világba / szabadnak születtem”)

Lineárisan nehezen értelmezhetőek e versek, számomra koncentrikus köröként jelennek meg, ahol az egyén, az én köré épül fel az első fal, a következő a család köré, ezt követi a közösségé, majd a társadalomé a maga valóságában, végül pedig a természeté, amely mindezeket övezi. Az alapokat tehát lerakta Oláh József, a továbbiakban erre építhet, és jó gazdaként olyan költészet-portát emelhet, aminek kapuja tárva-nyitva lesz mindenki előtt.

(Nufărul, Nagyvárad, 2009)

Oláh András

Láthatatlanszerelem

Bakacsi Ernő: Lángoló tavasz

Bakacsi Ernő új regénye a 20-as évek vidéki Magyarországra kalauzolja el az olvasót. A Zagyva-környéki falusi, a tanyai kultúra rokonszenves világát mutatja be egy kibontakozó szerelem történetén keresztül.

A regény főhőse, Buzás Pityu, szegény család sarja, aki nyiladozó értelmű kamaszként kénytelen szembesülni a ténnyel, hogy származása döntő módon befolyásolja sorsát.

Édesapja – aki harcolt az első világháborúban, majd a kommün alatt a Vörös Hadseregben is –, súlyos sebesülést szenvedve tér haza. A fiú apja ápolása, majd halála miatt kimarad az iskolából.

Cselédnek szegődik egy tanyára, hogy a család megélhetéséhez ő is hozzájáruljon. Kezdetben kondásként, majd marhapásztorként dolgozik. Ügyes ötleteivel, észrevételeivel, munkabíráásával, lelkiismeretes hozzáállásával és becsületességével hamar magára irányítja gazdája figyelmét. És nemcsak a gazdát. A figyelmes és rokonszenves fiú hamar belopja magát a gazda kislányának szívébe is.

Ez a gyermekszerelmek kezdetben csupán jó pajtáságnak tűnik a kívülállók számára. A gyerekekben is csak annyi fogalmazódik meg, hogy jól érzik magukat egymás társaságában.

Hiába azonban a nagy szerelem, hiába a kivívott rokonszenves és megbecsülés, a korszakban gyökerező felfogás szerint a főhős és a módos családból származó lány kapcsolatának nem lehet jövője.

A szerző a főhős szemüvegén keresztül mutatja be a világháború befejeződésétől a gazdasági válságig tartó több mint egy évtizedet, a hétköznapi problémákkal küszködő paraszti világot, az egymásrautaltságában és egymásnak támaszt nyújtó voltában karakteresen megnyilvánuló pásztortársadalmat és mellette a jólétet megteremtő, de azt megosztani csak a látszat szintjén akaró polgári attitűdöt.

Az egyes szám első személyű elbeszélésmód alkalmas arra is, hogy a szereplők rokon- vagy ellenszenvenességét a történet főszereplőjéhez fűződő viszonyukon mérjük le. Ugyanakkor azonban – épp emiatt – néhány mellékszereplő figurája, jelleme sematikusnak, romantikusan egyoldalúnak tűnik.

Ezzel együtt érdekes, izgalmas az a harc, melyet a Buzás-fiú folytat a „Pityuból Istvánnáérés” során. Semmiképp sem akar beletörődni abba, hogy életét az örökölt társadalmi helyzete határozza meg, és mindent megtesz azért, hogy sorsát maga irányíthassa. Útját siker és kudarc egyaránt kíséri. Helyzetét – és gazdáját –

hoz fűződő addigi felhőtlen viszonyát - megrendíti, amikor szerelme váratlanul teherbe esik. Küzdelme innentől kezdve nem csupán a felemelkedés, a kasztból való kitörés lehetőségének megtalálása, hanem a szülői harag és merev elutasítás megtörése, elsimítása.

Olvasmányos, érdekes könyv Bakacsi Ernő regénye. A kötet küllemében is esztétikus megjelenésű – ez a borítót tervező Pereszlényi Helga munkáját dicséri, aki Szinyei Merse Pál festményeiből állított össze figyelemfelkeltő montázst.

(Hungarovox Kiadó – Budapest 2012)

Verók Attila

Egri dilemma: főiskola vagy egyetem?

Loboczky János (szerk.): Az egyetem eszméje az európai eszmetörténeti tradícióban

Nemrégiben újabb, immár a 38. kötet látott napvilágot *Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei* kiadványsorozat *Tanulmányok a filozófiatudományok köréből* című alorozatában. A kiváló kötet az Egerben 2010. november 11–12-én az egyetemi eszme témakörben megrendezett tudományos konferencia tizenkilenc előadásának írott változatát tartalmazza. A tanulmányok szerzői szinte kivétel nélkül neves művelői szakmájuknak, sőt, jó néhányukat nemzetközi szakmai körökben is tisztelettel emlegetik. Bármiféle esetleges, nemkívánatos megkülönböztetés elkerülése végett nevüket alfabetikus sorrendben közlöm: Békés Vera, Csejtei Dezső, Fehér M. István, Garaczi Imre, Gurka Dezső, Gyenge Zoltán, Heller Ágnes, Komlósi Csaba, Loboczky János, Ludassy Mária, Mester Béla, Rózsa Erzsébet, Somos Róbert, Thiel Katalin, Vajda Mihály, Varga Péter, Veres Ildikó, Veress Károly, Weiss János. Azt hiszem, a névsor magáért beszél még a filozófiai berkekben kevésbé járatos olvasók számára is, hiszen a nevezett személyek közül több is aktív szereplője a hazai tudományos és tudománypolitikai közéletnek. Rajtuk kívül pedig – a helyi olvasóknak mindenképpen – további ismerősen csengető nevek is felbukkannak a szerzők között. Előljáróban a kötetről elmondhatom, hogy nagyszerű szerzőgárda remek írásai és megfontolandó gondolatai találhatóak egy csokorba szedve a hamarosan bemutatandó tanulmánygyűjteményben.

Nem célom, hogy ebben az ismertetésben a tanulmányokat egyenként kivonatoljam. A lényegi kiemeléseket az írások tematikus csoportokba rendezésével elvégezte már a kötet előszavában (3–6. o.) a szerkesztő, Loboczky János. Aki átfogó képet és ízelítőt szeretne kapni a témakörrel, annak ajánlom ezt a néhány oldalt tanulmányozásra. Jómagam egészen másképp kívánok közelíteni az egyetemi eszme kérdéséhez. Mégpedig egri nézőpontból. Nem csupán azért, mert egy egri lapban ezt vélem igazán relevánsnak, és nem is azért, mert az illető konferenciának másfél évvel ezelőtt Eger adott otthont, továbbá nem is abból a megfontolásból, mert a kötet szerzőinek egyharmada a hevesi megyeszékhely nagyobb felsőoktatási intézményének oktatója – tehát ebből a szempontból tulajdonképpen egri vonatkozású kiadványról beszélhetünk a kötet kapcsán. Nem. Jelenleg ezeket a kapcsolódási pontokat mellőzöm, és más irányból közelítek a tanulmányok tartalmi bemutatásához. Szövegeiket segítségül hívva, szeretném újfent körbejárni azt a témát, amely kétszázötven éve folyamatosan foglalkoztatja mind az egri közvé-

leményt, mind az országos oktatáspolitikai szereplőit. Nevezetesen az „egri álom” megvalósulási folyamatának aktuális állapotáról és jövőbeni kihívásairól kívánok szólni. Konkrétan arról, hogy az Eszterházy Károly Főiskola egyetemmé válásának lehetőségét milyen akadályok veszik körül, illetve milyen paraméterek támogatják. Mereven elzárkózom a politikai és gazdasági esélyek latolgatásától, kizárólag az eszmei-szellemi-intellektuális körülményekre kívánom fordítani figyelmemet. Ehhez pedig kiváló vezérfonalat nyújt a nevezett konferenciakötet a maga tartalmas írásaival.

Talán nem haszontalan feleleveníteni azokat az állomásokat, amelyek a Líceum mindenkori vezetőségének törekvéseit jelzik az egyetemmé válási kísérletek során. Első alkalommal 1763 októberében Eszterházy Károly (1725–1799) püspök fordult írásos kérvénnyel az uralkodóhoz, Mária Teréziához (ur. 1740–1780), hogy emelje egyetemi rangra az egri felsőoktatási intézményt. Az elutasítás története közismert, én sem részletezem. A következő állítólagos próbálkozás már II. József (ur. 1780–1790) idején történt, amikor szintén Eszterházy püspök szóban indítványozta az egri egyetem létrehozását az uralkodó Egerben tett látogatásakor – sikertelenül. Ezután mintegy másfél évszázad telt el az újabb kísérletig, amikor is 1947-ben Czapik Gyula (1887–1956) egri érsek és Mindszenty József (1892–1975) esztergomi hercegprímás érsek, bíboros írásban együttesen kezdeményezték az akkori kormányzatnál a Szent Istvánról elnevezett egyetem alapítását a Bükk lábánál. Kérelmük részben meg is valósult, amikor Egerben a korábbi jogakadémia utódjaként államilag elismert egyetemi jogi kar jött létre. Ez a csonka egyetem azonban nem bizonyult hosszú életűnek. A harmadik hivatalos, írásbeli dokumentumokkal alátámasztott egyetemalapítási kérvény benyújtására 2011 első felében került sor. Az akkori illetékes miniszter, Réthelyi Miklós a beadványra azt válaszolta levelében, hogy a felvetett kérdés tisztázására az új felsőoktatási törvény keretében kerítenek majd sort. A törvény (2011. évi CCIV. tv.) meg is született, legtöbb rendelkezésének hatályba lépési ideje 2012. szeptember 1., az egri dilemmára azonban mégsem ad lényegi választ. Az álomot tehát egyelőre kénytelenek vagyunk továbbálmódni.

Ám hogy ez az álom mégse legyen passzív tevékenység, érdemes közben végiggondolni, milyennek is látják a tudomány és az élet nagy kérdéseiről gondolkodó filozófusok az egyetemi eszme kérdéskörét. Ezt a témát időről időre előveszik bölcselkedő tudósaink, ami arra utal, hogy a problémát nem lehet végérvényesen megválaszolni. Az egyetemi eszme állandó változásban van, ezért folyamatos újragondolást igényel – ahogyan azt az eszmetörténeti kötet több szerzője is megjegyzi (pl. Heller Ágnes, Thiel Katalin, Vajda Mihály). A „végső megoldás” helyett reformok (vö. 14. o.) vezethetnek el az *egyetemi kultúra* kialakulásához. A szintagma egyik lehetséges és megfontolandó értelmezését adja Veress Károly

kolozsvári professzor: „Az egyetemi társadalom és egyetemi kultúra valós állapotokat kifejező fogalmak: egységesen ragadják meg mindazt, ami az egyetemi élet, szemléletmód, szabályrendszer, eljárásmódok és magatartásformák sajátos világszerű szerveződésével, egységesülésével, beépülésével és áthagyományozódásával jár. De itt most ennél többről, illetve másról van szó: az egyetem és a kultúra mélyebb, lényegibb összefüggéseiről, az egyetem és a filozófia viszonyának az áthatóbb megvilágításáról a kultúra irányából. Valamely egyetem falai között nemcsak egy inherens egyetemi kultúra termelődik ki, hanem az általánosan fennálló kulturális állapot önszemlélete és önértelmezése is, mivel az egyetemeket létesítő és fenntartó kultúra az egyetem tükrében nézhet szembe leginkább önmagával” (vö. 161. o.). Mély értelmű kritikát is magukba foglaló szavak, amelyeken érdemes morfondírozni! Az előbb idézetekből következhet az a meggyőződés, amelyet már Karl Jaspers (1883–1969) is deklaráltan vallott, azaz, hogy az egyetem a pártoktól független szabad gondolkodás helyszíne, az „igazság őrzője” vagy „abszolút letéteményese”, a „nemzetek fölötti európaiság” eszméjének hordozója (idézi Thiel, 134. o.). Az igazság a professzor (értsd: minden nagyformátumú egyetemi oktató, ideális esetben: mester) és hallgató (ideális esetben: tanítvány) szüntelen dialógusának folyamatában formálódik, és csak akkor gyümölcsöző, ha „eredendő tudásvágy” tartja mozgásban. Ebből következően az egyetemi reform kizárólag az egyének szellemi újjászületése révén valósulhat meg, az állam ezért intellektuális értelemben nem sokat tud tenni, ám mégis segítheti a „tehetséges új nemzedéket”, viszont ezáltal „befolyásolhatja a tanulmányok folytatásának szabadságát” (vö. 140–141. o.). Ma a tömegképzés korában ez a lépés elkerülhetetlennek látszik, így viszont sérül az az alapelv, amely az egyetemtől elválaszthatatlan, mégpedig a kulturális elit képzésének lehetősége (vö. 11. o.). Az egyetem a kulturális elit tagjait (kvázi szakembereket) képezi, akik képesek a világot felelősséggel szemlélni, és ezt akarják is tenni. Általános attitűdjük pedig a függetlenség és a kritikus világnézet (ld. 38. o.). Az egyetem lényegét az önállóság és a szabadság, az individuum méltósága, valamint a kutatás és tanítás egysége adja. Ez utóbbi különösen kardinális kérdés, amelyet már a neves német tudós és államférfi, Wilhelm von Humboldt (1767–1835) is érzékletesen írt le. Egyetemfelfogásának lényegét Fehér M. István tolmácsolásában ismertetem röviden. Szerinte az *universitas* egy „meghatározott, erkölcsi eszméket követő, célját önmagában hordozó közösségi életforma”, ahol az „ismeretek megszerzése, halmozása nem öncél [...] Az ismeretszerzés az emberformálás, az öntökéletesedés szolgálatában áll, s csakis ezáltal tesz szert jelentőségre. A tudomány itt egyúttal életformaként jelenik meg. Az egyetem humboldti eszméje ennek megfelelően iskola [főiskola is! – V. A.] és egyetem éles elválasztásának elvére épül. A tudományt [...] valami olyannak kell tekinteni, amit teljes egészében még nem találtak meg, sőt teljes valójában nem is lehet sohasem megtalálni, ám éppoly

kitartóan s egy életen át kell keresni. Az egyetemeknek a tudományt egy még nem teljesen megoldott problémaként kell kezelniük [...], s mindörökre meg kell maradniuk a kutatásban, 'ellentétben az iskolával, melynek csupán a kész és befejezett ismeretekkel van dolga, s csak ilyeneket tanít'. Eszerint oktatni csak igazán az tud, aki kutat; a kutató pedig csak akkor igazán kutató, ha kutatásának eredményeit, tudását, tudományát átadja, ha tanítványokat nevel. A tudomány művelése és átadása így nem két különböző, egymástól elválasztható dolog: ha így volna, ki nevelné a jövőendő tudósgenerációt? A tudományt igazán csak az tudja előadni, aki öntevékeny módon képes művelni" (vö. 21–22. o.). Az egyetem és a tudomány viszonyát sokkal összetettebben vizsgálja Csejtei Dezső, aki Martin Heidegger (1889–1976) utópisztikus és José Ortega y Gasset (1883–1955) talán megvalósítható egyetemi elgondolásait veti össze egymással. Az érdeklődőknek szívből ajánlom kontemplatív tanulmányozásra a kitűnő tanulmányt (ld. 121–133. o.).

Fentebb már érintettem, most azonban nem kerülhetem meg, hogy határozottan a főiskola és egyetem közötti lényegi különbségek kiemelésére összpontosítsak. A tanulmánykötet egyik szerzője szerint az „*egyetem mint szemlélet a különböző szempontú megközelítési módok találkozási helye, az igazság mibenlétére, kritériumaira vonatkozó diskurzus és nyelvi konszenzusképzés terepe, amelyben az igazságnak minden oldalról meg kell világítódnia, egyszerre több irányban is nyilvánvalóvá kell válnia. Csakis ebben a szemléleti horizontban válik beláthatóvá, hogy nincsenek végső ismeretek, és nincs végérvényesen rögzített mércéje az igazságnak. Az egyetem folytonos úton levés az igazsághoz, s ezen az úton formálódnak az igazság megítélésének és alátámasztásának feltételei is. Ezzel összhangban az egyetemen oktatott ismeretek állandó átalakulásban találhatók, és elsajátításuk a hozzájuk elvezető úton való előrehaladás, a különböző módszerekben és eljárásokban való jártasság megszerzése során történik. Ennek az oktatásnak a lényege a kutatás. Ebben mutatkozik meg az egyetemi és az egyetemen kívüli, például a főiskolai oktatás lényegi különbsége. Az egyetemen kívüli oktatásban egy zárt, szilárd, végleges és valamilyen célnak megfelelően felhasználható ismeretanyagot igyekeznek átadni. Ez ellenkezik a tulajdonképpeni egyetem szellemével, és akik erre vállalkoznak, főiskolává, szakiskolává alakítják át az egyetemet. Ezzel szemben az egyetemi képzés a tudomány művelésének képességeit kifejlesztő folyamat, de korántsem azonos a szó szűk értelmében vett szakképzéssel. Az egyetemen a tudományok mindegyikét a voltaképpeni tudományos megismerés egészéhez való vonatkozásban művelik. Így az egyetemi képzés a konkrét szaktudományos kutatásban való részvételen keresztül a tudományba mint egyik jelentős emberi létszférába való bevezetést valósít meg, beleértve az erre jellemző mentalitás, beállítódás, magatartás és tevékenységi formák elsajátítását, ami egyszerre jelenti a tudomány szellemében való benne élést és a tudomány szelleme szerinti élés képes-*

ségét a tudományon kívüli létszférákban” (vö. 162. o.). Veress Károly is egyetért több szerzőtársával abban, hogy a kimunkált embereszményt és emberi létminőséget képzésként érvényre juttató kultúra legreprezentatívabb intézményi kerete csakis az egyetem lehet, „*mint a kultúraalkotó, -hordozó és -fenntartó értelmiségi elit kiképződésének közege*” (vö. 165. o.). Az egyetem csakis kulturális pluralitásban képzelhető el, ahol a kultúrák nem egyszerűen egymás mellett élnek, hanem ahol valószínűsítően és folyamatosan *képződik* a kultúra, azaz a szó igazi értelmében vett *interkulturalitás* valósul meg (vö. 172. o.).

Égészen szarkasztikusan látja az egyetem eszméjét a különleges teóriáiról is ismert író, Ivan Illich (1926–), akinek az *universitas* és/vagy *multiversitas* problematika köré gyűjtött gondolatait Garaczi Imre értelmezi a kötetben. Itt lényegében arról a kritikáról van szó, amelyben Illich felhívja a figyelmet a „*klasszikus iskola-ideál hanyatlására és a fokozatosan intézményesülő piaci-szolgáltatási környezetre, ahol az iskola már az értékek felmutatása helyett oktatási szolgáltatások marketingterévé válik*”. Ezzel kapcsolatban jelzi Illich azt a *multiversitas* fogalma alá tartozó változást, hogy az „*egyetemek már nem elsősorban a szellemi találkozások helyszínei, hanem inkább folyamatokat irányítanak és menedzselnek*” (vö. 210. és 211. o.).

Sokáig lehetne még folytatni azoknak a tényezőknél a felsorolását, amelyek igazán egyetemmé tesznek egy intézményt a filozófusok szerint. Szót érdemelnének még azok a paradoxonok (névlegesség – realitás, a túlzott specializáció által előidézett kiszolgáltatottság, frusztráció), amelyek a mai tömegegyetemeket jellemzik, hiszen ezek már nem közvetítenek kulturális normát, nem nevelnek, csak szakismeretet adnak az „*egyenlő esély eszménye*”-nek jelszava alatt (vö. Heller Ágnes tanulmányát a 7–14. oldalon). Érdemes lenne alaposabban szemügyre venni azt az ellentmondást is, amely az egyetem szervezeti struktúrája és a tudományok intézményes művelésének feltételei között feszül (ld. Békés Vera tanulmányát az 56–64. oldalon). Szintén nem lenne haszontalan elidőzni a gyakorlatközpontú specializálódás és a tudás egységének eszméje között kialakuló szakadék vagy az egyetem fölötti állami gyámkodás kérdésének boncolgatásánál (vö. Komlósi Csaba tanulmányát a 65–73. oldalon). És még beszélhetnénk az érdekesebbnél érdekesebb kérdések özönéről, amelyek felbukkannak a kötet szövegeinek olvasásakor. A tartalmas csemegézést innentől kezdve azonban az olvasókra bízom.

A magam részéről egy neves magyar személy véleményének rövid kivonatával zárom gondolataimat, amelyeket komoly mérlegelésre javaslok az illetékesek részére. Az egyik idézet Eötvös Loránd (1848–1919) humboldti ihletettséggű rektori székfoglaló beszédéből való: „*Tudományos az iskola, tudományos a tanítás ott, de csakis ott, ahol tudósok tanítanak. [...] tudósnak nem a sokat tudót, hanem a tudomány kutatóját nevezem. [...] A gondolkodásban önállóságot csak az olyan*

tanár tanítása adhat, aki maga állandóan gondolkodik, s éppen ez az önállóság az, ami a legszükségesebb a tudósnak. [...] az egyetem tudományos tanításának színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg. Az egyetemi kérdés ezért mindenekelőtt személyi kérdés, amely mellett a szervezetére, szabályaira vonatkozó kérdések csak másodlagos érdekűek. [...] A tudomány művelése és tanítása, nem mondom, hogy érdekesebb, de egészen másnemű foglalkozás, mint az úgynevezett hivatalos ügyek szabályszerű elintézése” (vö. 32–33. o.). Egy Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt nyílt levelében a fizikus továbbfüzte gondolatait: „Mennyien vannak, kik a sokat tudó és a tudományosan képzett [...] között különbséget tenni nem tudnak. [...] csak azt mondhatjuk tudományosan képzettnek, aki elméjét egy vagy más szak beható tanulmányozása által a gondolkozásra általában képessé tette. [...] Ha az egyetemtől elvárjuk azt, hogy a hazának hasznavehető fiakat neveljen, féltékenyen kell megőrizniünk az egyetemi tanítás tudományos jellegét. [...] Tankönyvek betanítására nem kell egyetem, és nem kell egyetemi tanár” (vö. 32. o.).

Bárhogyan legyen is, egy biztos, a legújabb rendelkezések ismételt idomulásra, változásra készítetik a magyar felsőoktatási intézményeket. Hogy ebben a helyzetben mennyire veszik figyelembe az egeri törekvéseket, senki sem tudhatja előre. A főiskola minden oktatójának és vezetőségének azonban óhatatlanul a szívére kell tennie a kezét, hogy az impressziószerűen felvillantott egyetemi eszme kritériumai mennyire állják meg a helyüket egyénileg velük és közösségileg intézményükkel kapcsolatban. Ennek megítélését mindenki saját belátására és lelkiismeretére bízom. Kívánom, hogy a végeredmény kecsegtető legyen.

Végszóként még egy megjegyzés. Az Eszterházy Károly Főiskola vezetősége úgy döntött, hogy nem adja fel a történelmi próbálkozásokat, és 2013 első felében ismételten írásos beadvánnyal – immáron negyedik alkalommal a Líceum történetében – fordul a kormányzathoz, és csak remélni tudja, hogy az 1763 őszén benyújtott első kérelem 250. évfordulója környékén a megfelelő szervektől pozitív választ kap. A reményt addig is éltetni kell! Ha pedig netalántán kihunyni látszana, akkor sem szabad feladni! A fentiekben bemutatott eszmetörténeti tanulságok figyelembevételével mellett megvalósuló folyamatos átalakulás, megújulni tudás előidézhetheti az *egyetemi kultúra* kialakulását Egerben is, ez pedig egyszer majd óhatatlanul elhozza a dédelgetett ábránd megvalósulását. Ha ezt nem hisszük el, máris veszett ügyért szállunk síkra...

(Líceum Kiadó, Eger, 2011.)

Csáky Károly

Újkori parancs

S tele kell írnom
igékkel az eget,
mert vizsgáztatja
tékozló fiát
az Isten.

S tele kell írnom
fohással a csillagok közti
űrt,
hogy alászálljon
a mennyei igazság
e földre,
hol testet öltöttek
elvetemült lelkek,
dicsőítve
földi kikirályok hatalmát,
bűnt termő paradicsomokat
s paradicsomkertben épült
trónokat.

Talány

Formálnánk saját képünkre a világot,
magyaráznánk új kánonok szerint
teremtését e földnek.

Pihennénk hat napon át,
s hoznánk előre a hetediket,
hogy szenteltvizet szórjunk áldozatunkra.

Nekünk már nem kellene égbolt,
se hold- és napsugár,
egymagunk ragyognánk helyettük.

Lennénk kitüzdelt csillagok,
mik átfagytak a télből,
s megálltak a jégfegyek fölött

múló
kudarcnak.

Posztmodern

Összekacsint
mammon,
szürreál
és
liberál:
nagyokat puffognak
kicsike kaliberek.

Vedlésig keményedik
a bőr
jópofa legények arcán,
kik váltak többes számmá
egy személyben.

Keretbe tördelnék
gyorsan a világot a
gátlástalan vigécek,
s lenénnék a ráma
szabálytalan képeinken,
lennénnék medrei
parttalan vizeknek.

Harcmezőn

Állok
morajló tengerek
partján
két háború
közt.

Nincs fegyverszünet:
nekem
se ágyúm,
se bombám,
amott meg
csak a lőszer
fogyott el.

Várom a szélcsendet,
hogy körbe kerítsenek
az angyalok,
s megszólaljon
a kakas,
ha kettéhasad hajnalban
a fény és a
sötét.

Hamvazószerdán

Most
hamut szór
fejemre
Istennek szolgája,
immár
hatvanadszor
e földi létben.

Én
meg
csak
gyengülök
gyarló emberként,
fogytán az erő
s az anyag,
de edződik
s tisztul a lélek
határán
az öröklétnek.

József Attilának

És fecseg
újra a felszín,
ahogy mindig is tette.

Feljebb
zavarodnak
sebes patakok
vad vizei
szoros medrükben.

A partokon
senkik sokasodnak,
s gyarapszik egyre
e mesterkélt
ország.

Anyák sóhaja
mélybe zuhan,
kutyák ugatnak
a hantok közt,
hideg tél lesz megint,
s földbe fagy
a nyomor.

Vegyél csak karót
virág helyett
a kezedbe,
hullasd könnyeid
a szomjazók
tenyerébe,
kiabáld ki fájdalmadat,
mert jó szóval oktatni
egyre nehezebb
minket.

Évek kapujában

Perget rostájában az idő,
a józanságra intő;
töri ezer darabra
tükörcserepeit a múlt.
Mennék még erre meg arra,
de a lépések hatalma is elmúlt.

Lekések mindent:
ibolyavirágzást és rigófüttyöt,
kánont és demokráciát,
csak a varjak kárognak
fekete lobogók felett,
s egyre hangosabb
a circumdederunt.

Óhaj

Mondd,
barátom,
mitévő legyek,
hogy jókedvre derüljön
benn a világ,
ne fájjon senkinek
a töviskorona;
ne tépjem
sebem,
s hadd legyek
inkább a
türelem ura.

Békíts ki minket
ellenségeink-
kel,
ha izzad is
a tenyér
kézfogás előtt.

Szálljon ide
Isten trónja mellől
minden szárnyas szeráf,
s játssza égi hangszerén
az új haza himnuszát.

K á d e r l a p

Szép szóval oktatni
hiába próbál-
kozott,
inkább
megfutamodott,
mert
megfuttatták
bunkókkal és doronggal
a csőcselék.

Az ököljogot,
a cselet s a vedlést
nem tanulván,
maradt csak
gyenge tanítvány;
mestere így
elvetemült nyájának
nem lehetett.

Lenni se Jónás
se Júdás
nem akart;
csendesen félrevonult csak
védtelen rejtekébe,
hol kakasszóig imádkozott,
nehogy megtagadja
Megváltóját
virradat után.

Képek és látomások

Itt állok erkélyemen
ég és föld között,
hová a csönd
csak éjszakára költözött.

Homlokomon
nyugszik a hold,
tükrében meztelenkedik
a falum,
mint születés után
mozdóteknőben
régen a gyermek.
Csak a köldökzsinór
hiányzik már,
no meg az anyai öl
s az emlé.

A nyelv él még,
igaz, dadog az is
a holdvilágnál
fent
a harmadik emeleten.
Csupán
néhány virág biztat
a felcipelt földben,
hogy birjam ki reggelig.
Akkor majd kivirrad újra,
s tiszta lesz a lég,
hadd érezzem illatát s szagát
a rozmaringnak,
muskátlinak,
fagyalnak, citromfűnek
és mentának,
melyekben
ezer emlék éled újjá
fenn a magasban,
mélyén a lélek-
nek.

Kor- és kórkép

Átlépték
álmosan
árnyékukat
senkiország számár-
kái;
iáznak
éberén
a nyelvhatáron,
fújtatnak riadót
az újabb árnyékvilágban,
s körülkerítik
bunkóik-
kal
földjét
a halhatatlan-
Ság-
nak.

Halhatatlanság

A fák kontyából
csak a csatok
maradtak.
S ha majd
csattogni kezdenek
a nagypénteki kereplők,
kitekint
a mennyből
megfeszített fiára az
Isten,
hogyan elhiggyük:
földön és égben
kigyulladnak még
a tisztító
tüzek,
s nem ég majd csonkig
a húsvéti gyertya.

Erdei-Szabó István

Múltelőhívás

'56 emlékére

Fölhánytorgatom neked a múltat.
szennyes hantjai alatt
tisztá fájdalmaink
nem fakulnak

s nem nyugszik szertelen
szívünk sem,
míg egyre több
a cikornyás ének,
ízlelgetem a hallgatás
évszakát,
ablakot nyitok a
gyászos zenéknek.

Hiába másra mázolja
és szétkenve szanaszéjjel,
csöpögnek szirupos szónoklatok
s közben a madzag
is mézzel.

Jöjjön a lárma, a harsogás
után a megkövült fájdalom éje,
s ha nincs más menedék,
legyen hát testem
roncsolt véredénye.

Ég könnye, Magyarország!

Hajnalban aztán megered
az ég könnye,
a szomjas szik mohón,
lázasan nyeli.
Merre vagy hazám, Európa?
Cserepes ajkam
kerékbe tört szavakkal teli.
Miféle sápadt álmok keresztjére,
hová feszül még ez a
chipekre és DNS-láncokra
metszett világ?
Merre vagy, gyönyő
titkokra és félelmes
csodákra teremtett vidékem?
Merre vagy, merre vagy hazám?

Mélyvíz

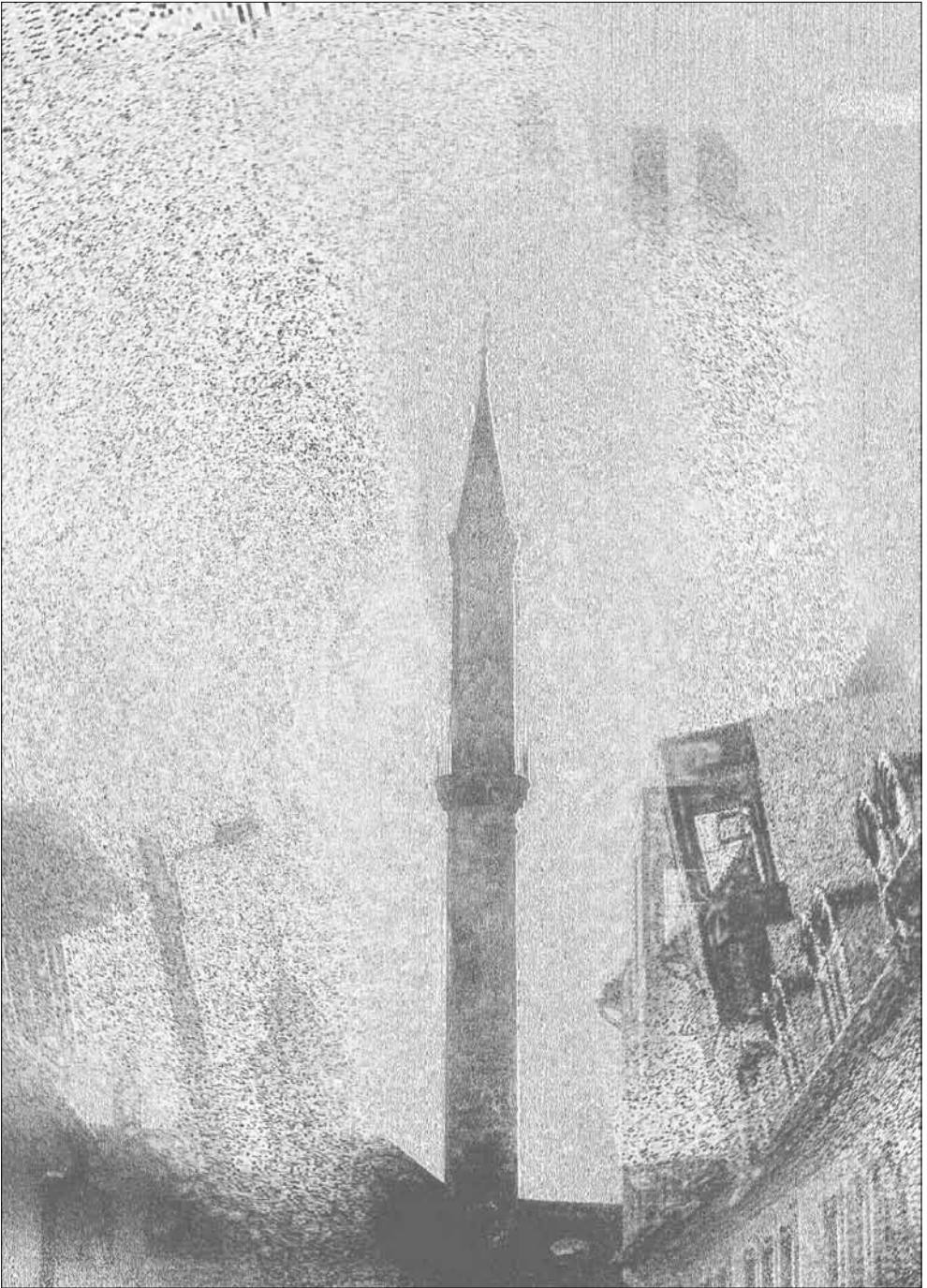
Mélyvíz az idő:
ellep, eltemet
Hiába a fölirat,
csak biztos úszóknak,
a túlsó partot
nem leled.
„A szárnyas idő”
„eliramlik”,
távolodó hamufelhőben
a jövő fölöttünk lebeg.

Pósa Zoltán

A kiválasztott

Bennem magnetikus
Sűrítményként él még
A világmegtartó
Harmonikus erő
Istenlélek hordó
Jézus tűz éltető
Mária virága
Földvár olajága
Pannonok, székeleyek
Kelták szent világa
Naponta próbálják
Gallyaink letörni
Hozzánk hasonlókat
Együtt tönkretenni
Ahogy mi eltűnünk
Úrrá lesz a káosz
Mindenkit megőrjít
A megbolydult logosz
Mindent lebénít a
Zűrzavar és rontás
Világégést hozó
Egyetemes bomlás
Tartsátok e földön
Kóbor lelkeinket
Mentsetek meg minket
És a híveinket
Különben elszárad
Életünk fájának
Utolsó hajtása
Végső aranyága

Balatonföldvár, 2011. október 31.

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bálint Péter (1958) Debrecen
Bárdos József (1949) Nagykőrös
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bitskey István (1941) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Csengey Balázs (1985) Keszthely
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Demeter József (1947) Ballószög
Devecseri Zoltán (1948) Vitnyéd
Dicső Zsolt (1956) Szekszárd
Erdei-Szabó István (1958) Bucsa
Erdélyi Z. János (1947) Szekszárd
Farkas Gábor (1977) Debrecen
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gacsályi József (1944) Szekszárd
Gittai István (1946) Nagyvárad
Gyimesi László (1948) Budapest
Gyöngyösi Ferenc (1961)
Dunaszentgyörgy
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Jankovics Zoltán (1971) Szekszárd
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Klujber Márta (1989) Eger
Kocsis Csaba (1959) Berettyóújfalu
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Kosztolányi Péter (1975) Szekszárd
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kusper Judit (1976) Eger
Lovas Csilla (1965) Szekszárd
Lőrincz György (1946)
Székelyudvarhely
Madarász Imre (1962) Üröm
Mészáros Róbert (1965) Eger
Móser Zoltán (1946) Bicske
Müller Klaudia (1993) Szekszárd
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oláh András (1959) Mátészalka
Papp Für János (1976)
Hajdúböszörmény
Pataki István (1953) Bihar
Pósa Zoltán (1948) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Say István (1950) Sióagárd
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Sós Dóra (1989) Budapest
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szei Ernő (1939–2012)
Szepesi Dóra (1957) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tarbay Ede (1932) Budapest
Tari István (1953) Óbecse
Tornyai Gergő (1990) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Varga Krisztina (1979) Szentendre
Verók Attila (1975) Eger
Wessely Gábor (1957) Tolna
Zirig Árpád (1940) Dunaszerdahely
Zsidó Ferenc (1976) Székelyudvarhely

E számunkat Kocsis Csaba grafikáival illusztráltuk.